

די ווערק פון יצחק לייבוש פריז. צוועלף בענד.
צוזאמענגעשטעלט אונטער דער רעדאקציע פון
דוד פינסקי

עלפטער באנד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

תר"פ — 1920

י. ל. פרץ

שמעדם און שמעדםלעד

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יאָרק.

Copyright 1920 by
JEWISH BOOK AGENCY

פון ארויסגעבער.

„שמעדת און שמעדתלעך“ האָט פריץ געשריבען אונטער דעם פסוידאָ-
נים „די ביהן“, אין דער וואַרשעווער וואַכענשריפט „דער יוד“; „דער
חדש“ — אונטער דעם פסוידאָנים „י. ל. צופעליג“ אין דעם קראקווער
מאַנאַטליכען זשורנאַל „די אידישע פאַמיליע“. דאָס זענען געוועזען
שמעהענדיגע אפטיילונגען אין יענע זשורנאַלען און זענען געפיחרט גע-
וואָרען אין פאַרשידענע צייטען פון פאַרשידענע מיטאַרבייטער. אזוי איז
„דער חדש“ פאַר פריץ'ען געשריבען געוואָרען פון איינעם, וועלכער האָט
זיך אונטערגעשריבען „א סופר“, און „שמעדת און שמעדתלעך“ זענען פאַר
פריץ'ען געפיחרט געוואָרען אין „יוד“ פון מרדכי ספּעקטאָר, וועלכער
האָט זיך אונטערגעשריבען „אמת“, באהאַלטענדיג אין דעם העברעאישען
וואָרט די גוי'אישע ראשי תיבות פון זיין נאָמען „עם עס“ — עטוואָס,
וואָס האָט אַרויסגערוּפּען פריץ'ס איראַניע אין דעם ערשטען קאַפיטעל פון
זיינע „שמעדת און שמעדתלעך“.

עטליכע קאָפיטלעך פון „שמעדת און שמעדתלעך“ זענען אין א פרי-
הערדיגער אויסגאַבע פון פריץ'ס ווערק אַרוינגעגאַנגען אונטער זיינע
פעליעמאַנען. מיר האָבען זיי צוריק אַרוינגעשמעלט, וואו זיי געהערען,
צווישען זייערע חברים, אין דער אַרדנונג, ווי זיי זענען געשריבען גע-
וואָרען אונטער דעם דאָטום פון זייער ערשיינען — אלס רינגען אין דער
קייט פון פריץ'ס וועכענטליכע איבערבליקען און האַרצאויסרעדענישען.
בראַניקען, איבערבליקען געשריבען ד'ן חדש און פאַר דער וואָך
אויף טעמען פון דעם טאָג, געהען זיי דאָך אפּטמאַל אַרויס פון די גרע-
נעצען פון דער צייט און זענען מעהר אלס געלעגענטליכע צייטונגס-
ארבייטען. זיי זענען האַרצאויסרעדענישען פון א דיכטער, וועמעס האַרץ
טוט וועה איבער דעם גורל פון זיין פאָלק, און אַפּטמאַל וועט דער לעזער
אין זיי דערקענען פאַראַרבייטען צו פריץ'ס קינסטלערישע שאַפונגען. מיט
דעם געווינען זיי בלויבענדיגען ווערט און פון דעם שטאַנדפונקט האָבען

מיר זיי באהאנדעלט. מיר האָבען קיין איין קאָפּיטעל נישט אַרויסגעלאָ-
זען און קיין איין קאָפּיטעל נישט געקירצט, נאָר אין א פאָר קאָפּיטלעך
פון „שטעדט און שטעדטלעך“ האָבען מיר אויסגעלאָזען די לעצטע שורה,
מיט וועלכער ער האָט זיך צוגעפיהרט צו דער אונטערשריפט „די ביחן“.
ווייטער אָבער איז יעדע שורה אן עדות און אן אויסדרוק פון פרץ'ס
שמערץ איבער דער לאגע פון דער אידישער עפענטליכקייט אין דעם
אנהויב פון צוואַנציגסטען יאָרהונדערט.

ד. פ.

שמעם און שמעםלעך

1.

8טען מאי, 1902.

פון אלע זייטען, גלייך דער עולם האט זיך אָפּגערעדט, פרעגט מען אלץ: מה נשתנה.

אין גראַדנע האט זיך געמאכט אַ סכסוך צווישען דעם „בעל החכירה“ און זיינע „פאַדאנים“ די קצבים. יעדערער קוקט, פון וואָס נען עס קומט איהם אין מויל אַרײַן, פון וואָסנען דער „ירק“ לעבט, האַלטען מ'הסתם די רבנים מיט'ן חוכר, וואָס צאָהלט זיי זייער גע- האַלט, כאָטש נישט פון זיין קעשענע, און גיבען אַרױס (אָזוי שרייבט מען אין בריף פון „מיר בעל־בתיים“) אַן איסור, מען זאָל נישט קויפֿען קיין געטרייבערט פֿלייש פון קצב'ישע קראַמען, נאָר פון דער קראַם, וואָס די „חכירה“ וועט „בקרוב און במהרה בימינו“ עפענען. און וואו די רבנים וועלען האָבען אַ באשטענדיגע השגחה, די „קצבים“ מיט זייערע מנקרים זאָלען חלילה נישט מאכיל טרפה זיין.

פרעגען „מיר בעל־בתיים“ פיער קשיות.

איין קשיא פרעגען זיי: מה נשתנה „היינט פון נעכטען?“ פאַרוואָס זענען ביז נעכטען, איידער עס איז געוואָרען אַ סכסוך צווישען די קצבים מיט דער חכירה, די קצבים געווען כשר, זייערע קראַמען כשר און די מנקרים כשר — און היינט, — קוים איז אַרױס דער סכסוך — זענען זיי געוואָרען פון דער העלער הויט כמעט ווי „ניעבלאָנאָנאָריאזשנע“?

די צווייטע קשיא פרעגען זיי: מה נשתנה דעם חוכר'ס קראַם פון אלע קראַמען? פאַרוואָס ווילען די רבנים אין דער חכירה-קראַם יאָ האָבען השגחה און אין קצב'ישע קראַמען נישט? מיט וואָס איז דעם חוכר'ס מנקר אנדערש פון אנדערע מנקרים? צי איז דעם חוכר'ס קראַם שענער און געזינטער און זיין מנקר — מעהר למדו.

מעהר פרומער איד? צי טראגט ער לענגערע ציצית, באָרד און פאות?

און ווי וועט זיין, אז דער מנקר (ער איז דאָך נישט ערגער פון מיטאַרבייטער אָדער רעדאַקטאָרען פון צייטונגען) וועט זיך לאָזען איבערקויפֿען און איבערגעהן אין אַ קצב'ישע קראָם אַרײַן, צי וועט מיטגעהן דער הכשר מיט דער רבנים'ס השגחה?

די דריטע קשיא פרעגט זיי: מה נשתנה דער קהל'שער ענין פון אלע ענינים? פארוואס ביי אלע ענינים מאכען זיך די רבנים טויב און שטום, און על כל פנים פויל און איילען זיך נישט עפעס צו טון למטבת הכלל, און דאָ, קוים ריהרט עס אַז כשר פֿלייש, דאָס הייסט דעם חוכר'ס קעשענע — האָבען זיי זיך אזוי געאיילט, אז דער אסור פאַר די קצבים און דער היתר פאַר דער חכירה-קראָם זענען אַרויס נאָך איידער מען האָט די חכירה-קראָם געעפענט, צי כרי די, וואָס וועלען וועלען פאַלגען און עסען כשר הינטערפֿלייש, זאָלען עס נישט האָבען וואו צו באַקומען?

און די פיערטע קשיא פרעגט זיי, שוין פשוט אַ קשיא, נישט „מה נשתנה“. פארוואָס עפענט טאָקע דער חוכר נישט די קראָם? וואָס פאַר אַ געשעפט האָט ער דערינען, „יענע“ זאָלען עסען דאָס „ווייכע פֿלייש“ און מיר בני ישראל דוקא הוילע ביינער?

און זיי פרעגט און זיי ענטפערען:

עבדים היינו צום קצב, דער קצב — צום דין, דער דין צום „חוכר“..

נישט קיין קלענער מַה נשתנה פרעגט מען פון לאָדז. אין לאָדז איז געשטאַרבֿען אַ איד אַ גביר, מַזְהֶסְתֶּם אַ בעל-צדקה, מַזְהֶסְתֶּם אַ פֿײַנער מענש, מַזְהֶסְתֶּם אַ וויכטיגער מענש — קומט איהם אַ שעהנע לוויה...

מילא, אַ שעהנע לוויה איז אַ שעהנע; ווער עס איז אַ גביר מקנא מיט אַ שעהנער לוויה, איז אויך קיין גרויסער חכם נישט. רייט מַזְהֶסְתֶּם פאַראוים זשאַנדאַמערע; אַז גאַנץ לאָדז וועט געהען, מוז מען דאָך קוקען. רייטען זיי אין שעהנע מונדירען, אויף שעהנע גרויסע פערד, די געפוצטע שטיוועל גלאַנצען — אַ מחיה,

דערנאך געהט א פיינע מטה: מיט בלומען, מיט סטענגעס, מיט אלערליי קרענץ, אז ביי מאנכע גבירים איז שטארק נאס געווארען, ווען נישט די אויגען, וועניגסטענס אין מויל... דערנאך געהט ערשט דער שעהנער עולם, לאדזיער מיוחסים, לאדזיער פאבריקאנטען, לאדזיער באנקירען, לאדזיער בעלי-בתים, זעקער גאלד, זעקער קעלט! שווארצע רעק, צילינדער — כל טוב!

נאכ'ן עולם פאָהרען ערשט נאך קארעטען, גלאנצענדיגע, בליי-צענדיגע קארעטען, בלאנקע שויבען, פיינע קוטשערס...

און צווישען דעם עולם — א דרייסיג תלמוד תורה קינדער... און די תלמוד-תורה-קינדער האָבען נעבעך בלאַסע פנימ'ער — מן הסתם פאר גרויס הארץ-וועהמאָג, וואָס דער גביר איז געשטאָר בען; צעריסענע קליידער — פון שטארקען קריעה-דרייסען — און זעלטען א פאָר גאַנצע שטיוועלעך.

פרעגט „פיוועל באקולין“ (און עס זעהט אויס, נישט קיין אויסגעטראכטער נאָמען צו זיין) „מה נשתנה“ — פיער אייזערנע קשיות.

די ערשטע קשיא איז:

אויב לאדזיער קהל איז אימשטאָנד געווען אויפצושטעלען פאר תלמוד-תורה א געביידע פאר צעהנדליגע טויענטער רובל, פארוואָס האָט די אייגענע רייכע לאדזיער קהלה קיין כח נישט, צו מאַכען דרייסיג פאָר שטיוועלעך על כל פנים פאר די דרייסיג קינדער, וואָס מען שיקט אויף גביר'ישע לויות?

צווייטענס פרעגט ער:

אויב קהל האָט גערעכענט, אז דאָס געביידע באשיינט די גאנצע קהלה, ווייל עס שטעהט ברייט און הויך, גרויס און אָפען אין גאָס פאר דער גאנצער וועלט, אַלע זאָלען עס זעהען, בשעת די תלמוד-תורה קינדער האָלט מען אין תלמוד-תורה און ווען קיינער קוקט נישט אויף זיי, אויב אַזוי — נאָך וואָס שיקט מען זיי אַרויס אויף לויות, זיי זאָלען געהן — און דוקא גראַד אין אַ קאַלטען, כמעט נאָך ווינטער-טאָג, צווישען צילינדער, ווייסע האנטשוה, קרענץ מיט ביבערנע קעלנער — קריעה בליעה און כאַפען דערביי אַ ציטער?

דריטענס פרעגט ער:

צי וואָלט נישט א יושר געווען, אויפ'ן אַרט פון אַרויסוואַר-פען געלט אויף קרענץ, אויף סטענגעס מיט בלומען, מען זאָל גע-

ווען קויפען פאר די אַרעמע תלמוד-תורה קינדער, וואָס זיי איז שוין באַשערט געווען צו באַשיינען די גביר'ישע לוי, קאפּאָטקעלעך אָדער לכל הפחות שטיוועלעך?

און די פיערטע אויך א שטאַרקע קשיא:

פאַרוואָס האָט די חברה צער בעלי חיים, וואָס מישט זיך אַרײַן, אויב עמיץ וואַרפט אויף א הונט א שטיין צי א בעזים, אָדער טרייבט א קראנק פערד, אָדער לאָדט עס איבער מיט לאַסט, זיך נישט אַריינגעמישט, זעהענדיג, ווי מען טרייבט, ווי צו א שחיטה, דרייסיג אַרעמע, נאקעטע, אויסגעהונגערטע, אויסגעמוטשעטע תלמוד-תורה-קינדער, אין א קאלטען כמעט ווינטער-טאָג, צו א לוי, וואָס געהט טריט ביי טריט, לאנגזאם דורכ'ן גרויסען עולם און לכבוד דעם געשטאַרבנעם גביר אַזא גרויס שטיק וועג?

און ה' באקולין ענטפערט אויך: עבדים היינו צו די לאָדווער גבירים, צו די גרויסע געלט-בייטעל, און נישט מיר אליין, נאָר אפילו אונזערע קינדער און בשרת תלמוד-תורה-קינדער!

אַנדערע קאָרעספּאָנדענטען פרענען שוין א י י נ צ י נ ע קשיות, נאָר אויך געזונטע:

פון דאָמאניעו (כערסאנער גוב.) פרעגט ה' מ. צ. גאראדיש-טשער: פאַרוואָס האָט זיין שטערטעל נישט געאיילט זיך פאר פסח צוזאַמענצונעמען מעות חטין פאר אַרעמע לייט, און איז גע-לאָפען פיל פון בויגען אַנצולאָדען מיט ממון און דמים, „הערשעלע דעם מאקאראָווערס איידעם“, וואָס היילט קראַנקע מיט רעצעפּ-טען, וואָס די אפטייק וויל, ווי אויף צו להכעיס, נישט אַרויסגעבען? און יקנה"ז פון ירושלים דליטא, ווילנא הייסט עס, פרעגט אויך א האַרבע קשיא.

אין ווילנא, און געוויס אומעטום, האָט זיך באַוויזען אן „אַנאָנ-סע“, פון געדרוקט אויף פיין פאַפיר, א מודעה פון וואַרשעווער רבנים כהאי לישנא:

„האמת ניתן לכתוב, שהטעה מבית המסחר של הפירמא של האחים ק. ס. פאפאוו כשר על חג הפסח בלי שום חשש ופקפוק כלל אפילו למהדרין מן המהדרין וכו'—“. ווי באַקאַנט איז ק. ס. פאָ-פאָו א רוסישע פירמא אין מאַסקווע, דער טיי ווערט צואוואויגען און געפאַקט אין מאַסקווע.

דעריבער פרעגט דער ווילנער יקנה"ז: צי האָט מען תגאון ר'

פתחי' האַרנבלאס און הגאון ר' יששכר רוב הלוי קופיעץ, די ביידע מו"צ'ס פון וואַרשעווער ראבינאַט, אזוי גוט באצאָהלט, אז זיי זענען אראָפּגעפאָהרען קיין מאַסקווע בסוד סודות (ווייל אַניט, טאָר מען קיין מאַסקווע נישט פאָהרען) און אליין געזעהן, ווי מען צו-וועגט און פאַקט דעם טיי פאַר אידען לכבוד פסח, און עס איז רעכט, וואָס זיי שרייבען „בלי שום חשש ופקפוק“, צי זיי האָבען יוצא געווען מיט וואָס עס איז פאַר א גוי א מסיח לפי תמו און דער „בלי שום חשש ופקפוק“ איז לאו דוקא? דאָ פאַסט שוין „עבדים היינו“ נישט...

די רעשט קשיות לעגען מיר אָפּ אויף איבער יאָהר, אי"ה... נאָר איידער איך חתמ'ע מיר, מוז איך מוסר-מורעה זיין, אז איך בין נישט דער, וואָס האָט בין אהער געשריבען פון „שטעדט-לעך“ אָדער ווי ער פלעגט זאָגען: „וואָס איז געוועזען דער רעדאקט-טאָר פון שטעדט און שטעדטלעך“... דעם האָט מען אונז אַרויסגע-כאַפט, איבערגענומען.

נאָר קיין גרויסען הויזק וועט איהר דערפון נישט האָבען. עס איז נישט געווען דער אמת'ער אמת. על פי יושר ועל פי דין, און לויט דער נאָמען קלינגט, האָט ער זיך געדאַרפט און גע-וואָלט אונטערשרייבען „אמס“ מיט א סמך... נאָר אין א לשון-קדש וואָרט איז שביח א גריין, דעם מגיה איז נישט איינגעפאַלען צו קוקען אויף די חתימה א ו י ד, און, ווי דער שטייגער איז — שבשתא ביון דעל על!

איך וויל אייך באמת זאָגען אמת, און טאקע אמת'ען אמת — מיט א תיו, נאָר קיין פרעמדע פאבריק-מאַרקע וויל איך נישט נר-צען.

די בריף, וואָס „דער יוד“ באקומט פון דער פראָווינץ, זענען, להבדיל, ווי בלומען אויפ'ן פעלד, פון וועלכע איך דאַרף פאַר אייך אַרויסציהען זאָפט און מאַכען א מין האָניג...

פון זיך צוגעבען מוז איך אמאָל א ביס, וועניגסטענס א שטאָד...

עליכו — רעכען איך, אז איך קאָן מיר אַהן א גריין אונטער-שרייבען די ב י ה ז.

2.

15טען מאי, 1902.

א גרויסע פאסט — א מחיה!

מאסען רוסישע פראווינץ-בלעטער, „הצפירה“, „חמליץ“;
דערפאר וועניגער בריף.

נישט אלע אידישע קארעספאנדענטען שרייבען, אפנים, חול-
חמועד; אפשר לעגען זיי קיין תפילין אויך נישט...

נעם איד מיד פריהער צו די פראווינץ-בלעטער; „הצפירה“,
„חמליץ“ לעזט איהר אפשר אליין...

און — זייט מיד מקנא, אויב איהר קאנט! — און איד לעז
א בלאט נאך א בלאט. מיט דער צייט וועט מיר די ארבייט גרינגער
ווערען, איד וועל מיט דער צייט קריגען א נאז, וואס וועט פון
ווייטענס דערפיהלען דאס רעכטע מאטעריאל, דערווייל שוויץ איד!
איד הויב אן:

— „פאליטישע נייעס!“ — „פאליטישע דעפעשען“ — ניין,
נישט מיינ זאך, נישט אייער זאך. ווער עס האט קיין
אייגען לאנד, באשעפטיגט זיך וועניג מיט פרעמדע
דער פאליטיק...

— „אויסלענדישע נייעס“ — פון דעם וועט אויך קיין פרנסה
נישט זיין. עכט אידישע נייעס וואלטען געקאנט זיין פון רומעניען,
און פונקט פון דארט איז אין די רוסישע פראווינץ-בלעטער קיין
איינציג ווארט צו געפינען...

— „היימישע נייעס“ — דא, טראכט איד, וועט זיין אן אוצר,
מיט לאפאטעס צו שארען! איד לעג צו דעם קאפ צו די אויגען:
— „א מגפה אויף חזרים“ — איד קוק ווייטער, עס איז קיין
סימבאלישער ארטיקל נישט; מען רעדט פון אן אמת'ער מגפה
אויף אמת'ע פיער-פינגער חזרים. וואס קאן דאס אונז
אינטערעסירען?

מיט חזרים האנדלען מיר נישט, פון חזיר-פלייש נעמט מען קיין קאראבקע נישט, און איידער מען וועט געוואָר ווערען, וועלכע זייט פון חזיר איז כשר, דאָס הייסט, איידער משיח וועט קומען. וועט פון דער זשארגאנישער ליטעראטור קיין זכר נישט בלייבען; אָדער גוי'ש, אָדער לשון-קדש, — אזוי זאָגט מען!

אמת, עס טרעפט אמאָל, טאטע-מאמע געהען אין גאס אריין זוכען פרנסה, און אז אומגעלומפערטער חזיר רייסט זיך אמאָל אין א שטוב אריין און בייסט אפ א הענטעל ביי א פארלאָזט קינד אין וויג... איז עס אבער א זעלטענע זאך, און אויך דאָס איז נאָך זעל-טענער געוואָרען, זייט מען האָט אונז בחרפתנו פון די דערפער ארויסגעבעטען...

„ליטערארישע איבערבליקען, קריטיקען, רעצענזיאַנען“ — דאָס אוראי און אוראי נישט! מיר האָבען אונזערע אייגענע שמאַטעס קריטיקען צו שרייבען...

אָהא! ערפינדונגען! דאָס וועט גוט זיין! ווי עס איז — א שכל'דיג שפיצעל, א חכמה'לע! וואָס איז געשעהען?

„אז איינוואוינער פון פראַגע ביי וואַרשוי האָט ערפונדען קא-לאַשען פאר פערד, הויפטזעכליך פאר טראמוויי פערד, זיי זאָלען זיך נישט אַפּרייסען די פיס אויף די נייע גלאַטע ברוקען אין וואַרשוי.“

ניין — דאָס וועט נישט געהן!

ערשטענס, איז דער ערפינדער נישט קיין איד...

צווייטענס, לאָזט מען קיין שום איד ביים טראמוויי קיין דרייער נישט פאַרדינען, נישט אלס אקציאָנער, נישט אלס קאַנ-דוקטאָר, נישט אלס פראַסטער שמייסער אפילו. דער טראמוויי האָט דעם אייגענעם דין, ווי אלע גרויסע בפרט נייע געשעפטען: ווי באהנען, טעלעפאָנען וכדומה...

און דריטענס, איז בכלל דאָס רוב וואַרשעווער פערד קיין אי-דישע פערד נישט...

„א ניי מיטעל אייער צו פאַרבען“, דאָס איז פ א ס ב א, נישט פסח...

און שוין, מעהר קיין ערפינדונגען זענען נישט געמאכט גע-
וואָרען.

עס געהען: מאָנאָפּאָלי־רעפּאָרמען... אַ מאַסע פּראָגען ווענען:
„א נייַע פּאַרם פּלעשלעך, שענערע עטיקעטען, שטאַרקערע צי-
שוואַכערען בראַנפּען...“ נישט מוין, נישט אייער זאך, נישט איהר
טרינקט אַסך, נישט איהר האָט דערפון, וואָס יענער טרינקט... צו
וואָס זאָל איך אייך אַנטון עגמט־נפש און דערמאנען אַן אַלטע פּאַר-
לוייענע פרנסות... „ז כ ר נ ו את הדנה!“ איהר געדענקט
אַליין!

„נאגראַדניע“ — „אַטליטשיא“ — זאָל אייך דאָס וואַסער
אומזיסט אין מויל אַרײַן נישט קומען; נישט פאַר אייך געדאכט!
אַהא! קוים אַמאָל, אַ אידיש, אן אמת אידיש נייעס!

„סימפּעראַפּאַל. די באַראַל־סינאָגאָגע האָט געמאכט א פּאַר-
שלאַג דער דאָרטיגער דומא, זי זאָל אָפּשטעלען די וויבאַרעם אויף
אַ נייעם שטאַדט־רב אויף דעם 12טען מאי, זעקס פּאַרנאכט...“
„קיין פּראָטעסטען גענען די מורשים זענען נישט דער-
לאַנגט געוואָרען.“

גלויב איך מיינע אויגען נישט! ווי הייסט? סימפּעראַפּאַל אין
כמעט אין עק פון שאר תפוצות ישראל, אָבער אַ זוי פאַרשלאָג-
פען? גאָר אַהן פּראָטעסטען און אפשר וועט נאָך אויסגעקלי-
בען ווערען אַ רב אַהן אַ פיצעל מחלוקת?

זוך איך ווייטער; איך פארגעס, אַז עס איז נישט קיין
אידיש בלאַט און רעכען, אַז תוך כדי דבור וועט זיין אן
ה כ ח ה... טרעה איך נאָך אַ נייעס פון סימפּעראַפּאַל...

„די דומא האָט געמאכט א פאַרשלאַג צום פּאָליצמייסטער,
אַז ער זאָל שטערענג פאַרביטען: דער אידישער ביליגער קיך, זי זאָל
נישט אויסגיסען די פּאַמאיעס אין געסעל אַרײַן און — דער אידי-
שער מקוה, מען זאָל נישט אָפּלאָזען אין גאָס אַרײַן דאָס „אַפּנע-
אַרבייטע“ וואַסער...“

אַצינד אין רעכט; טאקע א פאַרשלאָפּען שטערטעל... זאָל די
דומא מיט'ן פּאָליצמייסטער זאָרגען פאַר אידיש „מים שלגו“, פאַר
אידיש אומריין וואַסער פון דער ביליגער קיך, זאָלען זיי אויך דורכ-

זעהען דעם צעמטל פון די מורשים, צי עס איז ריכטיג, און מיר.
מיר וועלען מ'הסתם דערפאר עפעס אנדערש טון, פארזארגען
ז י י ע ר ע געשעפטען...

מיט איין סימפערפאל אבער ווערט דער בארשט נישט פעט;
מען דארף ווייטער זוכען...

און, ווי אויף צו להכעים, סאמע יום-טוב'דיגע נומערען.
פ א ס כ א א ו ז פ א ס כ א...

מען באמערקט (און איך מוז מודה זיין אהן כעס, אפילו אהן
א ביין גלייכווערטל) אז אויסטערלישע זאך, א זעלטענהייט: דאס
יאהר איז געפאלען זייער פ א ס כ א מיט אונזער פ ס ח צד
זאמען...

און מיר פרעהען זיך צוזאמען אזוי זעלטען!

און דערפון ווערט נאך א שטיקעל פילוסופיא; עס ווארפט זיך
אויף א שאלה: אין וועמעס זכות איז, למשל, אין קרימער גענער.
אזוי שעהן, אזא לויטערער הימעל, אזא ליעבליך ווארעם וועטער,
אז מען איז געפאָהרען מיט שיפלעך אויף טייכען, געגאנגען מיט
„באראוואָדען“ איבער די גאסען, און האַלב־נאַקטע קינדער האָר
בען געשפילט אינמיטען מאַרק אין געפאַרבטע אייער?

און ווידער פארקערט: וועמען להכעים איז אין אַדעסער גע-
נער געוואָרען א קעלט, וואָס די עלטסטע מענשען געדענקען נישט;
מענשען האָבען זיך געפאַטשט אין גאָס, אבי די הענט צוצופיהרען
צו דערוואַרעמען זיך אביסעל; ווער איז שולדיג אין דעם שניי מיט'ן
קאַלטען רעגען?

אין פילוסופיא אבער וויל איך מיר נישט אַריינלאָזען... בפרט
אין רעליגיעזע ויכוחים... דאנקען גאָט, וואָס די א ל ט ע רעלי-
גיאָז־ויכוחים זענען בטל געוואָרען; פאַר'ן פאַרב־נענט ווערען האָט
מען נאָך געהייסען אומזיסט זיך די העלזער איינרייסען!...
ניין, נאָר נישט קיין ויכוחים! און איך לעג אוועק די פראַ-
ווינציאלע בלעטער!

„הצפירה“ רעדט פון ספענסער... די שאלות ותשובות ווענען
אידישע ארבייטער אין אידישע און נישט־אידישע פאבריקען אין

ווארשוי זענען נאך נישט געענדיגט. ראטעווען, אזוי פיהל איר, וועט דער „המליץ“...

א שעהנע מעשה, אבער נאך א שעהנע, פון קיעוו...
אמאל איז געווען א מיידעל: אמאל איז געווען א אינגעל...
פון שטרוי און א פונק ווערט א שריפה, און דאס מיידעל
מיט'ן אינגעל האבען זיך איינס אינ'ם אנדערען פארליעבט.
דאכט זיך: מאי כולי האי? א אידישע זאך, באשטעל כלי-
זמר און שטעל א חופה!
זענען אבער דעם מיידעלס פאטער-און-מוטער פון אלטען דור,
חסיד'ישע לייט.

זיי האבען צום יונגענמאן גארנישט, נאך ווי באשטעהט מען
עס אויף א שויד, וואס האט זיך אליין געמאכט, אהן א שדכן צו-
זאמענגעפיהרט?
וויילען זיי נישט...

ניין און ניין; נעמט זיך דאס מיידעל, וואס איז דוקא פון
היינטיגען דור, צום הארץ און קריגט אביסעל מרה-שחורה, מעלאנ-
כאליע הייסט עס.

דער יונגעראמאן איז ערגעץ, זעהט אויס, אוועק...
דער בעסטער דאקטאָר איז דאך אבער די צייט, און דאס מייד-
דעל איז יונג — קומט זי געשווינגט צו זיך; דארף מען מיט איהר א
שדוך טון. מען וועט דאך זי נישט לאָזען פארזיצען אין גרויען צאָפּ
אַריין — א „בייז-באשריגעניש“ — א מויד פון אכטצעהן יאָהר!
איהר מאמע האט שוין אין איהרע יאָהרען געקערענקט פון קינדלען!
באקומט מען עפעס א בחור א חזן, וואס איז גראַד דורכגע-
פאָהרען און געוואָלט חתונה האָבען, און מען שרייבט תנאים.
די כלה, נאטירליך, פרעגט מען נישט; פאלט זי צוריק אין
מרה-שחורה אריין און ווערט גוט קראַנק...
נו, מוז מען זי שוין קורירען.

דאקטוירים אין קיעוו פעהלען נישט; נאך וואס דארף מען א
דאקטאָר, אז עס איז דא א מקובל! רופט מען דעם מקובל, גיט שוין
א רפואה!

און אזוי האט ער געהייסען מוז:
מען זאָל געהען פון שטאָרט ארויס אין וואלד אריין. געהענ-
דיג אפצעהלען פון דער רעכטער זייט אכטצעהן בוימער כמנין דער

כלה'ס יאָהרען, דעם ניינצעהנטען זאָל מען, נישט קוקענדיג אויף קיין געלט, אָפקויפּען, אויסוואַרצלען (זאָל זיין מיט ג'ו'י'ש'ע הענט) און צוהאַקען אויף ברעוהאַלץ...

מיט'ן גאַנצען האָלץ זאָל מען אונטערהייצען אַ וואַנע... קיין שפּאַן זאָל נישט פּעהלען, און אין די וואַנע זאָל מען אַריינזאָרפּען די חולנית...

און אז די כלה האָט נישט געוואָלט, האָט מען איהר געבונדען הענט און פיס און געטאַן, ווי דער מקובל האָט געהייסען!
און אז מען האָט דאָס קראַנקע מיידעל אַריינגעוואָרפּען אין קאַכענדיגען וואַסער, איז — ווי מיט דער האַנט אוועקגענומען — די קרענק מיט דער נשמה צוזאַמען...

דערפאַר וועט איהר שוין נחת האָבען פון די כריף!

סאַמע צדקות און מעשים-טובים.

למשל: ראָדאָם!

קהל האָט איינגעזעהן, אז די חברה „בקר-חולים“ פאַלט, ווייל די חברה-לייט ווילען כּס דר נישט צאָהלען, האָט מען באַשלאָסן, די חברה צו גרינדען אויף אַ פּעסטען פונדאַמענט מיט שטענדיגע הכנסות.

צו דעם צוועק האָט מען באַשלאָסען (און אויסגערופּען אין אַלע שולען, בתי-מדרשים און מנינים), אז מען נעמט אַוועק די ביינער ביי די דינסטען (וואָס זיי פעהלען, אזוי אויך נישט קיין הכנסות: לעש-געלט, געסט-געלט, קאַרטען-געלט, היינט בעל-בתי'ש שטיף-געלט וכדומה) און מען גיט זיי, דאָס הייסט די ביינער, איבער דער חברה בקר-חולים...

יעדען ערב ראש-חדש זאָלען די גבאים פון בקר-חולים שיקען יונגעלייט און בחורים אָפּגעמען ביי די דינסטען די ביינער (און פון כשר-פלייש איז דאָ ביינער אסך) און אָפּטראָגען און לעגען אויפ'ן שול-בוידעם, און עטליכע מאָל אין יאָהר (ווען עס וועט זיך אַנזאַמלען אסך ביינער און דער חברה וועט פארפעהלען געלט), זאָל מען די ביינער פארקויפּען פער ליציטאַציע...

אין אנדערע „שטעדט און שטעדטלעך“ איז מען אודאי נישט

לעדיג געגאנגען. דא און דארט האט מען געמאכט „פסח“ פאר אי-
דישע סאלדאטען אין די ביליגע קיכען...

דער אלטער מנהג אהיים צו נעמען אורחים און צו זעצען מיט
דער פאמיליע צוזאמען ביים טיש איז אפילו שענער און בעסער גע-
וועזען, נאר — נייע דורות, נייע מנהגים, און נישט ביי אלע, וואס
נעמען אורחים, קאן מען עסען... היינט מצות געבאקען און עסען
צוגעגרייט פאר אידישע ארעסטאנטען...

היינט גלאט פאר ארעמעלייט: קמחאדפסחא, גרייטע מצות,
וויין אויף ארבע-כוסות — „קוואס“ אדער באַרקס אויף קוואס...
אויף טייל ערטער האט מען אייגענהענדיג מיט די ארעמעלייט צו-
זאמען אין „פאָדריאדען“ געארבייט!

מעשים האט מען געמאָן פאר ארעמעלייט...

אבער צי זענען זיי עס ווערט?

עס ווייזט זיך אויס, אז די ארעמעלייט זענען, לאַעליכס, גרוי-
סע ליגנער, ישקרנים גרויסע.

אָט, וואָס מען שרייבט אונז פון א פוילישער גובערניע-שטאָדט
(מיר ווילען זי נישט אָנרופען ביים נאָמען, מיר זאָלען נישט באַקן-
מען קיין פאלשע הכחות):

„שלשים יום קודם החג“ האָבען זיך אונזערע גביר'ישע
אפטרופסים פון דער קהלה צוזאמענגענומען און געמאכט צוויי צעט-
לער. איין צעטל פון נגידים, וואָס דארפן געבען — און א צוויי-
טען צעטל פון אביונים, וואָס דארפן נעמען — מעות-חטין...

עס איז אפילו געוועזען א חשר, אז די צעטלעך זענען נישט
ריכטיג, אז טייל אביונים, וואָס נעמען, האָבען באהאלטענע
אוצרות, און מאנכע, וואָס גיבען „קניפען זיך נאר אין די באַקען,
די פארב זאָל האלטען“ און וואָלטען גערן גענומען, נאר א מענש
(און גבירים זענען אויך מענשען) קאן קיינעם אין האַרץ נישט
קוקען...

און נאָר נאָהנט שוין צו פסח האָבען זיך פארזאמעלט — די
גביר'ישע אפטרופסים אין קהל-שטוב, די ארעמעלייט אויפ'ן הויף
פון קהל-שטוב, און דורך א פענסטערל האָט מען אויסגעטיילט
קמחאדפסחא...

אזוי ווי אלע יאָהר! נאָר דאָס יאָהר האָט מען געגען פארציאָה-
רען צונויפגענומען האַלב געלט און פארשריבען האָבען זיך דאָפּעלט

אַרעמעלייט... האָט יעדע פאמיליע באקומען טאקע נאָר א פיערטעל פון פאַראַיאַהרעז... אכטצעהן און א האַלב קאָפּ. פאַר א נפש...

איז נאָר וועניג, האָט זיך נאָר דעם צוטיילען אויסגעוויזען, אז אויפ'ן הויף שטעהט ער נאָר אסך אַרעמעלייט, וואָס זענען אויפ'ן צעטעל נישט געשטאַנען.

דאמאָלט האָבען זיך די גבירים אויפגעשטעלט, געוויזען דעם אַרעמען עולם, אז יעדער פונקט פון צעטעל איז אויסגעפילט, אז דער זאק פון געלט איז לעדיג און געזאַגט: פאַרפאַלען, מעהר גיט מען נישט...

די אַרעמע האָבען אָנגעהויבען שרייען (ווייבער אפילו: וויי-נען), נאָר עס האָט נישט געהאַלפּען, די גבירים טענ'ען זייערס: „דער זאק איז לער, מען גיט נישט מעהר!“ (גבירים האָבען מזל, גראַמען פליהען זיי ווי געבראַמענע טויבען אין מויל אַרײַן), און די אַרעמעלייט אָבער האָבען אָנגעהויבען העכער צו שרייען:

— חמץ — האָבען זיי געשריען, — וועלען מיר עסען, — אויף אייער חשבון, חמץ! דער „כרת“ וועט פאַלען אויף אייך, אויף אייך!

און וואָס האָט זיך אויסגעוויזען?

די גבירים האָבען טאקע וואָרט געהאַלטען, עס האָט מעהר קיינער קיין פעניג נישט באקומען, א מאַן — א וואָרט! און די אַרעמעלייט?

קיין וואָר וואָרט געהט זיי פון מויל נישט אַרויס...

קיין איינציגער אַרעמאן האָט קיין חמץ גאַנץ פסח פאַר די אויגען נישט געזעהן, טייל אפילו אסררחג נישט...

3.

22טען מאי, 1902.

עלטערע מענשען געדענקען נאך אלטע קהלות, שטילע קהלות.
ווען עס האט זיך שטיל-מתנגד'יש געלעבט.
עס האט נאך נישט געהייסען מתנגד'יש; עס זענען נאך קיין
חסידים נישט געוועזען, זיי זאלען דעם נאמען געבען! אבער שטיל
איז געווען...

דאס מחלוקת פון חכמי צרפת געגען רמב"ם און זיינע
תלמידים איז פארגעסען געווארען! אלע גרויסע פון ביידע צדדים
זענען געשטאנען הויך און גרויס אין ווייסע ליינוואנט און שווארצע
לעדערנע רוקענס אין די הויכע גרויסע ספרים-שענק אין בית-
המדרש... ר' נפתלי כ"ץ האט זיך אנגעהערט רעכטס מיט'ן „בעל-
עקדה“, לינקס מיט'ן רלב"ג און קיין איינציגער פון די דריי האט
קיין שלעכט ווארט נישט גערעדט... און אויב זיי האבען זיך שטיל-
לעהרייט איבערגעווארפען, האט זיי די חברה ש"ס מיט פשוט'ער
גמרא פארהילכט...

איינער אין שטאדט, צוויי אין א מדינה האבען געקאנט זיין
מקובלים, וואס האבען געזוכט דעם אמת'ען אמת, דעם „תוך“ פון
„רעכטס און לינקס“, פון „אויבען און אונטען“, פון „כתב-יד“ און
ארץ-ישראל ספרים... עס זענען אויך געוועזען שטילע „חוקרים“—
שמשים, וואס ערשט נאך זייער פטירה איז מען געוואר געווארען.
אז זיי האבען קארעספאנדירט מיט אויסלענדישע אקאדעמיען ווע-
גען תקופות ומזלות, לקווי-חמה'ס וכדומה... זיי האבען אבער שטיל
און באהאלטען געלעבט, ווי די באשיידענע פעלד-בלימלעך צווי-
שען ווייץ און קארן...

פון זיי האט קיינער נישט געוואוסט, עס האט קיינער פון זיי
קיין נחת און קיין צער נישט געהאט.

און קהל איז געוועזען — א י י קהל, א י י פירוש אויף
תורה — רש"י, א י י קאדעקס — דער שלחן-ערוך, א י י
סדר — איין נוסח צום דאוונען...

אין שמעדט און שמעדטלעך זענען גאנצע און מעהר ווי גאנצע „אלף-בית'ן" רבנים געווען און — אהן מחלוקת ווענען רבנים! יאהר ביי יאהר פלעגען קלפ'ס זיין, אויף אלערליי גכאות, פאר אלערליי חברות, (און צדקה האט מען געמאן אסך, און חברות זענען אסך געוועזען) און עס זענען נישט געפלויען נישט קיין פעטש, נישט קיין האר פון בארד און פאות, נישט קיין פערערען פון „כרים וכסתות", נישט קיין מסירות...

„תפוצות ישראל" האט אויסגעזעהן, ווי א שטיל, רוחני, גלאנצענדיג וואסערל, אהן רעדלעך, אהן שרימפען...

אויסער, אז עס האט זיך א מסור באוויזען, אדער — אז מען האט פון דרויסען א שטיין אריינגעווארפען... דערנאך האט זיך אנגעהויבען די מעשה מיט חסידים, דערנאך מיט משכילים...

עס האט אפגעקאסט בלוט, עס זענען חרב ונחרב געווארען קהלות, מען האט פארפולט די תפיסות — און עס איז ווייטער שטיל געווארען...

די מתנגדים זענען אויסגעשטארבען, דאס חסידות האט זיך פארשפרייט פון אונטען, די השכלה האט אנגעהויבען ארומצושוויי מען פון אויבען... מען האט זיך צוגעוואוינט — ביז עס האט ווייטער אנגעהויבען צו רודערען...

נייע מחלוקת!

און ווענען וואס?

ווענען ציוניזם!

אין א אידיש-פּוילישען שמעדטעל (איך האב ליידער דעם נאך מען פארגעסען) האט מען געכאפט א פריש-ארפגעבראכטען איי-דעם ביי א מעשה-דע! מען האט ביי איהם אין וועסטעל-קעשענע געפונען — א שקל קוויטאנציע... האט מען איהם צומארגענס אפגע-גט מיט'ן ווייב (ביידע, שרייבט מען, האבען ביים גט געוויינט ווי קליינע קינדער), בשעת גט — האבען דערווייל די קרובים ארויס-געכאפט די כלים פון שטוב, די סתורה פון קליינעם געוועלבעל, און — צוגענומען דעם יונגענמאנס פאספארט, דערנאך האט מען איהם גע'מסר'ט און געלאזט אפשיקען אהיים מיט'ן עטאפ...

אין אסטראשיצקי האראדאק (מינסקער גוב.) האט זיך גע-עפענט א ציוניסטישער פאראיין. בעל-בתי'שע קינדער האבען זיך

אפילו נישט פארשריבען, ווייל אין פאראיין האבען זיך געפונען אייניגע בעל-מלאכות — דערפאר אין צוגעשטאנען א ישיבה בחור, וואָס פלעגט עסען טעג. איז מען געוואָר געוואָרען, האָט מען איהם די טעג אָפּגעזאָגט און אַרויסגעטריבען... דער קליינער פאראיין האָט איהם קוים צוזאַמענגענומען אויף הוצאות און אַרויסגעשיקט פון שטאָרט!

און וואָס איז געוועזען דער חטא פון קליינעם ציוניסטישען פאראיין: מען פלעגט זיך פארזאמלען משבת לשבת און לעזען א י ד י ש ע געשיכטע... אזוי שרייבט מען!

אין מאַהליווער גובערניע איז פאַראַן א שטערטעל טשודנאָוו, דאָס גאנצע שטערטעל שטעהט ווי אויף ברענענדיגע קוילען. עס איז קיינער מיט'ן לעבען נישט זיכער. דאָס שטערטעל איז פול פון (לויט מען שרייבט) גנבים, גזלנים... מען רייסט פון די הענט, מען שלעפט פון די קעשענעס, ביינאכט ציטערט מען פאר שרפות — פיער שרפות א וואָר איז נישט קיין זעלטענהייט! טשודנאָוו איז דער אָרט, וואו מען פאַרשיקט די גנבים פון זשיטאָמיר! און דאָך האָט דאָס שטערטעל צו טון נישט מיט די גנבים, נישט מיט די גזלנים, נאָר מיט ציוניסטען!

צו א ל ט ע ציוניסטען, וואָס זענען געוואָרען פון די אַלטע חובבי-ציון, האָט מען זיך שוין געהאט צוגעוואוינט, מען האָט זיי אָנגעהויבען צו פאַרדייען, האָבען זיך פלוצים באוויזען קליינע, יונגע ציוניסטען — „בני-ציון“! אינגלעך האָבען אָנגעהויבען צאָהלען שקלים, אינגלעך האָבען אָנגעהויבען צו לעזען א י ד י ש ע געשיכטע, א י ד י ש ע צייטונגען, און אויף דעם האָט שוין קהל נישט געקאָנט באשטעהן! עס זענען אפילו פ ר ו מ ע ציוניסטישע קינדער: אחוץ אידישע געשיכטע און אידישע צייטונגען, האָבען זיי נאָך צוזאַמען געלערענט חומש מיט רש"י, עין-יעקב און ווער ווייסט וואָס נאָך פאר א מוסר ספרים! ציוניזם אַלײן איז אָבער שוין אַן אפיקורסות! און א געוויסען שענהעם העלען שבת בשעת קריאת-שמע האָט מען די בני-ציון אויסגעפאַטשט, אָפּגע-ריסען אויערען און נעז און אַרויסגעוואָרפען פון בית-המדרש. דער-בײַ האָבען שוין די עלטערע ציוניסטען אויך געליטען, ווייל זיי האָ-בען זיך אָנגענומען פאר די יונגע!

„ובערת הרע מקרבך“ איז טאקע א מצוה, נאָר צי איז נישט גלייכער די מצוה מקיים צו זיין וועגען די פארשיקטע גנבים? איז גראדאסק, איז פרעהליכען חדש ניסן איז נעשעהען אזא מעשה:

עס איז געקומען א „מטיף ציוני“; א א י ד, וואָס האָט גע- האַלטען דרשות וועגען ציון און ירושלים — האָט מען איהם גע'מסר'ט, אז ער פאָהרט ארום אין די אידישע קהלות אַנ- צומאָכען מחלוקת, אז ער קלייבט געל ט אויף געהוימע צווע- קען, און „בפירוש הותנה“ מיט'ן „נאָטשאַלניק“ פון פאָוויאט, אז אויב ער וועט נישט איבערגעבען די זאך צום „סליעדאָוואַטיעל“, וועט מען איהם אַליין מסר'ן...

און מען האָט קוים מצי'ל געווען דעם בעל-דרשן פון פרעמדע הענט!

איז בערדיטשעוו — מחלוקת און מסירות! פאָרוואָס? פאר א „חדר מתוקן“. פריהער האָט מען אזא חדר, וואו מען לערענט לשון-קודש אויף לשון-קודש, געעפענט פאר בעל-בתי'שע קינדער, דערנאָך א צווייטען חדר פאר אַרעמעלייט. די „עולה“ האָבען שוין די מלמדים קאלטבלוטיג צוקוקען נישט געקאָנט! מען האָט דער- לאַנגט וואו מען דאַרף א „דאָנאַס“, אז דער „עברית בעברית“ איז ריינער סאַציאַליזם; מען האָט אַרויסגענומען דאָס אור-אַלטע מתנגד'ישע און אַלטע חסיד'ישע כלי-זיון און אויסגעטראַכט א בלבול, אז „מען האָט אויסגעשניטען און אוועקגעוואָרפען צוויי ספרים פון דער תורה“... וכדומה, און, צי די חדרים וועלען אויס- האַלטען צי ניין, דערווייל אבער, שרייבט מען, „קאָכט בערדיטשעוו ווי א קעסעל“, און געוויס וועט זיך נישט איינער אָפברעהען!

און אזוי איז כמעט אין אלע, אלע שמעדטלעך, וואו עס בא- ווייזט זיך ציוניזם!

וואָס דארפט איהר מעהר? וואַרשוי איז שוין נישט קיין קליין שמעדטעל, עס זאָל „קאָכען אויף קעסעל און בליים“ און פיה- רען מחלוקת... וואַרשוי, ווייסט מען, איז א שטילע שטאָדט, א רר- היגע שטאָדט, וואָס לאָזט זיך פיהרען, אפילו ארומפיהרען ביי דער גאָז... וועניגסטענס — אין קהל'שע, אידישע ענינים...

וויפיעל שמטריימלעך עס הויבען זיך נישט איבער וואַרשוי און — „אין מלכות נוגעת בחברתה“ — יעדעס שמטריימעל געהט זיך

זיין וועג, האט זיך זיינע הכשרים, זיינע נולדים ונפטרים, זיינע ברית'ן, חתונות, גט'ן — און, מאכט זיך אן אסיפה גדולה, קומען זיך אלע שטריימלעך מיט די זילבערנע האָר צוזאַמען און רעדען גר טע רייד, זיסע רייד, ווי עס פאַסט פאַר תלמיד-יחכמים...

עטליכע הונדערט מנינים זענען פאַראן אין וואַרשוי, און מען הערט נישט, עס זאָל עמיץ געפאַטשט ווערען וועגען אן עליה... וואַרשוי האָט א גרויסע קהל-שטוב — פיערצעהן דאָזאַרעס, און יעדערער טוט זיך זיין זאך, כאַטש זיי כאַטשעהן פון דייטשען, בעלי-בתים און האַלבע משכילים...

א דייטשע שול האָט וואַרשוי, א סינאגאגע הייסט עס. קיין אַרגעל האָט די דייטשע שול נישט, נאָר דערפאַר צוויי פרעדיגער. און דער מזל האָט געוואַלט, אז איינער זאָל זיין אן אַל ט ע ר אַ ס י מ י ל אַ ט אַר און דער צווייטער א י ו נ ג ע ר צ י ר נ י ס ט... און פונדעסטוועגען, הערט דער עולם גאנץ רוהיג דעם ערשטען טאָג יום-טוב, וואָס דער אַל ט ע ר זאָגט, און דעם צווייטען טאָג יום-טוב, וואָס דער י ו נ ג ע ר דרשנ'ט, און טראַכט דערביי — אפשר וועגען פאָליטיק, אפשר וועגען דער בערזע, און שטיל! עס וועט צו קיין מחלוקת, חלילה, נישט קומען! דאַכט זיך, נאָר א גן-עדן, נאָר אין גן-עדן באווייזט זיך אויך די שלאָנג:

עס איז געוועזען אן אַלגעמיינע אסיפה פון א צדקה-חברה „אחיעזר“. עס האָבען זיך פאַרזאַמעלט עטליכע הונדערט מענשען, עס האָבען געזאָלט זיין נייע וויבאַרעס אין קאָמיטעט אַרײַן, עס האָט געזאָלט גערעדט ווערען וועגען וויכטיגע פראַגען אין דער צדקה, און פון דער גאנצער אסיפה איז נישט געוואָרען, ווייל מען האָט נישט געקאָנט אויסקלייבען א פרעזעס (יושב ראש) צו דער אסיפה.

קוים האָט מען די פראַגען געשטעלט וועמען אויסצוקלייבען, האָט א האַלבער עולם אָנגערופען א י י ז נאָמען, די אַנדערע העלפט א צווייטען נאָמען... און עס איז געוואָרען א רעש, א געפיל-דער, א ניהנום! — מען האָט געבראַכט פאָליציי, עס האָט נישט געהאַלפּען.

א העלפט עולם שרייט — י, די אַנדערע העלפט — ס... איד תרעג איין צד: פארוואס נישט י? ענטפערט מען מיר:

ער געהערט צו דער רעוויזאָנס-קאָמיסיע, קאָן ער ע"פּ התקנות
נישט זיין קיין פרעזעס. און אמת'ער תירוץ.

פרעג איד אין צווייטען צד: פאַרוואָס נישט ס'?

— ער איז אַ ציוניסט! — ענטפערט מען מיר מיט כעס, מיט
האַס, מיט בזיון...

און מען איז זיך צוגאנגען, אויב נישט מיט אָנגעשוואַלענע
פּנימ'ער, על כל פנים מיט אויסגעטריקענטע העלזער...

וואָס פלעגן די אלטע שטילע אידישע קהלות טענ'ען, אז מען
האַט זיי אריינגעוואָרפֿען שטיינער פון דרויסען?

וואָס פלעגן טענ'ען די ערשטע חסידים, אז מען האָט זיי
מיט געוואלט גענאָלט די בערר, געטריבען, געיאָגט, גע'מסר'ט און
פאַרשיקט?

וואָס פלעגן טענ'ען די אלטע משכילים, ווען מען פלעגט זיי
שמייסען אין די בתי-מדרשים אויף אָפּענע קאָנקארדאַנציעס, אָפּ-
געבען פאַר סאַלדאַטען אָדער טרייבען פון שטאָדט צו שטאָדט?
און וואָס טענ'ען — היינט די ציוניסטען? (איד זאָג בפירוש
היינט, כל-זמן זיי זענען שוואַך, כל-זמן מען יאָגט זיי).
אַלע טענ'ען אַן עהרליכע טענה:

אין וכוה צווישען מוחות און הערצער דארפֿען זיך די גראַבע
הענט נישט אריינמישען!

ווער עס כאַפט אין מיט'ן וכוה א בענקעל, איז א סימן, אז
דאָס בענקעל איז קליגער פאַר איהם... ווער עס מסר'ט...

ניין, דאָס טאָר מען נישט זאָגען; עס וועט זיך געפינען אַן
„אַהר" און עפעס צולעגען, אביסעל צוואלצען און מאכען א פיין
לעקעלכעל פאַר „ראַלאַ", „ניווא-פּאָלסקא" און אפשר פאַר'ן
„גלאַס"?

מיט דער צייט וועט די „פראוורא" אליין אויך אָנהויבען
אזוינע לעקעכלעך צו נאשען...
נאָר פון דעם אַן אַנדערש מאַל..

4.

29טען מאי, 1902.

עס איז משוגע צו ווערען פון אונזערע קהלות!
דאכט זיך „סדנא דארעא חד הוא“ — אויף פראסט אידיש:
אומעטום די אייגענע וועלט, קומט א קהלה קדושה און ווארפט
דיר ארויס אזא מין קונץ-שטיק, אז דו בלייבסט שטעהן, עפענסט
דאס מויל און גאפסט!

פון שטערט און שטערטלעך שרייבט מען געוועהנליך וועגען
יצר-הרע צו א כזית'ל גבאות פון וואס עס איז פאר א חברה: „תקון
וקוני ספרים“, וואס האבען קיינמאל קיין דרייער נישט נייע ספרים
צו קויפן און זענען יוצא מיט לופטערען די אלטע אויפ'ן שול-
הויף פאר דער זון און מיט זאמלען שמות פון צוריסענע ספרים,
וועלכע מען שיקט ארויס אמאל אין א יאהר אין א גרויס צוקער-
פאס אויפ'ן בית-עלמיו...

פון א „לעזע-פראיוו“ — וואס האט נישט מעהר זיין אייגע-
נעם, ווי א לאפאכניגע חתימה פאר בעטעל-בריה צו אויסגאבען און
דעראקציעס — מען זאל ארויסשיקען ספרים און צייטונגען אומ-
זיסט...

פון א חברה ייד-קדוש, „פאדריאדען“ פאר פסח מצות צו בא-
קען פאר ארעמעלייט אדער צוזאמען מיט ארעמעלייט וכדומה.
נהרג ווערט מען פשוט על פחות משה פרוטה פון וואס-עס-
איז א חברה'שען כבוד, א קהל'שען כבוד!

קהל'ס פארזארגער וואקסען דעריבער ווי אויף הייווען, ווי
שוואמען אין וואלד נאך א רעגען...

חברות ווערען אומישנע געמאכט, עס זאל נישט פעהלען קיין
כבודים פאר די מכובדים — פאר גביר'ישע קינדער, זידענע יונגע
לייט, אויפגעקומענע עס-הארצים...

דעריבער הערט מען פון אזויפיעל קלפ'ים, פון אזויפיעל געל-
טער! ביי יעדער קלפי ווערט א מחלוקת לשם שמים, ווערען געז-
און אויערען געריסען, סודות אנטפלעקט, קומט מען אום על קדוש-
השם...

און אז עס קומט די צייט צו שרייבען „שמעדת און שמעדטלעך“, בין איר גרייט איינצונעמען די פערדער אין גאל און שרייען:
גלגלים! עד מתי? !
נא-דיר!

די ערשטע ידיעה, וואס קומט מיר אין דער האנט אריין, רעדט פונקט פון א שמעדטעל, וואס איז גאר קיין שמעדטעל נישט, וואו דער יצר-הרע פון כבוד און גבאות האט גאר קיין שליטא נישט, וואו די קלפ'ס זענען קיין קלפ'ס נישט, די גבאים קיין גבאים נישט און די קהל'שע עסקים פאָהרען און פיהרען זיך אליין!

מאכט זיך א וויכטיגער צופאל — שיקט גבאי ראשון, וואס איז באמת גאר קיין גבאי ראשון נישט, זיינס א שטיקעל קרוב, א נאָהנטען צי א ווייטען, גאר מ'הסתם אן אָרעמען קרוב, וואס מען נוצט צו שליחות, און גיט איהם אפילו נישט איבער נישט קיין שמע-קען אין האנט אריין, נישט קיין וואָרטצייכען אין מויל אריין, גאר-נישט! און דער טוט כשמו — בשם הגביר הייסט עס.

דאס שמעדטעל הייסט ראדאמישל, עלף יאָהר צוריק האט דאָרט געדארפט זיין אן אסיפה אויסצוקלייבען גבאים צו דער תלמוד תורה. איז די אסיפה נישט צו שטאַנד געקומען; עס האָבען זיך וועניג מענשען פארזאמלט. אלזא, איז דאכט זיך קיין אסיפה נישט געווען, פונדעסטוועגען האָבען זיך אויסגעקליבען פינף גבאים: ה. ג. ק. צ. און ר. ! אומבאקאנטע הענט האָבען אפילו דערויף א פראטאָקאל געשריבען און גע'חתמ'עט, גאר אריינגע-שיקט, וואו מען דארף, האט מען דעם פראטאָקאל נישט. זאל זיין גבאים אָהן א פראטאָקאל, זענען אבער די גבאים אליין קיין גבאים נישט; זיי קומען אין תלמוד תורה נישט אריין. איין ה' ג. באשעפ-טיגט זיך מיט דער תלמוד תורה אויפיעל, אז פון צייט צו צייט שיקט ער אהין זיין קרוב, געוואָר ווערען, וואס עס הערט זיך...
און די תלמוד תורה? זי געהט אליין!

עפעס עהנליכעס איז געשעחען אין ניעמאן אויך.
מען דארף א רב; דער אלטער, נעכער, האט אויסגעדרינט זיין צייט און איז נפטר געוואָרען. בין איז דער לעצטער רגע האט ער

שאלות גע'פסק'ט, פשרות געמאכט, ביז עס האט איהם אטעם פארפעהלט.

הכלל מען דארף א רב, קהל איז אבער פויל צו קלייבען. קהל זאגט, אז מען קאן יוצא זיין מיט דער אלמנה און יתומים פון אל-טען רב, וואס מען דארף שפייזען און נישט נעמען א נייען עול אויף זיך.

על פי דין מוז אבער זיין א רב! מען דארף, צי מען דארף נישט, עס מוז זיין.

געפינט זיך א איד א גביר, קלייבט ער אלייז א וואס א

רב.

קיין גרויסער למדן, לויט מען שרייבט, איז דער גביר אפילו נישט, קיין גרויסער יראשמים אויך נישט, נאך א נאז, זאגט מען, האט ער. און וועלכער גביר האט עס נישט קיין נאז? אז מען איז א מבין אויף זינגען, איז מען א מבין אויף א רב אויך... בפרט, אז ער האט באמת געטראפן! — ער האט אויסגע-קליבען דעם רבי'ן זאל לעבען א לייבליכען קרוב — וואס דארף מען מעהר?

איז דאך אבער א איד, אפילו א גביר, אין גלות, און כאטש קהל שווייגט און נעמט אן אלץ פאר ליעב, זאגט דער פריסטאוו: לאו! א רב, זאגט ער, מוז זיין אויסגעקליבען פון קהל, עס מוז זיין א קלפי, על כל פנים — א פראטאקאל, אז עס איז געוועזן א קלפי! א דין מפורש, זאגט ער!

מה עשה — וואס טוט א איד א גביר? אפטערעטען וועט ער דאך נישט. שרייבט ער זיך אן (מיט פרעמדע הענט, נאטירליך) א פראטאקאל; מען זאגט — נאך א שעהנעם פראטאקאל, עכט רוסישע שפראך און על פי חקי הקאליגראפיע! וואו נעמט מען אבער דעם קהל צום אונטערצושרייבען? מיט צו די עטליכע ריי-כע העלייבתיים, וואס זענען פאראן אין שטעדטעל, שיקט ער אהיים דעם פראטאקאל צו דער חתימה, עס וועט איהם קיינער נישט אפ-זאגען; אבער וואו נעמט מען דעם „המוז“?

פאלט ער אויף א גביר'ישע המצאה. ס'רוב „המוז“ זענען בעליעגלות, אביסעל אפהענגיגע פון גביר און זיינע עסקים, הייסט ער זיינע מענשען, זיי זאלען פארטאג פארנעמען די פערד פון פאשע און אריינטרייבען צום גביר אויפ'ן הויף,

וכד הוה!

און צומארגענס קריגט קיין איינציגער בעל-עגלה זיין פערדעל
נישט ארויס, ביז ער שרייבט נישט אונטער דעם פראטאקאל, און
ברענגט נישט קיין חתימה פון זיינע קרובים און גוטע פריינט!
און אויף אזא אופן, הודות להגביר והסוסים, האט קהל גע-
קריגען א רב!

עס זענען פאראן קראנקע, וואס האבען ל י ע כ זייער
אומגליק, וואס „גרעבלען“ שטענדיג אין די אייגענע וואונדער, וואס
האבען מורא אז זיי א רנע צו פארגעסען, און אזוי קראנק זענען
אלע אידישע אינטעליגענטען, וואס לעזען וואך-וועכענמליך און
מאגיסענליך אנטיסעמיטישע בלעטער. מען האט א משונה'דיגע
הנאה פון דעם נאל אויסניסען...

און איד, אויך א אידישער אינטעליגענט, האט מיר אזויפילע
אנגעלעזען אין די אנטיסעמיטישע בלעטער פון אידישער „סאלי-
דארנאסט“, ווי מיר אידען זענען שטענדיג צווישען זיך „קנעפעל-
ביי-קנעפעל“, ווי צוזאמענגעוואקסען אונזערע נשמות זענען, אז איד
האט טאקע געלויבט, אז אויב מען גיט א פאטש א איד פון יענער
זייט סמבטיון, ציטערט ראטשילד אין פאריז און פארקערט...

בפרט די לעצטע צייט: א אידישער קאנגרעס! מארבע כנפות
הארץ פארהערן זיך אירעלעך צוזאמען! האלטען עצות! א אידישע
כאנק — פון מזרח, פון מערב, פון צפון, פון דרום שווימט צוזא-
מען אידיש-קבצני'ש קליין-געלט און עס ווערט אן אוצר, א מטמון
מיט גאלד! און פון אלע עקען פון דער וועלט, פון אונטער די הרי-
חושר, אויסער איין קעלצער גובערניע — פליהען שקלים אויף אר-
גאניאציע! היינט רעדט מען נאך פון א נאציאנאל-פאנר, פיינע
מארקען אפגעדרוקט!

איד האט געמיינט: זיי האבען גערעדט און גערעדט, ביז זיי
האבען אויסגערעדט אין א מזל'דיגער שעה, אין א גוטער שעה!
פון היינט אז וועט זיין „קוש-וואך“, טאקע ווי אין חודש בענשען
שטעהט: עם כל ישראל אחיהם!

בפרט, אז איד האט געלעזען, ווי ווינער אידען קלערען, וואס

מען טוט מיט רומענישע אידען! וואָס זיי וועלען טון, איז אפילו נאך א סוד, נאָר גענוג — מען קלערט!

איי וואָס, דער וואַרשעווער ד"ר הערץ, וואָס זאָגט צו איין „פּשעגלענדר טיגאדניאָווי“, אז ער וועט קיינמאל זיך נישט אָפּטרעטן פון דער כנסת ישראל, זאָגט זיך פונדעסטוועגען אָפּ פון די פּוילישער אידען, ווייל זיי זענען נישט קיין שאַרפע פּאַלאַ-קען — פּטור! א מענש פון אַלטען דור, דער טאָפּ איז שוין אַן אַנגעזאפּטער!

איי וואָס, אין זדונסקא-וואָלאַ ווילען די היימישע פּוילישע אידען נישט אריינלאָזען אויף שבת צום שטאָדט-בעקער קיין ליטווישען קוגעל, ווילען קיין ליטוואק נישט צולאָזען צו קיין עליה אפילו שמחת תורה, און פסח-צייט — אנטלויפט מען פאר א ליטוואק, מען זאָל נישט עובר זיין אויף „בל-יראה“ — ווער רעדן בענט זיך מיט אַזוינע לעכער, ווי „זדונסקא וואָלאַ“? אויך מיר א קהלה — א גענעץ!

איי וואָס, אז „הרב הגאון“ ריינעס קומט אין א ליטווישע שטאָדט אריין דרש'נען, שפּרינגט ארויף א פרוש אויפ'ן בעלעמער און כאפּט איהם ביי דער נרגת, און אז „בני-ציון-אינגלעך“ בא-וווינען זיך אין א חסיד'ישען מקום-קדוש, רייסט מען זיי אָפּ די געזעצן און זיי עפענען מיט די יונגע הויסע קעפּ די טיר — מאי כולי האי? עס איז א סימן פון לעבען. מתים קומען נאָר וואָרען און דוקא ביינאכט אין שלאָף; פון געזעצן רייסען האַבען זיי נאָר קיין ידיעה נישט! און דאָס לעבט, אין שעהנעם העלען טאָג!

אין אייגענעם טעפעל מעג זיך קאָכען, אבער כנוגע צווישען אונז און אנדערע, אָה! דאָ איז יד אחת: איינער פאר'ן צווייטען, יעדערער פאר אלע.

הער איד אבער, אז פון אמור ביי יעקאטערינאָסלאַוו טרייבט מען ארויס זעקס הונדערט אידישע פאמיליען (זייט אייך משער, וויפיעל נפשות) ווייל דער ארענדאטאָר פון דער ערד, א איד — איינער הערט? — א איד, וואָס האָט אויך נישט אין זיין צו פארלאָזען די כנסת ישראל, אויסצומוישען דאָס רענדעל (מען זאָל זיינער פטור ווערען) — ווייל דער אידישער ארענדאטאָר האָט נישט געלאָזט, אז די יעקאטערינאָסלאַווער דומע זאָל מאכען פון אמור א פאָרשטאָדט צו יעקאטערינאָסלאַוו...

ער האט נאך מעהר געמאן — ער האט צוגעזאגט (און איז, דאכט זיך, א איד א גביר און וועט אוראי האלטען ווארט!) צו מסר'ן די אידען, וואס וועלען בלייבען, וואס וועלען, חס-ושלום, ווער לען פאלש בלייבען...

און אפשר איז די מעשה נישט אמת, און דער אמור'ער ארענ-דאטאר איז נישט אזא ווילדע בארבארישע בריאה? וואס פארדיי-נען מיר דערביי? איז דער שרייבער, וואס איז דאס מודיע, טוי-זענט מאל ערגער!

אבער אידישע רחמנות איז שוין א זיכערע זאך?

אויף דעם מעג מען מ ו י ע ד ע ן שטעלען?

אמת, אן אָנגעגעסענער דייטשער איד פלעגט מבוזה זיין א הונד-גערינגען פוילישען שנאָרער! אבער היינט?

אמת, אין אסך (בפרט פוילישע) שמעדם זענען אלע צדקות נאָר פאר היימישע אידען, דאָס הייסט פאר די, וואָס די פאָליציי האָט פאר היימישע פארשריבען, און א פרעמדער מעג אויסשטרע-קען די צונג...

א גמרא: „עניי עירך קורמין“ — פארזאָרג פריהער היימישע אַרעמעלייט: איי וואָס, די גמרא מיינט נאָר די, וואָס געפינען זיך אין שטאָדט, און פארלאנגט נישט, זיי זאָלען געבוירען ווערען אויפ'ן הייליגען גזשיבאָוו, אָדער די פאָליציי זאָל זיי איינשרייבען — טייטשען זיי אנדערש די גמרא!

אבער אמת היימישע, געבוירענע אַרעמע לייט?

איך רעד נישט פון רבנים, זיי געהערען צום בעל-טאָקסע; פון פשוט'ע אַרעמע לייט רעד איך. פון פשוט'ע אידען, וואָס האָבען נישט קיין „מחזקות“ מיט דער קאָראַבקע, מיט קצבים, מיט הכשרים — צי וועט א אידישע קהלה לאָזען אזוינע שטאַרבן פאר הונגער? און בפרט יתומים?

שרייבט מען דוקא פון מיראָפּאָל (וואָלינער גובערניע), אז עס טרעפט זיך אזוינס!

אין מיראָפּאָל איז געוועזען אן אלמין מיט קליינע קינדער... און דער אלמין איז געוועזען א קראַנקער, געוואיינט אין א

„הינטער-שטיבעל“ (אין ווארשוי וואָלט ער געוואוינט אין א פינס-טערער נאסער סוטערינא, אויב די פאליציי וואָלט זיך נישט דער-וואוסט), און געלעבט אין נויט און אין דחקות מיט די קליינע קינדער...

איינמאל האָט זיך איהם געלאָזט בלוט פון האלז, האָט ער נישט געהאט קיינעם צו שיקען נאָך אביסעל מילך, נאָך א רופא — קליינע קינדער און האלב נאָקעטע, און עס איז ווינטער-צייט...

האָט ער זיך געמאטערט איבער דער נאכט...

אין דערפריה איז דורכגעגאנגען א סופר — מן-הסתם אין מקוה אריין פאר א „שם“ און אפשר פשוט דאוונען.

באמערקט ער דורכ'ן פענסטער, ווי דער אלמן ליגט נאָך אין בעט מיט די קליינע קינדער, און די קליינע קינדער שפילען זיך מיט דעם פאָטערס באָרד.

זיפצט ער אָפּ, דער סופר.

ער איז מקנא א איד, וואָס קאָן זיך ערלויבען אזוי לאנג צו ליגען אין בעט, און נישט צו ציטערען, ווי ער, אין גאס אויף דער קעלט...

דערנאָך טראכט ער: נאָרישע קינדער! מיט וואס זיי שפילען זיך — מיט א באָרד!

און אפשר פאלט איהם איין, אז א באָרד איז א דבר שבקדושה און מען דארף זיך מיט קיין באָרד נישט שפילען.

טרעה, וואָס א געפרוירענער סופר האָט אין זין!

נאָר צוריק-צורוועגס, איז א פאָר שעה שפעטער, קוקט ער וויי-טער אין פענסטערל אריין, און זעהט — אז דער „גליקליכער“ איד ליגט נאָך מיט די קינדערלעך אין בעט, פאלט איהם ערשט איין צו דערשרעקען זיך, אויפצוהאקען א שויב, אריינצושפדינגען אין שטוב אריין. און געוואָר צו ווערען, אז די קליינע קינדערלעך האָבען זיך געשפילט מיט א טוימען מאַטענס באָרד!

און די שטאָדט?

די שטאָדט האָט זיך געכאַפט און געבראַכט דעם נפטר צו קבר ישראל... דערנאָך האָט זי אָפּגעדונגען די יתומים אויף קעסט, נאָר געצאָהלט פאר קעסט האָט זי נישט...

האמת נתן להגיד... האָט איהר אייגען פעקעל. לויט

מען שרייבט: צוויי רביים, עטליכע „שעהנע“ אייניקלעך, צוויי רבנים, אן אלמנה פון אלטען רב, אויך מיט אייניקלעך... נאר די יתומים האט מען ארויסגעווארפען אין גאס אריין... אפשר איז דאס אויך נישט אמת?

נאָר צי איז אמת, אז אין שטעטלעך ח. לאָזט אַ אַידישער אונטער-סטאַראַסטע, און דוקא אַ כשר'ער איד, מיט אַ כשר'ער באָרד, נישט אַרויסנעמען פון „סמעטנע געלט“ צוועלף טויזענט רובל אויף צרכי-צבור — צווישען אנדערע זאכען אויף אַ תלמוד-תורה, ביז מען וועט איהם נישט געבען „לא־יחרץ“ געלט, גאנצע צעהן פראָ-צענט, ד. ה. צוועלף הונדערט רובל פאַר זיין אייגענעם געברויך?

צי איז עס אמת, אז דער אייגענער אונטער-סטאַראַסטע, גער-וואָר ווערענדיג, אז יונגעלייט ווילען איהם נישט לאָזען ראבעווען קהל'ס געלט, אַנטרינקען זיך מיט אידישען שוויים און בלוט, אז דער אייגענער אידישער אונטער-סטאַראַסטע האָט אָנגעגעבען אַ פאלשען דאָנאָס, אז די יונגעלייט קומען זיך צוזאמען מכלומר'שט לעזען אידישע געשיכטע, אידישע צייטונגען, נאָר מיינען מיינען זיי נאָר עפעס אנדערש, זיי ווילען, נישט מעהר נישט וועניגער, נאָר איבערקעהרען די גאנצע מדינה מיט'ן קאָפּ אראָפּ מיט די פיס אַרויף?

צי איז אמת, אז כאַטש עס האָט זיך אויסגעוויזען, אז דער דאָנאָס איז פאלש, האָט דאָך קהל מורא פאַר'ן אונטער-סטאַראַסטע, ער זאָל נישט מאַכען קיין נייע דאָנאָסען און נישט שטעלען פון זיין חברה קיין פאלשע עדות אויך?

צי איז אמת, אז דער טשודנאָווער רב באַקומט נישט קיין שכירות, ווייל ער האָט מורא צו פסק'נען אַ דין-תורה, און ציטערט פאַר אַ גט, וואָס אנדערע רבנים מאַכען כלאחר-יד, קיי-און-שפיי אַבי אַ קערבעל, — דעריבער געהט ער אַויס פאַר הונגער?

און צי איז אמת, אז דער סלופצער רב, וואָס איז נישט קיין בעל-פחדו, האָט זיך דאָך פאַרשולדיגט ביי אַלע בעל-יבתיים מיט קליינע הלאות, ביים בעקער פאַר ברויט, ביים שניידער און שוּק-

טער פאר קליידער און שיד, און אז קהל שווייגט און צאהלט נישט קיין שכירות, געהט די רבי'צען און רייסט אפ שטיקער פון אייר זערנעם בעלעמער אין בית-המדרש, רייסט אויס ברעטער פון דער פאדלאגע, ציגעל פון דער וואנט אויף ברויט; און אז דאס האט אויך נישט געהאלפען, האט זיך דער רב, וואס איז, ווי געזאגט, קיין בעל-פחדן נישט, באנוצט מיט דער געלעגענהייט, וואס א שוחט איז נפטר געווארען, און פ א ר ק ו י פ ט די שחיטה עפעס א „שאינו יודע לשאול“, כפרט א „חלה שמעלען“?

און צי איז אמת, שוין א קלייניגקייט, (מען קאן דאך קיין „שמעלט און שמעלדעך“ מיט טראגערדיען נישט ענדיגען), אז איז קאלוגא געהט ארום די געלזוכט פאר קנאה?

„דער רב — שרייבט מען — קרענקט, פארוואס נישט אלע הויפטע זיינע הייווען, פון וועלכע ער האט הכנסה; דער חזן-און-שוחט צוזאמען, פארוואס מען נעמט נאך צוויי חדשים אין יאהר סיכלעך (?) און נאך גענוגענע פיסלעך; דער דיין — פארוואס מען רופט איהם הינטער די אויגען מיט בזיון „יאשקע“, נישט ר' יוסף; דער גביר פון שמעלדעל — פארוואס האבען אויסער איהם אנדערע בעלי-בתים אויך פרנסה, און די בעלי-בתים — פארוואס זענען זיי קיין גבירים נישט?

צי איז עס אמת?

אויף דער לעצטער, אויף דער קאלוגער מכה וואלט זיך א רפואה געפונען.

זאל קאלוגע אראפשיקען א שליח מיוחד מיט עטליכע גילדען קיין ווארשוי.

איז ווארשוי, מוזט איהר וויסען, קרייזעלט ארום אין די גאסען אזא מין מודעה:

„אן ערפינדונג צו היילען פארשידענע קראנקהייטען: נער-וואוע, שווערע קרענק, ריכטאטען, מרידיון, מאגען-בלוט (?), שווער-דעניע, אסטמא, אויגען, ציון, קאפ, ווייבערישע זאכען, און איהר (?) ווייזט וועמען איר האט געהאלפען (?). פון אכט פריה ביז צוועלף און פון פיער ביז אכט אָווענטס, אויף דער גאס שמאלע מילע, נומער פינף און צוואנציג, וואוינונג אכטצעהן.“

נאָר אויב קאלונא וויל זיך היילען, מוז זי זיך איילען; דער-
וויל קאן זיך אריינמישען די פאליציי און דעם שווינדלער אַרעס-
טירען...

וואָס טוט מען אבער מיט די אנדערע קרענק?
איין גאָט ווייסט.

5.

5טען יוני, 1902.

„איינס געגען דאס אנדערע האט גאט באשאפען“, און „וואס
עס געפינט זיך אויף דער יבשה, געפינט זיך אין ים אויך“, נאך
עס זעהט אנדערש אויס. און א וואסער-הונט און א ים-קאטער
וועלען זיך מיט אונזערע הינט און קעץ נישט חבר'ן...

אזוי אויך אלץ, וואס עס הערט זיך אין דער גר ו י ס ע ר
וועלט, טרעפט זיך אין אונזער קליינעם וועלטעל אויך, נאך עס האט
אביסעל אן אנדער פנים; עס איז אביסעל קלענער, אביסעל פאר-
קרימטער אויך...

למשל, נישט ווייט צו זוכען, — שטריקען.

מיינט איהר אפשר, אז ביי אונז איז דער געמאכטער צי אפ-
גערעדטער „שבת“ נישט נוהג? — אין די קלענסטע שטעטלעך!
נאך לאמיר די זאך באהאנדלען נישט פון אויבען אויף, נאך
ג ר י נ ד ל י ד, מ י ר, ווי עס פאסט פאר א דייטשען פראפע-
סאר; איד בין אייגענטליך קיין דייטשער פראפעסאר נישט, נאך
„הוה לומד מכל אדם“, בפרט פון א דייטשען פראפעסאר.

קודם-כל וועלען מיר זיך ווענדען צו דער ליטעראטור.

אין דער אלטער ביבלישער ליטעראטור געפינען מיר נאך איין
שטריק, וואס מיר האבען געמאכט געגען פרעה'ן מיט'ן פתם
וועמסס געפיהרט דעם שטריק האט משה-רבינו. און כדי מען
זאל אלע נישט טרייבען צוריק צו דער ארבייט, האבען מיר גע-
מאכט פלטה איבער'ן ים — ואיננו...

דא האקט זיך דער פאדעם אפ. נישט אין ש"ס און פוסקים,
נישט ביי גאונים, ראשונים ואחרונים — קיין זכר פון א שטריק.
נעלם געווארען איז ער!

שווימען שווימט ער ערשט ארויס אין דער לעצטער צייט, אין
דער נייער ליטעראטור.

אין פריץ'ס „רייזע בילדער“ געפינען מיר אז ארעמען קליינ-
שטעטעלדיגען רב, מיט א כאלאט פון שפינוועבס, וואס שטעלט

זיך אפ, „זאכאסטיוועט“, הערט אויף שאלות צו פסק'נען, אפילו שאלות-נשים, וויל אפילו נישט געהן צו דער חברה-קדישא'ס קלפי און פארלאנגט, מען זאל איהם מוסף זיין צוויי גילדען א וואך אויפ'ן שכירות. עס איז נאך א שאך, וואס דער ריזע-באשרייבער איז אפ-געפאהרען פון שמעדטעל, איידער עס איז צווישען רב און קהל געקומען צו א פשרה, און מיר ווייסען נישט, ווער עס האט אויס-געפיהרט — דער ארעמער רב צי דאס קבצנ'ישע שמעדטעל...

דור פרישמאן דערצהעלט אין דעם פאר-אי-אחריגען „יוד“ פון א שטריק, וואס די אידישע (העברעאישע און זשארגאנישע) שטריי-בער האבען געמאכט געגען רעדאקטארען און ארויסגעבער, זיי האב-בען זיך אפגערעדט, געמאכט יד-אחת, איבערגעשלאגען מיט א ציצה, און עס איז געבליבען, אז עס וועט קיינער נישט אויסציהען קיין פערער, אויב מען וועט זיי נישט מוסף זיין כאטש צוויי גיל-דען אויף א ריז פאפיר פון גרויסען פארמאט. א געוויסע צייט איז חושד געוועזען ביי די רעדאקטארען, די ארויסגעבער זענען ארומ-געגאנגען, ווי פאר'סמ'טע מיין, די „קוראים נכבדים“ האבען ממש קריעה געשניטען, ביז מען ווערט נישט געוואר, אז דוד פרישמאן איז א גרויסער ליץ, א חוזק-מאכער; אז עס איז א פשוט'ער פער-ליעטאן, משמח צו זיין דעם עולם, — און עס איז ווייטער שטיל געווארען.

אחרון אחרון חביב: ספעקטאָר באשרייבט אין איינער פון זיינע נאוועלען, אז קבצנים האבען אמאל געמאכט א שטריק. עס איז געוועזען ביי א רייכען ישוב'ניק א חתונה, מען האט נאך זיי געשיקט א „דראַביניאסטער-וואַגען“ איז שטאָרט אריין, און — די קרומע, לאַמע, הויקערדיגע און פאָנפאטע קבצנים האָבען געמאכט א שטריק: פאר וועניגער ווי א רובל אויף א פארשוין וועלען זיי זיך נישט ריהרען פון אַרט. און מען האט זיי געגעבען.

א אידישע חתונה וועט זיך גיכער באַנעהן אַהן קלעזמער, אַהן דרשה-געשאַנק, אפילו אַהן נדו, אָבער נישט אַהן אַן אַרעמער סעודה; און אַן אַרעמע סעודה אַהן אַרעמע לייט איז אַזוי מעגליך, ווי א טיש אַהן א בלאט און אַהן פיס!

אויב איך האב נישט קיין טעות, איז דאס דער איינציגער שטריק פון די, וואס ווערען דערמאנט אין דער ליטעראטור און

וואס האט זיך גוט געענדיגט אי פאר די קבצנים, אי פאר'ן מחבר, ווייל די נאוועלע איז זעהר גוט אויפגעשריבען.

פון דער ליטעראטור, וואס איז נאך דער ווידערשוין, דער שאַטען פון לעבען, וועלען מיר זיך נעמען צום לעבען אליין.

מיר וועלען רעדען פון אונזערע אידישקהל'שע שטריקען.

פון אלע זייטען פון פוילישע שטעדט און שטעדטלעך הערט מען פון שטריקען, וואס די דעמאָקראטישע חברה נושאים מאכט נעגען דער אריסטאָקראטישער חברה קדישא, וואס לעגט נישט די האנט אין קאלט וואסער אריין, און נעמט צו ניינציג פראָצענט קבורה-געלט, בשעת די חברה-נושאים געהט אַרום מיט טרוקענע העלזער.

קיין דויד-תורה קאן מען מיט דער חברה חדישא נישט האָבען, ווייל דער רב מיט די דינים האלטען מיט די חברה-קדישא לייט, וואס גיבען רח"ש, יום-טוב-געלט און פורים-געלט און לאָזען אינ-מיטען יאָהר אויך אמאָל אַפּלעקען אַ ביין. וואס טוט חברה נושאים? מאכט זי „שבת“ — זי ריהרט זיך נישט פון אָרט, ביז מען דינגט נישט אויס א גרויסען פראָצענט אויף י"ש...

טיילמאָל שטעלען זיך די חברה-קדישא-לייט „שטאַרצעם“. דינגען אנדערע נושאים — דאמאָלט ערשט ווערט א געשלעג, עס פליהען ציין פון בעלי-בת'ישע מיילער, מתים פון די ממות אראָפּ, דינים און רבנים פון די בענקלעך, ביז מען גיט נאָך די עס-אָרצים!

אין טייל גרעסערע שטעדט האָבען אידישע דאָקטוירים גע-וואָלט איינפיהרען „מציצה“ מיט א מאַשינקע, וואס זאָל אויסנאָ-גען א „כשיעור“ בלוט, אבי מען זאָל נישט אַנשטעקען די קינדער דורך פאַרשטונקענע מיילער מיט פוילע ציין, נאָך זיי האָבען אין ערגעץ, אפילו אין וואַרשוי, נישט אויסגעפיהרט; ערשטענס, זע-נען די רבנים נישט צופרידען מיט נייע המצאות (אויסער המצאות, וואס מען נעמט אויף זיי הכשרים, ווי למשל: כשר'ע זיין, פסח'-דיגע פאַפיראָסען, פוטער פון גראַז וכדומה) און צווייטענס, האָבען די מוהלים געזאָגט: לאו! קוים וועט זיין א „זויגמאַשינ-קע“, מאכען זיי א שטרייק און ציהען קיין מעסערעל נישט אויס! און וואו געמט מען אנדערע מוהלים?

אצינד שרייבט מען אונז פון צוויי ניי-מאָדישע שטריקען.

ערשטענס — א מאדנער שטרייק, א כהנים-שטרייק אין ווער-סיגלאַיַע (מעליטאפאלער אויעזד, טאווריער גוב.) איינגענטליך דאָס שמעדתעל הייסט נאָר „וועסיגלאַיַע“. איז'ן איז עס א פארוואַרפען ווינקעל, א פיזעלע דאָרפישער קהל און עס איז דאָרט גארנישט פרעהליך. אפילו „משנכנס אדר“, בא-מערקט מען קוים, אז עס געהט אַוועק מעהר דיניע-קערלעך, וויי-טער נישט, — נאָר וויפיעל מענשען הייסען אלכסנדר מוקדון און אנטלויפען פאר'ן אייגענעם שאַטען און ציטערען, אז די אייגענע פאַלעס פון דער קאפאטע קלאפען זיי ביינאכט אַן די פיס? און דאָד האָט דאָס שמעדתעל זיך אויסגעצייכענט מיט א שטרייק פון כהנים.

די מעשה איז אזוי געוועזען:

ווי דער מנהג איז, רופט מען אויף צום ספר פריהער כהן, דערנאָך לוי, דערנאָך ערשט געהט ישראל... אונזער גבאי ראשון פון שול איז אָבער אמאָל איינגעפאלען עובר צו זיין אויפ'ן מנהג, (אַן אלטער מאַן — אנדערע עברות פאסען שוין נישט) און פרי-הער אויפצורופען דוקא א ישראל! זענען די כהנים אונטערגע-צונדען געוואָרען! זיי האָבען אָבער נישט געזאָגט א וואָרט, נאָר, אַז עס איז געקומען צו כהנים דוכנ'ען, האָט זיך באַוויזען אַן אַפ-גערעדטער שטרייק! קיין איינציגער כהן האָט נישט אויסגעטאָן די שיד און דער איינציגער לוי האָט נישט גענומען דעם וואַש-בע-כער, די כהנים'ס הענט צו באַגיסען!

איינמאָל פאַר אלעמאָל: נישט, און קהל האָט געמוזט זיך דאָס מאַל באַגעהן אַהן „יברכך“, און די קליינע קינדער האָבען נישט געהאט פאַרגינגען בנגבה צו קוקען אויף כהנים-דוכנ'ען!

אָבער נאָך א מאַדנערער שטרייק איז געוועזען אין ק"ק וולא-דיסלאַוואַ (סובאלקער גוב.) — א טענצער-שטרייק!

עס איז דאָרט געוועזען א בעל-בת'ישע חתונה און, ווי דער שטייגער איז, זענען אָנגעקומען צו דער „גרויסער וועטשערע“ טע-לעגראמען און ווינשקארטען...

זייט עס איז בטל געוואָרען דער מנהג פון חתו'ם דרשה, איז מען זיך נוהג אין תפוצות ישראל צו פארבריינגען די צייט ביים לאַנגען טיש מיט טעלעגראמען און ווינשקארטען לעזען. געוועהנ-

ליך נעמען זיך עס אונטער צוויי יונגעלייט (בחורים זענען נאך בעסער). זיי טיילען זיך מיט די טעלעגראמען און ווינשקארטען. איינער לייענט איין טעלעגראמע, דער צווייטער די צווייטע — די מעלה דערפון איז, אז בשעת ווען איינער לייענט, קוק דער צווייטער דורך, וואס ער דארף לייענען, און עס געהט צו געשווינד און אהן א גרייז — אויסער די קינסטליכע גרייזען, וואס מען מאכט אר מישנע, דער עולם זאל לאכען.

אזוי איז אויך געוועזען אויף דער וולאדיסלאווער בעליבת'ישער חתונה, — צוויי לייט (אפשר שוין נישט קיין בחורים) אין שוואר-צע פרעק, ווייסע וועסטען, העמדער און קראוואטען, מיט רויטע זידענע טיכלעך, וואס קוקען ארויס פון פארענט פון אונטער'ן וועסטעל-זויס, און מיט פיינע שטימען, האבען געלעזען, ווי א ווא-סער, און געשיט מיט וויצען, ווי א וואסער, — פלוצים ווערט איי-נער פון זיי בלאס, דערנאך רויט, ווארפט מיט כעס א ווינשקארטע אויף דר'ער, צוטרעט זי מיט די פיס, און קומט קוים צו זיך און לעזט ווייטער...

צווישען עולם איז אביסעל אומרוהיג געווארען: געוויס אז אונטערגעווארפענער פאשקוויל, אפשר גענען חתן, אפשר גענען דער כלה...

עס האט זיך אבער אויסגעוויזען, אז עס איז געוועזען עפעס ערגערס, ווי א פאשקוויל, עס איז (הערט און כאפט אייך אן ביי די האר) א אידישע ווינש-קארטע געוועזען! אויף אזא חתונה, אויף א חתונה מיט פרעק, ווייסע קראוואטען, ווייסע האנט-שוה, קאלירטע זידענע טיכלעך, האלב נאקעמע דאמען, וואס שלע-פען פון הינטען, וואס עס פעהלט זיי פון פארענט, אויף אזא חתונה האט מען די העזה געהאט א אידישע ווינשקארטע צו שיקען.

שרעקליך!

און, אז עס האבען זיך נאך געפונען צוויי מיינליכע (אזוינע קאן מען „מאמעלען“ נישט רופען!), וואס האבען זיך אנגענומען פאר אידישע, צוטרעטענע קארטען — האבען די יונגע-לייט אנגערעדט זייערע חברים און מען האט צוזאמען געמאכט א שטרייט, און אויפגעהערט צו טאנצען!

עס פאסט נישט צו טאנצען אויף א ז א חתונה, וואו עס
געפינען זיך א ז ו י נ ע קארטען, א ז ו י נ ע מיידלעך...

מיר וועלען נאך אפשר דערלעבען א שטרייק פון מלמדים!
א מלמדים־בערזע איז שוין דא, און טאקע אין קרעמענטשונג...
קרעמענטשונג איז א געבענשטע שטאדט, וואס גיט ארויס מאַר
סען מלמדים, און זיי האבען זיך געמאכט א מין בערזע פאר דער
שול, אויפ'ן מיסטיגען פלאץ, וואו מען שמעלט חופות...

דורך דער בערזע האט אויפגעהערט די קאנקורענץ צווישען
מלמדים, דער בין־הזמנים מיט חניפה, מיט רבילות, מיט הכנעה
פאר עס־ארצי'שע בעלי־בתים. די מלמדים שמעלען זיך אויס אויפ'ן
בערזע־פלאץ, ווי די אמאליגע קנעכט אויף די גריכישע מערק,
און ווער אין קרעמענטשונג אדער אין דער געגענד דארף א מלמד,
קומט פאר דער שול, אויף דער מלמד'ישער בערזע, און קלייבט
זיך אויס, וואס זיין הארץ געלוסט!
און די פרייזען זענען צווייערליי.

א מלמד, וואס קען נאך חומש מיט רש"י, באקומט פופציג
רובל א זמן; א מלמד מיט אביסעל דקרוק, ווער שמיססט מיט
חשבון און רוסיש, באקומט ביז פינף און זיבעציג רובל.
דערפון געהט אבער אראפ מעקלעריי, ווייל אהן א מעקלער
קויפט קיין איד קיין קערצעל ווייץ נישט, דינגט קיין דירה נישט
און באשטעלט קיין מלמד נישט...

נאך — האלטען זיך די מלמדים צוזאמען, קאן קומען צו א
שטרייק; זיי וועלען נאך אמאל מאכען יד־אחת און פארלאנגען,
מען זאל זיי מוסיף זיין כאָטש צו רובל אויף א זמן...

און אויב זיי טוען עס נישט, האבען זיי געוויס פחד פאר
ירושלים דליטא, וואס קאן איינע אליין פארפלייצען די גאנצע
וועלט מיט מלמדים, און דארטען, זאגט מען, קענען אלע דקרוק...
לאַמיר האַפען, אז עס וועט צו קיין שלעכטס נישט קומען!

6.

10טען יוני, 1902.

„אין דער ליטא (שרייבט א וויציגער קארעספאנדענט ק.). אין א גובערניאל-שטאדט, וואס דער נאמען איזהרער הויפט זיך און מיט א גימ"ל (די לעזער וועלען אודאי מיינען: גראדנא), האט דער שטאדט-חזן, נאכ'ן יום-טוב'דיגען דאווענען, די זכיה געהאט צו הערען פון איינעם פון די פיינסטע בעלי-בתים א גרויסען „ישר-כח“.

— מה היום מיומים? — פרענט דער חזן פארוואונדערט. ער ווייסט, ער האט נישט בעסער געדאווענט, ווי אלעמאל, ער האט קיין גייעם נגון, קיין טרעל אפילו, קיין איינציגען דרעה נישט מחדש געווען! פארקערט, ער האט, דאכט זיך, ערגער געדאווענט, ווייל זייט דער גרויסער שרפה פארלירט ער ביסלעכווייז דעם קול; ער האט געראטעוועט און פארקיהלט זיך.

אין בעל-הבית'ס אויגען באווייזען זיך לאכענדיגע פינטעלעך און מיט א „זיך טרייסלענדיגען“ בייכעל ענטפערט ער:

— פארשטעהט איהר מיר, איהר האט שכירות געהאט, איז אייך קיין „ישר-כח“ נישט געקומען, איהר זייט מחויב געווען צו דאווענען! אבער היינט, אז איהר האט שוין קיין שכירות נישט, קומט אייך טאקע א דאנק!

ווי קומט עס — וועט א י ה ר אודאי פרעגען, אז אין אזא גימ"ל'דיגער גובערניאל-שטאדט אין דער ליטא, אין גראדנא, למשל, זאל דער שטאדט-חזן, ווי א טערקישער אפיציער בשעת מלחמה, קיין שכירות נישט באקומען?

דערצעהלט דער קארעספאנדענט אזא מעשה: פאר א יאהר צוויי-דריי איז אין גראדנא, ווי דער מנהג איז בכל תפוצות ישראל, א גרויסע שרפה געוועזען... אחוץ בעל-בתי'שע הייזער זענען אוועק-געגאנגען מיט'ן רויך בתי-מדרשים און שולען און צווישען זיי די גרויסע שטאדט-שול אויך...

פעחלט צו דער אסקעראנץ פיער טויזענט רובל, מען זאל זי צוריק אויפבויען...

דאכט זיך, אז פאר אזא נימ"ל דינער שמעדט זענען פיער טויז
זענט דא? קיין מטמון מיט גאלד נישט; און והאדראיה — מען
האט די בתי־מדרשים צוריק שוין אויפגעבויט! מאכט זיך אבער
א שאלה: ווער דארף צוריק אויפבויען די שול? קהל זאגט:
די בעלי־בתיים, וואס האבען „שמעדט אין שול“ פון מורח ביו דער
מערב־וואנט! די אלע, וואס האבען נחת פון קריאת־התורה, פון
פעטע עליות, פון חזן, פון דרשות, וואס ווערען אמאל געזאגט,
וכדומה הנאות פון שול... און די בעלי־בתיים פון די שמעדט
טעג'ען; מיר האבען טאקע די שמעדט, די ביינק מיט די טישען,
מיט די שמענדער, אבער די ווענט, די שול אינאנצען איז א קהל־
זאך, א קניז־הקהל, און דעריבער מוז מען די פיער טויזענט רובל
צואווארפען אויף גאנץ קהל!

מזהסתם וועט זיין א דין־תורה, מען וועט אמאל די שול צו־
ריק אויפבויען... דערווייל אבער דאווענט מען אין א ווייבערשער
שול: א קליינער עולם, אהן א סדר, אהן הכנסות, און דער חזן האט
דעריבער זיין שכירות נישט...

אין זאמושן (לובלינער גובערניע) געשיהט נאך עפעס שער־
נערם!

גראדנא בויט צוריק נישט אויף קיין שול, וואס איז ערשט
צוויי־דריי יאָהר אָפגעברענט; די גראדנער שול לאָזט זיך לכל־
הפחות פארטרעטען מיט א ווייבערשער שול, און עס
געהט וועגען א סכסוך צווישען קהל און שול־בעלי־בתיים אויף
גאנצע פיער טויזענט רובל... און ווער ליידט דערפון? אומשטיינס
געזאגט א שטיקעל חזן! און איז זאמושן אבער, אויך אן „עיר
ואם בישראל“ מיט ציוניסטען און גלאט משכילים, חסידים און
פיינע בעלי־בתיים, אין לאנגע און קורצע קליידער, און „יונגווארג“
מיט ביליאָרען, פרעפערענץ און סטוקעלעקע, אחוץ ראָמאַנען איז
אלערליי לשונות, — אין דעם זאמושן בויט מען צוריק נישט אויף
דאס שפיטאל פאר קראנקע אַרעמעלייט, וואס איז שוין נאך
שלשים! — אָפגעברענט, הייסט עס, שוין מעהר, ווי א יאָהר
דרייסיג! באַטש עס איז קיין סכסוך צווישען בעלי־בתיים נישט

פאראן, געלט ליגט גרייט מיט טויזענט, פופצעהן-הונדערט רובל
א י ב ע ר ' ו אַנשלאג („סמיעטע“), און א פלאץ גיט אומזיסט
דאס מאַניסטראַט! עס פעהלט נאָר א קלייניגקייט! עס פעהלט
נישט מעהר, נאָר דעם ראשיהקהל צייט, ער זאָל אָפּשרייבען און
אונטערשרייבען א „פּראָשעניע“ צום מאניסטראַט, צום גובערנאָר
טאָר, וועלכען פלאץ מען בעט!

דער ראשיהקהל האָט אבער ווירקליך קיין צייט נישט!
ערשטענס, איז ער, קיין עין-הרע, א איד א סוחר און א גוטס-
באזיצער דערצו — האָט ער זיינע געשעפטען; אויסער דעם איז ער
א מאַכער אין א פיליע, וואָס דאָרט האָט געעפּענט א לאַדזיער קרע-
דיט באַנק, דריטענס, האָט ער וויכטיגערע קהל'שע געשעפטען: ער
מוז יאָגען און פלאַגען דעם ניי-שטעדטישען רב, פון הינטער זא-
מושי; מן-הסתם דערפאר, וואָס ער איז פאר איהם וועניג אונטער-
טעניג געוועזען...

און דורך דעם ביסעל צייט, וואָס עס פעהלט דעם ראשיהקהל,
האָט זאמושן קיין שפּיטאָל נישט!

איהר קלערט אפשר, אז עס איז אן עברה, וואָס די גראַדנער
בעלי-בתים לאָזען א חזן אָהן פרנסה; און כפרט — וואָס זאמוש-
צער קהל לאָזט אַרעמע קראַנקע אָהן א שפּיטאָל —

קאן זיין! ווער האָט אבער היינט מורא פאַר אַן עברה?
פ ר ו מ ע בעלי-בתים אודאי און אודאי נישט. געשווינדער
שטעלט זיך אמאָל אָפּ א דייטש און גיט א קרעכץ: און וואָס וועט
מען דאָרט ע ו זאָגען? צי איז טעאָטער, באַרוישט פון דער
שענסטער מוזיק; צי אויף א באַל, טאַנצענדיג מיט האַלב-נאַקעטע
דאמען, גיט אמאָל א שטאָך ביי א „גלוח אין האַרץ... דאָס פינ-
טעלע“. פון אונטער'ן אַש פלאַמט אמאָל אויף און מען פרעגט זיך:
הייסט דאָס לעבען? און שוין? דאָס איז עס?

אבער א פ ר ו מ ע ר בעל-הבית?

זווייגער איז אסעקורירט! ערשטענס, זאָגט ער דריי מאָל אין
טאָג „אשרי!“ און צווייטענס — די נייע המצאה! די סמאָטרי-
טשער (פאָדאָליער גובערניע) נייע המצאה, א אידישע נשמה זאָל

תיכף ומיד נאך דער קבורה ארויפפליהען, ווי א ווייסע טויב מיט ווייס-זילבערנע פליגעל, אָהן א פלעק, אָהן א זכר פון א פלעק, גלייך איז ליכטיגען גויערן אריין — כאַטש ער האָט זיך נאָ געכאַרען אין זינד, ווי א דבר-אחר אין רינשטאָק!

אין סמאָטריטש איז נפטר געוואָרען א איד. (ה. ו. — זיינע ראשי תיבות!).

אפילו א פרומער איד, נאָר — ווי אין פסוק שטעהט: אין אדם... ולא יחטא! פון עולם-הזה א ביין אָפּלעקען מוז מען... אפילו א פרוש פון ליכאוויטשער בית-המדרש, וואו מען שמיסט פאַרוואַס עס איז פון א פיצעל קלות-ראש...

האַבען די כשר'ע זיין טאָקע מורא געהאט, די חטאים זאָלען נישט גורם זיין... עס זאָל נישט זיין, חסידש'לום, „חבוט הקבר“ דא, און א „המשך יבא“ מיט פייערדיגע ריטער דאָרט...

מה עשו? וואָס האָבען די כשר'ע זיין געטאָן? האָבען זיי באלד נאָכ'ן קדיש, פאר דער עדה אידען אויפ'ן בית-עלמין אויס-גערופען, טאָקע מכריז ומודיע געוועזען, אז ברצונם הטוב, נישט אָפּגענאָרט און נישט באונס, און אָהן א מודעה, און מודעה דמודעה עד סוף כל הדורות — נעמען זיי דעם פאָטערס זינד אויף זיך! א פשוט'ע זאד!

און אז אלע קדישים וועלען עס טון, וועט דער גיהנום בלייבן בען פוסט, ווי דער טראמוויי אין אידישע שטעדיט אום שבת, די דייטשע שולען אין דער וואַכען: מען וועט דאָרט קיין איד נישט זעהן, ווי מען זעהט נישט אין וואוועלבערג'ס ווארשעווער צדקה-היזער...

מען דארף נאָר די המצאה פאַרשפרייטען...

און מיינט נישט, אז עס וועלען, חסידש'לום, אויפהערען: צדקה, מצוות און מעשים טובים!

אז דער בעל-שם האָט אַמאָל מחיה געווען א מת כנגד דעם רצון פון דער גאנצער פמליא של מעלה, און עס איז אַרויס א בת-קול, אז ער האָט פארלוירען דערפאר זיין חלק לעולם הבא — האָט ער אונטערגעטאנצט פאר פרייד: פון היינט אָן וועט ער זיין אן אמת'ער „עובר מאהבה“ —

דאס אייגענע וועט זיין מיט די „קאלות הקדש“; מען וועט טון מצוות, צדקה ומעשים טובים פאר ליעבשאפט!
ערשטענס, פאר ליעבשאפט צום „טוב-ומטיב“ — צו זיין ליער בען נאמען!

צווייטענס, פאר ליעבשאפט צו דער מצוה אליין! ווער האט עס נישט קיין הנאה פון א שעהנער סוכה, אן אתרוג א הדר, א כשר'ן לולב מיט גרינע צוואמען! און בפרט אנדערע מצוות... און דריטענס, פאר ליעבשאפט צו ארעמע לייט אליין!
א קאמאווועס, ווי די ליעבשאפט ברענט!

אט, אין אריינ (אויך פאדאלער גוב.) האט מען פאר גרויס ליעבשאפט צו ארעמע לייט געגרינדעט א חברה „לינת-הצדק“ פון „סאמאראדנע יונגווארג“, וואס האבען „געזשערטוועוועט צו קערבעל אין צוויי איינקווי-געלט“, און צאָהלען וואַכענגעלט פון צוויי ביז גאנצע פינף קאפיקעס!

חוליהמועד פסח האט מען געמאכט א „סטשיאט פון פריכאד און ראסכאד“ פון א גאנץ יאהר, און עס האט זיך אויסגעוויזען, אז הוצאות זענען געוועזען פיערצעהן רובל מיט גאנצע אכט און פיער ציג קאפיקעס; הכנסות: אכט און פיערציג רובל מיט גאנצע אכט און ניינציג קאפיקעס...

און דער צוועק פון דער חברה איז, אחוץ דער לינה, צו קויר פען פאר קראנקע ארעמע לייט רעצעפטען און אלע אנדערע מיטלען...

דער דאקטאר פון קריסטליכען שפיטאל, וואס פארשרייבט די רעצעפטען מיט די אנדערע מיטלען, און דער אפטייקער, ביי וועל-כען די רעצעפטען מיט די אנדערע מיטלען ווערען געקויפט, זענען (לויט דער קארעספאנדענט שרייבט) זעהר צופרידען פון נייעם „מוסד“...

און הגם (שרייבט דער קארעספאנדענט) אזוינע חברות האט מען שוין ביי אונז נישט איינמאל געמאכט און זיי האבען נישט „מוציא שנתו“ געוועזען, האפען מיר, אז אונזער חברה וועט אייביג לעבען. ווייל יענע חברות האבען געמאכט אלטע אידען, און די חברה, ווי געזאגט — סאמע יונגווארג...

אלץ גלייכער, ווי גאנצע טעג אין ביליארד שפילען און ביי נאכט — איז קארטען וכו'...

און אזוינע פעסטע צדקה-חברות האבען מיר, ברוך השם, אין גאנצען גושן!

לינט הצדק, הכנסת אורחים, תקון וקוני ספרים און נאך, און נאך...

און די חברות וואלטען לאנג געלעבט און אפשר אויך מעהר הוצאה והכנסה געהאט, און ארעמע לייט, אויסער ביליגער מצה, ספרים און רעצעפטען, מיט נאך עפעס פארזארגט, ווען נישט די צוויי גרויסע „מניעות“...

ערשטענס, זענען די שטעדטלעך אַרעם, אז עס פייפט!

צווייטענס, דער עולם פון גוטע אידען!

וואס זאל מען טון? נישט פאָהרען צום רבי'ן מיט א פדיון? קומט ער צופאָהרען איז נאך ערגער! מוז מען נאך אָפגעבען פאר הוצאות!

און ווידער פארקערט, וואס זאל דער רבי טון, אז מען קומט נישט צו איהם? נישט פאָהרען! וואו נעמט מען פרנסה? אט, למשל, דער ביאלער רבי! קיין רב קאן ער נישט זיין, ער איז, לא עליכם, קיין גרויסער למדן נישט; קיין מלמד א ויך נישט; א ווייכער מענטש, זאגט מען, קאן קיין קאנטשיג אין האנט נישט האלטען; ער האט נאך אפילו קיין איינציגען ציוניסט נישט געפאטשט! קיין זעלנער קאן ער אודאי נישט זיין; ערשטענס, נאך די יאָהרען, צווייטענס, לא עליכם — הינקט ער!

און צו וואס קאן ער טויגען מיט זכות-אבות אין אלע ביינער, אין יעדען טראָפען בלוט?

און די הוצאות זענען גרויס, א גרויסע משפחה... די רבי'צין מיט די שניר דארפען דאקטוירים, פאָהרען יאָהר-ביי-יאָהר קיין אויסלאנד... און אז מען פאָהרט קיין אויסלאנד, קויפט מען איין פארשירענע זאכען בוזל; זאגט מען נישט אויס אויף דער גרענעץ—

א שאר אידיש געלט! טרעפט זיך אן אַנטיסעמיט — באַזוכט ער.
קאַסט נאָך מ ע ה ר געלט!...

אין ביאַלע מוז מען אויפהאַלטען א ה ו י פ, אינמיטען
א שעהנעם גאַרטען — דאָס אלץ קאַסט געלט!

זיצען און וואַרטען, ביז חסידים וועלען קומען מיט געלט.
הייסט: זיצען ביים ים און וואַרטען אויף שעהן וועטער! א גרויסע
קאַנקורענץ מיט רביים, וואָס זענען פּרה־רבה כבני אָדם, און מיט
דאָקטוירים, וואָס באַזעצען זיך אין די קלענסטע שטעדטלעך אַרײַן!
וואָס זאָל ער נעכער טון? לאַזט ער זיך אַרויס אויף דער וועלט...
שלאַגט ער אָן, אויף דער רונד־רייזע, אין כעלם (לובלינער גוב.),
ווייזט זיך דאָרט אויף בילעטען, א רובל פיערציג קאָפּ. א בילעט.
און שלעפט אַרויס פון קלונגען כעלם איבער טויענט רובל!

איך ווייס נישט, צי איז אין כעלם דעריבער בטל געוואָרען
א גראַשענדיגע „לינת הצדק“, נאָר פאר די באַברויסקער נשרפים
האַט שוין כעלם קיין גראַשען נישט געהאַט!

נאָר כעלעם, אויב עס איז נישט באַקאנט פאַר איבריג קלוג,
איז עס, וועניגסטענס, א כרד, וואו א איד, כאַטש איינער אויף
דרייסיג, האָט פרנסה... און, ווי געזאָגט, דער ביאַלער רב — א
איד אויף דער עלטער, וועט שוין קיין אַנדער לעבען נישט קאָנען
פיהרען... און אויך, האָט ער אָפּגענומען זיינס און אוועקגעפאַהרען,
און עס קאָנען אוועקגעהן יאָהרען, איידער ער אָדער זיינס־גלייכען
וועט קומען נאָך אמאָל שערען די לעמער, — אָבער ראַכעוּ?

אויך לובלינער גובערניע, אן אַרעם אָפּגעפאלען שטעדטלעך,
און געקומען איז א יונגער, צוויי און צוואַנציג יעהריגער שנעק:
„משה־מרכילע ר' יעקב־לייבטשע טריסקערס א זון“ און האָט
ארויסגעכאַפּט, אַזוי שרייבט מען, א שאַרפען פדיון, און האָט זיך
נאָך מיטגעגעבן און בלייבט אין ראַכעוּ!

א יונגערמאַן, אויב נישט לערנען, האַלץ־האַקען וואָלט ער זיך
כער געקאָנט: און ברויכט עס נישט נויטיג: דער פאַטער, זאָל
לעבען, „פיהרט“ און „פראַוועט“ און מאַכט געלט, און קאָן געבען

„איביגע קעסט“ — און איז דאך געקומען שערען די אַרעמע לע-
מער...

און ער האָט נאָך פריהער מודיע געוועזען, אז ער וועט
קומען, און מען איז איהם אַקעגען געגאַנגען מיט גרויס שמחה, מיט
גרויס פאַראַד... און דאָס שמעדתלעך איז איהם געפּעלען: א טעלע-
גראַף פאַר חולים און יולדות; א גוטער טראַקט, חסידים זאָלען קו-
מען און ער זאָל אַרויספאַהרען...

און פונדעסמוועגען איז ער אומזיסט נישט געבליבען! קהל
מוז צוצאָהלען! פאַר דער שחיטה מוז די בהמה געבען מילך! קהל
און רב האָבען געמאַכט אַן אסיפה, מען האָט דעם רבי'ן אוועקגע-
געבען די הייווען, מען האָט פון זיינעטוועגען געהעכערט די שחיטה:
דרייסיג קאַפּיקעס אויף א גסה, צוועלף אויף א דקה...
און ערשט דאמאָלט האָט ער צוגעזאַגט צוריקצוקומען און בא-
זעצען זיך אין ראכעו...

און ראכעו — דאָס הייסט די ראכעווער בעל-בתי'שקיים —
איז צופרידען! אַרעמע לייט וועלען ברענגען פדיונות, און די גאָסט
הייזער און קראַמען און גאַרקיען וועלען זיך הויבען...
נישט צופרידען איז נאָר די רבי'צין. אַז דער מאַן איז אהיים
געקומען פון דער אסיפה, האָט זי איהם אָנגעכאַפט ביי דער באַרד
מיט א געשריי.

— שוטה איינער, בטלן! פאַרוואָס ביסטו דו קיין רבי
נישט?

קאַנסט נישט קיין תורה זאָגען, פדיונות נעמען?
קאַנסט נישט אָפּשפּרעכען קיין בוימאָויל און לאָזען זיך אויפ-
שרייבען קמיעות צום פאַרקויפּען?
קאַנסט נישט אָפּשפּרעכען קיין עיז-הרע, די אויגען פאַרגליי-
סען, אָפּזיפּען און ענטפּערען: גאָט וועט העלפּען?
קאַנסט נישט מתפלל זיין?

און דער רב האָט חרטה. ער וואָלט שוין נאָכגעגעבען דער
רבי'צין, עס איז אַבער, ליידער, צו שפּעט! אצינד וועט מען איהם
הערען, ווי א רב!

7.

26 מען יוני, 1902.

זייט מיר מוחל, רבותים, — דורך א סבה, וואס ווענדט זיך
 נישט אן מיר, וועל איך אייד די וואך נישט אויסזאגען די נעמען.
 נישט פון די שטעדט און נישט פון די מענשען, פון וועלכע איך וועל
 אייד דערצעהלען... און איהר וועט דערפון קיין היזס נישט האבען,
 ווארים נישט די מענשען און נישט די שטעדט און אפילו נישט די
 „מעשיות“, וואס מען שרייבט פון די שטעדט, זענען דער עקר; דער
 עקר איז דער מו ס ר, וואס מען דארף זיך ארויסנעמען דערפון...
 איהר ווייסט אודאי, אז עס זענען נאך פאראן אסך א ל ט ע
 מענשען, וואס טויגען שוין נישט אין דער נ י י ע ר וועלט
 אריין, און, אז אויסער דעם, זענען פאראן יונגע, נאך א ל ט ג ע
 ב ו י ר ע נ ע מענשען, וואס פאסען נאך ו ו ע נ י ג ע ר פאר
 דער נייער וועלט...

אזא אלטער, אדער אלט געבוירענער יונגער מענש, לעבט איי-
 ביג אין טעות.

ער מיינט אלץ, אז א מענש דארף בטבע צו זיין „כלו מוקשה“
 — שטאל און אייזען, כאטש מויערען דורכצוברעכען!

און א מענש, מיינט ער, מוז זיין „מעור-אחד“ — פון איין
 שטיק א גאנצער מענש; נישט קיין „כל-בו“, צוזאמענגעשטעלט
 פון שטיקלעך, וואס רייסען זיך פון איהם אפ ביי יעדען צוים, ביי
 יעדען נאגעל און דארן, ביז ער בלייבט נאקעט, ווי איין אפגעזענג-
 טע נאנז!

און ש ט י י פ דארף זיך א מענש האלטען; גלייך ער
 וואלט נאך קינדווייז, לכל הפחות צו בר מצוה, איינגעשלונגען א
 שטעקען, און דער וואקסט אינעוועניג מיט איהם צוזאמען!

און א וועג מוז האבען א מענש א ג ר א ד ע ז, אן איינאייני-
 ציגען גראדען וועג פון וויג ביו'ל קבר אריין; אָנגעצייכענט פון
 אריסטו צי, לחבריל, פון „ראשית חכמה“ — אבי גראד, און מען

טאָר נישט אָפּבויען נישט רעכטס און נישט לינקס... ווייל פאר דעם קריגט אפילו בלעס'ס אייזעל שמיץ!

אויך מוז א מענטש האַבען א פעסטע אידעע, אויפ'ן גאנצען לעבען א נשמח-יורה, נישט גראד אין קונעל-מאָג. די נשמה יורה — די אידעע מוז זיין דער תוֹר פון זיין לעבען, פאר איהר דאָרף ער געהן אין פייער און אין וואַסער; פאר איהר דאָרף ער גרייט זיין — אפילו קרעפֿלעך אוועקצושטעלען! ווייל אַהן איהר זענען קרעפֿלעך קיין קרעפֿלעך נישט, דאָס לעבען — קיין לעבען נישט א. ז. וו.

און, אז פון יענער זייט גרענעץ איז צוריקגעקומען א לשון-קדש-שרייבער, א ד"ר אפילו, און האָט א געשרי געמאָן: "להד"ם! איך הער אייך, ווי דעם רב! איך בין נישט ערב היינט פאר דעם, וואָס איך האָב געכטען געזאָגט, און קאָן מאַרגען, אפילו נאָר אייך להכעיס, זאָגען פונקט קאפויר ווי היינט; אידעען זענען קיין „שטאַל און אייזען“ נישט, קיין „גאָסעז-שטיינער“ נישט; זיי לאָ-זען זיך בויגען, זיי לאָזען זיך קנעטען, זיי דארפֿען זיך אפילו לאָ-זען גיסען — „אידעען מוזען פליסיג זיין“, — איז געוואָרען א גע-רויש, א גערודער; איז מען דעם אַרעמען ד"ר באפאלען, ווי די היישרעקען; האָט מען געזשומעט ארום איהם און געביסען, ווי די ביהנען; האָט מען געריסען פון איהם שטיקער, ווי קליינשמערטעל-דיגע ציגען פון נידעריגע, פוילע דעכלעך; האָט מען איהם ארומ-געלעגט מיט עסיג-בייסענדיגע קריטיקען, ווי מיט שפּאַנישע פלי-גען... און — געזידעלט האָט מען איהם, רבונג של עולם! נאָך ווי הייסט געזידעלט! עוכר ישראל, משוגעת, איבערמענטש, אומרוה, לע-דערנער דיזשעל, ניטשע, דאכט זיך אפילו: פויל'דע קאָק...

טאָקע „כאחד הריקים“ — ווי „אחד הריקים“ זידעלט...

און וואָס ווייזט זיך אויס?

אז דער אַרעמער דאָקטאָר האָט נישט איבערגעפעקעלט קיין נייעס, אז מען איז אויף איהם אומזיסט און אומנישט אָנגעפא-לען — אז גאנץ תפוצות ישראל האָט שוין לאנג „פליסענדיג אי-דען“, און ממש ווי א וואסער!

פון א גרויסער שטאָרט, וואָס האָט אסך רבנים, אלטע און נייע, שרייבט איינער לואָס חתמ'ט זיך „יעקעליאָקעל“, נאָר דאָס

איז קיין אמת'ער נאָמען נישט), אז ער איז געוועזען ביי איינעם פון די נייע רבנים אויף מלוה מלכה...

אָנגעקומען איז ער, ווען דער רב האָט פאר א גרויסען חסיד'ר שען עולם גערעדט וועגען ירושלים בפרט און ארץ־ישראל בכלל. און ער האָט שטארק געלויבט ירושלים... ע"פ מקרא, ע"פ ש"ס ופוסקים און אפילו על פי קבלה געלויבט!

„ירושלים — האָט ער געזאָגט — א שפּאַס, ירושלים! יעדער שטויב איז דאָרט הייליג, די לופט איז קודש־קדשים! און, כידוע לידועי חו, שטעהט ירושלים פון אינטען פונקט קעגען איבער דער ירושלים פון אויבען, אויב נישט פון זיבענטען הימעל! און ירושלים — שטעהט פונקט אונטער'ן „צנור השפע“ — פריהער ווערט געבענשט ירושלים וארץ ישראל, און דערנאָך ערשט אלע אנדערע מדינות און —

„ירושלים שטעהט טאקע אין טבור הארץ, פונקט אין דער אמת'ער מיט פון דער וועלט; ווייל עס איז דער שורש פון דער וועלט! און ווייל יעדע זאך ציהט צו זיין שורש (דאָס האָט אפילו דער ערל טמא אריסטו געוואוסט), דעריבער פאָהרט מען, אויב מען געהערט צום אמת'ן שורש, קיין ארץ־ישראל שטארבען, און די מתים פון דאנען וועלען זיך אַהין קייקלען גלגול מחילות, לעבענדיג צו ווערען!

„און דעריבער וועט ארץ־ישראל זוכה זיין אויסגעלעזט צו ווערען פון דער קללה פאר אדם וחווה'ס חטא! ... ברויט און קליידער וועלען וואקסען אומגעפלאנצט, אומגעזייעט; בשעת ווען אין שאר ארצות וועט מען אייביג דארפען די פויערען מיט די גראַבע מאכלים און גראַבע קליידער צו דער גראַבער ארבייט! ...

„און דאמאָלט, אז משיח וועט קומען, און די קללה וועט אראָפּ פון ארץ־ישראל, וועט אויך אראָפּ די טומאה פון כל ישראל! און כל ישראל וועט עסען תרומה (פון וואנעט?) און כל ישראל וועט זוכה זיין צו קדשים... און אלע, אפילו נשים און תינוקות וועלען שטעהן ארום מזבח, זוכה זיין צו זעהן עין בעין די כרובים! און אפילו דאָס קדש־קדשים וועט זיין אָפּען פאר כל־ישראל! ...

„און דעם יצירה־רע וועט מען דאמאָלט אויסרייסען דאָס צווייטע אויג און א בלינדען וועט מען איהם פארטרייבען אין שארארצות אריין! ...

„און די תורה הקדושה וועט צוריק זיין דער קאדעקס פאר כל ישראל... און די רבנים וועלען זיין די שופטים..."

און נאך, און נאך... — ער האט זעהר הייס גערעדט, נאך די היץ אין שטוב איז גרעסער געווארען, און ער (יעקל-יאקעל) איז אנטלאפען און האט איבערגעלאזט דעם דרשן מיט'ן גרויסען עולם אין איין שווייס, אין סאמערדאנע פייער...

— דאס הייסט חבת ציון, — האט יאקעל-יעקעל געטראכט! איז א פאך טעג ארום האט ער זיך אבער נאכאמאל געטראפען מיט'ן אייגענעם רב! נאך שוין איז אן אנדער חברה, א געוויסער גביר האט אויפגעמויערט א נייע שול און געמאכט א חנוכת הבית. דער אייגענער רב האט גע'דרש'ענט, נאך פאר אן אנדער עולם, נישט פאר חסידים! ארום דער בימה זענען געשטאנען „קאפער-ליושען“, אפילו צילינדער, אפילו ווייסע שטרוינע היט, — וואר-שעווער גבירים, ווארשעווער מיוחסים — שטאדט-לייט — דאך זאָרען!

און עס איז אויך א גרויסע היץ געווען, נאך דער רב האט גאנץ אנדערש גע'דרש'ענט. אפגעשטעלט האט ער זיך אויף „מה טובו“, אייגענטליך אויפ'ן „מה“ אליין; א שעה האט ער גערעדט „מה-לשון און האט אויסגעוויזען מיט ראיות ברורות, טאקע מיט מופתים חותכים — אז ער קאן אזויפיל דקדוק, וויפיל א ווארשעווער תלמוד-תורה אינגעל ענגליש, און פלוצים, כמעט פון דער העלער הויט איז ער אריבער צו א גמרא: עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות — ארץ ישראל — טייטשט ער אויס אויף אידיש — וועט זיין אומעטום, אויף דער גאנצער וועלט, אין קרוין-פוילען אוראי!...

אויב יעקל-יאקעל שרייבט אמת, צי הייסט עס נישט פליסיגע אידעען?

און נאך מעהר קונץ — פון א י י נ גמרא ארויס! אז איהר וועט אין ווארשוי למשל, ארויסגעהן אין גאס אריין און פרעגען: אויף וואס באשטעהט אידישקייט? וועט מען אייך פארשידען ענטפערען, און לויט דער תשובה, וואס מען וועט אייך געבען, וועט איהר וויסען גענוי, ווער דער מענטש, וואס ענטפערט אייך, איז. וועט עמיץ שווייגען — איז עס גלאט א ווארשאווער... אבער טאמער ענטפערט מען אייך, אז אידישקייט שטעהט אויף

„עברית-בעברית“, זייט וויסען, אז דאס איז א רעדאקטאָר פון א לשון-קודש'ער צייטונג, אָדער א לעהרער פון א חדר מתוקן!

טאָמער ענטפערט מען אייך: אויף מציצה! וועט איהר אליין טרעפּען, אז דאָס איז א ספּעציאַליסט א מוהל...

וועט איהר טרעפּען אויף איינעם פון די פופּצעהן צי צוואנציג וואַרשעווער מקוה-האַלטער, בין איך אייך ערב, אז די תשובה וועט זיין: אויף נעגל שניידען!

הלל הזקן, וואָס האָט געשטעלט אידישקייט אויף „ואהבת לרעך כמוך“ — איז שוין לאַנג, מיט אלע תנאים ואמוראים, אויפ'ן עולם-אמת...

און טאָמער טרעפּט איהר אויף א וואַרשעווער פרומען דיק בייכיגען גביר און א גערער חסיד, וועט ער אייך, מיט א רינענדיגען מויל און א הייזעריגען קול פאַר תאוה, ענטפערען: אויף כשר-פלייש, אויף אַן אמת כשר שטיקעל פלייש!

און אזוי וועלען אייך ענטפערען אלע פרומע, דיקבייכיגע חסידי'ש-גביר'ישע בעלי-בתים פון אלע שטעט און שטעטלעך, וואו די קבצנים ווערען דעריבער געיאָגט און געפלאָגט און טראָגען דעם שווערען עול פון רבנים, דינים, שוחטים און אלערליי משגיחים אזוי לאַנג, ביז זיי וואַרפּען איהם אַראָפּ פון זיך אויף אַרעמע לייט... נגידים עסען הינער און אינדיקעס!

און פונדעסטוועגען שרייבט מען פון א אידישער שטאָרט אַזאַ מעשה:

ביי אונז — שרייבט מען — איז פאַראַן א איד א שוחט (דעם נאָמען, ווי געזאָגט, היפּער איך איבער...) מילא, א שוחט איז מן הסתם א איד — א למוֹן, מן-הסתם א פ ר מ ע ר איד, א יראַד שמים מיט א זיכערער היפּאָטעק אויף אלע ש"י עולמות, א קלייניג-קייט א שוחט!

און אויף ד ע ר וועלט פעהלט איהם אויך נישט! ער איז פונקט א „צדיק וטוב לו“! און מיינט נישט חלילה, אז עס שפיר זען איהם קלאָהען, אז מען וואַרפט איהם אַראָפּ פון הימעל, אָדער ער אַרבייט עַל פּי קבלה מעשית; חס-ושלום! ער טוט טאָקע די האנט אין קאַלט וואסער אריין! אויף קעסעל און כלים ארבייט ער: ערשטענס, איז ער דאָך א שוחט; און א טאָפּעלמער שוחט;

מיט'ן חלף און מיט דער צונג, וואָס זאָל שאַרפּער זיין ווי אַ חלף! די צונג באַנוצט ער אויסער דעם נאָך צו שדכנות — אויך נישט קיין שלעכטער צושפּרונג צו פרנסה! אויסערדעם האַנדעלט ער נאָך מיט עררענע כלים... אַחוץ דעם אלעם האָט ער זיך נאָך באַשלאָ-סען אונטערצוהאַלטען אידישקייט אין געשטאַלט פון אַ שטיקעל אמת-גלאַט-כשר פלייש, און האָט זיך געעפּענט — אַ יאָטקע...

מהיבא תיתא, א שוחט איז דאָך נישט ערנער פאַר א קצב! האָט ער אבער, דער שוחט, ביי אלע מאַכות מיט אסר ברכות, קיין צייט נישט אליין אין יאָטקע צו שטעהן, פאַרטרעט ער זיך ביסלעכווייז מיט א געוויסען „אַנטאָן“, וואָס הורתו ולידתו איז נישט בקדושה און קיין גר-צדק איז ער ער היום אויך נישט! און רב-און-קהל, וואָס פלעגט יאָגען יעדען קצב פאַר אַ חשש, פאַר אַ שאַטען פון אַ חשש-בחשש, שווייגט —

פאַר די קצבים זענען זיי געוועזען „שטאַל און אייזען“, ביים טאַפּעלמען שוחט איז פון זיי געוואָרען אַ ווייד שטיקעל וואַקס... גאָר ווייד, גאָר קנעטענדיג, כמעט פליסענדיג...

אין אַן אַנדער שטאָדט, אויך אַן אמת'ע עיר ואם בישראל, איז פאַראַן אַ שול, און אַ רייכע שול מיט כלי-כסף-זזהב, מיט מע-שענע לייכטער, מיט עטרות מיט גלעקלעך, יד'ן מיט לאַנגע פינגער, און מיט גבאים — גרויסע לייט, עהרליכע לייט, וואָס, אַז זיי דערהערען, אַז עמיץ איז עובר אויף לאַתגנוב — פיו! אין קיימען אויף סיביר וואָלטען זיי איהם געשיקט!

איינער אַ גבאי האָט דעריבער טאקע אפילו אַ גאָהנטען קרוב, אַ מענטש אין געשעפט, פאַר אביסעל גרעסערע הוצאות, וואָס ער האָט געמאַכט אויפ'ן וועג, פשוט איינגעזעצט... אַן אַנדערער ווייטער האָט אַזוי פיינט גנבים, אַז ווען ער דערועהט אַ גנב, בפרט ביינאכט, זאָגט ער אליין, ווערט ער איבערגעצויגען, ווי מיט אַ גענ-זענער הויט! ער קאָן נישט! אַ שפּאַס „לאַתגנוב!“... און דאָס זע-נען פעסטע מענטשען, ערנסטע מענטשען, „שטאַל און אייזערנע“ מענ-שען, אויף זייערס אַ וואָרט איז מויערען צו שטעלען, פון כשר'ע

הלואה נישט צו רעדען! אומגעזעהלט צדקה-געלט! אז מען ווייסט, אז די לייט זענען בטבע שונאי-בצע, בפרט לא-תגוב-געלט!
און צום סוף האט זיך אויסגעוויזען, אז די גרויסע לייט, די גביר'ישע גבאים, די קהל'שע מיוחסים, זענען אויך נישט „מעור-אחר“... שטיקלעך גנבים ש מ ע ק ט אין זיי!
ווארים, אז באברויסק איז אפגעברענט געווארען און מען האט געוואלט אויסרופען אין שול, מען זאל צוזאמענקלייבען נדבות פאר די נשרפים און אריינטראגען צו די גבאים, האט דער עולם גענוג הויך געזאגט: לאו! מען האט זיך דערמאנט אין בריסק דליטא... בריסק דליטא איז אויך אמאל אפגעברענט געווארען; מען האט אויך אויסגערופען אויף נדבות, און מען האט ג ע ק ל י ב ע ז נדבות, און מען האט זיי אריינגעטראגען, די עטליכע מאות, צו די גבאים, און די גבאים — —

די גבאים, האט זיך אויסגעוויזען, זענען, ווי געזאגט, נישט מעור-אחר, האבען פ ל י ס י ג ע אידען מיט קלעפערדיגע פינגער און דאס געלט איז נעלם געווארען, דערטרונקען געווארען!

און ווי פליסיג מוזען זיין די אידען ביי א בעל-בתי'שען

מסור?

אין א געוויסער שטאדט איז פאראן א איד א בעל-הבית, איז ער שוין אפגעוועזען אלץ אין דער וועלט. א קאנדידאט אויף אלער-ליי גבאות און אפטרופסות, א האלב — צי א דרייפערטעליעה-ריגער ציוניסט, סיי ווי סיי קומט איהם א רעשט פון א שקל... ער איז שוין געוועזען א הייסער חסיד און א קאלטער מתנגד, און סוף-כל-סוף, אז דאס אלץ האט נישט געהאלפען צום כבוד, איז ער גע-ווארען א מסור!

און א מסור בריש-גליה! האט ער אריינגעשריבען, וואו מען דארף, א בריוועלע, באשר בכך — די לעהרער פון דער שטאדטישער תלמוד-תורה זענען „סיציליסטען“, לערנען עברית בעברית, פיה-רען איבער די קינדער, מאכען פון זיי זאל גאט הימען וואס... און האט מודיע געוועזען פון דער מסירה דעם רב פון שטאדט און די אפטרופסים פון תלמוד-תורה, זאלען זיי ווייסען...

צעהן מאָל האָט ער זיך געביטען דער וואַקסענער „מענש“.
איידער ער איז מסור געוואָרען!

און די פליסיגע אידעען האָבען נישט געשאַדט, נישט דעם „דוכאָונוי“, וואָס בויגט זיך אין די דרשות, ווי אַ לעדערנער די-שעל, נישט דעם רב, וואָס האָט אַן אנדער יורה־דעה פאַר'ן שוואַט'ס קראָם, נישט די גבאים, וואָס האָבען טיילמאָל פיינט גנבות, ווי טיילמאָל ליעב אַ גנבה'לע, אפילו נישט דעם „אומרוה“ דעם מסור... זיי אַלע לעבען און לעבען, ווי עס פאסט פאר „דוכאָונוי“, רבנים, גבאים און שעהנע בעלי־בתיים... בפרט זייט מען האָט אויסגעשטראָך כען „הלכות מוסר“... און פונדעסטוועגען — פֿר אַ ס ט ע מענשען שאַרט עס!

איד וועל איך נאָך דערצעהלען אַ מעשה פון אַ שניידער אין פראַגע, הינטער וואַרשוי... (פאַרפאַלען, איד האָב מיך אַרויסגע-כאַפט! „וואָס עס איז אָנגעשריבען מיט דער פען, זאָל אויסהאַקען ווער עס קען“) —

הכלל, אַ שניידער, און אפילו נישט קיין אמת'ער שניידער, וואָר-רים ערשטענס, האָט ער קיין בגד אויפגעהען לחלוטין נישט גע-קאַנט; אַט אַ לאַטע לעגען, אַ רים צוצערען, עפעס פאַר אַ דייטש אויסצופרעסען, דאָס האָט ער געקאַנט. צווייטענס, האָט ער קיין שניידערשע טבע נישט געהאַט; נישט איבריג געשוואוירען, נישט געשאַלטען, נישט איבערגעהאַלטען די צייט, נישט צופיעל געבע-טען און — צוריקגעגעבען יתור, אפילו אַ פאַדעם!

האָט טאקע דער עולם געגאַפּט! בפרט, אַז מען איז געוואָר געוואָרען, אַז דאָס שניידערל קען אַ פּסוק חומש מיט רש"י, פאַהרט צו ר' צדוק'לען קיין לובלין און קומט אהיים, און חזר'ט איבער זיינע תורות, האָט מען זיך אודאי געוואונדערט... און פרומע ווייבער האָבען באלד געקלערט: צי איז ער נישט אַמאָל אַ נסתר — אַ למד-וואו'ניק?

ער האָט זיך אָבער זיינס געמאָן!

איינמאָל האָט זיך אָבער געטראָפּען אַזאַ מעשה: אַ אידענע אַ שכנה איז שווער געגאַנגען צו קינד, קיין דאָקטאָר איז נישט

געוועזען, קיין אַקוּשערקע אַויך נישט, די קולות זענען געגאנגען
עד לב השמים, און דער מאן איז ארומגעלאָפֿען פֿאַר דער שטוב, ווי
משוגע, און אונזער שניידערל איז פונקט אהיימגעגאנגען פון גאס
מיט א פֿאַר מכנסים צו פֿאַרלאָטען, און האָט'ן געטראָפֿען, און גרויס
רחמנות געקריגען, און אָנגעכאפט דעם שכן ביי דער האנט, און גע-
זאָגט ערנסט און מיט'ן גאנצען הארץ: וואָס לויפט איהר ארום
ווי משוגע? מען טאָר נישט! גאָט וועט העלפֿען! א מענש מוז
בטחון האָבען! און גאָט האָט געהאָלפֿען — — איז שוין געפאלען
אויפֿ'ן שניידערל א חשד, אז ער איז פֿאַרט קיין פֿראַסט שניידערל
נישט...

דערנאָך, אז די מקשה לילך איז געזונט געוואָרען, פלעגט זי
שטענדיג, ווען זי איז נאָר דורכגעגאנגען פֿאַרביי דעם שניידערלס
מענסטערל, אריינשוואַרפען אן אויג, צי וועט זי נישט עפעס דער-
זעהן, צי טוט ער נישט עפעס בסוד, עס מוז פֿאַרט אינ'ם שניי-
דערל עפעס שטעקען!

און איינמאָל האָט זי דערזעהן...

עס איז געוועזען א שעהנער זומער-טאָג, א הייסער ליכטיגע
נאָכמיטאָג! און דאָס אַרעמע שניידערל איז זיך געשטאַנען ביי זיך
אין שטיבעל ביי דער וואנט און האָט געדאווענט, מן-הסתם מנחה,
און אין דער הויך אויפֿ'ן שוואַרצען סופיט, פונקט איבער זיין קאָפּ,
האָט געטאַנצט א ווייסער פֿלעק, א ליכטיגע קרוין!

אין א שעה אַרום האָט גאנץ פֿראַנץ געוואוסט, אז ווען דאָס
שניידערל איז „מתפלל“, שטעהט איבער זיין קאָפּ א ברענענדיגע
גאָלדענע קרוין... און זי טאַנצט, און שאַקעלט זיך, אזוי ווי זיין
קאָפּ שאַקעלט זיך!

א טאָג שפעטער האָט די אייגענע אמאָליגע מקשה לילך וויי-
טער אריינגעקוקט אין פענסטערל צום שניידער און ווייטער גע-
זעהן, ווי די אייגענע „ליכטיגע קרוין“ טאַנצט אויפֿ'ן אייגענעם אָרט
אין סופיט, כאָטש דאָס שניידערל דאווענט נישט, און זיצט נאָר
ערגעץ און לאָטעט אויף א דאָרף; צום דריטען טאָג איז דאָס שניי-
דערל שוין צוריק אין דער היים געווען און האָט ווייטער געדאָ-
ווענט, צי מתפלל געוועזען, נאָר קיין ליכטיגע קרוין איז איבער
זיין קאָפּ נישט געווען, נישט געציטערט, נישט געטאַנצט, ווייל עס
איז קיין זון נישט געוועזען... עס האָט גערעגענט!

די אידענע האָט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס באַטייט, נאָר עס איז שוין צו שפעט געווען — גאַנץ פראַגע, אַלע ווייבער, אָקסענהענדלער, קעלבער-טרייבער און לעדינגעהער, האָבען שוין געוואוסט, אז דאָס שניידערל איז קיין פראַסט שניידערל נישט, אז ווען ער איז מתפלל, שטעהט איהם א גאָלדענע קרוין אויפ'ן קאָפּ!

איין שניידערל, וואָס האָט נישט געגלויבט! וואָס האָט זיך געהאַלטען „שטאַל און אייזען“ דערינען, אז ער איז נישט מעהר ווי א שניידערל, אז ער ווייסט נישט פון קיין קרוינען; — אז יתור פון לאַטעס גיט ער אָפּ, ווייל ער האָט זיי נישט וועמען צו פאַר-קויפּען, מען קאָן דערפון אפילו קיין קינדעריש היטעלע נישט מאַכען, אז ער אליין פאַהרט צו ר' צדוק'לען...

עס האָט אבער נישט געהאַלפּען. ער איז אנטלאָפּען, און די ווייבער, מיט די אָקסענהענדלער, מיט די קעלבער-טרעגער, זענען איהם נאָכגעלאָפּען; איבער וואַלד און איבער פעלד, איבער באַרג און איבער טאָל, ביז זיי האָבען איהם געכאַפּט, גענויט, פשוט מאַנס געווען! און זיי האָבען אויסגעפיהרט! דאָס האָט ע שניידערל איז ווייך געוואָרען, זיין שטאַנדעראַפטיגע עהרליכ-קייט האָט זיך געבויגען, איבערגעקנעטען, ווייך געוואָרען און צוגאָסען. און ער איז געוואָרען, וואָס מען האָט פון איהם געוואָלט, און ער גיט עצות מיט קמיעות, און נעמט מטבעות עד היום הזה... נאָר געשאַדט האָט עס איהם!

פליסיגע אידעען זענען אפילו א סגולה צו פרנסה, טיילמאָל צו עשירות אפילו... אָבער דער נשמה, בפרט א פראַסטער שניידער-שער נשמה שאַדען זיי!

מען האָט'ן אזוי לאנג געבויגען, געקנעטען, ווייך געמאַכט, ביז ער האָט באַקומען „פליסיגע אידעען“, ביז די פליסיגע, אַמאָל פעסטע שניידערשע נשמה, האָט זיך איהם אויסגעגאָסען, ווי וואַסער, און עס איז איהם טרוקען געוואָרען אויפ'ן האַרץ, אין האַלץ, אין אַלע איברים, און ער האָט אָנגעהויבען צו טרינקען, זוכען זיך נייע פליסיגע נשמות אין גלעזעל, אין קוואַרטען, אין גאַנצע שטאָט-פען...

און ער טרינקט, ווי נישט קיין מענש. חסידות'טעם זאָגען: ווי א מלאך; מתנגדים: ווי א פויער... און וואַלגערט זיך שכוּר'ער-הייט אין די גאַסען, ווי נאָר עפעס אַנדערש...

און די פרומע ווייבער זאָגען : גאָט ווייסט, וואָס ער זוכט...
און איר ווייס : די אלטע נשמה זוכט ער !
אזוי, אזוי, ברירער : פליסיגע אידעען זענען א מעלה ביי פיר-
לאזאפען ; זיי קומען צונאָך און זענען געזונט פאר רבנים, כלירקודש,
פיינע בעלי-בתים, אָבער פראַסטע מענשען, שוסטער, שניידער צי
אנדערע בעל-מלאכות, זיי שאדען זיי.
נישט דעם גוף — דער נשמה שאדען זיי.
מען פארלירט באלד די נשמה. —

8טען יולי, 1902.

דעם פרייטאָג, ווי אלע פרייטאָג, זייט איד בין מגולגל גע-
וואָרען איז א „ביהן“, האָב איד מיד גענומען צו מיינ זיסער
אַרבייט.

איד האָב מיר אָנגעלעגט אַ גרויסען באַרג צייטונגען, אַ קליין
בערגעל בריף, איינגעטונקט די פערדער און —
דייִדלדיק!

עס קומט אַריין אַ גוטער באַקאנטער, אַ יונגערמאַן. ער זעהט,
וואָס איד טו, אייגענטליך — וואָס איד וויל טון, און פאַרציכט די
נאָז:

— ווייטער?

— מען מוז!

— ניין, — דעם אמת זאָגענדיג, עס איז נישט פאַר דיר, דו
ביסט אַ צו אַלע ביהן, גיסט וועגניג האָניג, דערפאַר
בייסען — בייסט דו צופיעל; די גאל וואַקסט מיט די יאָהרען;
דאָס האַרץ, אפנים — נישט! לאָז אַ יונגערען אויף דיין
אַרט... לאָז ער קוקען אויף שטעדט און שטעדטלעך מיט העלער-
רע אויגען...

— מיט ראָזיגע ברילען?

— זאָל זיין אזוי! ביי דיר ווערט שוואַרץ פאַר די אויגען.
עס איז באַקאנט: אַ גוטער פריינד זאָגט מוסר; אַ איד קאָן
בעסער...

— אדרבא — זאָג איד — פרוואו דו אמאָל, פאַרטרעט מיד
איינאיינציגע וואָך... זען דיר.

ער שמייכלט און זעצט זיך. „נא — דאָ צייטונגען, דאָ
בריה — אַרבייט! פאַפיר, ווי האַלץ!“
איד געה שפאַצירען...

איד האָב אָפגעשפאַצירט, אָפגעדריקט הונדערט פאַרשוויצטע

הענט, חרב געמאכט א קאפעלוש מיט גריסען זיד, אויסגעפלוידערט „וואס נאר איז דער קווארט“ און קום צוריק — —

מיין פרעהליכער יונגערמאן זיצט זויער, ווי א ציטרין; א טרוקענע פערדער אין האנט, א לערער בויגען פאפיר פאר דער נאָז... די צייטונגען מיט די בריף צואוואַרפען... — נו!

— וועניג מאטעריאל...

— איז נישט! — ענטפער איד, מכלומר'שט קאלטבלוטיג... און גלאט פרעג איד — וואָס הערט זיך נייעס?

— אין מאַסקווע וועט מען אפשר יא צונעמען אידישע סטור דענטען... קיין סלאָוואַנסק לאָזט מען נישט קומען... אין מאסען גימנאזיעס נעמט מען קיין אידישע פאפירען נישט צו; עס זענען געבליבען צעהן פראָצענט פון פאריאָהרען...

— נו, דאָס ווענדט זיך נישט אין אונז... אָבער פון אונזער צד... —

— פון אונזער צד — זייערט ער פון צווישען די ציין — צוויי „סצענקעס“...

— למשל?

— אין הייסין (פאדאָלער גובערניע) געהען ארום צוויי יונגע לייט, אפשר בחורים, צוזאמענגעמען נדבות אויף באברויסקער נשרפים. זיי קלינגען אָן ביי א גרויסען עלעגאנטען הויז, מען לאָזט זיי אריין אין פאָדער-שטוב. פון סאלאָן הערט זיך א ויכוח. דער גביר הערט הויך מיט דער גבירה. עס געהט וועגען „יא געבען, נישט געבען“ — ערשטענס, באברויסק — מעבר לים, און צוויי-טענס — ווער געהט? יונגע-לייטלעך, אוראי אפפורסים, לכל הפחות — ציוניסטען, נאציאָנאליסטען און אפשר גאָר „סיציליס-טען“... נישט געבען איז אויך נישט גלייך... צום שלים-מזל קאָנען די יונגעלייטלעך שרייבען. באלד וועלען קלינגען די גאָזעטען... אזוי לאַנג, אזוי ברייט, ביז עס איז געבליבען, די גבירה זאָל אַרויס-טראָגען צוואַנציג קאָפּ.... אַריינלאָזען די „שקצים“ א ו ד א י נישט! און די גבירה האָט גענומען ביים גביר פיער צעהנערלעך און איז אַרויסגעקומען צו די יונגעלייט אין פאָדערהויז אַריין, און דערלאַנגט א גי ל ד ע ז! א צעהנערעל האָט זי זיך באַהאַלטען...

- און זיי האָבען גענומען ?
 — גענומען, פאר א מצוה געהאלטען...
 — און די צווייטע סצענע ? — פרעג איד.
 — די צווייטע באשרייבט דער הוראָדנער רב.
 — דער הוראָדנער רב שרייבט סצענקעס ?
 — עט... עס געהט וועגען דעם, וואָס מען באַשולדיגט די רבנים, אז זיי פיהרען שלעכט די מעטריק-ביכער... פארשרייבען „נח מיט זיבען גרייזען“ די לעבעדיגע, מעקען נישט אויס די טויר טע; לויט זייערע ביכער האָבען חתונה באווייבט מיט אַשת איש'ן, עס גט'ן זיך בחורים מיט בתולות... מיט איין וואָרט א מישר מאַש מיט גרייזען, און „ר' יעקב משלם“, מען צאָהלט קנס פאר נישט געשטויגענע אינגלעך !
 — געוויס !
 — איינער, למשל, האָט א י י ז ווהן, קוים געקריגען א בזוכר, אויף א צווייטען אזוי גיך רעכענט מען נישט, דער איז אנגעקומען מיט... מיט דער הילף פון דאָקטוירים און רביים. גיט ער איהם כאַטש צוויי נעמען; נאָך ז י י ז פאָטער און נאָך א י ה ר פאָטער... דער רב האָט קיין צייט נישט, פארשרייבט ער דערווייל איין נאָמען... דער בזוכר וואַקסט, האָט חתונה, מאכט מען אַן אקט, פארשרייבט דער רב אויך נאָך איין נאָמען. נאָך פונקט דעם צווייטען... פון איין זכר ווערט דעריבער צוויי... און שפער טער באַצאָהלט ר' יעקב זעקס הונדערט רובל קנס, כשעת ווען דער איינציגער בן זכר איז אויפ'ן עולם אמת, אָדער ער האלט מלחמה אלס ענגלישער סאָלדאט מיט די בורען, אָדער אלס ארגענטיינער קאָלאָניסט — מיט'ן היישריק, און ר' יעקב האלט אויף אן אלמנה צי אן ענונה מיט קינדער...
 — דאָס שרייבט דער הוראָדנער רב ? דער ע ו ל ס הויבט אַן זיך אליין צו שמייסען ?
 — ניין, דער הוראָדנער רב זאָגט, אז דאָס אלץ איז א ט ת.
 נאָך נישט די רבנים זענען שולדיג, ער שטעלט פאָר א סצענע :
 עס קומט אַרײַן אן אלטע אידענע :
 — גוט מאַרגען, רבי.
 — גוט יאָהר. וואָס פארלאנגט איהר, בעל-הבית'טע ?
 — א שעהנע בעל-הבית'טע, נאָך נישט אין דעם בין איד

אויסען... כ'האב נישט קיין צייט, נישט דעם קאפ דערצו... אט ליגט
א יולדת, א מיר-אדטיר, אהן, אומשטיינס-געזאגט, אהן א העמד...

— ווילט איהר, הייסט עס, א נדבה?

— חלילה... און אפשר דאס אויך — נאך דערווייל בין איך
געקומען פארשרייבען דעם בוזזער... א שעהנער בוזזער — שעהן
ווי א ציטירן, נאך פארשרייבען מוז מען דאך... משה'לע הייסט
ער...

— און וואו איז דער פאטער?

— וואו ער איז? איך ווייס, וואו ער איז! אוועקגע-
פאהרען איז ער! זיין נאמען, רבנו של עולם, זאל אהיים קומען!
איבערגעלאזט אן עגונה מיט קינדער און אין אכטען חדש... הייסט
הייסט ער, דער פאטער, יענקעל...

אז „יענקעל“, קאן זיין יעקב; עס קאן אויך זיין יאקוב; עס
קאן זיין: יעקעל, יאקעל; אמת, — עס קאן זיין „יענקעל“ אויך...
— ניין, בעלי-הבית'טע, אזוי שרייבען קאן מען נישט. האט
איהר נישט זיין מעטריקע, אדער אן אנדער כתב, מען זאל וויסען,
ווי ער הייסט? אקוראט, ווי אזוי ער שרייבט זיך!

— א נייער רב — זיפצט די אידענע — מיט נייע גזרות!
וואו זאל איך נעמען כתבים? איך בעט אייך, רבי, צי האב איך
צייט דערצו? עס ליגט א יולדת, עס נאגט זי ביים הארץ, איך בין
א פרעמדע, נאך פאר רחמנות... נו, זאל איך אייך זוכען כתבים?
איך בעט אייך, רבי, אויף גאטס באראט האב איך זי איבער-
געלאזט...

דער רב פרואווט זיך נאך!

— אהן דעם קאן מען נישט! — שטעלט ער אן א שארף
פנים מיט א הארטען קול...

— גאט איז מיט אייך, רבי — צוגיסט זיך די אידענע — צי
זייט איהר קיין איד נישט, צי האט איהר קיין אידיש הארץ נישט?
איהר זייט אזא מחותן מיט דער זאל, ווי איך... פארהט איהר
קיין אמעריקא זוכען ביים ימח-שמו'ניק כתבים... וואס ווילט איהר
פון מיינע אלטע יאהרען, נעכט שוין נישט געשלאפען!

און דער רב פארשרייבט, אז א זעהן געהאט האט „יענקעל“,

— א ברירה האט ער?

דערנאך וועט זיך אויסווייזען, אז א נאמען געגעבען האָט מען איהם „עקיבא“, פארשריבען אויף אומות העולם לשון האָט מען קובא. פון קובא איז שוין געוואָרען יאקוב, און פון יאקוב — ביי שלעכטע צייטען, וואָס איז די גדולה? קראנק צו הייסען פראָסט יענקעל? אויך א מיוחס, אָהן א ביסען ברויט אין מויל...

— קאָן זעהר זיין...

— געוויס, אסך אמת שטעקט דערינען... פונדעסטוועגען... מיין יונגע ציטערן שווייגט, איך אויך. מוסר זאָגען איז אין שמעדט־און־שמעדטלעך קיין אַרט נישט.

— און אזוי, וואָס הערט זיך? — פּרעג איך ווידער איבער א ווילע ארום?

— פון קאנעלע, קיעווער גובערניע, שרייבט מען א מזל־טוב. מען האָט געעפּענט א נייע קלויז, א טאלנער קלויז!
— שולען און בתי מדרשים פעחלען!

— נישט אין קאנעלע! לויט מען שרייבט: א גרויסע שול, א בית־המדרש, א מאַקאַרעווער מנין. אומעטום גרויס. מען שוויצט נישט אפילו יום־כפור צו נעילה! מען כאַטראַכט אין כמעט ווייסע מליתים...

— וואָס דען?

— א מעשה: „כבודים פאר מכובדים“ — א נייע קלויז — צוויי נייע גבאים; אחוץ גבאים, — צוויי נייע משגיחים, מען זאָל נישט רעדען ביים דאוונען!

— און נייע מחלוקת וועגען פעטע עליות...

— מחלוקת פעהל־סידור־סיי נישט! ערשט ע נ ס, איז א פראָצעס וועגען א ירושה... א איד איז געשטאַרבען און איבער־געלאָזט ח' יתובים ירושה... דערויף צוויי זיהן... איינעם אויפ'ן אַרט, דעם צווייטען אין ירושלים; אנטלאָפּען פאר „גלגול מחלות"... דער הוימישער האָט צוגענומען די גאנצע ירושה; קהל שרייט, א רחמנות אויף א ירושלים־איד... מען לאָזט דעם גולן נישט דאוונען בצבור! טייל האַלטען פון גולן'ס צד...

צווייטע נ ס, האָט גאָט אראָפּגעשיקט א פיער און איין זיין גרימצאָרן פארברענט דאָס באָד — לבל הפחות — אן עסק אויף יאָהרען...

— און דריטענס?

— דריטענס? לאַזט זיך אביסעל הערען וועגען א גירוש... די שטאָרט איז נישט זיכער שטאָרט... קהל הענגט אויף א האָר!
מיר שווייגען ווייטער א וויילע.
איך וויל דאָך מיין יונגען גוטען פריינד אויסנוצען אינגאנצען
און פרעג:

— און וואָס הערט זיך וועגען צדקות, וועגען נייע חברות, וואָס טוען אונזערע יונגעלייט?

— אונזערע יונגעלייט הויבען זיך און פאלען...
אין פלאַצק (פּוילעז) האָבען יונגעלייט געגרינדעט א לעזע-ביכר ליאָטעק... א ל י י ו געקויפט, פון „מרבי השכלה“ ספרים באָר מען... שוין טויזענט ביכער געוועזען... אבאָגענטען א הונדערט, לעזער — כפּל־כפּלים, ווי דער שטייגער איז! דער יונגער עולם איז אָבער, שרייבט מען, מיר געוואָרען, די ביבליאָטעק פאלט...
איז ווילנא (ירושלים דליטא) האָט מען פארמאכט די אידישע אווענט-שולע; עס איז קיין געלט נישטאָ צו פיהרען...
— צו אווענט-שולען דארף מען דאָך „קליין-געלט“, דירה קאָסט נישט, אומזיסטיגע לעהרער געפינען זיך... וואָס? באַלייכט טונג, לעהר-מיטעל...

קליין געלט פעהלט אויך אמאָל... אין דימער (קיעווער גובער-ניע) זענען אָפגעפאלען יונגע-לייטשישע „בקר חולים“, „גמילת חסדים“, „לחם אביונים“ — געבליבען זענען, די בשורות טובות. וואָס מען האָט געדרוקט, ביים עפענען, אין די צייטונגען; געבלי-בען זענען די אַרעמע לייט; געבליבען זענען אויך די א ל ט ע חברות: חברה קדישא, חברה משניות, עיזיעקב, „שומרים לבקר“, חברה תהלים...

אין מאלין (אויך קיעווער גובערניע) האָבען זיך פאר א פאָר יאָהרען די יונגעלייט אויפגעכאפט, אוועקגעריסען זיך פון פרעפער-ראַנס און סטוקולקע און „ראַזוויאָויען“ דורכאויס אידישע טעכ-טער, און געגרינדעט א תלמוד תורה... אויך פאר קליין געלט. דער לאָקאל — די ווייבערשע שול; מלמדים, ווי געוועהנליך, בחצי חנם: משכילים — לעהרער אומזיסט, סאמע „פאָטשאַטנע“... עס האָבען זיך אָנגעקליבען איבער הונדערט אַרעמע קינדער... צוואַר-מעגענומען אלטוואָרג, אביסעל צוגעקויפט און געקליידט...
עס האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט, דער יצר-הרע פון קאָר-

טען און אידישע טעכטער „ראזווואיען“ איז גרויס; יונגעלייט זענען אויך צוריק צו זייער ארבייט, און אין דער ווייבערשער שול זיצען אָפּגעריסען הונדערט תלמוד-תורה-קינדער און קוקען, ווי די מלמדים זיצען און טרינקען מיי מיט צוקער, דאָס איינציגע, וואָס די אַרעמע קינדער קאָנען זיי ברענגען...

— און שוין? ...

— כמעט שוין... עטליכע פראָצעסען... אידען פאָהרען קיין פעטערבורג און מאַסקווע אָהן ערלויבניש און דער מיראָוואַי פּסק'ט קנס, צעהן רובל, פופצעהן רובל, ווי אמאָל, ווי וועמען... ווארשעווער אידישע שפּיטאָל-דאָקטוירים פראָצעסירען זיך מיט וואַרשעווער קהל, מען זאָל זיי באַפרייען פון אָפּצאהל אויף קהל'שע זאכען. ערשטענס, זענען זיי „געענדיגטע“ און וואָלטען אין דעם איבריגען רוסלאַנד נישט געצאהלט קיין קאָראַבקע; צווייטענס, זענען זיי „טשינאָוויקעס“, און טשינאָוויקעס זענען על-פּיר דין פטור פון אלערליי אָפּצאהלען... „אקושארקעס“ אין ליטא און אין דרום-רוסלאַנד פיהרען פראָצעסען געגען בעל-טאַקסעס, באשר בכּן — זיי זענען אויך „געלעהרטע“ און עס קומט זיי כּשר פלייש אָהן „קאָראַבקע“ אויף אידישע זאכען... א פראָצעס אין אַדעס צווייטען שטען צוויי מוהלים וועגען א בלבל... אַן אַלטער מוהל אָהן א פאַר-טור, אָהן דעזינפּעקציע און אָהן ווייזיט-קאַרטען, האָט מוציא-שם-רע געוועזען אויף א נייעם מוהל מיט א פאַרטוד, ווייזיט-קאַרטען. דעזינפּעקציע און א גאנץ קעסטעל כלים פאר זיך, — אַז ער, דער נייער מוהל, כאַטש ער דרוקט אויף זיינע ווייזיט-קאַרטען: „ספּעציאליסט, אידישער ריטואל אָפּעראַטער“, קאָן נישט אויסציי-הען קיין מעסערעל... און דער נייער מוהל האָט זיך געפונען באַליי-דיגט און „איינגעגעבען אין סוד“...

— וואָס נאָך?

— אין פּאָלטאָוע וועט זיין א גרויסער משפּט... א משפּט פון אַן אָרגאַניזירטער באַנדע צו באַפרייען פון מיליטער מיט דער הילף פון פאַרשידענע קונצען, אלערליי קראַצערייען און פאַרריכטעררייען אין מעטריקעס און ביכער, ווי אויך פון פאַרשידענע קינסטליך גע-מאַכטע פעהלערען...

די באַפרייער, נאַטירליך, זענען נישט קיין „בני-ברית“, צום סאַמעראַדנע שטראָדעל לאָזט מען קיין איד נישט צו — אבער די

מעקלער, די דאקטוירים: האָלדערנ, נאָכניסקי, גאָלבערנ, — דאָס
זענען שוין אירעז... ס'רוב באפרייטע אודאי...

— נאָ!

און ער וואָרפט אוועק די פּעדער און שטעקט אויף פון אַרט.
— שרייב דו!

איר זעץ מיר גאנץ רוהיג אויפצושרייבען דאָס געשפרעך.
— עקד שכחתי — גיט ער צו — די השכלה ג ע ה ט, זי
פ א ה ר ט... זי איז שוין געקומען אפילו קיין ירושלים... עס האט
זיך דאָרט א ווייבעל גע'סמ'ט!

— פארוואָס?

— דער מאן האָט זי נישט געוואָלט גט'ן...
און ער אנטלויפט מיט מאַדנע־פינטעלדיגע אויגען...

9.

10טען יולי, 1902.

אלץ איז אנשטעקענדר, אלץ געהט ווי אן איבערנאנג, נישט נאר שרפות, נישט נאר קרענק...

פאטשט מען זיך אין סאנדעגירער קלויז אין טשודנאָוו איבער אן עליה, פליהען באלד פעטש, ווי האַלץ אין דער גרויסער שול איבער אַ קלפּי... אין דער גרויסער שול, ווי דער מנהג איז ביי קלפּים, האָט זיך געגאָסען בראַנפּען און בלוט, און בעליבתיים זענען אַרומ געלאָפּען ווי נישט דערקוילעטע גענוז, און צו דער סאנדעגירער קלויז זענען זיך צוזאַמענגעפּלויגן גאנצע מחנות שוואַלבען אויפצוקלייבן בען די אויסגעריסענע האָר פון חסידו'שע בערד, אַלס דאָס פיינסטע מאַטעריאַל צו נעסמען...

און אזוי פאטשט מען זיך אין גאנץ תפוצות ישראל... און פונדעסטוועגן, ביי דעם גאנצען גע'רעש און געפילדער, שלאָפּען איין צדקה-חברות. די קולות געהען עד לב השמים, מחנות שופטים ושומרים ווערען אויפגעשטעלט אויף די פיס, און חברה לייט פון אלערליי צדקות ליגען און שלאָפּען אזוי רוחני, אזוי פיין, אז מען הערט נישט זייער פארע...

אין דעם אייגענעם טשודנאָוו, למשל, וואו עס קאכט „אויף קעסעל און בליים“, וואו די שענסטע בעליבתיים געהען אַרומ מיט פינף-פינגער-פאַרטרעטען אויף די פנימ'ער און שרייען אויף די ציין, איז איינגעשלאָפּען א גאנצער קאמיטעט, וואָס איז ערשט נישט לאנג געגרינדעט געוואָרען צו הילף פאר אַרעמע קימפעטאָרינס... אין ווילנא זענען איינגעשלאָפּען די אַווענט-שולען פאר בעלי-מלאכות, אין ווארשוי שלאָפּען אַלע ציוניסטישע רעדער און רעד-לעך וכדומה —

ווערט אן „איבערנאנג“ אויף שלאָפּען, איז פארפאלען, וועסט דו מיט האַרמאָמען נישט וועקען!
און אז מען איז מודיע פון קאָוונער ישיבה אויף סלאָבאָדקע, אז די משגיחים האָבען אויסגעשלאָסען (אויף פראַסט איריש —

ארויסגעוואָרפֿען) כמעט דריי־פיערטעל בחור־ים פֿאַר ציוניזם און דערביי מיט א צירקולאַר מודיע געווען די עלטערע, אז די קינדער זייערע, זייער גאנצע פרייד און האַפֿנונג, זייערע קדישים און שטור לען אין גרעדן, זענען אַרויס לתרבות רעה און געוואָרען ערגער ווי גע'שמד'ט; אז מען האָט אין דער אייגענער ישיבה געמאכט א תקנה, נישט צוצונעמען צום נייעם „זמן" קיין בחורים, וואָס וועלען נישט שווערען בנקיטת חפֿץ, על כל פנים געבען „תקיעת־כף", אז זיי וועלען נישט האָבען קיין „מגע־ומשא" מיט מעשה־ביכלעד, דקדוק, תנ"ך און קאַלאָניאַל־באַנק — קומט באַלד דיזעלבע ידיעה פון טעלז, און פון מיר הערט זיך נאָך שענערס: דאָרט האָט מען געכאַפט א בחור מיט א שערעל ביי דער באָרד, און דערגאַנגען איז מען, אז די רעשט תלמידים זענען אויך, נישט פאַר אייך געדאַכט, אַנגעריהרט, — האָט מען דעם גאַנצען עולם מיט אַמאָל „מקים פסק" געווען: מען האָט אריינגערופֿען פופציג גאָס־סעל־מענשען, טרעגער און אַזוי אַרבייטער, און מען האָט דורכגע־שמיסען גאַנצע צוויי הונדערט תלמידים, און די ישיבה פאַרמאַכט! און אז עס הערט זיך פון אמת'ן ירושלים, אז די אַפגעלעבטע אלטע אידען, וואָס זענען אהינגעקומען שטאַרבען, ווי־לען כאַי־ראָפֿן נישט אַפטרעטען דעם יונגען דור, האַלטען זיך, אלס סגולה געגען מלאַד־המות, מיט אלע פיער ביי די הערנער פון מזבח; און האָבען, ווי אויף להכעים, חתונה מיט יונגע מיידלעך, געקויפֿט טע פאַר קליין חלוקה־געלט און אַ חלק לעולם־הבא, און אַרבייטען מיט גענייערטע כחות אויף „חזוק הדת" מיט פאַשקווילען, קללות און חרמות, און מסירות; — שרייבט מען באַלד פון ירושלים דליטא, אז דאָרט האָבען עהרליכע פרומע אידען גע'מסר'ט די סטראַשונער ביבליאָטעק ביי דער אלטער שול, באַשר בכז, אין איהר געפינען זיך אחוץ ש"ס ופוסקים נאָך אנדערע אידים שיע פֿערס אור, און — מען האָט די ביבליאָטעק פאַרמאַכט! איין וועלט — איין איבערגאַנג...

נאָר עס זאָל זיך טרעפֿען, אז דאָס רוב קאַרעספּאַנדענטען פון א וואָך זאָלען ענדיגען זייערע בריוו מיט פּראַגע־צייכען, אז אלע זאָלען פרעגען: פאַרוואָס? אויף דעם וואָלט איך מיר נישט גע־ריכט... עס דערמאָנט אפילו אין „מה־נשתנה", וואָס האָט אויך גע־דויערט א גאַנצען חודש, אָבער אַזויפיעל „פאַר וואָס'ען"?

און דאך האט זיך עס די וואך געטראפן, ווי איהר וועט באלד
וועהן.
„פארוואס“ איז אויך אן איבערגאנג!

די „טאקסע“, ווי איהר ווייסט, איז א פארשלעפטע, אלטע
קרענק.

טייל אלטערטומס-פארשער קלערען, אז אויב זי איז נישט
מישט ימי בראשית, און די בעלי-טאקסע זענען נישט באשאפן
געווארען צוזאמען מיט די מלאכי חבלה ערב שבת בין חשמוות,
איז די מכה דאך עלטער פאר דער „תוכחה“; זי איז שוין אין
מצרים געווען. ערשטענס, על פי שכל: וואו עס איז פאראן א
גושן, מוז זיין א טאקסע — א באזונדער אפ-
צאהל אויף באזונדערע צדקות, כלי-קודש און בית
עלמין'ס... צווייטענס, אם אין ראיה לדבר יש זכר לדבר — עס איז
כמעט ווי געדונגען פון א פסוק: „זכרנו את הדגה“ שטעהט; די
ארעמע, הונגעריגע אידען האבען זיך דערמאנט אין וויסטען מדבר
אז די פיש, וואס זיי האבען איז מצרים געגעסען. פארוואס
נישט פלייש? אפנים, עס איז א טאקסע געווען, און מען האט ביי-
נער געגעסען, נישט קיין פלייש...

און פונדעסטוועגען פרעגט מען פון רעטשיצע (מינסקער גוב).
צוויי מאל פארוואס.

איינמאל: פארוואס קאסט פארט אין אזא קליין
שטעטל צוואנציג קאפ. א פונט בינער? און דאס צווייטע מאל
נאך א הארבערע שאלה: פארוואס ווערען די לעצטע ציי-
טען די בהמות פון פריי-קצב'ישער שחיטה דאס רוב טרית, און די
בהמות פון בעל-טאקסע שחיטה זענען אלץ כשר און כשר?

און איידער איך האב צייט זיך מישב צו זיין, פארוואס
זאל טאקע אין גאנץ תפוצות ישראל אראפפאלען דאס פלייש פון
ארעמע אידען און צוקלעפען זיך צו די בעלי-טאקסעס און זיי-
ערע קצבים, שוחטים און רעשט כלי-קודש, פרעגט מען נאך א
הארבערע שאלה פון טשודנאוו! טשודנאוו איז א שמעטלעך מיט
וועניג טעפעל-לעפעל שאלות, אויסער עטליכע בעלי-בתים, כמעט

ק א ל ט ע קוימען, על כל פנים אהן פלייש; עס קומט זעלטען
פאר א שאלה פון בשר-בחלב — די גרעסטע רבני'שע זארג. דער
פאר איז עס א שטעדטעל מיט אסך חללים, קראנקע פאר דאגות,
קראנקע פאר הונגער, אחוץ קראנקע פון ארבייט, פון חדרים און
דערגלייכען — פ א ר ו א ס-זשע, — פרעגט מען — האט טשור-
נאוו צוויי רבנים און אינגאנצען א י י ז דאקטאר?

ווייל איך מיר שוין, מיט ד ע ס פארנעמען, פאלט מען
אריין פון טשערקאסי (קיעווער גוב.) מיט קלאצקשיות:
פ א ר ו א ס געהט אויף תלמוד-תורה אוועק אזוי פ י ע ל
ג ע ל ט און אזוי ו ו ע נ י ג קינדער לערנען זיך אויס
„עברי“?

פ א ר ו א ס קאסט אזויפיעל דאס אידישע שפיטאל, און
אז א איד פאלט אוועק, געפינט ער קיינמאל קיין ארט נישט, און
צוויי ארעמע לייט זענען ערשט נישט לאנג געשטאָרבען אין
„רבי-נחשול“?

פ א ר ו א ס שטעהט אין קהל'שע חשבונות שוואַרץ אויף
ווייס, אז פון קהל'שען געלט געהט אויף מושב-זקנים ז ע ס
הונדערט רובל א יאהר, דער גבאי פון „מושב זקנים“ זאגט, אז ער
באקומט נאָר פ י ע ר הונדערט, און דער קאזיאָנער רב שרייט,
אז מען גיט איהם, דעם גבאי פון מושב זקנים, נאָר א כ ט הונ-
דערט קארבען א יאהר?

און נאָר פ א ר ו א ס! פ א ר ו א ס פלעגט מען צו-
ריק מיט עטליכע יאהר ארויסנעמען פון קאָראַבקע אויף קהל'שע
זאכען זעקס טויזענט רובל א יאהר און זייט עטליכע יאהר, גאנצע
צ ע ה ז, כאַטש עס איז קיין איינציגע צדקה נישט צוגעקומען און
קיין איינציגע חברה איז נישט רייכער געוואָרען?
און נאָר מעהר שאלות פרעגט מען פון קאָוונא:

פ א ר ו א ס טרינקט גאנץ קאָוונא ז י ס ע מילך און
די קראַנקע אין הקדש — ז ו י ע ר ע ?

פ א ר ו א ס פארזאָרגט דער קאָוונער רב די גאנצע וועלט
מיט אידישקייט, אחוץ זיין אייגען קאָוונא?

פ א ר ו א ס, בשעת ווען פיער טויזענט אידישע אַרביי-
טער-פאַמיליען האָבען, דאנק דעם האַלץ-קרויזס, פאַרלוירען זייער
פּרנסה ביים סאַרטירען און בינדען דאָס געהילץ, וואָס פאַסירט דורך

קאוונא איבער'ן ניעמאן און וויליע, און געהען ממש אויס פאר
הונגער — שווייגט דער רב, און אין דערוועלבער צייט האָט ער צו-
זאמענגעקליבען א מאסע געלט צו פאַרזאָרגען די ווייבער פון אר-
וואָקאטען און דאָקטוירים מיט א רייכער פיינער מקוה?

און פון ביאליסטאָק פרעגט מען:

פ א ר ו אָ ס איז פון די זיבעצעהן טויזענט רובל קהל'שע
געלט, וואָס זענען געלעגען ביי איינעם פון די שטאָדטישע בעלי-טובות
אויף אויפבויען א באַד, ביז מען וועט אויסקלייבען א פלאץ וואו צו
בויען, געבליבען איז גאנצע דריי הונדערט רובל? צי האָבען די מייז
אויפגעגעסען דאָס געלט? און, אויב ביאליסטאָק האָט אַזוינע גע-
פעהרליכע מייז, אַזוינע געלט-פרעסער —

פ א ר ו אָ ס לאָזט מען, דורך אינטריגען וועגען עלטסטע
אין קאָמיטעט, אַזוילאנג ליגען גאנצע זיבציג טויזענט רובל, ווי-
סאַצקי'ס נדבה אויף א געווער-שולע, און מען שטעלט זיך נישט
בויען! ווער איז ערב, אז אויף וויסאַצקי'ס נדבה וועלען די מייז
קיין שליטה נישט האָבען?

— פ א ר ו אָ ס — פרעגט מען פון בריסק דליטא, האָט זיך
„הרב מרן שליט"א מיט'ן „בר"ץ דפה" פלוצלונג דערמאָנט, אז
פאַר-אַיגהרען, נישט היינט געדאכט, בשעת בריסקער שרפה, האָ-
בען אידעלעך געראטעוועט, אומגעפרעגט דעם רב, צי די שרפה
איז פקוח נפש, און געוויס מחלל שבת געווען, — און האָבען דער-
ריבער, צו דער יאָהר-צייט פון דער שרפה, ארויסגעגעבען דער
שטאָדט א תשובה: אלע „גדולים" זאָלען פאסטען און „נשים און
חלשים" זיך אויסקויפען — און אז א פראָצענטניק איז מחלל שבת
מיט „אמירה-לנכרי" און הייסט דעם פריסטאוו דעם אַרעמען בעל-
חוב שבת אראָפּנעמען די בענשלייכטער, שווייגט „מרן הרב
שליטא", שווייגט דער בר"ץ, און מען גיט איהם קיין תשובה נישט
אַרויס?

און פ א ר ו אָ ס, פרעגט מען פון קאליש, ש ו ו י ג ט
קהל און רב זעהענדיג, ווי צוויי תלמוד-תורה מלמדים האָבען אויפ-
געשטעלט פאר קהל'יש געלט א גרויס תלמוד-תורה הויז און פאַר-
שריבען עס אויף זייער נאָמען?

און אין ליפנא וואונדערט מען זיך: פ א ר ו אָ ס כשר'ן
אַלע רבנים די מקוואות, נ אָ כ' ו אָפּלאָזען דאָס וואסער, מיט

מ י ם שאובין, נאָר איין ליפנער רב מיט מילך, אזוי, אז עס האָט
פארפעהלט דעם לעצטען שבועות מילך צו פוטער-געבעקס?

מעהר קאָן איד נישט; דער קאָפּ דרעהט זיך פון די פאָר-
וואַס'ען!

אז איד בין אמאָל א פּוֹסְטער מענש געוועזען, פלעג איד האָ-
בען פארשידענע חלומות, גוטע און ביזע... אמאָל פלעגען זיך
חלומ'ען מלחמות מיט ערד-ציטערניש, אמאָל אבער שוואַרצע, בלויע,
גרויע און אלערליי שעהנע אויגען; פון א קורצער צייט, זייט איד
בין לאַ-עליכם א ב י ה ז געוואָרען, זעה איד נאָר: שוואַרצע
כלי-קודש, פעטע בעלי-טאָקסעס, העקער-יונגען מיט די העק איבער
נשים הצובאות ביים קלאַץ — אַצינד וועל איד זעהן סאַמע פראַגע-
צייכען...

רבנו של עולם! אני שלך וחלומותי שלך!

10.

19טען יולי, 1902.

קענט איהר די פור-בלימלעך?

אויפ'ן אויג גאנץ שעהנע, פיינע בלימלעך; קיילעכריגע, קינסטליך געשניצטע קעפלעך... נאָר, אז איהר נעמט אזא בלימל אין דער האנט אריין, מוזט איהר איינהאלטען דעם אָטעם; פון קלענסטען בלאָז צופליהט זיך דאָס קעפעל אין דער לופט און ביי אייד אין דער האנט בלייבט א גרוי-שטרויען שטענגעלע.

מענער רופען די בלימלעך: „פרויען-טרייהייט“; די ווייבער רופען זיי „מענער-טרייהייט“. מ'הסתם זענען ביידע צדדים גע-רעכט, און דאך האב איך פאר די בלימלעך א בעסערען נאָמען, אייגענטליך דרוי נעמען: אידישע חברות, אידישע צדקה, אידישע מעשים טובים... קלייבט אייד אויס, וועלכען איהר ווילט!
דאָס מוזען אלע מודה זיין, אז די שטארקסטע אידישע באד-וועגונג איז די ציוניסטישע, און פון שטעדט און שטעדטלעך שרייבט מען:

„עס איז געקומען דער „מטיף“ הלא הוא... און מיט זיינע פיערדיגע רייד האָט ער דערוואַרעמט די קאלטע הערצער פון אונז-זער שטעדטעל... מענער אין דער מענער-שול האָבען געקערעכט מיט א צובראָכען האַרץ, און דאָס געווייזן פון דער ווייבערשער שול האָט זיך געגאָסען ווי א וואַסער... דאָס איז געוועזען שבת. באַלד שבת-צורנאָכט האָט מען געמאַכט אן אסיפה, מען האָט געגרינדעט א חברה „בני-ציון“, „שערי ציון“, „אהבת ציון“ אָדער גלאַט אזוי „ציון“! געפאלען זענען דרייצעהן שקלים, פאַרקויפט און גענומען האַנט-געלט אויף גאנצע דרוי אַקציען — זונטאָג אין דערפריה איז דער „מטיף“ אַרויסגעפאַהרען; מען האָט איהם באַלייט ביז א האַל-בער מייל הינטער דער שטאָדט, מען איז צוריקגעקומען, און מאַג-טאָג איז שוין דאָס שטעדטעל צוריק איינגעשלאָפען.
מען שרייבט אויפ'ן זאָמער, אויפ'ן וואַסער...

אָפּט איז אן אַלטע שטאָדט. אן אַלט-רבי'שע פרומע שטאָדט.

נסים פלענען זיך דאָרט וואָלגערען אין די גאסען. די גאסט־הייזער פלענען פול זיין מיט אויסגעהיילטע און האלב־אויסגעהיילטע משוגעים, און דער קול פון די אפּטער לומדים פלעגט לעכערען פריהער דעם דאָך פון גרויסען בית־המדרש און דערנאָך ערשט אלע זיבען הימלען; התלהבות איז געוועזען — אין לשער!

מיט דער צייט איז עפעס קאלט געוואָרען אין אפט, עס האָר בען זיך באַוויזען באַהאַלטענע און אביסעל אָפּענע משכילים, און עמיץ האָט אויסגעזאָגט א סוד, אז די מלמדים האַלטען נישט פון „דינא דמלכותא“ און האָבען קיין רוסישע לעהרער נישט אין די חדרים. עס איז אָנגעקומען צום אינספּעקטאָר און ער האָט געלאָזט אָנזאָגען מיט דער גראַבער פען די מלמדים, אז, אויב זיי וועלען נישט צונעמען קיין לעהרער אויף רוסיש, וועט ער זיי אלע די חדרים פארמאכען... די מלמדים זענען געלאָפּען מיט א געשריי צו קהל. מיט א צוואַנציג צי דרייסיג יאָהר צוריק, וואָלט קהל געלאָפּען מיט א געשריי צום רבי'ן, דער רבי וואָלט גוזר תענית געווען, מעשים געטאָן, ביז ער וואָלט נישט מבטל געווען די גזרה... היינט האָבען די בעלי־בתים פשוט אן אסיפה געמאכט, א בעל־בת'שע אסיפה. עס זענען זיך צוזאַמענגעקומען די אלטע קארפּען־קעפּ, זיי האָבען פארקנייטשט די אלטע שטערען, געקויט די לאַנגע גרויע בערד אין מויל און מען האָט געקלערט און געקלערט, ביז מען האָט אָפּגעקלערט און באַשלאָסען, אז —

(1) היות די גזרה איז, ווי עס זעהט אויס, נישט צום בטל ווערען, דאָס מלכות וויל טאקע באמת, אפּטער אידישע קינדער זאָלען לערנען רוסיש, — און מזהסתם האָט זי עפעס א טעם דערי־נען! און פּאָלנען דאָס מלכות מוז מען, וואָרים, אז נישט, וועט מען אפשר טאקע פארמאכען די חדרים, און פון די מלמדים מאכען א תל!

(2) היות אַבער פון צווייטען צד — קאָן מען אין די חדרים קיין רוסיש נישט לערנען, ווייל רוסיש לערענט מען נישט בעל־פה, און אויפ'ן אייגענעם טיש, וואו עס ליגען הייליגע ספרים, וואָלטען זיך געלעגט „גראַמאַטיקעס“ מיט „כרעסטאָמאַטיעס“... און דער דין איז: מעלין בקודש ולא מורדין!

(3) און נאָך מעהר, אז מען קאָן גלאַט קיין לעהרער נישט צו־נעמען, וואָרים — וועמען וועט מען נעמען? א איר? איז ער חשוד

אויף ציוניזם מיט סיצייליזם, אויפ'ן טיש וועלען ליגען כרעסטא-
מאטיעס, און לערנען וועט ער גאט-ווייס-וואס! א קריסט צונעמען
איז אויך שלעכט, וואָרים לכבוד דעם קריסט וועלען זיצען די קינד-
דער בגלוי הראש, און א חדר מיט ספרים און מזוזות איז כמעט א
מקום קדוש!

על כן:

(4) אזוי ווי דאָס מאגיסטראט האלט אויף פאר דער שמאָרט
א שקאָלע, וואו מען לערענט נאָר (כיי זיי הייסט יענס אויך „לער-
נען“) פארמיטאג, און נאכמיטאג שמעהט די שקאָלע לעדיג — זא-
לען די אידישע חדרים-אינגלעך אהין געהן נאכמיטאג אויף צוויי
שעה אין טאָג, לערנען ווי די ממשלה וויל, רוסיש און —

(5) דעם לעהרער זאָל מען צאָהלען פינף און דרייסיג רובל א
חודש ש כ ר ב ט ל ה, זאָל ער נישט זיין אזא מ ת מ י ד!
געזאָגט געטאָן!

די אידישע חדר-אינגלעך געהען יעדען נאכמיטאג (אויסער
שבת און זונטאג, אונזערע און זייערע ימים טובים) אין שול אריין
ד א מ א ל ט, ווען די קריסטליכע געהען ארויס... זיי טרעפן זיך
אויפ'ן וועג, די קולות געהען עד לב השמים, אידישע קינדער קומען
אחיים מיט געשוואָלענע בעקלעך און איינגעפלאטשטע נעז, אָבער
אפט האט אויסגעפיהרט! קיין לעהרער, נישט קיין אידישען, נישט
קיין קריסטליכען, אין חדר נישט אריינגעלאָזט —
וואָס, נישט אָפגעארבייט א שטיק?!

א מאָדנע שמעדתעל איז דאָס בעסאראבישע הינטשעסט!
א שטיל שמעדתעל, א ציכטיג שמעדתעל. נישט אזוי פרום
ווי אפט, נאָר דערפאר „שטיל ווי אין ריוועטש“. אין אפט טרעפט
זיך אמאָל א מחלוקת, עס קאכט אויף קעסעל און כלים וועגען
רבנים, שוחטים, ציוניסטען, נאציאנאליסטען און אפילו איבער א
הארבע שאלת-הריאה. אלטע לומדים! אין הינטשעסט הערט מען
אין גאס, ווי די זייגער קלאפען אין די שטיבער, דאָס זשומען פון
דער שוואכסטער פליג אין דער לופט! און מעגשען ארום שטילע,

מיט בלייכע מידע פנימ'ער, האלב פארלאָשענע אויגען, אויסער—
אז מען הייצט אין באָד! דאמאלט זעהט מען אמאָל מענשען איילען
זיך, לויפען מיט פלאמענדיגע בליקען, מיט די בעזעמלעך אין די
הענט — עס לעבט! ווערט דאָס באָד אָפגעקיהלט, קיהלט זיך אָפ
און ווערט פארשטאַרט די שטאָרט און די בעליבתים פאלען צוריק
אין דער „הינערפלעט" אריין...

אזא שטיל שטערטעל האָט מן הסתם א שטילען רב.
מען צאָהלט איהם נישט קיין וואַכענעלט, — איז נישט;
באנעהט ער זיך און שווייגט! אין זיין אייגענער שטוב כאַפט איהם
עמיץ אַז ביי א לאץ, צי גיט איהם א גרעבערען גלעט איבער דער
באָם — ער רעדט נישט א וואָרט; קהל שווייגט אודאי! א שוחט
איז אויך פאַראַן א שטילער, אַן אלטער קרעכצענדיגער איד. קומט
א קצב און גיט איהם א מתנת יד, פארוואָס ער איז נישט געקומען
אינמיטען דער נאַכט קוילען, באגיסט ער זיך מיט דער „רויטער
יויד" און שווייגט: דער רב אויך, קהל אודאי, א קליחומר פון
רב'ס פעטש!

עס איז דאָ א בעל־בשר — א בעל־טאַקסע; פלייש איז צו
טייער, די וואָג צו קנאָפ — קהל און רב שווייגען, ווי אין פרק
שטעהט: מרבה בשר — מרבה רמה, און צוליעב די ווערים אין קבר
איז נישט כדאי זיך אריינצולאָזען מיט'ן בעל־טאַקסע!

דאָס שטערטעל איז אזוי פאַרשלאָפּען, אז פיער יאָהר האָט
גערויערט, איידער מען האָט צוגענומען א צווייטען שוחט. די מעשה
איז אזוי געוועזען. קהל האָט אמאָל איינגעזעהן, אז לויט דער
שטאָרט און לויט די בהמות, וואָס מען קוילעט פאר דער שטאָרט,
איז איין שוחט, בפרט אן אלטער און א קראנקער, צו וועניג.
אויף דעם סמך האָט זיך א יונגערמאן אוועקגעלאָזט למקום
תורה, אויסגעלערענט זיך שחיטה און איז אהיימגעקומען צום רב
מיט א פיינעם חלף און א פולען בויך מיט הלכות שחיטה.

דעם רב איז געפעלען געוואָרען אי דער יונגערמאן, אי דעם
יונגענמאנס חלף; נאָר אויף זיך אליין שטעלען האָט ער נישט גע-
וואָלט און געלאָזט רופען די בעליבתים פון שטאָרט אויף אן
אסיפה.

און עס זענען זיך צונויפגעקומען די ה י נ ט ש ע ס ט ע ר
קארפעז־קעפ, און האָבען זיך אויך אוועקגעזעצט, און אָנגעהויבען

שאַקלען מיט די קעפּ אין דער לענג און אין דער ברייט, און ביי-סען די שפיץ-בערד אין די אָפענע מיילער, און קנייטשען די גרוי-סע, ברייטע שטערען, ביז עס איז געבליבען „בהסכם כלם“, פון קהל און רב הייסט עס, אז קהל און רב קאָנען זיך אויף זיך אליין נישט פאַרלאָזען און מען מוז שרייבען צום רבי'ן...

עס האָט געדויערט איידער מען האָט געשריבען צום רבי'ן, נאָר געשריבען האָט מען; מען האָט געפונען א שרייבער מיט א פיינעם „לכבוד“, א „לפ"ק" מיט א „לפ"ג" און מיט אלעם גוטען! דערנאָך האָט געדויערט, איידער עס איז געקומען א תשובה פון רבי'ן. א פאַרנומענער מענש דער רבי! נאָר געקומען איז זי. די תשובה איז אָבער קיין קלאַרע תשובה נישט געווען... באַשר בכן — אויף א בריף קאָן דער רבי נישט שטעלען, מטריח זיין ווע-גען דעם רוח הקודש אָדער אליהו הנביא איז נישט כדאי, על כן — זאָל דער יונגערמאן אליין קומען, ער מוז מיט איהם רעדען פּה-אל-פה...

עס האָט געדויערט איידער דער יונגערמאן האָט זיך געשאפט אויף הוצאות, נאָר געפאָהרען איז ער. עס האָט דערנאָך געדויערט איידער מען האָט איהם צוגעלאָזט, נאָר צוגעלאָזט סוף-כל-סוף האָט מען איהם!

און ער איז אָפגעזעסען א צייט, און דער רבי האָט איהם צו-ריק אָפגעשיקט צום רב!

א מביעת עין, קיין עין-הרע, האָט ער, דער רבי, נאָר אויפ'ן אויג אליין — שרייבט ער צום רב — קאָן מען זיך נישט פאַר-לאָזען! און געהערט פון שוחט האָט ער כמעט גאָרנישט! על כן זאָל איהם דער רב נאָך אמאָל פארהערען...

און אזוי איז דער יונגערמאן געפאָהרען במשך פון פיער יאָהר פון רב צום רבי'ן, פון רבי'ן צום רב, ביז דער רבי האָט עפעס דערזעהן צי דער ער ט, און דאמאָלט ערשט האָט איהם די שמאָדט אויפגענומען פאר א שוחט...

איבער די פיער יאָהר האָבען די קצבים דעם אלטען שוחט — געפאַטשט!

דאָס אלץ איז אייגענטליך נאָר א מאמר המוסגר. דער עיקר מין איד די צדקה פון שטעדטעל!

און נישט א י י ז צדקה, אסך צדקות; הכנסת כלה, בקור

חולים, תלמוד תורה, הכנסת אורחים און נישט צוואוואָרפען, נאָר אלץ אויף איין אָרט און דוקא אין אַ חורבה!

און הערט ווי אזוי:

אַמאָל האָט דאָס שטערטעל געהאט אן אייגען הויז — אַ דירה פאַר'ן רב.

אז דאָס הויז איז איינגעפאלען, האָט זיך דער רב איבערגע-געצויגען אינאָם געדונגענער דירה אריין. ער האָט אפילו קיין וואָרט נישט גערעדט; אַ שטילער רב, ווי עס פאסט פאר אַ שטיל שטערטעל.

אז דער רב האָט זיך איבערגעצויגען, האָבען זיך מ'הסתם אויף זיין אָרט שרים אריינגעצויגען. עס האָט געקלאַפּט, געפויפט פון דער חורבה, אַמאָל שטיינער ארויסגעוואָרפען...

פונדעסטוועגען, אז עמיץ איז געקומען אַמאָל פון דער סביבה צום דאָקטאָר, בפרט בייטאָג, האָט ער זיך איינגעשטעלט דאָס לע-בען און אָפּגעשטעלט אין דער חורבה; קיין גאסט-הויזער זענען אין שטערטעל נישטאָ.

היימישע אַרעמע קראַנקע האָבען געזעהן, אז דער דאָקטאָר קומט אָפּט צו דער חורבה, האָבען זיי אָנגעהויבען אויך אהין צו געהן און עצות פרעגען. און פון זיך אַליין איז מיט דער צייט פון דער חורבה אַ בקור-חולים געוואָרען. די שטאָרט שווייגט! אז עס האָט זיך אַליין געמאַכט, איז אַ סימן, אז מען דארף!

דערנאָך האָבען געזונטע, נאָר אַרעמע לייט פון דער סביבה, אויך אָנגעהויבען קומען צו דער חורבה, כאָטש אוועקלעגען דאָס אָנגעבעטעלטע פּעקעל, און בשעת הדחק, כאָטש מיט גרויס ציר טערניש, איבערנעכטיגען! און פון דער חורבה איז געוואָרען מיט דער צייט אן „הכנסת אורחים“ — — —

עס טרעפט פאָרט, אז די חורבה שטעהט כאָטש אַ פאָר מאָל אין וואָך לעדיג; עס קומען קיין קראַנקע נישט בייטאָג, קיין שנאָ-דער ביינאכט, און די לעים לאָזען זיך ערגעץ אויף עטליכע ווינטער-נעכט אין וועג אריין, אראָפּצופיהרען שליטען מיט סוחרים פון דרך הישר... אין דער שטאָרט אַ שאָד, דינגט זי אַ מלמד און הייסט איהם פאָר דריי רובל אַ וואָך לערנען אין חורבה מיט אַרעמע קינד-דער און איז איינזעכט וואוינען אין איהר — וואָס טוט נישט אַ

איך פאר פרנסה? שטעלט ער זיך איין דאס לעבען, ציחט זיך אריין אין דער חורבה און עס ווערט פון איהר א תלמוד-תורה!
און מען ווייסט שוין אלליין נישט, וואס און ווען די חורבה איז! קומט א קראנקער, ווארפען איהם ארויס די אורחים: אן הכנסת-אורחים איז נישט קיין בקור-חולים... אמאל קומט אן אורח מיט א פעקעל, באגעגענט איהם די מלמד'קע מיט א בעזעס: עס איז א תלמוד-תורה! אמאל ווייטער קומען חללים, ציהען זיך אויס אין די שטיבער — עס איז פאָרט א בקור-חולים...
דערווייל דארף אן אָרעמע כלה חתונה האָבען; קומען די קרובים פון ביידע צדדים און מאכען מיט געוואלד פון דער חורבה אן — הכנסת-כלה...

און אמאל האָט גאָר עמיצער א טעות, וויל געהן אין באָד אריין און טרעפט צו דער חורבה, וויל דאָס באָד איז אויך פונקט אזא חורבה...

אך, די פינע פוך-בלימלעך!
נעמט, למשל „פילווריק" פון קאמיעניעץ פאָדאָלעס; מאַסען בעלי-טובות, מיט אָפענע, וויכע הערצער! זיי ווילען, געבער, טון לטובת הכלל, גאָר וואָס?

ווערען זיי איינמאל געוואָר, אז אויף דער אידישער וועלט איז היינט „תלמוד תורה" אין דער מאָדע; מאַכט מען אן אסיפה, און מען עפענט א תלמוד תורה. עס ווערט א קאָמיטעט, מען קלייבט אַוּיס צוויי גבאים, א גבאי ראשון און א גבאי שני, צוויי רואה-חשבונ'ס, אכט אויפמאָנער פון וואַכען-געלט, באַשטעלט זעקס (בפירוש זעקס) חתימות, וויל אָהן זיי איז א חברה קיין חברה נישט, און א סעודה האָט מען אויך געמאַכט, „וואַרעניקעס" גע-קאַכט!

דאַכט זיך גוט? האָט מען אָבער צוויי מ כ ו ב ד י ם נ י ש ט אויסגעקליבען. וואָס טוען זיי? זונדערען זיי זיך אָפּ, מאַכען נייע אסיפות, נייע צעטלעך אויף וואַכען-געלטער, קלייבען אויס נייע „בליקודש" פאר כבוד, און מען עפענט א צווייטע תלמוד-תורה; מלמדים פעהלען נישט, קינדער אויך נישט!

עס זענען אָבער פאָרט גאָר לעדיגע מכובדים געבליבען, עס האָבען גאָר שלופעס פארפעהלט, און דערווייל ווערט מען געוואָר, איז אריין ביליגער קרעדיט אין דער מאָדע, האָט מען ווייטער

אסיפות געמאכט און געעפענט — א באנק אויף אקציעס, צעהן
 רובל אן אקציע — פאר קליינע סוחרים, בעלי מלאכות... און מען
 האט די רעשט שלפעס צוטיילט, נייע „ווארעניקעס“ געקאכט,
 אפילו, לויט מען שרייבט, א גוט ביסעל משקה געטרונקען!...

עס זענען אוועקגעגאנגען נישט קיין גאנצע דריי חדשים:
 דאס געלט פון דער באנק איז אויסגעטריקענט געווארען. גלייך
 עס וואלט אין ווארעניקעס מיט דער משקה אריין... די צווייטע
 תלמוד-תורה איז זיך צופאלען, ווי אויסגעטריקענטער זאמד, און די
 ערשטע תלמוד-תורה הענגט נאך אין דער לופט אויף א האר!
 און נישט דוקא אין די קליינע שטעדטלעך וואקסען די פויד-
 בלימלעך! אזוינס טרעפט אין גרויסע שטערט אויך, אפילו אין
 ווארשוי...

ווערט געוואר אויף טווארדא גאס נומער דרייצעהן!
 אז נישט, וועל איך אפשר אליין אמאל די מעשה דערצעהן-
 לען!

11.

24טן יולי, 1902.

סאמע נסים, סאמע מערכות!

ווען נישט די נסים, ווען נישט די מערכות, ווייסט איין נאָט,
וואָס עס וואָלט געוועזען!

איין קאזימיניק, קאלישער גובערניע, איז אין טאָג פון א חתונה
פארשוואונדען געוואָרען די חופּה...

מיינט נאָר נישט, חלילה, קיין שלעכטס! עס האָט קיין יבם
נישט געוואָלט נעמען די יבמה, ווי איין דער תורה שטעהט; עס
האָט, להכעיס דער תורה, קיין כהן קיין גרושה נישט גענומען! עס,
האָט נישט געזאָלט זיין קיין חתונה אָהן עלטערענס וויסען; מען האָט
נישט ארויסגע'גנב'עט נישט די כלה, נישט דעם חתן! עס איז נישט
געווען קיין חופּה צו פארכאפּען צו דער צייט, עס זאָל עמיץ
ל ה כ ע י ס צונעמען די חופּה; עס איז אפילו קיין פארליעבער
נישט נישט געווען! עס איז געווען א כשר'ע אירישע חתונה; די
כלה פון קאזימיניק, דער חתן פון דער פרעמד; נישט ער האָט זיך
א י ה ר, נישט זי האָט זיך א י ה ס גע'חלומ'ט, אן אמת'ער
זיוג: א שדכן האָט אָנגעשלאָגען, די מחותנים זענען זיך געפער
לען... און אז מען האָט זיך אויסגעגלייכט וועגען נדן, קעסט,
מלבושים, מתנות און רח"ש, האָט מען מגביל געווען זמן החתונה,
תנאים געשריבען; צו דער צייט האָט מען, צו מול-וברכה, איינגע-
קויפט פיש, פלייש און אביסעל משקה, מען האָט כלי-זמר באשטעלט
און א מאַרשאליק, — אלץ, וואָס מען דארף. און דער חתן איז
געקומען צו דער צייט — נאָר דאָ הויבט זיך אָן די מעשה!
דער חתן איז געקומען, האָט זיך ערגעץ אָפּגעשטעלט, און עס האָט
בען זיך באלד באוויזען אלערליי גבאי צדקה! דערלאנגט שלום-
עליכם, געווינשט מזל-טוב און — אויסגעשטרעקט די האנט נאָר
נרבות. דער חתן האָט אלעמען געגעבען, און אלע זענען
ארויסגעגאנגען צופרידען, א חוץ א י ו גבאי פון חברה-קדישא.
דער גבאי פון חברה-קדישא האָט געהאלטען די נדבה צו קליון, ער

האט זיך באליידיגט, און איז אוועקגעגאנגען אין שול אריין, האט צוגענומען די חופה מיט די חופה-שטאנגען, און ערגעץ פארטראג-גען און באהאלטען!

די כלה איז שוין באדעקט, באשיט מיט האָפּען, אָפּגעשוירען ווי א שאף; די ווייבער האָבען שוין אויסגעוויינט אלע טרערען, אויסגעזיפצט אלע קרעכצען און לויפען ארום מיט רויטע טרוקענע אויגען. דער מאַרשאַליק האט שוין אויסגעשאַטען אלע זיינע גראַ-מען מיט ראשי-תיבות און לֶפֿ"ק'ען, און שטעהט לער, ווי א פאס, און הייזעריג, ווי האַלץ; די כליזמר האָבען צום דרייצעהנטען מאָל אָנגעהויבען דעם „שטייגער“, אז עס איז שוין פון דער הויט אַרויס-צושפּרינגען, — און קיין חופה איז נישטאָ!

— א מ ע ר כ ה — שרייבט מען פון קאזימיניק — וואס וואו תורה, דא חכמה!

א לייטישער יונגערמאן האט אין עצה געגעבען; פיער אידען האָבען זיך ארויפגעשטעלט אויף פיער שטולען (אין שטול האט געלאָמט, האט מען מיט עפעס אונטערגעשפארט). די פיער אידען אויף די פיער שטולען האט מען דערלאנגט פיער עקען פון א טלית, יעדען איד איין עק, און תוך כדי דבור איז געוואָרען א חופה מיט לעבעדיגע חופה-שטאנגען...

אדם וחיה אין ג'ערדן געדענקט איהר? איחר האט דאך אין א חדר געלערענט!

— זיי זענען — דערצהל'ט דער פסוק — ארומגעגאנגען אין ג'ערדן אדם-נאקעט, טאקע ווי גאט האט זיי באשאפען! ווי אזוי אדם-הראשון האט געדאווענט אהן א גארטעל, ווייסט מען נישט ער-היום, און וואס מעהר וואונדער איז — ולא יתבוששו...

אז א דעלעגאט פון חברה „מרבח השכלה" איז אראפגעקור-מען קיין וואָלאַמישק (וואָלינער גובערניע), האט ער אין תלמוד-תורה געפונען עטליכע בערג מיסט און צוויי עלטערע תלמוד-תורה-קינדער, און זיי האָבען איהם געטייטשט: ולא יתבוששו — און זיי האָבען זיך נישט פ א ר ז ו י מ ט!

אפשר ווייסט איהר, ווי קר'ח'ס ווייב האט געהייסען? ניין?

די אייגענע צוויי עלטערע תלמוד-תורה קינדער האָבען געוואוסט!
 „בזיצהר“ האָט זי געהייסען! א בפירוש'ער פסוק: „ויקח קרח בן
 יצהר“! און די צוויי וואָלין-וואָלאַטשיסקער לומדים האָבען גע-
 טייטשט: און „קרח“ האָט גענומען „בזיצהר“ פאר אַ ווייב!
 און זאָל אייד נישט וואונדערען, פארוואס די וואָלאַטשיסקער
 תלמוד-תורה קינדער קענען אַזויפיעל פסוק. די מעשה דערפון איז
 אַזוי:

וואָלאַטשיסק איז, ערשטענס, וואָלינער גובערניע, וואו תורה
 איז פון קדמונים אין דערהיים...

צווייטענס, איז עס א לייטישע שטאָדט: תלמוד-תורה האָט
 א פיין הויז, א גרויס הויז, און מען קארגט נישט קיין הוצאות:
 פינף און צוואנציג רובל א וואָך און מעהר! מלמדים נעמט מען צו
 די בעסטע: פון קאפולע — א „מקום-תורה“ הינטער וואָלאַטשיסק,
 וואו די בעסטע וואָלינער מלמדים וואקסען! און די משגיחים פון
 תלמוד-תורה זענען נישט „אַבי ווער“! סאַמע פיינע בעלי-בתים, די
 וואָלאַטשיסקער סמעטענע!

און פון דער סמעטענע הויבט זיך עס אָן!

די משגיחים פון תלמוד-תורה צופאלען זיך אויף צוויי פאר-
 טייען. א י י ז צד וויל, מען זאָל אין תלמוד-תורה לערנען נאָר
 גמרא. איי וואָס, עס זענען ס'רוב בעלי-מלאכה-קינדער, וואָס לערנען
 אינגאנצען א יאָהר, העכסטענס צוויי, און וועלען קיינמאָל קיין גמרא
 נישט קענען: „לא עליך המלאכה לגמור“ שטעהט — קהל נעמט
 אויף זיך קיין „פאָדריאד“ נישט, ארויסצוגעבען לומדים, דערווייל
 איז דאָס גמרא-לערנען א מצוה און די רעשט זאכען, ווי צום ביי-
 שפיל — עברי, איז שוין גאָר עפעס אנדערש, דאָס ווילען שוין
 י ע נ ע לייט, דאָס פיהרט שוין עד שאול תחתיה.

דער צווייטער צד טענעט: היות די תלמוד-תורה קינדער קו-
 קען איז דער גמרא אריין, ווי „א האָן אין בני-אדם“ און „זאָגען
 נאָר דעם מלמד ווי די סאָראַקעס“ און געהען אַרויס פון תלמוד-
 תורה אויסגעמוטשעט, אויסגעקניפען, אָהן כח צו דער ארבייט און
 דערצו אָהן עברי, על-כן — ווילען זיי, אז דער עיקר זאָל מען לער-
 נען „עברי“, זאָלען זיי כאַטש קענען דאוונען!

די משגיחים פיהרען מחלוקת און די קאפולע מלמדים ווילען
 זיך נישט אריינשטופען צווישען די בערג. זיי לערנען נישט קיין

עכרי, דער ערשטער צד זאל נישט שרייען; צוליב דעם
צווייטען צד לערענט מען קיין גמרא נישט, הכלל — מען
לערענט נאָרנישט!

— און אויב — שרייבט מען פון וואָלאַטשיסק — די תלמידים
פון תלמוד-תורה קענען (ווי אויבען איז געשטאנען) אביסעל פסוק,
איז עס טאקע מעשי-נסים!

די מינסקער גובערניע האָט א שטאָרט מאַלטיין.

עס איז א כרך פון זיבען ביז אכט טויזענט נפשות (אקוראט
וועט קיין אידישער קארעספאָנדענט קינמאל נישט וויסען, כאַטש
עס איז לייכט צוצוגעהן צו דער טאבליצע הינטער דער שטאָרט,
אדער צו נעמען די „פאמיאטנאיא קניזשקא“ פון מינסקער גובער-
ניע און זעהן און פאַרצייכענען די צאָהל), הכלל, ווי געזאָגט א
כרך: עס האָט א מרחץ, א כשר'ע מקוה, א שול מיט א בית-המדרש,
עטליכע טון חסידו'שע מנינים און, פאַרשטעהט זיך — כל-יְקוֹדֵשׁ
מיט א רב אן דער שפיץ.

דעם רב אבער צאָהלט קהל קיין שכירות נישט! מען האָט איהם
אמאל אוועקגעגעבען די הייווען, האָט מען ביי איהם לעצטענס דאָס
אויך צוגענומען; מען האָט מבטל געווען דער רבי'צנים מאַנאַפּאַל,
און אן עק.

איז דאָ א קשיא: היבא דמי? פון וואנען נעמט זיך עס, אז
קהל זאל דעם רב נישט צאָהלען?

טענ'עט קהל, אז דער רב איז אן איבריגע זאך; מען האָט גאָר-
נישט פון איהם!

שאלות פסק'עט יעדער מלמד. א דין-תורה פסק'עט מען נישט
הינטיגע צייטען, און אויף א ויסגלייכען איז ער צו
קרום! דברים שבצדקה, וואו א רב זאל זיך קאָנען אריינמי-
שען, ווי לינת הצדק, חונן דלים, תלמוד תורה, הקדשים, וואָס אַנ-
דערע שטערט האַבען, האַבען מיר נישט! אין שטאָרט-זאכען
האָט ער קיין דעה נישט, צו קיין אסיפות רופט מען איהם נישט...
זאָגט ער אמאל אליין א דעה, טוט מען, פאַרשטעהט זיך קאפּויר!
— נאָר וואס האָט איהר גענומען אזא רב?

— א מקהטעות געווען! ער האָט יונגערהייט פאר אן עלוי גע'שט'ט; אן אייזערנער מה, האָט מען געזאָגט, א נייער „חתם-סופר“, אן „אורים ותומים“... האָבען מיר זיך אויפ'ן תכשיט „גע-לאמעט“! מיר וועלען איהם — האָבען מיר געטראכט, אראָפברענגן גען, פארזאָרגען מיט פרנסה, צו טון וועט ער נישט האָבען, די האנט אין קאלט וואסער אריין נישט לעגען, וואָס-זשע וועט ער טון? ער וועט זיצען און לערנען, ענטפערען „שאלות-תשובות“ און שרייבן בען ספרים, און דורך איהם וועט שמו'ען טאָלמשיז... ווער האָט מתיר געווען די עגונה? דער טאָלמשינער רב! ווער האָט גע'אסר'ט געפרוירען פלייש? דער טאָלמשינער רב! און אויף די שערים פון די ספרים זיינע וואָלט געשטאַנען לדור דורות: הרב מק"ק מאָל-טשין! טאָלמשיז און טאָלמשיז, די וועלט וואָלט געקלונגען מיט טאָלמשיז!

— נו?

— וואָס נו? ער האָט זיך אָפגעשטעלט! מען פרעגט איהם קיין שאלות נישט, ער ענטפערט קיין תשובות נישט; ביסלעכווייז זיצט ער און לערענט, נאָר קיין ספרים שרייבט ער נישט! עס האָט זיך „אויסגעלאָזט א בוידעם“!

— הכלל?

— הכלל? ווי אין פרק שטעהט: אם אין תורה אין קמת! האָט מען איהם אויפגעהערט צאָהלען שכירות, האָט מען איהם צור גענומען די הייזען...

און דער טאָלמשינער רב וואָלט אויסגעגאַנגען פאַר חונגער,

נאָר — —

— א מערכה — שרייבט מען פון טאָלמשיז — וואָס די ערשטע רבי'צין איז נפטר געוואָרען, און די צווייטע האָט א שטיקעל נחלה, לעבט מען דערפון...

און די שאלה „וואָס לערענט מען?“ איז נוחג נישט נאָר בנוגע צו וואָלן-וואָלמשיסקער תלמוד-תורה-אינגלעך! אין דער הויילי-שער גובערניאַל-שטאַדט פלאַצק שטעהט די האַרבע שאלה בנוגע

צו יונגע בעל-מלאכה'ס: וואס זאל מען זיי לערנען שבת? א גאנצער
צע וואך, ווי א גאנצע וואך, אבער שבת — א פרייער טאג, מיט
וואס שטאפט מען זיי?

און עס איז א מחלוקת צווישען די „יונגע ציוניסטען“ מיט'ן

רב.

די יונגע ציוניסטען ווילען דוקא לערנען מיט זיי: לשון-קודש.

אידישע געשיכטע על-פי גרעץ, וכדומה...

דער פלאצקער רב איז אליין אפילו א משכיל, זעקס קלאסען

געענדיגט, רעדט און שרייבט, זאגט מען, דייטש ווי א מזמור, רור

סיש — ווי א וואסער; לאז מען דארפן — וועט ער קענען פויליש,

ווי מיצקעוויטש — א מענש מיט א קאפ! איז'ען איז ער אפילו א

שטיקעל פחות-משה-פרומט פון א ציוניסט; ער צאָהלט א שקל, נאָר

ער פארשרייבט איהם אויף דער צוויייעהריגער טאכטערס נאָמען...

א י ה ר וועט עס שוין נישט שאדען! אויף איהר האָבען די

חסידים שוין לאנג מוציא שם געווען, אז זי שפילט פאַרטעפיאן!

און דעריבער טאקע איז ביי די ווארשאווער וואהלען אויף א רב,

אויף איינעם פון די זעכצעהן ווארשאווער רבנים, דער זכתיבגורל

געפאלען אויף ראָדאָם, נישט אויף פלאָצק... ווי איהר זעהט, א שטיק

קעל אָנגעריהרטער רב, און פונדעסטוועגען לאָזט ער נישט די יונגע

בעל-מלאכות זאָלען לערנען „ספרים-חצונים“; נמרא זאל מען לער-

נען מיט זיי! ש"ס!

און דערווייַל לערענט מען גאָרנישט... די יונגע בעל-מלאכות,

וואָס זענען געוועהנט געוואָרען זעקס טאָג צו דער אַרבייט, ווערען,

לויט מען שרייבט פון פלאָצק, דעם זיבעטען טאָג שיער נישט

משוגע.

— א מערכה — שרייבט מען — וואָס עס איז פאַראַן „קליין-

ש"ס“; שפילען זיי אין קאַרטען!

בלעס ביין קומט אַרויס פון מחלוקת.

אין זשיטאָמיר איז פאַראַן א דאמען-פאַראייין, אן עכטער דא-

מען-פאַראייין, (נישט קיין „עכטע“ דאמען לאָזט מען נישט צו),

וואָס פאַרזאָרגט די אַרעמע תלמוד-תורה-קינדער מיט אביסעל גע-

קעכט. מיטאגרייט באקומען זיי (איך ווייס נישט אויב אלע, אפשר נאך די אַרעסטע און אפשר נאך די, וואָס האָבען נושאַחן געווען, אליין אָדער די עלטערען זייערע, ביי די ראמען!) צוביס-לעך זוף מיט שטיקלעך ברויט אָדער זעמעל...

פלוצים איז דורכגעפלויען אַ שוואַרצע קאץ, און אפשר אַ קאטער צווישען בעקער און איינער פון די עכטע ראמען.

וועגען וואָס עס איז געגאנגען, ווייסט מען נישט; גענוג, אז דער בעקער האָט נישט אָפּגעטראָטען דער ראמע, די ראמע דעם בעקער אוראיי און אוראיי נישט, און — די ראמע האָט אַרויסגע-געבען אַ באפעהל, מען זאָל אויפהערען קאָכען פאר תלמוד-תורה!

און מען קאָכט נישט; די קינדער געהען אהיים אויף מיטאג און נישט אלע האָבן ע זי מיטאג אין דערהיים, מאַסען הונד-גערען...

— עס איז נאָך אַ נס מן השמים — שרייבט מען פון זשי-טאָמיר — און טאקע אַ נס בתוך נס! ערשט ע נס, וואָס אידישע קינדער זענען אַזוי אויסגעהאַלטען און קאָנען לערנען אומ-גענעסען... און צווייט ע נס, וואָס זיי האָבען נאָך קיין צייט נישט געהאַט צוצוגעוועהנען זיך צום עסען, וואָרים (וויי-טער אַ מערכה בתוך מערכה) ערשטענס, „אַרבייט דער גאנץ צער ראמע-קאָמיטעט אינגאנצען ערשט דריי חדשים, און צוויי-טענס, האָט מען די „זופען“ זעלטען געקאָנט אין מויל אַרײַנגע-מען...

אַזוי שרייבט מען!

דער גרעסטער נס איז אפשר געשעהען אין קירדאנאָוו (מינסק-קער גובערניע):

אין קירדאנאָוו איז פאַראַן אַ מאַרק, וואָס פלעגט דינען פאַר'ן גאנצען האנדעל פון שטאָדט. וואָס מען האָט געוואָלט, האָט מען דאָרט געקויפט און פאַרקויפט: תבואה, האָלץ, פערד, בהמות, מיט איין וואָרט, אַ מאַרק-הכולל, אַ כל-יבן מאַרק!

עס איז אַביסעל ענג געווען, און אפשר מעהר ווי אַביסעל, נאָך דערפון זענען צופרידען געוועזען: ערשט ע נס, די בעל-י-

בתים, וואָס האָבען מחיה־הייווער אַרום מאַרק און, צווייטענס — די בייטעל־שניידער, קעשענע־טאפער, פּראָסט אידיש גערעדט: די נגבים. פון דעם „צווייטענס“ איז אבער די פּאַליציי נישט צו פרידען געווען, און זי האָט באשלאָסען: יחלוקו — מען זאָל דעם מאַרק צוטיילען: תבואה באזונדער, פערד באזונדער, בהמות באַזונדער... דאָס צווייטע זען און אָפּזונדערען שוועבט היינט אין דער לופט!

און אויף אלץ האָט מען פּלאַץ געפונען, אַחן וכותים, אַחן מחלוקת. איין שאלה איז נאָר געבליבען, וואו מאכט מען דעם מאַרק פאר בהמות?

די בעלי־בתים פון די מאַרק־הייווער האָבען בסוד סודות איינ־גערוימט דער פּאַליציי, אז דער בעסטער פּלאַץ פאר'ן קיה־מאַרק וואָלט געוועזען דער שול־הויף, וואָס איז גאַנץ נאָהנט צום אַלטען מאַרק־הכילל. דער שול — האָבען זיי געזאָגט — וועט עס נישט שאַדטען, די בהמות וועלען דאָך נישט אַריינגעהן, און חופות שטעלט מען סיי ווי סיי ערשט פארנאכט, נאָכ'ן מאַרק! און עס וועט אלץ גוט זיין, דער קיה־מאַרק וועט זיין אָפּגעזונדערט און די מחיה איז די מאַרק־הייווער וועט בלייבען מחיה!

דער פּלאַן איז אַנגענומען געוואָרען, נאָר איידער מען האָט איהם באשטעטיגט, איז דער סוד אַרויס, ווי בוימאויל אויפ'ן וואסער. עס איז געוואָר געוואָרען דער רב מיט'ן רבי'ן, עס זענען געוואָר געוואָרען בעלי־בתים, וואָס האָבען נישט קיין הייווער אַרום מאַרק און אפילו אזוינע, וואָס האָבען לחלוטין נאָר קיין הייווער נישט, און עס איז געוואָרען א רעש, א מהומה, און מען האָט אַנגעשריבען א פּאַפּיר: באשר בכו, עס איז ערשטענס א חלול הקדש, א קיה מאַרק אויף א שול־הויף, צווייטענס, וועט עס שאַדטען דער פרומקייט: נישט אַיין בעל־הבית וועט נישט קומען דאוונען בצבור, ווייל ער וועט מורא האָבען פאר די אַקסעס... א קשיא אויף א מעשה — עס קאָן זיך טרעפּען א שור המועד, און נאָך און נאָך טעמים, און — עס איז געוואָרען א מחלוקת...

מאכט זיך נאָך אינמיטען א מעשה, און דער אַלטער רב פאַלט געבער אוועק...

ער ווערט ערגער און ערגער, קהל זעהט, אז עס געהט, לאַ—עליכם, צו גסיסה, אז דער מזל פון קיה־מאַרק הענגט אָפּ כמעט

נאָר דערפון, ווער עס וועט זיין במקום הנפטר, הויבען זיך אָן ביי-
דע צדדים ארומצוזעהן וועגען א נייעם רב, וואָרים היינט-טאָרגען
וועט מען איהם דארפֿען...

און איין צד האָט אַרויסגעשיקט משולחים מיט א כתב רבנות
פאר אַזוינעם, וואָס וועט אונטערשרייבען, אז א קוה-שטאַל אויפ'ן
שול-הויף איז יא א חלול-השם, און דער צווייטער צד האָט אַרויס-
געשיקט א כתב רבנות פאר אַזוינעם, וואָס וועט אונטערשרייבען,
אַז עס איז נישט קיין חלול השם, פארקערט, עס וואָלט געוועזען
א זכר לקרבנות...

און די רבנים פון ביידע צדדים האָבען געוואָלט קומען, קוים
וועט ער אן אויג צומאכען, צום הספד פון אלטען רב, און האָבען
געוואָלט שוין בלייבען; און ביידע צדדים האָבען שוין אָנגעגרייט
אלערליי בלי-זיין אויף מחלוקת, ווער עס זאָל בלייבען און ווער
אַרויסגעטריבען ווערען, און בלוט וואָלט גערונען, און א האלבע
שטאָרט וואָלט חרוב ונחרב געוואָרען. — — —

— נאָר א נס איז געשעהען — שרייבט מען פון קיידאָנאָוו—
וואָס דער ישיש איז פֿלוצים געזונט געוואָרען און האָט זיך אויפ-
געהויבען כאַהר האדם...

וואָס עס וועט בלייבען מיט די בהמות, ווייסט מען נאָר
נישט!...

12.

81 מען יולי, 1902.

נאט אייד א האנט — עס איז דאך נאָריש, קיין תקיעת־כף
וועל איך אייד נישט געבען — נאָר אזוי א האנט, אז איהר וועט
היינט ביי מיר גאָרנישט טרעפּען, נאט אייד!
ווען איך וועל מיר אָפּשטעלען און א פרעג טון: נו, טרעפּט,
וואָס ווייטער וועט זיין, מיט וואָס וועט עס זיך ענדיגען? וועט
איהר טרעפּען אָדער גאָרנישט, אָדער קאָפּויר!
איהר זאָגט אפילו אלע יאָהר אין דער הגדה: „כלנו חכמים,
כלנו נבונים“, און עס איז אמת: סאמע עגביר־מוחות, סאמע שפיץ־
ביי־שפיץ קעפלעך — נאָר דאָס לעבען פון אידישע שטערט און
שטערטלעך איז קרוֹמער פאר אייד!
אפילו אייערע רבנים, די מאורות הגדולים עם הקטנים, וואָס
טרעפּען אלע רעטענישען אין „הפסגה“ — וועלען בלייבען מיט
אפּענע מיילעך.
איהר וועט זעהן!

איך הויב אָן פון וואַרשוי.
אין מנין פון א וואַרשאַווער צדקה־חברה „לינת־הצדק“ איז גע-
ווען א הייסער וכוח...
נאָר כאַפּט נישט, מען מוז דערצעהלען כסדר.
„לינת הצדק“ איז וואַרשוי איז א שטילע, כמעט באהאלטענע
חברה, פונדעסטוועגען האָט זי איהר אייגענעם מנין, און דער מנין
האָט אן אייגענעם מגיד.
דאָס אלץ איז נאָך קיין עולה נישט. אפילו נישט דאָס, וואָס
דער מגיד איז אן אנט־ציוניסט; עס שאַדט נישט קיינעם, אפילו
דעם מגיד נישט, צו דער פרנסה אוראי נישט!
אפילו דעם גרויסען צדיק, וואָס פיהרט די גאנצע שווערע

מחנה פון רבנים אויף מלחמה געגען ציוניזם, ווייל ער וויל בריינגען משיח'ן פאר דער צייט און נישט אויף אן עזעל, האָט עס אויך נישט געשארט?

נישט איהם, נישט זיינע קינדער.

דאָס, וואָס א געוויסע פאָרויכערונגס-געזעלשאַפט האָט ביי די בני-הצדיק צוגענומען די אנענטור און מכריז און מודיע געוועזען אין אלע צייטונגען, אז מען זאָל זיי על חשבון החברה מעהר קיין געלט נישט איינצאָהלען, איז געוועזען, ווי אלע ווייסען, מחמת טעותים אין חשבונות, נישט, חלילה, פאר אנטי-ציוניזם; דאָס איז נאָך אלץ געוועזען איידער א רבני'שער האָן האָט געקערעט!
א שטיקעל חלול-השם איז עס געוועזען, אבער נישט, חלילה, וועגען אנטי-ציוניזם!

הכלל — דער מגיד פון לינת-הצדק-קלוז איז אן אנטי-ציוניסט און עס האָט איהם, חלילה, נישט געשארט, נאָך פארקערט, דאָס איז אין ווארשאווער לינת-הצדק א מעלה; וואָרים אין ווארשעווער לינת-הצדק, אויסער עטליכע יונגע אינגלעך, וואָס זענען אלע צור זאמען אפשר קוים אזוי אַלט, ווי דער מגיד, וויל קיינער פון ציוניזם נישט וויסען.

און אַט טאקע צווישען די אינגלעך מיט'ן מגיד איז געוואָרען א ויכוח, פארשטעהט זיך — וועגען ציוניזם...

אָנגעהויבען האָט דער מגיד: ער האָט א הייסע דרשה געהאלטען געגען ציוניזם און אפילו א פיין משל געזאָגט.

— משל למה הדבר דומה — האָט ער געזאָגט — א איד דארף פאָהרען, למשל — צום ביישפּיל — קיי האַציפּלאַץ...

נאָך וואָס פאָהרט א איד קיין האַציפּלאַץ? א דאָגה נאָך וואָס א איד דארף פאָהרען קיין האַציפּלאַץ!

ער האָט א ירושה אָפּצונעמען — שרפ"ט אלפים א ירושח!
ער האָט נאָר א מעקלעריי אין האַציפּלאַץ, ער קאָן נתעשר ווערען!

און אפשר איז ער נאָר א געבירטיגער פון האַציפּלאַץ, האָט אין קורצען יאהר-צייט און איילט זיך קיין האַציפּלאַץ אויף קבר-אבות!

— הכלל — ער דארף, ער מוז פאָהרען קיין האַציפּלאַץ! עס ציחט איהם ווי מיט צוואַנגען קיין האַציפּלאַץ!

נו, וואס טוט א איד, אז ער דארף, אז ער מוז פֿאַהרען קיין
האַציפּלאַץ?

ער טוט, וואס אלע גלייכע מענשען טוען:
קיין האַציפּלאַץ געהט א באהן, — געהט אונזער אידעל אין
קאסע אריין און קויפט זיך א בילעט קיין האַציפּלאַץ...
פון די, וואס פֿאַהרען אַהן בילעטען, רעדט מען נישט; אָטו
בשוּפּטנא עסקינן!

הכלל, ער האָט שוין א בילעט, וואָס טוט ער נאָך?
גאַרנישט! ער דערזעהט א באַנק, זעצט ער זיך אנידער און
ווארט.

— סטייטש, ווי זיצט עס א איד מיט פארלעגטע הענט און
ווארט?

— איך ווארט — ענטפערט דער איד — אויפ'ן צוג.
קומען וועט ער דער צוג! יעדע מינוט קאָן ער קומען! נאָר
נישט מיט אמאָל קומט ער: פריהער וועט מען בלאָזען, דערנאָך
וועט ערשט געהן א רויך... דערנאָך ערשט — וועט ער קומען!
דערווייץ זאָגט אונזער אידעל תהלים, צי ער דאווענט, אפשר
קוקט ער גאָר אין חוץ'ל אריין... אז עס וועט זיך הערען פייפען,
וועט ער צוזאַמענבינדען דאָס פעקעל; אז ער וועט דערזעהן דעם
רויך, וועט ער אויפשטעהן, און אז דער צוג וועט פאַרפֿאַהרען,
„מובטח אני“ — זאָגט דער מגיד — אז ער וועט אַריינשפּרינגען
אין וואַגאָן!

— אזוי — זינגט ווייטער דער מגיד — טוען פשוט'ע, עהר-
ליכע אידען; אידען מיט אמונה, מיט ישוב הדעת...

— און עס זענען — איז ער מבטיח בנאמנות — קיין קאַלטע
און חסדישלוס, קיין פוילע אידען נישט.

עס ציהט זיי קיין האַציפּלאַץ, ווי מיט אייזערנע צוואנגען
ציהט זיי! א שפּאַס — קבר אבות, א ירושה פון שרם"ט, צי גאָר
אז עסק'ל — א מעקלעריי נתעשר צו ווערען!

נאָר לויפּען א ק ע ג ע ז דער באהן, ווייסען זיי, טאָר מען
נישט!

— ווי איז אַבער — פרעגט דער מגיד — דער לין, אז א אי-
דעל, וואָס וויל פֿאַהרען קיין האַציפּלאַץ, ווערט, נישט פאַר אייך
געדאַכט, נישט פאַר קיין שום איד געדאַכט — משוגע? ! האָ?

אז דער משוגע'נער איד כאפט זיך פלוצים ארויף, און לויפט,
נישט אפּווארטענדיג אויף דער רעכטער צייט, אויף „עת לחננה“
— א ק ע ז י דער באהן?

דער מגיד האלט איין א ווילע און שיסט אויס מיט אמאל:
— גע'הרג'עט ווערט ער, דאס אידעל!

— עס איז אפילו א שאד — זאגט ער שוין מיט א ווייכען
קול — עס איז אפילו א שאד א נפש מישראל — אז אות פון דער
תורה הקדושה — נאָר גע'הרג'ט מ ו ז ער ווערען!

איד ווייס גישט, צי איד האָב אייד ריכטיג איבערגעגעבען
דעם מגיד'ס רייד. עס פעהלט מיר זיין לשון, נאָך מעהר — עס
פעהלט מיר זיין נגון, זיין האַרצעדיגער, זינגענדיגוויינענדיגער
נגון, וואָס ציהט זיך און גיסט זיך אין א אידיש האַרץ אַרײַן, ווי א
„שמן זית זך“ — ווי אז אמת כשר'ער בוימאוויל...

סייזוויסיי אָבער דער נמשל שווימט א ל י ו אַרויס:
וואָס איז אַרץ־ישראל? פרנסה מיט'ן פולען מויל — זעמעל
וועלען וואקסען אויף די בוימער, אפשר א מעקלעריי; אמאל איז
עס געווען צווישען מצרים און בבֿל, היינט וועט דאָס געשעפט
ב ר י ט ע ר און ג ר ע ס ע ר זיין: א פאקטאָריי צווישען
אַזיע און איראָפּאָ! און אחוץ דעם — קבר אבות! דאָס איז אפשר
נאָר דער עיקר! און א באהן ג ע ה ט, דער צוג מ ו ז קור
מען!...

און דעם בילעט צו פאָהרען, (פון פאָהרען אַהן בילעטען, פון
גלגול מחילות א ו נ ט ע ר די בענק, רעדט מען נישט!) דעם
בילעט — דעם זכות אויף דער גאולה — קויפט מען אין גלאוונען
קאסע ביים רבּונו של עולם פאַר באַרע תורה, מצוות און מעשים
טובים, אָדער איז דער הילפּס־קאסע, איז דער פיליזע ביים רבי'ן
פאַר פּריוונות...

נאָר אפילו מען האָט שוין דעם בילעט, מוז מען נאָך א ל י
וואַרטען!

פריהער „וועט מען בלאַזען“, דאָס איז שופּר של משיח!

לערנאך „וועט זיין א רויך!“ בא, מעהר ווי א רויך — עס וועט זיין דם ואש ותמחות עשן, — א קל-וחומר פון מצרים!
אבער די „ציוניסטען“, וואס לויפען א ק ע ג ע ז דעם צוג — וועלען גע'הרג'עט ווערען...

אזוי האט דער מגיד געזאגט, ער האט זיך ארומגעקוקט אויפ'ן עולם מיט נצחון, האט שוין געוואלט ענדיגען מיט „ובא לציון גואל“ — און שבת איז געווען, און די לינת-הצדק-לייט וואל-טען רוהיג אהיים געגאנגען שלאפען און וואלטען איינגעדריקט דאס רעכטע אויער אין קישען אריין צו הערען אין שלאף, אויב מען בלאזט נאך נישט... איז אבער, ווי להכעים, ארויפגעשפרונגען איי-נער, פון י ו נ ג ע צ ו ו י ש ע ז י ו נ ג ע, א צעיר שבצעירים אויף דער בימה, און האט א געשריי געטאן:

— רבותים!

— רבותים, ער האט א טעות, דער מגיד!

און ער האט זיך אויפגעשטעלט אויף די שפיץ געגעל פון די פיס, און דאס יונגע קול'כעל האט געקלונגען, ווי א ניידלבערען גלעקעל: ער האט א טעות, דער מגיד!

דאס ניידלבערענע גלעקעל האט אן אנדער נוסח פון דעם אייגענעם משל!

— קיין האציפלאץ, — זאגט ער — געהט טאקע א באהן —

אבער אונזער אידעלע זיצט נישט אויף דער סטאציע!

און — ו ו ע ר סטאציע, ו ו ע ז סטאציע?

„די סטאציע ווילען מיר ערשט בויען!“

דאס אידעלע זיצט אין א וויסטען מדבר, אונטער די הריי-חשך זיצט ער! צווישען נחשים ועקרבין און היפערנאטערס זיצט ער! עס חלומ'ט זיך איהם נאך די באהן! אן אלטער חלום, פון וועלכען ער האט דעם פתרון פארגעסען; און ער לעגט זיך נאך שלאפען, ער לייענט קריאת-שמע, קלאפט זיך אין הארץ אריין „על-חטא“! און קוים וועלען זיך איהם די אויגען צומאכען, וועלען קור-מען די „ווילקאלאקים“, די חיות רעות, די הונגעריגע וועלף און וועלען איהם בייסען, און ער וועט אפילו נישט פיהלען! ער וועט זעהן מיראזען (א ליטוואקעל, נעבעך!) חלומות... און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער...

און מיר — האט ער געענדיגט — שרייען טאקע: לויפט צו דער סטאציע וחיו! איהר וועט נישט גע'הרג'עט ווערען!

צווישען דעם מגיד מיט די אינגלעך וויל איד מיד נישט אריינגיין מישען; וועלכער נוסח עס איז דער ריכטיגער, איז נישט מיין זאך צו זאגען. ווען פרייע ארט און צייט, וואלט איד אפשר פאר איד א דריטען נוסח, און אפשר גאר א ניי משל געהאט; אנים, וואלט איד איד גאר א לעדעל געזונגען, איד האב שוין אזוי לאנג נישט געזונגען! נישט אין דעם אבער געהט עס...

עס געהט אין דעם, אז אין לינת הצדק איז געווארען א ויכוח, א הייסער ברענענדיגער ויכוח! די לינת-הצדק-לייט זענען אויפגערירהרט געווארען, דער „שינה-בשבת-תענוג" איז דעם שבת בטל ומבוטל געווארען, — און אפשר אויף ווייטערע שבתים אויך... דאס, אייגענטליך, שאדט נישט — מען האט אפילו אז אסיפה געמאכט, און דערנאך — נאך אז אסיפה, און נאך אז אסיפה...

פרוואוט אבער און טרעפט — וואס פון די אסיפות איז געבליבען!

— עס איז געבליבען, ברידערלעך, עס איז געבליבען, אידעלעך, אז פון היינט אן זאל לינת הצדק קיין קראנקע ארעמע ציוניסטען — מעג זיין ווי קראנק און ווי ארעם, — קיין לינה נישט שיקען!

מען האט זיך נוקם געווען אן קראנקע!

אז מען רעדט פון א ברונעם, דערמאנט מען זיך אן עמער, וואס שעפט פון ברונעם; און אז מען רעדט פון קראנקע, קומט אויף די געדאנקען דער רופא, וואס ציהט פון זעם חיונה!

שמעלט איד פאר א רופא. —

און איהר שמעלט איד פאר—א „טוב שברופאים לגיהנום"— און, אויב איהר האט איד אמאל ביי א רופא א צאן געריסען, דערמאנט איהר איד אן א רויטע ברודיגע פאטשיילע, מיט וועלכער מען האט איד, צום דערשטיקט ווערען, דאס מויל פארשטאפט; דעם גרויסען אייזערנעם שליסעל, א שמאל צו עפענען, מיט וועלכען

מען האט אייד אפערירט, און עס שרייט אין אייד: טוב שברופאים
לגיהנום!

און איהר דערמאנט אייד נאך אפשר אז אָרעם קראַנקער
בעט...

אלע צוויי און פיערציג אלטע ווייבער, אלטע קרובות און אזוי
גבאי'טעס, האבען מיט אלערליי סגולות נישט געהאלפֿען, צעהן
מלמדים האבען אָפגעשפראַכען עיוֹהרע'ס — און די קרענק ריהרט
זיך נישט פון אַרמ... מען האט געבראכט פון „איהם, זאָל לעבען“
קמיעות — די זינד לאָזען די תפלות נישט צו, לעגען זיך אויף
דער קמיעא... און דער רופא שטעהט שוין ביים בעט...

וואָס נעמט ער אינגאנצען, דער רופא? א צעהנערעל! נאָר ער
קומט דריי פיער מאָל אין טאָג... ער שמירט, רייבט, קלאפט אַריין
עטליכע באַנקעס, שטעלט אוועק עטליכע פיאַווקעס, א שפּאַניש
פליגעלע... א בענקעל איז אַרויס פון שטוב, דערנאָך א טיש.
דערנאָך מלבושים, דערנאָך דאָס קישען פון אונטער'ן קאַפּ — דער
נאָך ערשט, זאָגט ער, דער רופא: רופא א דאָקטאָר!

„טוב שברופאים לגיהנום!“ קלאפט אייד אין די שלייפען!

איהר דערמאנט אייד נאָך אין גרויס-שטאָדטישע רופאים פאק-
טוירים, רופאים, וואָס לאָקערען ביי גאסטהויזער אויף אָרעמע און
נאַרישע פראַווינץ-קראַנקע, ווי די פאסקע-שפילער, ביטעל אונטער-
וואַפער... ווי די וועלף אויף פארלוירענע שאַף! אָן די שותפים של
עמלק — פון שווינדלער, שאַרלאטאנעס, דאָקטוירים, וואָס טיילען
צווישען זיך און די רופאים דעם אָרעמען קראַנקענס פעל... די יך
אחת-לייט מיט פאלשע קונצענטראַכער-פראַפעסאָרען, וואָס מאַכען
די קרענק אוועק מיט דער ל י נ ק ע ר האנט, בשעת ווען די
ר ע כ ט ע גראַבעלט אויס דעם לעצטען גראַשען פון אונטער'ן
קראַנקענס קישען... און אין יעדען טראַפֿען בלוט רופט אין אייד:
טוב שברופאים לגיהנום!

און אפשר האט איהר קרובים, באפרייטע פון מיליטער —
אויפ'ן בית-עולם? אפשר ליגען אייד זייערע אלמנות און יתומים
אויפ'ן האלז? וואָס האט ער דען געמאָן? עטליכע טראַפֿען אין
אויג צי אין אויער אַריין, עפעס ערגעץ א ביינדעל איבערגעבראַ-
כען... אפשר קענט איהר רופא'ישע הייזער פאר געמאכטע קרענק
און פעחלער — — — אפשר האט איהר נאָך א קרובה, וואָס דער

רופא האט זי באַפֿרייט פון צער-גדול-בנים מיט'ן לעבען צוזאמען?
און איהר קריצט מיט די ציין: טוב שברופאים לגיהנום...
און איהר פרעהט אייך שוין מיט דער הייסער סמאָלע באָד,
וואָס איך וועל מאכען א רופא...

איהר האט אבער נישט געטראָפּען...
איך האב א רופא אין ג'עדן אריין! נישט באַלד, חס ושלום;
איבער הונדערט און צוואנציג יאָהר, מיין איך!

געוואוינט האט דער רופא אין גערשאנקאווע (פאָדאָליער גוב.),
אין דער קאַלאָניע גערשאנקאווע, וואָס ליגט אין דערמיט צווישען
צוויי באהריסטאציאָנען וואָראָנקאווע און קאלבאסנע, צו פינף
ווערסט פון יעדערער.

אפשר פאָהרט איהר מיט יענער באַהן, כאפט אייך אַהין אָדער
צוריק-צורוועגס אַראָפּ קיין גערשאנקאווע; איהר וועט, איך בין אייך
ערב, קיין חרטה נישט האָבען. איהר וועט זעהן א ג'עדן. הייזער
באָדען זיך אין גרינס — סאמע גארטען. טאָמער פאָהרט איהר ערשט
א פאָר יאָהר שפעטער, וועט איהר שוין זעהן א גאנצען פארק!
און אין דעם פארק, אין גערשאנקאווער ג'עדן האט דאָר ערשט
נישט לאנג זיך אריינגעכאפט דער הונגער... אין 1900-1 — ווען
בעסאראביען האט געהונגערט...

פאָר בעסאראביען האט זיך געמאכט אין קישענעו א קאָמיר
טעט, וואָס האט געזאמעלט נדבות ביי דער גאנצער אידישער וועלט,
און ווי עס איז געהאָלפּען. גערשאנקאווע ליגט אבער אין פאָדאָ-
לער גובערניע! קריסטליכע קאַלאָניסטען האָבען ווי עס איז הילף
באקומען פון דער רומע, אידישע קאַלאָניסטען האָבען פון ערגעץ
קיין הילף נישט געהאט...

די שפייכלער זענען געשטאנען פוסט, ריין ווי אן אויסגע-
לעקטער טעלער, שטיבער זענען געשטאנען טויב-שטום און פאר-
וויסט, מענשען האָבען זיך געבויגען, ווי דארע פארשווארצטע שאָ-
טענס... נאָכ'ן חונגער געהט טיפוס פאר הונגער...

און דא האט זיך באוויזען דער רופא...

— און האט געהיילט, ממש מחיה-מתים געווען?...

— ווייטער נישט געטראָפּען, ער האט זיך גאָר אויפגעהויבען
און איז אוועק קיין קישענעו, צום קישענעווער קאָמיטעט, און אזוי
לאנג גערעדט און גערעדט, און אזוי פיעל רחמים געבעטען פאָר

די גערשאנקאָווער קאַלאָניסטען און געוויינט, ביז — — —
 — ביז מען האָט געמאַכט אַ נייעם קאָמיטעט פאר גערשאַ-
 נאָווקע...

— ניין, דאָס יואַלט צו לאַנג געדויערט, עס מוז אַנשלאָגען אין
 פעטערברוג. ער האָט ביי זיי גע'פּוועל'ט, זיי זאָלען געדענקען, אז דאָס
 געלט איז פון כל ישראל, פון גאנץ תפוצות ישראל, און די נאָהנטע
 גערשאַנאָווקע איז נישט שולדיג, אז די פאָליציי האָט זי פאר-
 רעכענט צו פאָדאָליען... אז הונגער איז הונגער אין בעסעראביען, ווי
 אין פאָדאָליען...

און דער קאָמיטעט האָט נישט געקוקט דערויף, וואָס ער איז
 אַ קאָמיטעט פאר'ן הונגער אין בעסעראביען און האָט דורכ'ן רופא
 געשיקט הלואות פאר די אידישע קאַלאָניסטען אין פאָדאָליען!
 און דער רופא איז אהיים געקומען מיט געלט, און די קאַלאָ-
 ניסטען האָבען איהם אויסגעקליבען, ער זאָל צוטיילען דאָס געלט,
 לויט הונגער, לויט נפשות אין דער פאמיליע...
 און דער רופא האָט עס געטאן!

— אומזיסט?

— גאָר אינגאנצען אומזיסט. אפשר האָט ער אין האַרץ, ווי
 לינת-הצדק'לייט, גערעכענט אויף עולם-הבאָ, עס קאָן זיין; „א איר
 רישע קישקע קאָן מען נישט שאַצען“, טאָקע אַ רופא, נאָר דאָס פינג-
 טעלע איר, פאָרט אַ נשמה פון בארג סיני, נאָר דאָ אויף דער וועלט
 האָט ער גאָרנישט גענומען.

— און דאָס האָט ווירקליך אַ רופא, אַ פראַסטער רופא גע-

טאן?

— געוויס... נאָר טאָמער קאָנט איהר טרעפען, וואָס די קאָ-
 לאָניסטען האָבען געטאן...

— נאכ'ן הונגער אַ פיינע מתנה געשענקט?

— ניין!

— אויף זיין נאָמען אַ קרדימט געמאַכט?

— ניין!

— אַן אדרעס געשריבען און געשיקט מיט נאָלדענע אותיות

אויף פיין פאפיר?

— ניין!

— געשענקט איהם אַן אָרט אין שול ביי דער מזרח-וואנט?

אויף אייביג אוועקגעגעבען אתה-הראית, חתן תורה צי פתיחת
נעילה?

— ניין!

— אויפגעהאנגען, ווייל א רופא איז א דייטש, זיין פארטרעט

אין „שקאלע“?

— אויך נישט!

— וואס דען צו אל-די-שווארצע יאָהר?

— ביזערט אייך נישט און רעדט נישט קיין נבול-פה... איד

האָב אייך פריהער געוואָגט, אז איהר וועט היינט ביי מיר גארנישט
טרעפּען...

הערט, וואָס די קאלאָניסטען האָבען געמאָן! אייגענטליך נישט
אלע, נאָר די, וואָס האָבען וועניגער חלואות באקומען, ווי זיי האָבען
געוואָלט. זיי האָבען דעם רופא גע'מסר'ט...

— מעותים אין חשבונות?

— דאָס איז געווען ביי די בני-הצדיק, נישט ביים רופא!

— אז ער האָט נישט ע ה ר ל י ד געמילט, נושא-פנים

געווען...

— חסד-שלום!

— וואָס דען?

— מען האָט איהם גע'מסר'ט, הערט, אידען — מען האָט

איהם גע'מסר'ט, אז ער פארקויפט שטילערהיים ארצניי-מיטעל!
און דאָס טאָר מען נישט...

— און דאָס האָט ער כאָטש געטאָן!

— אַפנים — אויך נישט! דאָס געריכט, וועניגסטענס, האָט

איהם אינגאנצען באפרייט...

זעהט איהר, נישט געטראָפּען!

און איד האָב נאָך, און — סחורה, ווי גאָלד!

וואָרים, אז איד רעד פון רופאים, דערמאן איד מיד אָן זייערע

שותפים...

אָן מאנכע „באריחממע“ דאָקטוירים — איהר קענט זיי אפשר
די נאָכגעמאכטע פראָפעסאָרען, אויפגעבלאָזענע ספעציאליסטען,
מיט די שוואַרצע רעק און גלאַנצענדיגע צילינדער מיט ווייסע האַנט-
שואַ און קראַוואַטען אין מיטען דער וואָך...

און, אז איד דערמאן מיד אָן די יד-אחת-לייט מיט די רופאים,

וואס שטעהן העכער און טויזענט מאָל נידעריגער
פאר די רופאים, דערמאן איד מיד אָן מלאך-המות, ביי וועלכען
זיי שטעהען אין דינסט, אָן די בית-עלמינ'ס, וואָס זיי פלאַנצען!
און פלוצים — אין מיט'ן רוישענדיגען זידענדיגען בית-עלמין
לעגט זיך מיר אויס א בית-הקברות!
שא, שטיל!

דאָ און דאָרט א גרין ציטערין בוימעל — — —
ווייסע שטיינער, סאַמע ווייסע שטיינער, אחוץ עטליכע אלטע,
מיט מאָד-באוואקסענע, האלב, דרייפערטעל און גאנץ איינגעזונ-
דענע.

שא — צדיקים שלאָפען, מורינ'ס, מורה-מורינ'ס און מורה-
מורה-מורינ'ס...

סאַמע צדיקים, סאַמע נדיבים, — תורה, חכמה וגדולה במקום
אחר — אין דער ערד!

טייערע מענער, טייערע ווייבער, בריילאנטענע קינדער!
ווייסע נשמות, ווי די ווייסע שטיינער, גאָלדענע הערצער, ווי
די גאָלדענע אותיות, און טיפּע, טיפּע נשמות, ווי די איינגעזונקענע
מצבות...

שטיל, לאָזט זיי שלאָפען!

נאָר טאָמיר ווייסט איהר, ווען אין טאָלאָטשין, למשל, אין
טאָלאָטשין, מינסקער גובערניע, ווער עס געהט דאָרט אממעהרסט
אויף קבר-אבות?

— טאָלאָטשין — זאָגט איהר — איז באריהמט מיט איהר
טיפער בלאָטע, מען קאָן אויסער אין די גרויסע פרעסט ווינטער,
אָדער תמוז אין די גרעסטע היצען אין שעהנעם העלען טאָג אינמי-
טען גאָס דערטרונקען ווערען...

מז'הסתם — שטויסט איהר אייך דעריבער — געהען אויף
קבר-אבות נאָר די נאָהנטסטע שכנים...

נישט געטראָפען! אז מען האלט ביי קבר-אבות, איז בלאָטע
— בלאָטע! א פוס ארויס, א פוס ארויף און מען שפרייזט! חלמאי,
אז מען זעהט פון דערווייטענס א בליץ פון א קופערנער קאָפּיקע?
— בליקדש אין לאנגע שטיוועל —

אויך נישט; די געהען באַרוועס!

— עַהָאָ! דער גבאי!

איהר האט געהערט, אז אין טאָלאַטשין איז פאַראַן אַ באַר
ריהמטער גבאי, א צוויי איילענדיג אידעלע מיט א שפּאַן און א פאַר
גרויסע שפּאַקולען...

אַבער גאָר לאַ, און דוקא מיט א ספּאַדעק!

דער גבאי, פאַרשטעהט איהר מיד, האלט אַן אפטייק; א קליין
אידעלע און א גרויסע אפטייק! אויפ'ן ווייבס נאָמען האלט ער
זי, די אפטייק... גוי'ש לייענען אבער קאָן ער נישט. נישט ער,
נישט זוגתו הצנועה... טרעפּען זיך אודאי טעותים... נישט אין
חשבונות חלילה, מיט מיר ווייטער נישט אַרײַן די בני-הצדיק
שיחיו, גאָר אין די רעצעפטען...

און דער גבאי ציטערט פאַר'ן בית-עולם... וואו דער פעפּער

וואקסט אנטלויפט ער פאַר'ן בית-הקברות...

וואָרײַם, וואָס טוט אזא קליין אידעלע פון צוויי איילען און
צוויי שפּאַן מיט א פאַר גרויסע שפּאַקולען, אז א מצבה גיט זיך
ראפטום א רוק אוועק און פון דער הייליגער ערד ברעכט אַרויס
און באווייזט זיך א ביינעריגער גולם מיט אויסגעוואלטע אויגען
און פון אז אויסגעפּוילטען לאָך, במקום א מויל, שרייט פּלוצים
אַרויס: רוצח!

ניין, דער גבאי געהט נישט אויף קבר-אבות...

— הכלל, ווער דען? אזוי פרומע אידענעס, גבאי'טעס,

קברים-מעסטערנס, ליכטלעך-ציהערינס, אל-מלא-רחמים מאכע-
רינס, שול- און ארום-קודש איינרייסערינס...

— ניין, ברידערלעך! הוא אשר דברתי — איהר וועט חיינט

ביי מיר גאָרנישט טרעפּען!

חזירים, ברידערלעך, געהען אויף קבר-אבות, בהמות, אידע-

לעך, געהען...

אַהן א צוים איז דער טאָלאַטשינער בית-עלמין, אַהן א צוים!

און אפשר וועט איהר כאַטש טרעפּען, פארוואס קראנקע עסען

אין ראדאמישל פון א געוויסער צייט קיין הינער-פלייש נישט?

איד רעד נישט פון אַרעמע קראנקע, די האָבען אויף קיין חיר-

נער נישט. דאָס זענען דעם בעל-טאָקסעס פאראבקעס און מוזען

יוצא זיין מיט ביינער פון רינד-פלייש, — איד מיין רייכע חולאים!
עס פעהלען קיין הינער נישט, קיין שוחטים, בפרט עופות-
שוחטים אוראי נישט!

נאָר ווייסט איהר, וואָס עס פעהלט?

עס פעהלט אן אָרט, ו ו א ו עופות צו קוילען!
ביים אויסקלייבען אן אָרט, וואו עופות צו קוילען, האָט א
דעה צו זאָגען דער בעל-טאָקסע, יאָגט ער זיך נישט מיט'ן אויס-
קלייבען! זאָלען זיי דערווייל רינד-פלייש-ביינער לעקען!
און ווייסט איהר, פאָרוואָס אדעס שטעהט אָהן א רב?
מען קאָן קיין קלפי נישט מאכען...

עס פעהלט נישט, חס-ושלום, קיין וועהלער... א דעה צו זא-
גען, ווען אפילו נאָר אויף א רב, איז א שטיקעל נחת; אמאָל לעקט
מען נאָר א בייז, אביסעל משקה כאפט מען אוראי... רבנים, מיט
אפעמיט אויף אדעס פעהלט אוראי נישט...
וואָס דען?

דער דומע פעהלט אן אָרט, ו ו א ו די קלפי צו מאכען!

און אפשר וועט איהר כאַטש טרעפען, ו ו א ו די כשר'ס-
טע אידישע פאבריק איז?

איז פוילישען ראדזימין איז זי!

— ווער האָט זי פארלעגט?

דער רבי, זאָל לעבען און געזונט זיין, אליין!

— וואָס ארבייט אויס די פאבריק?

בייטעלעך ארבייט זי אויס; בייטעלעך צו קמועות... מען רע-
כענט נאָר איבערצוגעהן אויף בייטעלעך צו ארץ-ישראל-ערד...

— ווער ארבייט אין פאבריק?

משוגעים ארבייטען, משוגעים, וואָס קומען זיך צום רבי'ן
קורירען!

און צולעצט נאָר איינס, נאָך א קליינע רעמעניש! אייגענטליך
נאָר א פירוש אויף א לשון-קדש וואָרט!

דער נייער, צוויי און צוואנציג יאהריגער טריסקער רב, ר' יעקב לייבעלע, זיין זכות זאל אונז ביישטעהן, פאָהרט אַרום אויף דער וועלט, דערווייל אין לובלינע'ל גובערניע.

געקומען קיין סווערזש — געכאפט א פופציגער!

אריבערגעכאפט זיך קיין רודא-אפאלין, נישט ווייט פון

סווערזש — איינגעשלאנגען א פינף און צוואנציגער!

וואו ער איז פריהער געווען, וואו ער וועט שפעטער זיין, וועט

אמאל די היכמאדיע פארצעחלען...

נאָר ביים געזעגענען אין רודא-אפאלין האָבען די חסידים גע-

בעטען דעם רבי'ן א נדבה פאר נ ש ר פ י ם.

און ער האָט געגעבען... גאנצע דרייסיג קאָפיקעס!

א ברייט הארץ האָט ר' יעקב לייבעלע!

נאָר טאָמער טרעפט איהר, וועלכע נשרפים מען האָט גע-

מיינט?

איהר טרעפט: באַברויסק, דזשיאלאָוויטש... איהר רעכענט אויס

א גאנצען אַלף-רבית פון נשרפים-שמעדרט און — איהר האָט נישט

געטראָפּען!

פאַרשטאַפּטע מוחות זייט איהר! מתנגדים זייט איהר, אפשר

נאָר ציוניסטען!

ביי איהר איז פרעה — פרעה, חמץ — חמץ, זמרי-בן-סלוא —

זמרי-בן-סלוא?

ביי אונז חסידים איז פרעה דער יצירהרע, חמץ — די קליפה,

זמרי-בן-סלוא א צדיק בן צדיק! און נ ש ר פ י ם זענען — ברע-

גענדיגע חסידים מיט טרוקענע העלזער, וואָס לעכצען נאָר תקוו!

נאָר אביסעלע י"ש!

פאַר זיי האָט ר' יעקב לייבעלע איבערגעלאָזט דרייסיג קאָ-

פיקעס.

א ברייט הארץ האָט ער, ר' יעקב לייבעלע!

זיין זכות זאל אונז ביישטעהן אין דעם מדבר, אונטער די הרי-

חשך, צווישען פיפערנאָטערס און חיות-רעות מיט די „מיראזשען“.

מיט די ווילקאלאקעס און חיות רעות!

13.

7טען אויגוסט, 1902.

פאַריגע וואָר האָב איך אייך דערמאָנט אָן „טוב שברופאים
לניהנחם“, נאָך געמיינט האָב איך פראָסטע רופאים, און נישט אזוי
ווייט דערפאר, וואָס זיי היילען קראַנקע און ווייסען קרענק, נאָך
איבער'ן „עיקר שכחתי“ — ווייל זיי גאַלען, כאַטש איך האָב עס
נישט דערמאָנט, אידישע בערד, און ווערען אויף אזא אופן שותפים
אין די פינף לאו'ן, וואָס דער בעל־עברה'ניק איז עובר...

און קיין איינציגער „גאלי־שראל'ניק" וועט זיך נישט פטר'ן
אין יום־הדין דערמיט, וואָס ער איז מצער די בעל־עברה'ניקעס מיט
ברודיגע שטיבער, אומריינע האַנטיכער, שטינקענדיגען זיף און
נישט גוט געשארפטע מעסער; און מען וועט אויף איהם נישט
מלמד־זכות זיין דערפאר, וואָס ער שניידט די בערד מיט די „וואַג־
סערלעך" מיט דער הויט צוואַמען — וואָרים דערמיט טוט ער נאָך
ערגער: דורך איהם קומט אָפּ דער בעל־עברה, — אויב ער אַנט־
לויפט נישט צו א ראזערע א גוי, — אויף דער וועלט, און
דארפן דארף ער אָפּקומען אויף יענער וועלט!

סיי־ווייסי קיין דאָקטוירים האָב איך דערמיט נישט געמיינט...
אמת, טייל דאָקטוירים זענען נישט בעסער פאר די רופאים,
זיי זענען אבער גרעסער... וואָס גרעסער דער בויס, גרעסער
איז זיין שאַטען; וואָס גרעסער דער מענש, גרעסער איז דער יצר־
הרע. עס איז, דאכט זיך, נאָך א גמרא, עס איז אבער פאַרט אמת.
א דאָקטאָר קריגט צוואַמען מיט'ן דיפּלאָם א גרעסערע זכות אויף
עולם־הזה. ער מוז האָבען א שעהנע דירה, ער קאָן נישט
געהן אויפ'ן „הייבירדעס" אין טעאטער, ער קאָן נישט פאַהרען
אויף דער באהן אין דער דריטער קלאַס, צי מיט'ן טראַמוויי פאר
פינף קאָפּיקעס... ער מוז דעריבער „פאַרשרייבען“, נאָך איידער
ער ווייסט די קרענק, ער מוז באווייזען קונצען און פאַרטרייבען די
היץ, כאַטש זי איז אמאָל א רפואה — ער מוז... און „אונס רחמנא
פמריח!"

און דעריבער טאקע האלטען אסך רביים מיט דאקטוירים.
דער פראגער צדיק, למשל, ווייסט נישט מעהר ווי נאָר קריזשע!
צי ער איז „בגלופין“, צי מיט א טרוקענעם האלן, צי עס איז „שואל
בעצה“ א מענש מיט א קראנקען פוס. צי מיט א מאָגען, צי מיט
א קאפּ, איין דאקטאָר איז פאראן: קריזשע...

קריזשע איז אפילו נישט מזרע אברהם, יצחק ויעקב, אבער
פון די חסידיאמות־העולם איז ער; אידישע קראנקע האָט ער ליַעב,
ווי דאָס לעבען... ער איז זיי שטאַרק מקרב!

אנדערע — דער גראדיסקער, דער אפטער, דער אַטוואַצקער
וכו' וכו' — מי מנה עפר יעקב? — שיקען שוין צו אידישע דאָק-
טוירים, אָדער שיקען בכלל נישט!

וואָרים נישט אלע שיקען — נישט אלע האלטען פון דאָק-
טוירים!

די דאקטוירים האָבען טייל מורא — ווילען צופיעל וויסען,
גראבלען צו פיעל אינעוועניג!

איך וועל איך דערצעהלען א מעשה שהיה — מיינער א בא-
קאנטער איד געוועזען.

און א איד א מוצלח; נישט קיין עושר, נאָר א בעל־פרנסה. א
גרויסער בעל־בטחון דערצו.

און ער האָט שעהן געלעבט, אידישליך געלעבט. ווי געזאָגט—
מיט בטחון... דאָס הייסט: מיט קיין עין־הרע, א ווייב, מיט קיין
עין־הרע, קינדערלעך, מיט קינדס־קינדערלעך!

די קינדער געשיקט אין חדרים, די איידעמעס גענומען צו זיך
אויף קעסט און געשיקט אין די חדרים אריין די אייניקלעך.

עס איז א מחיה געווען צו קוקען, ווי אלץ האָט געהאנגען אויף
איין איד: ווי איין איד האָט מיט זיינע צעהן פינגער און שאַרפען
שפיץ־ביישפיץ קעפעלע געשפייזט, קיין עין־הרע, אן עולם! שבת
ויוֹם־טוב — אלע ביי איין טיש, סוכות—אין איין סוכה,—הושענא
רבה פלעגט מען אויסארבייטען א שעהן ביסעל מעהל אויף קרעפֿ-
לעך! אמת אידישער נחת!

פֿלוצלונג איז דער איד אַרויס פון „קבי־הריאה“...

ער האָט דעם אפעטיט פארלוירען — מען האָט געמעגט פאר
איהם קרעפלעך שטעלען, פיינסטע ציבעלעס מיט שמאַלץ, מיט גענ־

זענע לעבערלעך — גארנישט! קיין שטיקלע הערינג נישט, קיין שטיקלע האַניגלעקער נישט:

און די הויט איז איהם פלוצלונג אויסגעטריקענט געוואָרען, ווי א פאַרמעט האָט זי אויסגעזעהן, דאָס גאנצע פנים איז איהם דעריבער פאַרענדערט געוואָרען און דערביי האָט איהם שטענדיג געדאַרשטען!

מען וואָלט זיך אפילו נישט פיעל געמאכט פון אזוינע זאכען, מאלע א מענש איז נישט בקרהבריאה! מאכט זיך אָבער א מעשה, און, שניידענדיג זיך ערב שבת די נעגעל, פאַהרט ער אריין אין דער הויט און עס מאכט זיך א קליינע וואונד, מען לעגט צו שפינוועבס, עס העלפט נישט; מען פאַרקלעפט מיט מארקען־פאַפיר, עס זייערט דורך; מען לעגט א י י ז פלעסטערל, דאָס צ ו ו י י ט ע — די קליינע וואונד וויל זיך נישט היילען, ווי א ל ת כ ע י ס!

קורץ און בקצור, מען האָט אָנגעהויבען ביי א פעלדשער, גער־קומען איז מען צו א דאָקטאָר, און דעם דאָקטאָר איז פונקט אייניג געפאלען נישט יוצא צו זיין מיט אויספרעגען וועגען געזונט עד סוף כל הדורות, מיט באקוקען די צונג, טאפען דעם דפּק און אויס־האַרבען דאָס הארץ מיט די פלייצעס — ער האָט נאָך געהייסען שו־קען צו אַן אַנדער דאָקטאָר, צו א „מומחה לאותו דבר“, דעם קראַנ־קענס „וואַסער“, ער זאָל זעהן, צי עס האָט נישט קיין גרויסען פראַ־צענט צוקער.

פאַרשטעהט זיך, אז אויב אזוי, מוז מען שוין פרעגען דעם רבי'ן, זאָל לעבען...

און דער רבי, זאָל לעבען, האָט געשמייכעלט:

— זאָג נאָר, יענקעל, — פרעגט ער, — דו פ ר ע ס ט צו־קער?

— חס־ושלום, — ענטפערט אונזער יענקעל, — וואָס איז, א אינגעל ביו איד?

— און וויפיעל שטיקלעך צוקער לעגסט דו אריין אין טיי אריין?

— איד ל ע נ גארנישט — ענטפערט יענקעל — איד ביים צו!

— פון וואנען דען קומט צו דיר צוקער?

אונזער יענקעל זעהט בחוש, אז עס איז אינגאנצען א שטח
געווען...

— און וואָס איז, — מאכט ווייטער דער רבי — אז מען האָט
צוקער? א שלעכטע זאך צוקער? צוקער איז, דאכט זיך, זיס?
הא?

און דער יענקעל איבערצייגט זיך נאך מעהר, אז דער דאקטאָר
איז פשוט „שאינו יודע לשאול“.

און דער רבי ווערט שוין אביסעל ערנסטער און זאגט:
— ווייסט די וואָס, יענקעל, האָסט ביז אהער נישט געוואוסט,
וואָס די האָסט אינגעוועניג, ווייס ווייטער נישט...

און אונזער יענקעל איז אהיים געפאָהרען, האָט שוין קיין
דאקטאָר נישט גערופען, און איז אין א קורצע צייט ארום פלוצלונג
אוועקגעפאלען, און, נישט פאר אייך געדאכט — געשמאָרבען...

— און וואָס, מיינט איהר, וואָלט געווען, ווען ער ווייסט,
אז ער האָט צוקער? ער וואָלט נאך אפשר פריהער געשמאָרבען.
פאר שרעק!

אזוי האָט מיר א חסיד פארטייטשט...

דער גערער צדיק איז אויך נישט קיין מאמין אין דאקטוירים...

דאָס איז שוין אין וואַרשוי געשעהען:

אויף דער קראַכמאַלנע גאָס איז א חסיד'יש ווייבעל געגאנגען

צו קינד.

איך בין דערביי נישט געוועזען, נאך אזוי שרייבט מען.

און עס איז א ווייבעל פון א רייך הויז און א שוואַך ווייבעל,
און עס דארף זיין אז ערשטלינג... און גלאַט — „היינטיגע שוואַכע
דורות“, און א גאָרעסט-ווייבעל דערצו... מוידעלווייז האָט זי נאך
אפשר, צוליעב דער פיגור, גאנצע עמער עסיג אויסגעטרונקען... און
דאָס קליינע חסיד'ל, צי די קליינע צנועה, האָט זיך נישט געוואָלט
ריהרען פון אַרט...

די באַכע האָט געוואָלט א דאקטאָר; דער דאקטאָר האָט גע-
זאָגט, אז עס קאן זיין, מען וועט דאָרפֿען באַנוצען די צוואַנג, דעם

ווייבעלס יונגערמאן האט זיך דערשראקען און — איז געלאפען צום גערער צדיק...

— לאו! — האט דער גערער צדיק געזאגט — — —

עס איז אפילו געווען א מערכה, וואס איידער דער יונגערמאן איז אהיים געקומען, האט דער דאקטאר זינס געטאן און די יולדת ל ע ב ט, און דאס קינד ל ע ב ט — דאך האט מען מורא, אז דאס פארפאלק וועט שוין, חס-ושלום, קיין ג ו ט ל ע ב ע ז נישט האבען...

דער אטוואצקער רבי ל ע ב ט פאר אונז מעשה שוין פופ-צעהן יאהר אהן א ווייב...

דערפאר טאקע קורירען אסך גוטע אידען אליון!

דער איד, זכרוננו לברכה, איז, ווי די וועלט ווייסט, א גרויסע בריה געווען, לא עליכם, צו אומריינע קעפלעך, קונציג פלעגט ער די הערלעך רייסען; געשיקט — נישט מיט'ן אויג צו דערוועהן! ס'רוב גוטע אידען, פון בעל-שם ביז'ן ביכאווער, זענען גרויסע מבינים אויף עקרות... זכרוננו לברכה דער אישביצער, סוף ימיו — דער ראדאשימינער — האט געהאט זיין אייגענס אן אלט ספר פון רעצעפטען, אפילו אויף דייטש, נאך גאָר פון קדמונים, און האט געהיילט אהן אן אויסנאהם אלע ק ר ע נ ס...

דערפאר איז, למשל, דער קאריעניצער רבי אן אמת'ער מומחה פאר מקשה לילד'ס!...

און מאכען מאכט ער גאָר פראַסט.

אז עס קומט א דאקטאר, פארקאטשעט ער די הענט, גלייך ער דארף עמיצען פאטשען, כאפט א צוואנג, ווי א קאָוואל, און לויפט צו צו דער אַרעמער אידענע, ווי א גזלן...

דער קאריעניצער דארף נישט די אלע זאכען; ער ריהרט זיך אפילו פון אַרט נישט!

ער שיקט צו דער מקשה לילד דריי שמעק טאבקים פון זיין הייליג פושקעלע; ח"י גדולים א שמעק טאבקים... ער הייסט, די באַבע זאל זיך נאָר א דריי מאָל וואשען די הענט און זאָגען דריי פסוקים אינאנצען!

נאכ'ן ערשטען מאָל די הענט וואשען: והוא כחתן יוצא
מחופתו...

נאכ'ן צווייטען מאָל וואשען: שערים ראשיכם... און ווי
ווייטער שטעהט.

און ערשט נאכ'ן דריטען מאָל אַפּוואשען דעם לעצטען פּסוק:
והשער הפונה קרמה לא יפתח בלתי לה' לברו...

ווער עס ווייט נישט די טייטש פון די פסוקים, זאָל אַנ-
פרעגען ביי א קאפּלעך מלמד פון וואָהלינער וואָלאַטשיסקער
תלמוד-תורה...

נאָר נישט אלע יולדות היילט ער! נישט אלע וויל ער היילען!
טראָגט א אידענע א שייטעל, נישט א האַר-באַנד; כאַפּט זי
זיך אמאָל אַרויס אין א לבנה-נאַכט מיט'ן מאַן שפּאַצירען, ווער
שמועסט, אז זי לייענט א אידיש וואָרט, אחוץ תּחנות און צאינה
וראינה — זאָל זיך די וועלט איבערקערען, וועט ער איהר קיין
שמעקטאַביק פון זיין פּושקעלע נישט שיקען, סיידען, אז זי וועט
צוזאָגען תשובה צו טון...

און אז מען נאָרט איהם אָפּ (עס טרעפט זיך!) און ער ווערט
דערנאָך געוואָר, אז ער האָט געראטעוועט נישט קיין פרומע נשמה,
ווערט ער אש-לֹחֶבֶת, שטורעמט ער הימעל און ערד, ווערט ער טאַקע
„לחשמיד ולחרוג" — סיידען, אז מען שיקט איהם צו נאָך ח"י
גדולים...

הייסען הייסט ער ר' רוד'ל...
זיין זכות זאָל אונז ביישמעהן!

און נישט נאָר רופאים, דאָקטוירים און גוטע אידען היילען —
אין וואַרשוי איז פאַראַן א פּשוט אידעל, נישט קיין רופא,
נישט קיין דאָקטאָר, נישט קיין רבי און מאכט אויך גאנץ גוטע
געשעפטען —

ער היילט אלע קרענק, און דוקא מיט איין רפואה — מיט
פאַרע...

ער האָט זיך זיין אייגען קעסעלע, מיט אן אויוועלע, מיט א
קוימענדעל — מיט א קליין מאשינדעל דערצו...

איז קעסעלע גיסט ער אריין וואסער, און שיט אויף פארשידענע קרייטעכצער... דאס אויוועלע הייצט ער אונטער מיט האַלץ, מיט קוילען, אפילו מיט נאפט, אבי עס ברענט. פון דעם וואסער מיט די קרייטעכצער לאָזט זיך דורכ'ן אויוועלע א רויך — א פארע, די פארע לאָזט ער מיט דער היץ פון מאַשינדעל דעם קראַנקען אונטער דער הויט...

עס געהט צו איינס, צוויי, דריי! — ער „באַלאַמוטשעט“ נישט! באַקוקט נישט קיין צונג, טאַפט נישט דעם דופק, פרעגט אפילו נישט, צי האָט זיך עמיץ אין דער משפּחה געהאַנגען און וואו עס טוט וועה — — ער פרעגט נישט, און רעדט נישט א וואָרט און לאָזט אריין פארע!

און די פארע ווירקט, נאָך ווי אזוי!

— געוואלד, ר' איד, — שרייען די קרובים דערשראָקען, — עפעס ווערט ער דאָך דער חולה אָנגעבלאָזען —

— גוט אזוי, — ענטפערט ער, ער וועט נאָך ווערען גע-שוואַלען...

און עס איז אמת, דעם צווייטען טאָג זעהט מען שוין דעם חולה קיין אויג נישט אַרויס.

די קרובים שרייען נאָך מעהר געוואלד, און ער ענטפערט נאָך קאַלטבליטיגער:

— גוט אזוי — ער מוז ווערען ווי אן אָנגעבלאָזענער פענכער! און צום דריטען טאָג:

— עוכר ישראל, ער שטאַרבט!

— מאַלע, א מענש שטאַרבט! אַבער וויפיעל האָב אידן גע-ראַטעוועט?...

נאָך דאָס איז שוין פאר בעליבתיים — פאר סוחרים פון דער פראַנצישקאנער גאס, פון גענשא גאס, פון די גאַלעווקעס...

פראַסמטע אידען הענגען נאָך אַן רופאים מיט גוטע אידען... צולעצט קומען ערשט די דאָקטוירים...

גיטע געשעפטען מאכען די, וואָס האָבען שותפות מיט רופאים; בעסערע די, וואָס האָבען א שטיקעל שייכות מיט גוטע אידען... א ז י דאָקטוירים זענען נישט פון די גרויסע זאכען.

ס'רוב זענען שולדיג די דאקטוירים אליין.

אין קארעניץ, למשל, איז געוועזען א דאקטאר, האט ער גע-
האט צוויי מאוס'ע חסרונות: ערשטענס, איז ער געוועזען א איד
און א אידישען דאקטאר האבען אידען, בפרט קארעניצער אידען,
בפרט קארעניצער ליבאוויטשער חסידים, נישט לייעב; צוויי-
טענס, האט ער זיך גארנישט אויפגעפיהרט ווי א דאקטאר: נישט
פארשריבען קיין טייערע רעצעפטען, טיילמאל אליין פאר אן ארע-
מאן א רעצעפט געמאכט; טיילמאל איז ער גאר ארויס פון די
כלים און האט איבערגעלאזט ביים ארעמאן עטליכע גראשען אונ-
טער'ן קישען, און דוקא נישט אויף א רעצעפט, פון דעם האט ער
וועניג וואס געהאלטען, נישט אויף „באבסקערפואות“, אויס זיי
האט ער געלאכט, גאר אויף פשוט עסען און טרינקען! ער האט
שוין געהאט אזא איינרעדעניש, אז קראנקע, וועניגסטענס טייל
קראנקע, דארפען עסען און טרינקען...

א טשערקעסין וויינט און ברעכט די הענט, אויב דער מאן
שלאגט זי נישט במשך פון א וואך, „ער קוקט זיך אויף מיר נישט
אום — קלאגט זי זיך — ער זעהט מיר נישט! עס איז גאר
קיין מאן נישט!“ און ביי א אידישער קארעניצער קהלה איז א
דאקטאר, וואס צאפט נישט קיין בלוט, מאכט נישט רייד דעם אפ-
טייקער און רייסט נישט אויס ביים ארעמען קראנקען די לעצטע
קאפיקע, וואס רייניגט נישט די קישקעס מיט דער קעשענע צור-
זאמען, ווי א הונט לעקט אויס א טעלער — קיין דאקטאר נישט...
און אז גאט האט געהאלפען און דער דאקטאר בלומבערג האט
זיך אנגעשטעקט ביי ארעמע לייט פון א טיפוס און מען איז זיינער
פטור געווארען, האט מען איהם געלעגט הינטער'ן פלויט... און אז
זיינס גלייכען, דעם דאקטארס קאלענען האבען געבראכט פאר'ן
קבר וועגען א מצבה — האט מען זיי נישט אריינגעלאזט!

און גענען וואס, מיינט איהר, האב איך דאס אלץ דערצעחלט?
איהר זאלט נישט אזוי מורא האבען פאר קרענק...
אחוץ עיוהרע אפשפרעכען, אחוץ תוספות'לעך אויף קרחת,
אפ'מאוס'ען רויזען... אחוץ ציגיינערשע, זנאכארשע און באבסקע

רפואות, און אחוץ בעדער פאר רייכע לייט, האט איהר נאך :
רופאים, דאקטוירים, גוטע אידען, און צווי אידען, וואס היילען
קרענק מיט פארע, מיט וואונדערליכע פלאסטער, מיט ווייס איד
וואס...

14.

14טען אויגוסט, 1902.

אז מען לייענט אונזערע בלעטער, מיינט מען די וועלט געהט אונטער; די אידיש-רוסישע און די אידיש-רוסיש-פּוילישע מיין איד. ריין גיפט זענען די בלעטער, א מרה-שחורה באפאלט, משוגע צו ווערען. און משוגע ווערען איז היינט קיין געשעפט נישט; עס פעהלט פלאץ פאר משוגעים אפילו אין ווארשע! ווער שפיטאל, און ארומלויפען משוגע'נערהייט אין די גאסען — ביר! א קעלט געהט דורך די ביינער —

און וואס א בלאט — א בכיה לדורות, וואס א נומער — א קלאגליעד! מען הערט נישט מעהר, ווי נאך חוסר-פרנסה, ציין אויף דער פאליצע; קרעמער זיצען גאנצענע טעג אהן א „פא-טשאנטאק“, „גבירים טראגען ביינאכט אונטער די ארים דאס בעט געוואנט צום מלוח, דערנאך — הענגען זיי זיך! שניידער לויפען ארום בארוועס, שוסטער נאקעט און בלוז, שטיינער-קלאפער הא-קען זיך מיט די האמער אין קאפ אריין...

גאנצע קהלות געהען, חס-ישראל, אונטער!

די קיעווער-קאוולער באהן האט, אויסמיידענדיג ראדא-מישל, ארויסגעווארפען דאס שמעדטעל פון דער האנדעלס-וועלט, אבער גאר אינגאנצען! הונגעריגע קרעמער באפאלען, אז מען דער-זעהט א קונה, ווי די היישרעקען, ווי די חיות רעות... בעלי-מלאכות געהען ארום „פוסטע-פאס“ מיט גרינע פנימ'ער און פרעמד-פיערדיגע אויגען... און דער יקרות איז גרויס, צוואנציג קאפ-קעס א פונט פלייש...

עס זענען פאראן עטליכע רייכע בעלי-בתים, „מישען“ זיי זיך נישט מיט אַרעמע לייט! זיי לעבען זיך גאר באזונדער! א בא-זונדער שול, א באזונדער באך, א באזונדער רב, רבי צי ראבינער... (איד האב עס אויף גוי'ש געלעזען)...

זיי וועלען זיך נאך אפשר מאכען א באזונדער בית-הקברות... מיט אן אייזערנעם צוים, גאלדענע שפיצען... דעם ערשטען גביר—

א נפטר וועט אין דער התחלה זיין אביסעל אומעטיג, מיט דער צייט וועט זיך דער בית-הקברות, מיט גאטס און די דאקטוירים היילן, פארפולען...

— „מען אנטלויפט פון יעקאטערינאסלאוו... ווער קיין פאר-לעסטינא, ווער קיין ארגענטינא... אלע געשעפטען געפאלען, אלע האפנונגען אויף בעסערע צייטען האבען אפגענארט...“
איד ווייס גארנישט, ווען זיי זענען געוועזען...

— „אוסטילוג, וואהלינער גובערניע... אמאל א גרויסער האנד-דעלס-פונקט... צווישען וועלדער, ביים בוג... עס האט געווימעלט פון ראנציגער סוחרים, סקיפער, שרייבער, שווימער, בינדער, בראד-קירער, סארטירער, אהויז פאקטוירים... עס האט געקאכט, ווי אין א קעסעל — היינט פארוויסט!“

די עמיגראציע וואקסט פון טאג צו טאג, עס העלפט אבער נישט, דער דלות וואקסט נאך געשווינדער...

פון די עמיגראנטען קומען בשורות רעות; עס העלפט נישט — ערגער ווי שלעכט קאן נישט זיין!“

— „מען עמיגרירט פון אלע „סיעווערא-זאפארניע“ גובערניעס... קיין ענגלאנד, טראנסוואל, קאנאדא... וואו די אויגען טראגען — דער הונגער טרייבט!“

— „מען פארלאזט אפ און נאך-נישט-אפגעברענטע שטערט און שטעדטלעך... פון פריש-פארברענטען קאמיעניעץ ליטאווסק, גראדנער גובערניע, געהען אויף דער וועלט ארויס עמיגראנטען און אזוי בעטלעך...“

— „אין ווילנא איז אן איינפאכער הונגער, בעלי-מלאכות כא-פען זעמעל פון די שטעלען... אנדערע — בעטלען! וואס-עס-איז ארבייט צו שאפען, הייסט די פאליציי איבערפארבען די צווי-מען ביי די הייזער...“

— „דורך ענגשאפט, אומריינקייט און הונגער שטארקט זיך אין ווארשוי דער פלעקענטיפוס פון יאהר צו יאהר; ס'רוב ביי אידען... אין יאהר 1900 זענען געוועזען צוויי און זיבעציג אידען אויף ניין און ניינציג קראנקע; אין 1901 נישט בעסער: הונדערט דריי און פיערציג אידען אויף צוויי הונדערט דריי און פיערציג קראנקע, און אידען זענען דאך נאר א דריטעל איינוואוינער... דאס יאהר

1902 פיהרט זיך נישט בעסער: אין יאנואר איז געוועזען דריי-
צען אידען אויף זעקס און צוואנציג קראנקע, פעברואר — ניינצען
אויף זיבען און דרייסיג, מערץ — פינף און דרייסיג אויף פופציג,
אפריל — אכט און דרייסיג אויף ניין און פופציג..."
און נאך, און נאך...

און ווייסט איהר, וואָס איך טו, אז איך לעז אַזוינע ידיעות?
איך שטעה אויף, טו אַן דאָס היטעל, וואָש מיר די הענט און
בענש גומל, וואָס איך בין געבוירען אַ איד, מיט אַ אידישער
נשמה!

איך בין אַ איד, וואָס איז געוועהנט פסח, זמן חרותנו, אַ מלך
אויפ'ן חס'בעט, צו עסען אייער לסמן אבילות, און תשעה-באב, אין
דעם שוואַרצען יאָהר-צייט פון אָנהויב גלות, צו מאַכען זיך אַ יום-
טוב, נישט צו לעגען קיין תפילין און וואַרפען זיך, שפילענדיג, מיט
בערעלעך, און אז עס פאַרפעהלען בערעלעך — מיט שוץ און
שטיוועל, מיט לייכטער, בענק און שטענדער...

איך בין אַ איד, און ב ט ב ע זיך איך פלעקען אין דער
זון און ביי אַ פלעקיג-געשפרענקעלט-געשטופעלטער אידענע — אַ
שעהנע העויה, אַ ליעבליכען בליק...

איך בין אַ איד, אַ אידישע ביהו, און פון מ י י נ ע קאָר
רעספּאָנדענטען וועל איך אייך דוקא אויסשלאָגען מעהר האָניג, ווי
אַ גאַנץ יאָהר!

ישועות ונחמות וועל איך אייך געבען!
עס איז נ י ש ט אַזוי שלעכט; די וועלט געהט אַזוי לייכט
נישט אונטער!

איהר גלויבט נישט?

הערט, וואָס מען שרייבט:

— ג אָ ל ד ע נ ע ג ע ש ע פ ט ע ז מאַכט מען ביי אונז אין

מיראַפּאָל, וואָהלינער גובערניע...

און צו די גאַלדענע געשעפטען דארף מען קיין ג אָ ל ד,
אפילו קיין ג ע ל ט נישט האָבען; מען נעמט ארויס, כאַטש מען
לעגט נישט ארוין, אפילו נישט די האנט אין קאַלט וואַסער!

אז א פרומער כשר'ער מיראפאלער איד, א איד ווי א איד דארף זיין, וויל האַבען, אויסער לויטן, שור הבר און יין המשומר אויף יענער וועלט, כאַטש עטליכע מאָל אין יאָהר א פולקע גענזענעס, א שטיק פיש, א קארפּען-קאָפּ צי א מיטעל-שטיק, און א פיין גלעזעלע משקה אויף דער וועלט אויך, דארף ער קיין גרויסע זאכען נישט טון, אפילו נישט אוועק למדינת הים. עס איז גענוג, אז ער פארשרייבט זיך אין חברה קדישא! עס פאלט אמאָל א קאפּיקע אין קעשענע אריין אויך!

„אינוער געשעפט איז א זיכער געשעפט!“ — זאָגען די שמשים און קלאפען פרעהליך צו צום טאָקט מיט דער צדקה-תציל-ממות-פושקע...

„גאלדענע געשעפטען!“ — זאָגען די גבאים און די חברה-לייט פון חברה-קדישא מיט א זיסען שמייכל אויף די זאָטע פנימ'ער...

און מיינט איהר — מען בארייסט?

חלילה! דוקא מענשען מיט רחמנות, מיט אידישע הערצער! אַט איז ערשט נישט לאנג אוועקגעקומען א אידישער לעה-רער... אן אַרעמאן... פארקרענקט דאָס לעצטע קישעלע פון אונ-טער'ן קאפּ... איבערגעלאָזט אן אלמנה מיט יתומים — — מיינט איהר, מען האָט איהר די „בעבעכעס אויסגעזעצט“? חס-דשלום! אינגאנצען א פינה און צוואַנציגער באצאָהלט! קוים אן אַכטעל פון דער סומע, וואָס די בני-חת האַבען באקומען פאר די מערת המכפלה — און יענעס איז דאָך געווען אויפ'ן עהרליכען וואָרט, אויף „ביני ובינך מה הוא“...

און, למשל, אין פוילען...

די ארומיגע שטעדטלעך ביי מראזי זענען אָפּגעפאלען, ווייל די קריסטליכע בעלי-בתים פון די מראָזער זומער-וואוינונגען לאָ-זען קיין אידען נישט אריין... דערפאר הויבט זיך קארטשיעו אונ-טער אַטוואָצק און אויך דורך דער חברה-קדישא... עטליכע מאָל אין יאָהר טרעפען זיך מתים אין אַטוואָצק, און וואָס פאר א מתים, — ווארשאַווער, סאַמע, דייטשען כמעט! מען געמט צו בינ'ן לעצטען

גראַשען, דעם בר־מנן שמייסט מען אַפּ נאָך דער טהרה, ער זאָל
אביסעל אַפּקומען אויף דער וועלט און — געלט איז דאָ!
און דאָס געלט, חס־ושלום, געהט נישט לאַכוד... מען וועט
דערפאר, חלילה, צוריק נישט אויפבויען די איינגעפאלענע שול, קיין
שויב איז בית־המדרש נישט אריינשמעלען, נישט אַרומצוימען דעם
בית־הקברות...

אין זומער־צייט האָט קארטשיעוו ס ע ז א ו, קארטשיעוו
כליהט און שמעהט אויף תחית המתים צוזאמען מיט וואלד און
פעלד, מיט די פייגעל צוזאמען קלינגען פרעהליך־נחת'דיג די קאר־
טשיעווער זמירות...
גאלדענע געשעפטען!

און ווייסט איהר פאר ו ו א ס גאלדענע געשעפטען?
ווייל עס איז חברות!
קוים אַ חברה (פרעגט לעוויזקינ!) איז שוין גוט!
ביי אַן אַרעמאן, אַז מען גיט יעדען אויף א באַזונדערען טע־
לעך, זעהט מען אַרויס דעם דנאָ, אַז אפילו א פליג וועט נישט
דערטרונקען ווערען! אָבער אַז מען עסט פון איין שיסעל, פרע־
הען זיך באַטש די אויגען!
דעריבער געהען חברות אין דער מאַדע אַרײַן!
אין וואַרשוי מאַכען „יד אחת“ שניידער, שוסטער, שמוק־
לער... אין ל י ט ו ו י ש ע שמעדט — אפילו מלמדים מיט
קצבים!

אויס קאַנקורענץ!
איין מלמד וועט שוין נישט זאָגען דעם צ ו ו י י ט ע ז : דו
לערענסט א י י ז פרשה חומש א וואָר, איד וועל לערנען צ ו ו י י,
דו לערענסט תרגום א ו נ ק ל ס, איד וועל לערנען אונקלס מיט
י ו נ ת ז ב ז ע ו ז י א ל ! דו שמייסט דורך דעם עולם א י י ז
מאַל אין וואָר, — טאַג־טעגליך וועל איד שמייסען, איד זאָל אפילו
אַ האַרצ־פּע־הלער באַקומען! כלום וועט רינען!
און איין קצב וועט נישט זאָגען דעם צווייטען: דיר לַחֲבֵעִים
וועל איד וועגען עהרליכער, פארקויפען ביליגער; אַז אמת'ען מאַרד־

ביין געבען פאר א צולאג און קיין פגירח-פלייש וועט אויף מיין קלאץ נישט קומען!

יד אחת וועט זיין: איין תורה, איין קאנטשיש צו אלע מלמדים; איינערליי ביינער און איינערליי וואג — אויף אלע קלעצער, ביי אלע קצבים!

אפילו שוחטים, אויסגעוויקטע פרומע שוחטים, מאכען יד אחת און פארלאנגען צוויי גולדען הוספה אויף דער בהמה. די קצבים ווילען נישט, זיצט די פוילישע גובערניע-שטאדט קיעלץ שוין א צייט אהן פלייש!

און די שוחטים וועלען אויספיהרען!

יעדער שוחט פ א ר ז י ד איז א ווייד ריטעל, וואס א קצב בויגט זיך ארום פינגער, אבער אלע צוזאמען זענען א בעזעס! א בעזעס פאר די קצבים, א בעזעס פאר קיעלץ!

און אפילו טייל ווארשעווער דאקטוירים ווילען זיך מאכען א חברה: איינער פאר אלע א י דער חברה און קעגען אלע א ו י ס ע ר דער חברה, און די גאנצע חברה פאר יעדען פ ו ו דער חברה און קעגען אלע א ו י ס ע ר דער חברה!...

און עס וועט אפשר געראטען. עס האבען זיך שוין פארשרי-בען ספעציאליסטען; עלעגאנט-שמעקענדיגע דאמע-טרייסטער, גאנץ-אויבערפלעכליכע הויט-קראנקהייטען-היילער, טיף-ערנסטע דאקטוירים פון דער אקושעריע, טיף-זיניגע מאגנעט-פארשער: אחוץ נערווען-עלקטריזירער, בייטעל-שניידער, קאפ-צופער, ציין-דיי-סער, נאז-ברענער וכדומה... מען זאגט: עס וועלען אריין צו צוויי פאר ספעציאליסטען, ווי די עופות טמאים אין נח"ס תיבה...

די חברה האט שוין אפילו ת ק נ ו ת געמאכט!

שוין אויפגעשריבען! מען דארף נאר די תקנות איבערלעזען, אונטעמען און דערנאך — דערנאך וועלען זיין גאלדענע געשעפטען! איהר זאלט נישט מיינען, איך שפאס, ווי אויך צוליעב די דאקטוירים פון דער פראווינץ, גיב איך איך דא איבער עטליכע פון די תקנות:

(1) יעדערער פון דער חברה איז מחויב צו באמיהען זיך צו

האבען וואָס מעהר פראַקטיקע; די, וואָס ער האָט, צו האלטען מיט די ציין, נייע זיך צו שאפען מיט אלע כוחות, מיט גוטען און מיט ביזנעס, כדי ער זאל קאָנען וואָס מעהר פראַקטישירען זיינע חברים! צו דעם צוועק זענען פאַראַן פאַרשידענע עצות; עטליכע נאָט אייד:

(6) מען מוז זיך אויפפיהרען פיין און גוט, ווי א מענש מיט האַרץ...

איז קראַנק א קינד, בפרט א ציטעריג קינד, זאל מען גלעטען די מוטער... זי מעג זיין מאַוס, מען דארף געדענקען, אז מען אַר-בייט לטובת הכלל.

אין פאַרער-הויז מוז מען צושמייכלען דער דינסט; ס'רוב האָט זי אויך א דעה...

ב א מ ע ר ק ו נ ג : דאָס איז נאָר נוהג ביי רייכע פאציענ-טען. אַרעמע איז בעסער צו האלטען פון ווייטען, טראַקטירען פון דער הויך... ווינטער מעג מען צו אן אַרעמען קראַנקען אריינפאלען פאַרשנייט און אין פאלטאָ מיט די קאלאָשען, ארויסכאפען דאָס קינד פון וויג און צולעגען מיט די לונגען צום אויער... עלטערע נישט צולאָזען צו זיך, מאַכען פאַר זיך מיט'ן שטעקען, ווי א מיהל — פון ווייטען באַזעהן די צונג...

(7) ביי רייכע קראַנקע — וואַרטען, ביז מען וועט ברענגען דאָס פלעשעלע פון אפטיק און אליין איינגעבען דאָס ערשטע לע-פעלע, ביי די מיטעלמעסיגע בעלי-בתים הייסען זיך שיקען זאָגען, ווי דאָס קינד איז ביינאכט געשלאָפען...

(11) עטליכע וואָכען נאָכ'ן געזונט ווערען פון קראַנקען, אריי-נפאלען אמאל און פרעגען, וואָס עס הערט זיך. נאָר דערפאַר קיין געלט נישט געמען, מען זאל אפילו האַבען א פול מויל מיט וואַסער!

(23) די קראַנקע, און אלע אַרום קראַנקען, דארף מען איבער-שרעקען... אלץ אויפבלאָזען, ווי א לונג און לעבער, מען דארף מאַ-כען: פון א קאטאר — אַן אַנצינדונג, פון בויד-וועהטאָג — א טי-פוס, פון א פשוט'ער אַנגינא, קוים דאָס העלזעל רויטעלט זיך — אסכרה; בעסער נאָך דיפּטעריט און רופען א ספעציאליסט פון דער חברה, ער זאל אריינשפריצען סוראוויצע...

לאָזט זיך בלוט פון דער נאָז — א פאליפ, און באלד, טאקע
תוך כדי דבור, אָפשיקען צו א ספעציאליסט א חבר צום אויס-
ברענען!

פון א בראָדאווקע איז לייכט צו מאכען א בייזווילד־פלייש,
און כאַטש דריי חברים רופען צו א קאָנסיליום...
פאָררייסט זיך א נאָגעל, זאָל מען דערמאָנען אין גאָנגרענע...
און נאָד, און נאָד...

און דער טעם דערפון איז א פשוט'ער! ממה נפשך: וועט
אויסגעהן צו גומען, איז ער דאָר טאקע אַ דאָקטאָר, נאָד ווי הייסט
א דאָקטאָר! סכנות־נפשות געווען! און ווען, חלילה, נישט — על
כל פנים — האָט ער פ ר י ה ע ר געוואוסט, „א שטיק נביא
איז ער“...

און, אז דער עולם ארום, מיט'ן קראנקען צוזאַמען, זענען שוין
גוט איבערגעשראַקען, זאָל מען זיך נעמען צו דער ארבייט מיט
כח — „איבערצורייסען“ אָדער „פארכאפּען“ די קרענק! פיאַווקעס,
באנקעס, אלערליי פלעשער, פולווער, שפּריצען אונטער די הויט, צו
אַ יולדת באלד צו מיט דער צוואַנג... דער עולם זאָל זעהן, אז מען
טוט, מען ראַטעוועט...

אַזוי זאָגט פאַראַגראַף צוויי און זעכציג!

און, דער עיקר איז, שמענדיג צוצוציהען איינעם פון דער
חברה.

קומט אמאָל אויס, מען מוז צורופען איינעם נ י ש ט פון
דער חברה, למשל, ביי אויגען (קיין אָקוליסט האָט זיך נאָד נישט
פאַרשריבען), זאָל מען רופען איינעם פון י ע נ ע ר זייט וואָר-
שוי... מען זאָל איהם נישט האַבען אונטער דער האַנט! אַזוי זאָגט
פאַראַגראַף זיבען און אכציג!

אויסער דעם איז פאַראַן א גאנצער פרק, ווי אַזוי מען זאָל
זיך נהג זיין, אז מען קומט צו א קראנקען, וואו אן אנדער דאָק-
טאָר, נישט פון דער חברה, איז שוין געוועזען. איז עס א יונגער
געווען, לאָז מען פשוט ארויסווארפען דעם רעצעפט דורכ'ן פענס-
טער; אָדער מיט בזיון, אָדער מיט כעס, ווי עס פאסט... איז עס
אביסעל אן עלטערער — זאָל מען א קרים טון מיט דער נאָז און
זאָגען: א גומער רעצעפט, נאָר א י ד האָב א בעסערען, א פריי-

שערען, ערשט א ניי מיטעל, ערפונדען אין פארזיין... און פארשריין
בען זאל מען דוקא דאסזעלבע, נאך אויף אן אנדער אופן. איז גע-
ווען א פלעשעלע, זאל זיין פולווער און פארקערט... טיילמאל עפעס
צוגעבן; נאך א פיאוקעלע, א שפאניש-פליגעלע, באדיי א פלעס-
טערל...

ווי איהר זעהט, אויב די חברה וועט זיך מאכען, און עס האלט
דערביי, וועט זיין פרנסה, וועלען זיין גאלדענע געשעפטען!
נישט אומזיסט האט דוד המלך געזאגט: לכו והתפרנסו זה
מזה!... נאנט איינער דעם צווייטען!
איך בין אייך מבטיח, אז עס וועט גוט זיין, אויסער, אז עס
וועט זיך מאכען נאך א חברה!

ווארים, ווי קאן זיין א בעסער געשעפט, ווי חברה-קדישא, און
פונדעסטוועגען ליגט אין וואסילקאוו, גראדנער גובערניע, שוין א
צייט לאנג הונדערט און פופציג רובל קבורה-געלט און קיינער לעקט
נישט אפ א ביין... און ווייסט איהר פארוואס? ווייל עס זענען
פאראן צוויי חברה-קדישות...

די הונדערט און פופציג רובל קאנען אזוי ליגען „עד שיבא
אליהו“, ליגען גאנץ, ווי א טויטער אינדיק צווישען צוויי הינט,
וואס שטעהען זיך אקעגען איינער דעם אנדערען, ביידע בילען און
איינער לאזט דעם צווייטען זיך נישט ריהרען מיט א צאן!
האלל, חברות, מאכט חברות! דאקטוירים, אדוואקאטען, אינ-
זשענירען...

דאך נישט אלע דארפען חברות...

שוואכע קעניגלעך האלטען זיך צוזאמען, לייבען געהען שוין
יעדערער באזונדער... גוטע אידען דארפען קיין חברות נישט, יעד-
דערער לעבט זיך אויף זיין אייגענער פויסט!
הערט, למשל, וואס מען שרייבט פון לובאמיל (וואהלינער גר-
בערניע):

— ער איז געקומען איינער אליין, ר' לייב צדיק... און געד-

עפענט האט ער זיך זיין קרעמעל פון בנן, חיי, מזוני מיט א צולאג
 אביסעל נביאות אין אן אכסניא, און ער לייזט, ברוד השם. דער
 עולם לויפט, ווי נאך מצה-וואסער! ער — מאכט ג א ל ד ע נ ע
 ג ע ש ע פ ט ע ז...

זעהט איהר שוין — עס איז נ י ש ט אזוי שלעכט!

15.

21טען אויגוסט, 1902.

היינט וועט נעהן נאָר אַ נייע סדרה.

די פאסט איז צו קליין, וועניג נייעס!

די קארעספאנדענטען, ווי עס זעהט אויס, זענען זיך צולאָז
פען: ווער אויף פרישע לופט, ווער אין בעדער, ווער קיין אמעריקא,
ווער קיין טראנסוואַל...

נאָר שרעקט אייך נישט, עס איז נישט קיין „בכיה לדרות“...
פון „פרישע לופט“ און בעדער קומט דאָס רוב צוריק, און אפילו די,
וואָס זענען געפאָהרען קיין טראַנסוואַל, וועלען אויך,
אם ירצה השם, צוריק קומען! עס ווייזט זיך אויס, אז ענגלאַנד,
וואָס האָט געשלאָגען די בורען, וויל זיי זענען זיך שלעכט כאַ-
גאַנגען מיט פרעמדע און נישט אויף דער רגע צוגעלאָזט
צום קרעפעל, אז דאָסזעלבע ליבעראַלע ענגלאַנד האָט, נאָכ'ן איינ-
נעמען טראַנסוואַל, די גרענעצען פארשלאָסען, און לאָזט קיין פרעמד
דע נאָר לחלוטין נישט אריין!...

און די אמעריקאנער וועלען אויך נישט פעהלען; איבער דער
וואַך וועלען, מיט גאָטס הילף, אויף זייער אָרט אויפּוואַקסען נייע,
שפּאַגעל-נייע קארעספאנדענטען! און — „נייע פייגעל — נייע
ליעדער“ — זיי וועלען אפשר באַריהרען נייע זייטען פון אידישען
לעבען און נישט שטאָפען אייך אלץ מיט סאמע אלטוואַרג: מיט
קאָראַבקע, כליקורש, חברה'לעך... סיירוויסיי — שרייבען וועט
מען; אויב „שרייבען“ איז נאָר קיין געשעפט נישט, אַ יצירהרע איז
עס!

און איך, פון מיינ צד, זאָג אייך צו מויערען דורכ-
צוברעכען און שמעדט און שמעדטלעך זאָלען זיין!
דערווייל אבער וועלען מיר זיך פארנעמען מיט די חכשות,
וואָס זענען איינגעפלאָסען, זייט איך האָב מיר ביי אייך פאר אַ
„ביהן“ געשטעלט! מיט די האַלבע און גאנצע פראָטעסטען, וואָס
איך האָב איבער דער קורצער צייט באקומען.

און איך טו עס גאנץ גערנווייליג.

איך האב אייך קיינמאל נישט ערב געוועזען פאר'ן מאטעריאל, פון וועלכען איך בוי די „שטעדט און שטעדטלעך“... נישט מיין מאטעריאל; האט מען מיר גענארט, האב איך איר גענארט!

און וועט זיך אויסווייזען, אז איך אל יי ז בין אריינגעפאלען, איז אויך, חסדשלוס, קיין אומגליק; וועל איך אויף דער שטעל חרטה קריגען, קלאפען זיך אין הארצען אריין על חטא: חטאתי, עויתי, פשעתי און — וועל ווייטער שרייבען!... וועט זיין „אחטא ואשוב“ — א דאגה איך האב!

און במכע בין איך גארנישט קיין „כיון־שהגיד־שרייבער“, איך בין קיינמאל קיין עבדיכנעני נישט צו דעם, וואס איך האב געזאגט, געשריבען און אפילו געדרוקט!

איך בין אפילו מודה על האמת — אז איך בין די פ ע ס ט ע שרייבער נישט מקנא!

און ווייסט איהר, פארוואס איך בין זיי נישט מקנא? ווייל די פ ע ס ט קייט איז נישט פון איינע ווייג. נישט די נ ש מ ה איז ביי זיי פ ע ס ט... נאר פארקערט: דאס זענען ס'מעהרסט ווייכע און דערצו נאך אזוינע שוואכע מענשען, אז זיי קאנען די פארע, וואס זיי לאזען ארויס פון אייגענעם מויל, פון זיך נישט אוועקבלאזען!... די פארע האלט זיך ארום זיי, זי קלעפט זיך צו זיי צו, זי ווערט פארגליווערט, פאר הארטעוועט, פארשטיינערט אויף זייערע פנימ'ער, און דער שרייבער זעהט דעריבער אויס ווי א געהענדיגע מצבה! גלייך מען וואלט איהם אפגע'טובל'ט אין א קארלסבאדער הייסען שטור-דעל! דעם קאפ נישט איבערצודרעהען! — —

און דערפון טאקע האלט איך נישט! קוים ווייס איך, אז איך בין קיין שכור נישט, בין איך נישט מחויב צו ווייזען א קונץ, אז איך געה שטענדיג אויף איין ברעט! אונזערע ליטערארישע ארזי הלבנון זענען אפשר שעהן, נאר זיי וואקסען נישט, בליהען נישט, און א בליץ מיט זיינע זיגזאגען געפעלט מיר פארט בעסער... און אז איך בין שוין אראפ אין א זייט און רעד וועגען די, וואס איך בין נישט מקנא, מוז איך אייך שוין זאגען, וועמען איך פלעג אמאל יא מקנא זיין — די פיון־שרייבער!

איד פלעג מיר זאגן: רבוננו של עולם, די וועלט דארף פער-
פומעס צום לייב. צו די האָר... און די וועלט (אויסער דאָס ביסעל
קבצנים) דארף לעדער אויך אויף שיד, שטיוועל און האנטשוה...
פארוואס זענען מיינע חברים פערפומעס-מאכער און איד דוקא א
גארבער, און מוז בייטשען און שניידען דאָס פעל פון אלערליי
חיות ובהמות?

פארוואס האָט מען מיר געגעבען אין דער האנט אריין א בע-
זעם פאר א פענזעל, און געשטעלט מיר א שאף סמאלע במקום
פארב און געהייסען — שמירען!

און וואָס מעהר איד שמיר, פינסטערער ווערט מיר פאר די
אויגען, וואָרים די, וואָס איד שמיר, — קהל'ס-לייט, בעלי-בתים,
יחידים-גולה, גבאים, כלי-קודש — די אלע קומען אַרויס, ווי די
קוימע-קעהרער, ווי די מלאכי-חבלה!

צי וואָלט איד נישט געקאָנט — פלעג איד מיר קלאָגען —
א ו י ד זיין א פיין-שרייבער און טונקען א רויזענשמענגעלע אין
רויזענאויל און גלעטען די בעקלעך ביי דער כנסת-ישראל!

דאָס אלץ אבער איז געוועזען אמאָל...

ה י י נ ט זאג איד: גם זו לטובה!

פיין-שרייבער באקומען קיין הכחשות, קיין פראָטעסטען
נישט... זיי רינגלען ארום סאמע כינעזישע פיגורלעך, וואָס שאַקלען
מיט א פארגליווערטען זיסען שמויבעל די שפילקע-קעפלעך: יא,
יא! (אויף לשון-קודש: חו, חו!) און קיין איינציגער פון די פיין-
שרייבער וואָלט היינט אויף מיין אָרט קיין שמעדט און שמעדטלעך
נישט געהאט...

און אצינד, אז איד האָב מיר שוין אביסעל אָפגערעדט פון
הארץ, וועלען מיר זיך נעמען צו די הכחשות!

און פריהער פאר אלעם מוז איד מיר קלאָפען אין האַרץ אריין
על חטא שחמאתי כנגד הגעאָגראַפיע...
לויט מען שרייבט מיר, האָב איד עובר געווען אויף „לא
תוסיף" מיט „לא תגרע", איד האָב זי געשלאָגען, די געאָגראַפיע,
מיט „חסיר" ו„יתיר"; עטליכע שמעדט און שמעדטלעך האָב איד

איבערגעווארפן פון זייער גובערניע אין פרעמדע גובערניעס אריין.
עפעס א קרעה-ווינקעל האָב איך מיט איין שטראָך מיט דער פּע-
דער געוואָלט איבערטראָגען ת"ק מאות פרסא...

עס קאָן זיין, אז שולדיג איז דער בחור הוצעער, וואָס קראַצט
מיד שטענדיג אין דער זיבענטער ריפּ מיט זיינע גרייזען...

עס קאָן זיין, אז שולדיג זענען די קאַרעספּאָנדענטען (כפרט
די יונגע, וואָס שרייבען נאָך אויף געוויינט פאַפיר), וואָס נוצען
ס'רוב פאַפיר גרינס, מינט ווייסע, און שרייבען פאַרציקט, מלאכים-
כתב, שבועות-דרייזעלעך...

און אפשר בין איך אליין שולדיג, וואָרים באמת — איך קען
קיין געאָגראַפיע נישט, און דעריבער טאָקע, זאָג איך קיינמאָל קיין
עצה נישט, וואוהין מען זאָל פאַהרען... טייל ערטער, מיין איך, אז
זיי זענען אין טיף רומעניען און זיי ליגען גאָר אין דער „טשער-
טא" וכדומה... סייזיוסיי, איך נעם די זינד אויף מיר; חטאתי,
עויתי, פשעתי...

עס איז מיר נאָר א וואונדער אויף די פּראָטעסטאַנטען —
כדאי אויף דעם פאַסט-מאַרקען צו לעגען? ... איך הויב אָן חושד
צו זיין, אז אָדער עס זענען גלאט פאַנאַטיקער און וואָלטען זיך גע-
לאָזט שניידען, פארוואָס עס איז פאר אן אמת, אָדער — די פאַסט-
מאַרקען זענען געווען שוין שוין שוין...

דורכגעהענדיג, האָב איך אמאָל דערמאָנט דווינסק (די גובער-
ניע וועל איך שוין נישט זאָגען). כלאחר יד האָב איך אָנגעריהרט
די דווינסקער בעל-בתי'שע טעכטער. איך האָב דערצעהלט, אז
דווינסקער בעל-בתי'שע טעכטער האָבען זיך פאר'ן לעצטען פּסח
געשטעלט לשם-שמים צום פאדריאד און האָבען געבאקען מצות
פאר אַרעמע לייט.

און איך בין אריינגעפאלען!

צום פאדריאד האָבען זיך גאָר געשטעלט אַרעמע פאבריק-
מיידלעך! דאָס האָבען זיי י, די אַרעמע מיידלעך, נאָך פיער-
צעחן צי זעכצעחן שעה אַרבייט אין פאבריק, געשטעלט זיך אויף
נאנצע נעכט צו דער אַרעמער מצה...

אז דער אומגליקליכער נומער „יוד“, וואו די מעשה איז גע-
שטאנען, איז געקומען קיין דווינסק, איז געוואָרען א רעש, א מהומה!
„גאנץ דווינסק — האָט מען געשריבען — קאָכט! קללות הענגען
אין דער לופט. ס'טייטש, אזוינס אויסטראכטען אויף אידישע בעל-
בתי'שע טעכטער!“

מילא — כל'זמן דווינסק האָט געקאָכט, האָב איך געשוויגען.
מיט בייזען פיהרט מען ביי מיר נישט אויס! נאָר היינט, אז
דווינסק האָט זיך, ווי דער גיהנום איבער שבת, אָפגעקיהלט, טו איך
איהר צוליעב.

איך בין מודה ומתודה, אז איך האָב א טעות געהאט, אז די
העכערע דווינסקער טעכטער האָבען צופיעל געשמאק, צו ווייסע
אדער ראזיגע הענט, ווי אויך צו פיעל נדן — זיי זאָלען זיך שטע-
לען צו א „מירע“...

איך קלאפ מיר ווייטער אין הארץ אריין: חטאתי, עויתי,
פשעתי!

מיט די פאבריק-מיידלעך וועל איך מיך ערגעץ אנדערש, צי
אז אנדערש מאל אָפרעכענען!

וואָרים באמת — אַרבייט איז טאקע הייליג, אזוי זאָגט קהל
און רב און דאָס גאנצע פעקעל בעל'יבתיים, און נישט דוקא דווינסק-
קער, אבער פיערצעהן צי זעכצעהן שעה איז לכל הדעות גענוג...

אַצינד געהט א גראַבע הכחשה, אן הכחשה בעל'פח...

ביי מיר איז שטוב אן הכחשה!

עטליכע וואָכען צוריק, אין א שעהנעם העלען פריהמאָרגען
(אסד ראַמאָנען הויבען זיך אזוי אן אויפ'ן פאַפיר, באמת איז די
לבנה מעהר ברמזל דערצו), הכלל — צומאָרגענס עטליכע וואָכען
צוריק, קומט צו מיר אריין א הויכגעוואקסענער יונגערמאן אין א
גאליצישען קאפּעלזשעל — פארשטעה איך שוין א כל'קודש.

און א שעהן שטיקעל כל'קודש. אַ הויכער יונגער-
מאן, א געוואָשענער. דאָס בערדעל פאַרקעמט, א קאפּאָטע — קיין
מעשה נישט, ריין, אפילו אביסעל עלעגאנט. א פאָר אויגען גאַרנישט
קיין נאָרישע! אביסעל קאלטליך, אביסעל דורכבויענדיג, אביסעל

אומרוהיג, נאך קלוג! ... דאָס איז א מענש — טראכט איך — וואָס האלט זיך נישט פאר מחויב צו קוקען נאך זיך און יענעם אויף די פיס, ער קוקט אמאָל אפשר אין הימעל אריין אויך!

איין האנט האלט ער ביים גארטעל, און דער גארטעל — א פיינער, א זיידענער, די צווייטע האנט ביים קאפעלוש. ער קלערט: יא אראפנעמען, נישט אראפנעמען. עס בלייבט יא, און עס באד ווייזט זיך א יארמולקע, א שפיציגע, נאך אַהן פּעדערען, א פיינע שוואַרץ-סאַמעטענע יארמולקע.

עס מאכט זיך א שמועס:

— גוט מאַרגען.

— גוט יאָהר.

— מיט וועמען האב איך די עהרע?

— וואַרשעווער דיין...

— א! זעהר אנגענעהם — זיצט.

ער דאַנקט און זעצט זיך...

— וועמען אדער וואָס האב איך צו פאַרדאַנקען — — —

— אַזוי... איהר זייט דאך די „ביהן“?

— איינמאָל אין דער וואָך...

— האב איך געוואלט זעהן א „ביהן“, וואָס בייסט אַזוי

רבנים...

— נישט דוקא רבנים...

— דער עיקר...

— אפילו נישט דער עיקר... ביי מיר איז אלץ איינס א שטרייך

מעל, א ספּאַדעקעל, א קאשקעטעל, א צילינדער — וואו חיונה...

— סיי ווי סיי איז דער מיין: חלול השם, מבזה זיין די תורה

הקדושה, אפשוואכען אידישקייט...

בייז ווערען טאָר מען נישט, א י ד בין דאך בעל־בית, ער

— מיין נאָסט, זאָג איך געלאָסען:

— איהר האָט א טעות, רבי! ווער עס וויל אפשוואכען אידישקייט,

וועט אַזוינע רבנים, וואָס איך ביים, אויסשמירען מיט

האַניג! וואָס מעהר אַזוינע רבנים — מעהר חלול־השם, מעהר

בזיון פאַר דער תורה... וואָס מעהר איהר דערווייטערט זיך פון לע

בען, מעהר דערווייטערט זיך דאָס לעבען פון אייך! וואָס וועניגער

איהר פאַרשטעהט דאָס לעבען, וועניגער גלויבט מען אייך, וואָרים...

— זייט מוהל, איך וויל מיט אייך קיין וכוח נישט האָבען...

איך האָב אייך נאָר געוואָלט זעהן, און — —

— און וואָס נאך?

— און זאָגען אייך — — —

— אז וואָס?

— אז מיין חבר ר' פתחיה'ן האָט איהר א גרויסע עוֹלָה גע-

טאָן... איהר ריהמט דאָך אייך מיט גוט האַרציגקייט, מיט מענש-

ליכקייט, מיט עהרליכקייט — און עוֹלָת טוט איהר — — —

— וואָס פאר אן עוֹלָת?

— למשל ר' פתחיה — —

— וואָס זיצט אין וואַרשוי און האָט אַרויסגעגעבען א

הכשר קיין ווילנא אויף געברידער פאַפּאַוו'ס טיי פון

מאַסקווע?

— יאָ...

— ער איז טאקע געווען אין מאַסקווע? אראָפּגעכאַפט זיך

בסוד?

— חס-ישראל, נישט געריהרט זיך פון אַרמ!

— וואָס דען? געברידער פאַפּאַוו האָבען צוליעב דעם הכשר

איבערגעשיקט דעם גאנצען לאַגער טיי פון מאַסקווע קיין וואַרשוי

צו ר' פתחיה דין?

— איהר מאכט חזק... ר' פתחיה, מוזט איהר וויסען, קאן

לערנען, ער האָט נאָר געמאַכט א גור-רשון אויף טיי פון ווייץ...

— דהיינו?

— איהר ווייסט, ווי אזוי מען איז מכשיר, למשל, א קופע ווייץ

אויף פסח?

— נו?

— פאַרגעסען, געבעד! א נאָרישקייט, זאָגט מען, געדענקט

זיך; איהר האָט דאָך אין חדר געלערענט... שיט מיט גמרא-ווערט-

לער, ווי מיט באַבקעס... הא? אפנים נישט קיין נאָרישקייט

און דעריבער פאַרגעסען? וואָס?

— רבי, אפשר צו דער זאך?

— זאָל זיין צו דער זאך, וכוחים האָב איך פיינט...

על פי שלחן ערוך, אז מען דארף דורכקוקען א קופע ווייץ

אויף פסח, איז מען מחויב איבערצוקוקען קערענדעל ביי קערענדעל...

מען געהט צו צו דער קופע, מען נעמט ארויס פון דריי ערטער צו-
ביסלעך ווייץ, מען קוקט זיי דורך, טאקע שוין קערענדעל ביי קערענ-
דעל... און — אויב איז די אלע דריי ביסלעך געפינט זיך נישט
קיין אויסגעוואקסען קערענדעל, קיין חשש פון א צומישונג פון אן
אנדער חמץ — איז מען מכשיר...

— וואס איז מען מכשיר?

— די קופע ווייץ?

— נישט דעם פריצ'ס ווייץ פון אלע קופעס, פון אלע שפייכ-
לער, פון אלע פאלווארקען?

— ניין... יעדע קופע פראווט מען!

— און וואס האט ר' פתחיה געטאן?

— ער איז אריינגעגאנגען אין פאפאוו'ס א סקלאד...

— איז מאסקווע?

— איד האב דאך אייד שוין געזאגט, ער איז אין מאסקווע

נישט געווען!

— איז ווילנא?

— אויך נישט, אין א ווארשעווער סקלאד איז ער אריינגע-

גאנגען... אראפגענומען פון דריי שענק צו איינציגע פעקלעך טיי,

דורכגעקוקט, קערענדעל ביי קערענדעל... גארנישט געפונען, קיין

חשש חמץ נישט געפונען...

— און מכשיר געווען דעם ווארשעווער סקלאד?

— א! אזא חכם זענט איהר!

— איהר גלייכט טאקע טיי צי ווייץ! איהר מיינט, עס איז

גאר אינגאנצען גלייך?

— איהר האט א טעות, הוא אשר דברתי — איהר האט אפשר

אמאל געקאנט, נאך פארגעסען...

טיי איז נישט געגליכענט צו ווייץ...

טיי איז גלאט כשר!

וואו קומט חמץ צו טיי? אדרבא, איד פרעג אייד?

— נאך וואס דען גיט מען הכשרים אויף טיי?

— דאס איז שוין ר' פתחיה נישט שולדיג...

— ווער דען, איד בין שולדיג?...

— נישט ער און נישט איהר! שולדיג (שולדיג? עס רעדט

זיך נאך אזוי...) שולדיג איז וויסאצקי...

— דער נדיב?

— יא! דער טייף־אבריקאנט...

— דער מיט די קרו־קימת'ן...

— דער אייווענער... יעדער איד האט זיך זיין טבע: דער וויר סאָצקי האט א טבע צו רעש'ן! גיט ער א קערבעל, גיט ער עס מיט קול־קולות... להבריל, ווי די תורה אויפ'ן בארג סיני — מען פייפט, מען דונערט, עס קלינגט אין אלע צייטונגען, עס בליצט פאר די אויגען...

איד בין נישט אזוי פארפרומט, ווי איהר מיינט. איד לעז (אפילו בסוד) „הצפירה“, המליץ, אפילו „בודשטשנאסט“ און „וואסכאד“...

— דעם „יוד“ אויך...

— ניין, אידיש האב איך פיינט... יענע לעז איך... כ'ויל וויסען... מילא — שווינדעלט מיר פאר די אויגען פון וויסאָצקי'ס נדבות... דאָ געטוילט, דאָרט געטוילט, דאָ געבלאָזען, דאָרט געדער נערט — טעלעגראפֿען, ווי ביי א פארצייטיגען פאדריאטשיק... און אז אזא איד האט טיי, בלאָזט דער שופר וועגען טיי... דאָרף ער הכשרים, פון דעם, פון יענעם רב, פון מ א ה רבנים... נו, אז וויסאָצקי האט א הכשר, וויל פאָפּאָו אויך א הכשר... א ה כ ש ר אויף כ ש ר מעג מען געבען...

— און אומזיסט געלט נעמען אויך?

— א! אייערע זאכען! איהר האט ליעב רבנים צי צדיקים, וואָס האקען אליין האַלץ און הייצען איין ביי אַרעמע אלמנות... א רב דארף אויך עסען... און אז מען וויל עסען, מוז מען — — — פארקויפֿען די תורה־קדושה, אויפ'ן קוינט און אויפ'ן לויט...

— חס־שלום! די תורה־קדושה פארקויפט מען נישט! אז מען קומט א שאלה פרעגען, כשר צי טרפה, ענטפערט מען אומזיסט, גאר בחנם — — — קהל צאהלט נאָר שכר־בטלה — דער בעל־דין גארנישט, אויסער א פשר!... הכלל—אז מען פרעגט, ענטפערט מען אומזיסט... ווי איז אבער דער פאל, אז א בעל־דבר הייסט זיך דעם ענטפער אויפֿשרייבען! שרייבען איז שוין קיין תורה נישט, נאָר א מלאכה, דערפאר קומט שוין געלט... איהר נעמט נישט פאַר שרייבען?

און אַצינד, אז עס זענען מיר אלע קשיות פאַרענטפערט גע-
וואָרען. אז איך ווייס שוין, אז טיי איז יאָ גלייך צו ווייז און נישט
גלייך צו ווייז, אז אַ הכשר קאַן זיין אויף כשר, אז געלט נעמט
מען נאָר פאַר שרייבען, רוף איך מיינע ווערטער גענען ר' פתחיה'ן
צוריק...

חטאתי, עויתי, פשעתי —

מורה ומתורה בין איר, אז איין שאלה איז מיר געבליבען:
פארוואס געפינט זיך נישט קיין בית-דין-צדק, למשל, אין ווארשוי,
וואס זאל איינמאל מכריז ומודיע זיין, אז טיי דארף קיין הכשר
נישט?

נאָר איך האָב אַ תירוץ אויף דער שאלה: איידער מען איז
מכריז ומודיע, מוז מען די מודעה אויפשרייבען, שרייבען איז אַ
מלאכה, פאַר אַ מלאכה קומט געלט — — —
הכלל, ווי אויבען איז געשטאַנען — שולדיג איז וויסאַצקיי...

עס זענען געבליבען עטליכע קליינע הכחשות:

אויף איין אָרט אין „שטעדט און שטעדטלעך“ האָב איך גע-
שריבען, אז דער רבי מיט'ן ברייטען האַרץ, וואָס האָט אָפגעשוירען
די שאַף אין ס ו ו ע ר ש און אין דער סביבה הייסט ר' יעקב
לייבעלע, און עס איז אַ טעות געווען!

מען שרייבט מיר, אז ר' יעקב לייבעלע, אויך אַ שאַרפער שער-
רער, איז שוין לאַנג אַ שוכן-עפר. די דרייסיג קאַפיקעס אויף י"ש
פאַר חסיד'ישע „נשרפים“ האָט געגעבען זיין זוהן ר' דוד'ל בר'
יעקב לייבעלע.

סיי ווי סיי — זיין זכות זאל אונז ביישטעהן: דעם פאַטער,
עליו השלום'ס, אויך, וואָס מעהר איז בעסער.

און אין די לעצטע „שטעדט און שטעדטלעך“ איז אויך אַריין
אזאַ מאָדנער טעות. דער צדיק וואָס מאכט איינער אליין, אָהן
חברות, גאנץ גוטע געשעפטען, שרייבט מען מיר, הייסט נישט, ווי
איך האָב געשריבען, ר' לייב... ניין! נאָר ווי אזוי ער הייסט, קאַן
איך אייד נישט זאָגען, דער נאָמען איז דערטרונקען געוואָרען אין
אַ בייזען קלעקס!

עס בלייבט מיר נאך א י י ז הכחשה — די לעצטע!
 איהר געדענקט אפשר נאך די מעשה, וואס איך האב איך
 דערצעהלט וועגען א קליינשטערטעלדיגער חופה מיט לעבעדיגע
 חופה-שטאנגען?
 „א נארישקייט — זאגט דער ווארשעווער דין — געדענקט
 זיך“.

צום סוף שרייבט מען מיר: נישט געשטויגען, נישט געפלוין
 גען.

דאס הייסט — די מעשה אייגענטליך איז אמת. דער גבאי
 פון דער חברה קדישא, וואס האט באקומען, לויט זיין מיינונג, פון
 חתן א צו קליינע נדבה, האט טאקע די קהל'שע חופה מיט די
 חופה-שטאנגען באהאלטען, און מען האט זי טאקע נישט געפונען.
 — אז במקום א חופה האבען פיער אירען אויסגעשפרייט א טלית,
 איז אויך אמת. נאך וואס דען? איך האב געשריבען, אז די אירען
 האבען זיך געשטעלט אויף פיער בענקלעך אין דער הויך, אז איין
 שטול האט געלאמט און מען האט עפעס אונטערגעלעגט, ער זאל
 גלייך שטעהן, דאס — שווערט דער קארעספאנדענט ביי זיין ברע-
 נענדיגער ליעבשאפט צו אמת — איז שקר וכזב!

קיין שטול האט אויף דער חתונה נישט געלאמט, די פיער לע-
 בעדיגע חופה-שטאנגען האבען זיך גאר אויף קיין שטולען נישט
 געשטעלט — „נישט קיין בערען, נישט קיין וואלד“, שרייבט ער.
 „נישט מעהר די אירען זענען ה ו י כ ע אירען געווען, חתן
 כלה האבען זיך אביסעל איינגעבויען...“

אדרבא! איך נעם מיט'ן גאנצען הארץ מיינע רייד וועגען די
 בענקלעך צוריק — ה ו י כ ע אירען האב איך ליעב!

16.

28 מען אויגוסט, 1902.

געלויבט איז זיין לעבער נאָמען — א י ד האָב געטראָפּען
און דער יעקאטערינאַסלאָווער צווילינג האָט געטראָפּען! דער צוויי-
לינג האָט זיך אויפגעזעצט אין ווייג און נביאות געזאָגט, אז עס וועט
זיין א גערעטעניש, און עס איז! אויב דער רענען וועט לאָזען בשלום
אראָפּנעמען פון פעלד, וועט זיין א זעט — און איך האָב געזאָגט,
אז איבער דער וואָך וועט זיין א גערעטעניש אין ידיעות פון דער
פראַווינץ און קיין עיז־הרע, א פאָסט — א מחיה!
דער צווילינג איז באלד נפטר געוואָרען און אויפ'ן צדיק'ס
כאפּעל האָט מען זיי באגראבען בכבוד גדול; א י ד בין איך
מוחל דעם כבוד — לאָזט מיך נאָך לעבען עטליכע יאָהר, אלע
צדיקים להכעים, און נחת שעפען פון אידישע שטעדט און שטערט-
לער...

דערפאר וועל איך איך קורס־כל דערצעהלען א מעשח פון א
אינגעל מיט א מיידעל...
נאָר מאכט, איך בעט איך, נישט קיין מאוס'ע גרימאסען...
ערשטענס, וועט מען איך נישט גלויבען, צווייטענס, וועט דערביי
קיין שלעכטס נישט זיין, — קיין פונק יצירהרע!
עס זענען, ערשטענס, נאָך צו יונגע קינדער: דאָס אינגעל איז
אלט א יאָהר זעקס, דאָס מיידעל — א יאָהר פיער אינאנצען און
צווייטענס, זענען זיי ווייט איינס פון צווייטען כמעט כרחוק מזרח
מערב...

די קינדער זענען פינדעל־קינדער!

דאָס אינגעל האָט מען געכאפט אין בראַילאָו, פאָדאָליער
גובערניע, ביי א קריסטליכען אלטען פאַר־פאָלק, וואָס האָט נישט
געקאָנט באווייזען, פון וואנען עס קומט צו זיי א קינד מיט א
לענגליכען פנים, העלע האָר, בלויע אויגען, וואָס האָט א אידישען
פעהלער און פארשמעהט נאָך עטליכע ווערטער אידיש... און
דאָס מיידעלע מיט א אידישען מיילעכעל אויף שרויפּען האָט מען

געפונען אין א וואגאן פון דריטען קלאס אויף דער באהן-סטאציע
 כעלעם — אן עיר ואם בישראל מיט פיער רבנים: דער „מאמא-
 שאווער“, דער „הרילאווער“, ר' בנימין'משע און ר' נטע'לע —
 פיער אייווערנע זיילען, אויף וועלכע די חכמה שטעהט... נאך דאס
 אין מאמר המוסגר.

מיט'ן אינגעלע אין בראילאוו באשעפטיגט זיך דערזוייל דער
 סודעבניסליעדאוואטעל; דאס כעלעמער מיידעל האבען כעלעמער
 גבירות איבערגעגעבען צו אן ארעמער משפחה... זיי פארנעמען נאך
 צו צאהלען... דאס איז אבער א קלייניגקייט; די ארעמע משפחה
 האט איהרע אייגענע זיבען קינדער, און וו א ו און ו ו ע ז
 זיבען קינדער עסען, קאן דאס א כ ט ע אויך אריינשמעקען א
 פעפלע...

מען שרייבט מיר אפילו, ווי די כעלעמער גבירות חייסען, איר
 וויל דאך נישט אויסרעכענען די נעמען, טאמער פארעס איך איינע,
 און דאס איז א געפעהרליכע זאך... א האגאראווע שטאדט כעלעם!
 פאר ארעמע קימפעטארינס האבען ערשט נישט לאנג די כער-
 לעמער גבירות געמאכט א חברה „תומכידלים“; דער נאמען איז
 נישט אזוי פאסענדיג, נאך וואס שארט עס? הלמאי א ביכלאטעק
 אין ירושלים הייסט „בית-נאמן“. עס האט שוין אפילו אנגעהויבען
 געלט צו פאלען, מען האט שוין צושטעלט עטליכע טעפ רומאשקעס,
 צושניטען עטליכע אלטע געשענקטע העמדער אויף באנדאזשען מיט
 ווינדעלעך... א גבירה האט א נאפעל-שער געשענקט... טרעפט זיך
 אבער אן אומגליק... עפעס א כעלעמער שרייבער — איינער פון די
 כעלעמער וואנסעזדרעהער, מיט איבעריגע בריילען און פאפירענע
 קעלנער — האט מודיע געווען דערפון אין „הצפירה“ און נישט
 א.ל.ע דאמען אויסגערעכענט! צוויי אינגאנצען...
 וואס קלערט איהר? די חברה איז געשטארבען א נפל'ע...

מקנא בין איר, נישט די כעלעמער יולדות, כאטש עס איז פאך
 דאן גרייט פאר זיי א נאפעל-שער מיט עטליכע טעפ רומאשקעס,
 מיט אלטע העמדער אויף צווייערליי געברויך, — נישט אפילו די
 צוויי פינדעל-קינדער, פון וועלכע איר האב פריהער דערצעהלט, —

מקנא בין איד דעם צדיק צי דעם נביא, וואס זיצט נאך ער-היום בשלום ובשלום אין ליובאָמיל...

עס נעמט איהם נישט קיין קויל! איינער א בעל-הבית א ליץ איז צו איהם אריינגעקומען. פאָרגעשטעלט זיך פאר א מלמד און געבעטען אויף פרנסה, און דער נביא האָט איהם געגעבען א סגולה: ער זאל טאָג ביי טאָג בודק זיין ביי די קינדער די ציצית, און דער בעלמער, אויב ער אליין קאָן נישט, זאל זיי אלע טאָג אריינשמיי-סען אביסעל יראת-שמים... קהל און רב לאַכט, דער פראַסמער עולם אַבער האָט, ווי עס ווייזט זיך אויס, אזוי וועניג צוטרויען צו קהל און צום רב, אז ער האלט מיט'ן „נביא“ שטאַל און אייזען... ער זאל זיין א ש ל י ח מ י ו ח ד פון די ל"ו צדיקים!

און ער מאַכט נישט קיין שלעכטע געשעפטען, דער „נביא“... עס מוז איהם ג א ר גוט געהן, אז ער לאָזט זיך גאנץ אָפּט, אפילו אין די דריי וואַכען, כליזמר שפילען! און אז דער רב האָט (נאָטירליך — שטילערהייט) זיך אויסגעדריקט, אז אין די דריי וואַכען ט אָ ר מען נישט שפילען, האָט איהם דער רבי אריינגעשיקט א קוויטעל, גע'חתמ'עט: „שמואל דניאל המכונה „שד“ בן הרב הגאון וכו' מירושלים“ אין וועלכען ער ה י י ס ט, דער רב זאל זיך צו איהם מטרות זיין מ י ט ד י ס פ ר י ס, וועט ער איהם ווייזען, אז ער האָט א טעות... אין די דריי וואַכען — שרייבט ער — מ ע ג מען שפילען, ווייל „איז השכינה יורה מתוך עצבות...“

צי דער רב איז געקומען און מיטגעבראכט דאָס פעקעל ספרים — שרייבט מען נישט...

איד האָב מורא, אז יאָ...

א רב איז קלענער פאר א צדיק, ווייל דער „חמוץ“ שמעלט העכער די ק ב ל ה פאר דער תו ר ה...

און עס איז קיין וואונדער נישט... די קבלה קאָן צאפען י"ש פון דער וואנט, על-כל-פנים צו ז א ג ע ז פרנסה... און די א פ ע נ ע תורה האָט, לאַעליכעם, א מאוס'ע טבע. זי ווייסט נישט מעהר נאָך „לא“ און „לא“, לא מיט אן אלה, לא מיט א ספאָדעק — נישט גנב'ע, נישט מסר, נישט רצח'ע, אפילו אָפּ-גארען לאָזט זי נישט... און פון וואנען וועט זיין פרנסה?

און א רב, א תורה-מענש, איז א געבוירענער מענש.
ווי עס איז פסק'נען פון דער תורה מוז ער! אבער א
פרייער פויגעל איז דער צדיק... וויל ער — לאזט ער זיך כל'זומר
שפילען אפילו אין די ניין טעג... וויל ער — שמארבט איהם תוך-
כדידבור דאס ווייב, און ער קויפט זיך א צווייטע פאר זעקס הונט-
דערט רובל אפטרעטגעלט... נאך דאס איז שוין נישט דער ליובא-
מילער צדיק...

דאס האט שוין א גרעסערער צדיק געמאט, און רבנים.
אפילו למדנים גרויסע, האבען פאר איהם, נישט נאך דרד-ארץ —
זיי קריבען איהם אונטער די נעגעל — — —

הערט א מעשה:

דער ביאלער רב — א איד א למדן, א גערער חסיד דאכט זיך,
האט מעביר געווען אן אלטען שוחט, איינעם א ר' חיים, וויל ער
איז א „מרתת" — פאר עלטער צימערען איהם די הענט...

עס קאן זיין, אז ער האט עס, ווי טייל מיינען, צולעב גע-
טאן די גערער חסידים, וואס זענען די גביר'ישע רעדעל-פיהרער
אין ביאלע, און עס קאן זיין, אז ר' חיים, טאקע אן אלטער איד,
איז טאקע א מרתת! אן אנדערער אין זיינע יאָהרען וואָלט
שוין אפשר נישט געזעהן צו שעכטען — „כי השוחט יעור..." האט
א גרויסער צדיק געזאגט: שוחטים ווערען בלינד... דער עיקר איז:
ר' חיים'ל האט זיך, נישט א ווארט רעדענדיג, אונטערגעגעבען,
והעיר ביאלע, על-כל-פנים די גערער רעדעל-פיהרער — צהלה
ושמחה — עס האבען זיך שוין געוויזען יונגעלייטלעך מיט טויזענט
און מיט פופצעהן הונדערט רובל אפצוקויפען ר' חיים'לס שחיטה...
ר' חיים'ל וואלט אפגעלעקט א ביינדעל, דאס פלייש וואלט אין
אנדערע מילער אריין... עס וואלט גוט געווען!

מאכט זיך אבער אזא מעשה: ויתר-היום — דער ביאלער צדיק
האט זיך ארויסגעלאזט אויף דער מדינה און צוזאמענגעקאשפערט
אויף הוצאות און איז (מיט'ן בני-בית, זאגט מען) אוועקגעפאָהרען
אין אן אויסלעגנדיש (ווער ווייסט, אויב נישט האקאטסיטיש) באַד
אריין (דער דאָקטאָר זיצפלייש וועט אוראיי שרייבען דערפון אין
וואַרשעווער „איזראַעליט")... און אויף דער צייט, ביאלע זאָל חלילה
נישט בלייבען אַהן א צדיק, האט זיך אַהין אַפּגעכאַפּט, אויף פרישע

לופט, הייסט עס, דער קאצקער צדיק מיט'ן צווייטען ווייב...

ווייזט זיך אויס, אז ער קאן אין ביאלע קיין פלייש נישט עסען! פון א פרעמדען חסיד'ס שחיטה עסט ער נישט, און דער איינציגער קאצקער חסיד, ר' חיים'ל שוחט, איז געווארען א „מרתת“... דער רבי האט עגמת-נפש פון ר' חיים'לען, די צווייטע רבי'צין האט עגמת-נפש, ווייל דער רבי האט עגמת-נפש, — די פרישע לופט וועט נישט „פועל-יוצא“ זיין... מוז נעבער, דער ביא-לער רב, א איד א למדן, נאך — א תלמיד-חכם שאין בו דעה, מקים זיין „הפה שאסר — הפה שהתיר“, און בחרפתנו לאזען אויסרופען בקהל, אז ער האט א טעות געהאט — ר' חיים'ל איז נישט קיין „מרתת“, פון זיין שחיטה מען געט, עס איז אפילו א מצוה צו עסען...

פונדעסטוועגען זענען נישט אלע רבנים אזוי שוואך!
אין דער פוילישער גובערניאל שטאדט שערלעץ איז פאראן א רב — אז עמוד ברזל! געזאגט איז געזאגט! עס זאל אפילו קומען צו פאלש מסר'ן, צו פאלש שווערען...

איד ווייס נישט, ווי אזוי ער איז זיך נוהג בנוגע צו צדיקים, נאך מיט א אידישען לעהרער האט ער אויסגעפיהרט א שטיקעל, קומט איהם א מעדאל, נאטירליך — א א י ד י ש ע מעדאל, אחו א שתיינערב, חסידשלוס!...

די מעשה, לויט מען שרייבט, איז אזוי געווען.
אין שערלעץ זיצט שוין א יאהר פופצעהן א אידישער לעה-רער און ארבייט שווער און ביטער צו דערנעהרען א ווייב מיט ניין קינדער... אזא לעהרער איז אפילו א שטיקעל חמץ אין שטאדט, נאך וואס זאל מען טון, אז מען איז אין גלות. על פי דיני דמלכותא מוז מען לערנען רוסיש אין די חדרים. און קיין „רוסישער גוי“ איז אונטער דער האנט נישט דא. פארבייסט מען די ליפען און מען שווייגט... דער לעהרער לערענט אפילו עטליכע ארעמע קינד-דער — נאך פופצעהן צי זעכצעהן שעה איז טאג ארבייט — אומ-זיסט. עפעס האט ער מחזקות מיט די מרבי-השכלה אין פעטערס-

בורג. וואס זאל מען אבער טון? אזוי ווי געזאגט — מען איז אין גלות...

פאלט איהם אבער איין, דעם אידישען לעהרער, צו עפענען א „חרדמתוקן". ער האט נאך די העזה צו קומען צום רב, בעמען א „סווידיעטעלסטוואג" דערויף — דא האבען שוין אלע סטרונעס געפלאצט...

דער רב זאגט: לא! און עס בלייבט „לא"!

דער לעהרער (און דאס איז אפשר נישט שעהן, נאך — וואס טוט נישט א איד צוליעב פרנסה) — דער לעהרער באקלאגט זיך פאר „נאטשאלטסטווא", ענטפערט דער רב — דעם נצחון צוליעב! — אז דער לעהרער איז, נישט פאר אייך געדאכט, פון יענע לייט... א געפעהרליכער מענטש, ער וויל מעכיר נחלה זיין אלע בעליבתים. נישט גראד שעדלעצער... ער וויל, חסדושלום, עוקר מן השורש זיין דאס מלכות... און שארפט זיך דאס גאל'מעסער אן די רצועות...

נאך א חקירה ודרישה האט זיך אפילו ארויסגעוויזען, אז דער לעהרער איז נישט עובר אויף קיין איינציגען פון די פינף לאו'ן ביי דער בארד און האלט קיין גאל'מעסער נישט אין שטוב; אז אפילו ווייטער, איז די גרעסטע נעכט, האט ער קיין הרהורים רעים, אפילו קיין ביזע חלומות נישט, ער הויבט בכבוד גדול דאס היטעל פאר'ן קלענסטען פון די גרויסע... נאטשאלטסטווע האט זיך נאך אינגאנצען בארוהיגט, אבער שעדלעך נישט! עס איז אויף שער לעצער בעליבתים איין מאל פאר אלע מאל אן אימה געפאלען און דער אומגליקליכער לעהרער מוז עוקר זיין פון שעדלעך...

האט ער אבער נישט אויף הוצאות! בעט ער, מען זאל איהם באצאהלען, וואס עס קומט איהם פאר שטונדען אין תלמוד-תורה, זאגט דער רב ווייטער: לאו! קיין גראשען נישט! און אז דער לעהרער קלאגט זיך ווייטער — קפץ ונשבע: שפרינגט אויף דער שער לעצער רב און שווערט, אז להר"ם! עס איז נאך אין שעדלעך קיין תלמוד-תורה נישט פאראן!

נאך האמת נתן להגיד: אפילו דער ביאלער רב וואלט אויך אזוי לייבט נישט אפגעטראטען.

די מעשה איז געוועזען, וואָס צו הילף דעם קאָצקער רבי'ן, איז געקומען א קאָצקער חסיד, א ביאלער פאדריאטשיק, א שטיקעל קרוב למלכות...

— אָדער ר' חיים'ל וועט שחט'ען — האָט ער געזאָגט — אָדער איך וועל בעטען דיין-חשבונו, וואו עס קומט אהין קהל'שע געלט שוין א שעהנע עטליכע יאָהר... און נאָך... און נאָך זאכען... די גערער חסידים, וואָס פיהרען אין ביאלע דאָס רעדעל, האָרען בען בטבע פיינט חשבונות, נישט פאר נאטשאַלסטווע, נישט פאר דער שטאָרט... מאלע, וואָס עס רינט דורך די שיטערע פינגער... דער רב דערווייל איז נישט קיין עקזאמינירטער... פעלשען אן עקזאמען-שוין ווי ר' צבי אלימלך דינאווערס אייניקעל אין אונגאריש מונד-קאטש, פאלט איהם נישט איין, האָט מען געמוזט אָפטרעטען... נאָר דעם ביאלער פאדריאטשיק בין איך אויך נישט מקנא...

שווייגען וועט מען איהם נישט...

עס האָט זיך שוין אפילו אָנגעהויבען. איז א שעהנעם העלען פרייטאָג, אז דער פאדריאטשיק האָט זיך גע'טובל'ט אין מקוה, זענען אריינגעפאלען עטליכע יונגעלייט, גערער חסידים, צוגעכאפט דעם פאדריאטשיק'ס מכנסים, אנטלאָפּען מיט זיי אין שטיבעל און אריינגעשמיסען, וויפיעל עס האָט זיך געלאָזט — שטיקער זענען געפלויען!

ווי אזוי דער פאדריאטשיק איז אהיימגעגאנגען פון מקוה, שרייבט מען נישט...

נאָר נישט דאָס איז דער עיקר — דער עיקר איז, אז נישט אייביג איז מען פאדריאטשיק!

און נישט אייביג לעבט מען...

איך בין איהם נישט מקנא, אז די מתעסקים (סאמע גערער חסידים) וועלען זיך צו איהם נעמען אויפ'ן טהרהברעט!... קאלט ווערט אין די ביינער.

17.

4טען סעפטעמבער, 1902

איחר האט שוין צייט געהאט צו באמערקען, אז איך האב מיר ליעב צו פאררופען אויף שלמה המלך. להבדיל ווי אז ארעמאן, וואס וויל קרעדיט, אויף א רייכען פעטער אדער א גאלדענער „בן סורר-ומורה“ אויף א ירושה פון אמעריקא... אזא טבע האב איך! איך האב אפילו א שטיקעל טענה צו שלמה המלך: אליין געזאגט „ברוב דברים לא יחדל פשע“ — אז מען זאגט אסך, מוז מען אמאל אריינפאלען, און ארויסגעכאפט זיך מיט א פסוק: „אין כל חדש תחת השמש“ — אלץ, הייסט עס, איז שוין געווען! און אויף דעם פסוק, ווי איחר ווייסט, שמעלען זיך אלע צוריק-ציהער, אלע צוריק-שלעפער און הינטערפויסלעך-טענצער, ווי די פליגען אויף א פלאס-טער האנגיג... פון דעם פסוק ציהען אלע אונזערע פינסטערע היילי-גע שפיגען ארויס די שווארצע פערעם און שמריקען דאס דיקע פרוכת פאר דער כנסת ישראל, צו פארשמעלען איחר די ליכטיגע שיין... נאך טענות אהין, טענות אהער, דער סוף פון קהלת איז אויך נישט פון צוקער — אבער א חכם איז ער געווען, אוצר חכמות האט ער איבערגעלאזט, און מיר ארעמע ווייטע קרובים שלעפען, פולע הענט שלעפען מיר, און עס איז אפילו קיין גאנצער יורש נישטא, ער זאל פארלאנגען גוי-געלט...

און שמעלען וויל איך מיר די וואך אויפ'ן „את זה לעומת זה“ — אויפ'ן „איינס געגען דאס אנדערע“; יעדער מלבוש האט זיין „פאדשעווקע“, יעדע ממבע זיין „רעשקע“, דורך און דורך גוט אדער שלעכט קאן נישט זיין... דאס בעסטע און געמרייסטע פאר-פאלק וואלט נישט אויסגעהאלטען, עס זאל שמענדיג זיין גומיוואך...

„איינס געגען דאס אנדערע האט גאט באשאפען“. ער האט באשאפען דעם „עצה-הדת“ מיט זויערע עפעל, הוילע נים צי אויס-גענעסענע פשוט'ע פ י י ג ע ז, — עס איז גענוג אז אויג צו ווארפען, עס זאל שווארץ ווערען פאר די אויגען, ביטער אין מויל און מען זאל אויפ'ן ארט און שמעל באקומען לייב-שמערצען, —

האָט ער דערפאר באשאפֿען דעם „עצהחיים“ מיט רויטע, געזונטע, פרישע עפֿעל, מיט רויטע בעקלעך און א טעם גיידען... א שאַר, וואָס די מלאכים מיט די שאַרפֿע שווערדען לאָזען נישט צו...

און ווידער פארקערט: ער האָט באשאפֿען אדם הראשון, א פרייען פויגעל אין גיידען... אלס בחור, וואָלט ער אָפּגעלעבט זיין עולם ועד און אפשר מיט א שמיץ, שפילענדיג, זינגענדיג און טאנצנדיג, אָהן א קנייטש אויפ'ן שטערן — געהט ער, דער רבנו של עולם, און באשאפט איהם א צולאָג: חיה די צדקת... וואָס זי האָט פון איהם געמאכט, ווייסט איהר פון דער תורה; וואָס זיי האָבען ביידע פון אייד געמאכט — קוקט אין שפיגעל אריין!...

און אזוי ווייטער — — —

און עס איז אן אמת ביו'ן היינטיגען טאָג! ז ע ל ט ע ו
אן אמת זאל זיך אזוי לאנג האלטען...

נעמט, למשל, די לאנגע זומער-טעג — אן אומרוהיגע צייט. „זלידנע פליגען, קיין אויג נישט צוצומאכען... אפילו א זאמוש-טשער, צי א כעלעמער דאָזאר, עפענט א מאָל, בשעת אַראָפּיאָגען א פליג, א האלב אויג און טוט תוד-כדידבור א קלער: „אפשר פֿאַרט א יושר צו ענדיגען דאָס שפיטאָל... אזויפיעל יאָהרען... געלט איז דאָ... פלאץ איז דאָ...“ אפילו רבנים, דערצעהלט מען, דרעמלען אומרוהיג, באקומען הרעורים רעים, רייבען זיך פון צייט צו צייט די הויכע, ווייכע, קלוגע שטערענס און האָבען א ישוב: אפשר פֿאַרט טון די האנט אין קאלט וואסער אריין! הכלל — אן אומ-רוהיגע צייט. — האָט איהר דערפאר שטילע לאנגע ווינטער-נעכט, ווען, נישט נאר דאָזארעס מיט רבנים, נאר גאנץ קהל הקדוש, ווער עס איז נאר א שטיקעל בעליהבית און האָט וואו דעם קאָפּ אַני-דערצולעגען, אויב עס „טליעט“ איהם וואָס עס איז פאר א שטיר-קעל קארטאָפלע אין מאָגען. — ציהט ער זיך אויס, ווי א מלך אין גר, און שלאפט, ווי נאָט אין פראנקרייך...

נעמט, למשל, גבאות...

כדי דאָס פינסטערע בלוט זאל אין פינסטערען גלות, אין די קאלטע לענדער און שלימזל'דיגע שטעט און שטעטלעך נישט פארגליווערט ווערען אין די בלאניבליוע אָדערען, האָט נאָט, ברור הוא, באשאפֿען, אויסער צער פון גלות השכינה, צער גדול בנים

ביי קליינע פראצענטען אין די שולען, און אויסער דאגת פרנסה בשעת מאנאפאל — באשאפען די תאוה צו גבאות! — א איד געהט ארום, ווי א גולם, צעהלט די שטייגער אין גאס מיט אן אראפגעלאזטען קאפ און גלעזערנע אויגען, — דאכט זיך, אהן חיות, אהן א טראפען בלוט... פלוצים שפרינגט ער אונטער ווי א ציג, ווערט רויט, ווי א בוריק, די אויגען פלאמען אויף, ווי שטור-קאצען, ער הויבט אָן צו וואַרפען די הענט און צו מאכען א ווינט-מיהל — וואס איז? ער האט זיך דערמאנט אָן דער גאָהנטער קלפי! — עס ווערט איהם ווארעם אין אלע אברים, און דאָס גאנצע שמעדטל וועט זיך אויך דערמאנען אָן דער קלפי און וועט אויפגאכען און זידען און שפיען מיט פייער — דאכט זיך, גוט? די „כנסת ישראל“ לעבט! — האט איהר דאָגעגען אזא שמאָדט ווי כערסאָן, וואו מען זוכט א בעל-עסקן אויף גבאות מיט ליכט אין אלע גאסען און מען געפינט נישט... דאָס קהל'שע הייסע, פעטע קרעפעל ליגט אינמיטען גאס, און קיין הונט ריהרט זיך נישט צו!

און געפינט זיך שוין אן אַדוואָקאט, וואָס לאָזט זיך צורעדען, מען איז שוין, דאכט זיך, מיט איהם פאַרטיג, האט ער אבער תנאים! רעדט ער זיך אויס אזוינע פאראנדקעס, אז עס איז מויל און אויערען אויפצושטעלען: א באזונדער אַרט פאר'ן כאָר, עפעס א קאסע פאר אַרעמע לייט — און גאָט ווייסט, וואָס ער וועט נאָך אויסקלערען!

אַדער נעמט, למשל, מסירות!

א שפּאַס! דאָס איז דאָס איינציגע כל-יזין, וואָס עס האָבען פון אונז נישט צוגענומען, נישט די פלשתים, נישט די גרעקען, נישט די רוימער, און וואָס עס איז ביי אונז געבליבען עד היום אין גלות!

ביז אהער, ווי איהר ווייסט, איז דאָס כל-יזין געווען, ווי דאָס שאַרפע מוהל-מעסער, ווי דער הייליגער שול-קלאפער און קרומער ימים-נוראים-שופר, כמעט נאָר ביי כל-יְקוֹדֶשׁ אין די הענט...

אין די לעצטע צייטען פלעגען מיט דעם כל-יזין מלחמה האל-טען מלמדים מיט די „חדרים מתוקנים“, מיט די גלוחים — איך דישע לעהרער... און איך האב געמיינט, אז דאָס האָט שוין קיין

אונטערשלאג נישט... שמעהט דאָר אבער בפירוש: על ראטפת אטפוד — אז איין צד האט א לאנגע צונג, מוז דער צווייטער ארויס שטרעקען א לענגערע... שרייבט מען טאקע פון נאָוואַגעאַרגעווסק, מערסאנער גובערניע, אז דאָרט איז אראָפּגעקומען א אידישער לעהרער, טאקע א גלוח, ער עפענט א חדר מתוקן און זאָגט בפירוש, אז ער וועט מסר'ען די מלמדים... פאר לערנען אין טאכעלנע טעג, פאר נישט מאכען קיין וואקאציעס וכדומה...

סידען די גאנצע מעשה איז א ליגען, אויסגעטראכט פון א מלמד!

נאָר ליגען צי אמת, דאָס איז אלץ קלייניגקייטען...

נעמט אבער, למשל, פאָטאָגראַפיע!

ביז אהער א פרנסה-זאך... נישט מעהר! עס האָבען זיך פאַר נומען דערמיט אידען, אידענעס און אפילו א מאסע מיידלעך... מיט דער צייט, וועט עס ביליג ווערען, ווי סאָדע-וואַסער, מען וועט אַרומגען אין די גאסען מיט האנט-קעסטלעך און אויסרופען, ווי הייסע קישקעלעך —, דערווייל אבער האָט מען נאָר פרנסה דער-פון... קודם-כל — פיהרט עס, בנוגע צו די מיידלעך, אביסעל אָפּ פון דענטיסטעריי, אקושעריע, — א'ניט, וואָלט דאָרט זומער און ווינטער געשטאַנען א שווערע-זויערע לופט, צום דערשטיקט ווערען! און וואס פאר זיי איז א פרנסה, איז ערשט פאר שדכנים א הילף צו דער פרנסה... א היינטיגער חתן, אין קאָרטען שפילט ער „ווי-זער“ אויף וואָס די וועלט שמעהט, און בנוגע צו א שדוך, וויל ער קיין קאץ אין זאָק נישט קויפען! די כלות ווילען אויך נישט אונ-טער די אויגען! זיי ווילען, א חתן זאָל קומען, זעהן און זיגען און באזיגט ווערען! פאָהרען טאקע ארום די שדכנים מיט פאָטאָגראַפיעס! און עס איז א מעלה צו א שדוך אויך! א כלל האָט א רעכ-טע באק א קרומע, פאָטאָגראַפירט זי זיך פון דער לינקער זייט; א חתן האָט אויף דער שפיץ נאָז א קנעפעל — „נעמט ער זיך אראָפּ“ כשעת ער שמעקט א רויז! עס איז פאָעטיש, און דאָס קנע-פעל ווערט נעלם אין דער שוים פון דער רויז!

גרעסערע שדכנים רעכענען אפילו אַנצוהויבען ארומצופאָהרען מיט פאָטאָגראַפיען, וואָס גיבען איבער די קולות פון די חתנים און

כלות, נאך דערווייל אבער זענען נאך אלע יוצא מיט פאטאגראפיעס, און ווי עס איז, פרנסה האט מען!

פרנסה איז אבער פאָרט א וואַכערדיגע זאך, און דער פאָטאָגראַפּיע איז באַשערט געווען צו שטיינען העכער, צו ווערען אַ ציוניסטישע זאך, א נאַציאָנאַלע זאך... עס האָט זיך געמאַכט אין וואַרשוי אַ חברה „לבנון“ מיט'ן צוועק צו פאַרשפּרייטען אידישע קונסט-ווערק, דערהויפּט פאָרטרעטען פון אידישע מחברים און נאָך ביליג, אין געשטאַלט פון פאָסט-קאַרטען, פינף קאָפּיקעס א שטיק!

אַ מחיה! די בחורים פון טשאַכנאַווקע, איינשישאַק און אַנדערע קרעה-דוינקעל, וועלען שוין נישט דאַרפֿען קומען קיין וואַרשוי, וואַרטען שטונדענלאַנג אין אונזערע פאַרצימער, איידער זיי באַקומען די זכיה, אריינגעלאָזט צו ווערען און מקיים זיין: והוי עיניך רואות את מוריד! און זעהען באַשיינפֿערליך אַ מחבר! ער וועט עס האָבען אין דערהיים, ביים מוכרספּרים, ביים פאַקען-טרעדער, און וועט באַקומען זיין מוח-קראַצער, גערווען-שינדער צי האַרץ-דייסער בחצי-חנם! וויל ער, נעמט ער אַ ברייטער איינעם אליין אויף אַ גאַנצער קאַרטע, וויל ער, קויפט ער פאַר די אייגענע פינף קאָפּיקעס אַ צוויילינג, אַ טרילינג... אז עס וועט זיך אָנהויבען חלוף מיט קאָנקורענץ, וועט די סחורה נאָך ביליגער ווערען. און עס וועלען אַרויף נאָך מעהר מחברים אויף איין פאָסט-קאַרטע... און אזא פאָסט-קאַרטע שטעלט מען פאַר זיך אויפ'ן טיש, צי מען הענגט זי אויף (אויף דער וואנט), און מען קוקט אויף איהר אזוי לאַנג, ביז עס ווערט נמאס קוקענדיג, און דאַמאַלט נעמט מען די קאַרטע, מען אַדרעסירט אויף דער ריינער זייט צו אַ חבר אויף יענער זייט „תפוצות-ישראל“ און זיך קויפט מען אַן אַנדערע. און אזוי ווייטער, ביז מען זיפט דורך אלע מחברים!

פרומע אידען קוקען נאָך דערויף מיט אַ קרום אויג; אַ חשש פון אַ מנהג עכו"ם... יענע האָבען עס פריהער אויסגעקלערט און איינגעפיהרט! מיט דער צייט אָבער וועלען זיי זיך צוגעוועהנען. ווי, למשל, צו דער פאָסט, צו דער באַהן, טעלעגראַף און טעלע-פאָן, וואָס האָט אויך אויסגעקלערט דער „עם הדומה לחמור"... עס וועט נאָך קומען אַ צייט, און מען וועט עס פאַראַידישען, ווי פּלאַט דיטש, פאַר הײַנטיגן ווײַס פּוילישע שטריימעל, עס וועט

ווערען א מנהג ישראל! דאָרט וועט עס בטל ווערען און דאָ וועט עס בלייבען א דבר שבקדושה!

און אפילו פראָסטע אידען, וואָס האָבען גאָר קיין מגע ומשא נישט מיט ליטעראַטור, וועלען אויך קויפֿען... עס מאַכען זיך אַמאָל לעכער אין דער וואַנט, מען רייסט אויס א נאָגעל פון הינטער א פאַרזעצטען שפּיגעל, א פאַרקויפטער פאַן וכדומה, און אזאָ לאַך וועט לייכט זיין צו פאַרקלעפֿען מיט א פיינער פאַסט־קאַרטע... אסך לעכער — אסך פאַסטקאַרטע... און די ביליגערע אידישע מחברים וועלען פאַרטרעטען די טייערע פאַרטרעטען, ווי נאַפּאָלעאָן מיט'ן ווייב, צי להבדיל — דעם קאָזשיניצער מגיד מיט די תלמידים, און אפילו די אויסגעריסענע בילדער פון, אויף פאַפיר געקויפטע, אלטע מאַדען־בלעטער; דאָס קאָן מען בעסער באַנוצען!

„וכי ישאלך בנך“ — אז אזאָ בעל־הבית'ס א אינגעל, צי א מיידעל, וועט פרעגען: וועמענס פאַרטרעטען זענען דאָס? וועט דער בעל־הבית, וואָס האָט נאָר געמיינט דאָס לאַך צו פאַרקלעפֿען און די שטוב נישט איבערצואווייסען, קוועטשען מיט די פלייצעס און ענטפערען: דער גוטער יאָהר ווייסט זיי — פאַרטרעטען!

דערפאַר אבער, אז א ווארשעווער אידישער „אַריסטאָקראַט“ וועט אַמאָל פאַרבלאַנדזשען אויף די נאַלעווקעס, א וואָרף טון אַן אויג אין א מוכר־ספרים־פּענסטער און דערזעהן אידישע מחברים, וועט ער אפשר א טראַכט טון: אפשר טאָקע א פאָלק? פאַראַן אַ לייטערטער, פאַטאַגראַפירטע שרייבער!...

זעהט איהר, וואָס פאַטאַגראַפיע קאָן! זי פיהרט אויפ'ן גליי־כען זענען צו אויפֿלעבונג, עס שמעקט מיט'ן „עץ־חיים“...

קענען עץ־חיים אבער שטעהט דער עץ־הדעת...

די ווארשעווער פאָליציי ווערט אלץ געוואָר... אונזער ליי־טעראַטור שווימט פון א ויבערן. קלייבט צוזאַמען דעם פאַע־טיש־ווייסען שוים א ויבער דער פאָליע, די פאָליציי אַבער נעמט טיפער. וואו א אידישער שרייבער פאַרמאכט די אויגען מיט דער נאָז, דאָרט זענען זיי בודק חמץ און זיי פאַטאַגראַפירען אויך... ער חשבון המלכות... און פאַרטיילען, וואו מען דאַרף, א ו מ ז י ס ט — אידישע פינף־הונדערט־רובעל־שטיק־מאַכער, פריש־לע־בעדיג־און־צאָפֿעלדיג־פליישיג־ענדלעך... און — אזוי גנבים...

און „כל ישראל ערבים זה בזה“! און זיי
זאגן אויך א פאלק איז א פאלק!

איינס קענען דעם צווייטען... איינס קענען דעם צווייטען...
מען שרעקט זיך פאר דעם שמד'עריי, וואָס וואַקסט אזוי
שטאַרק...

עס שמד'ען זיך אדוואַקאטען, ווייל עס ווערט זיי נמאס צו
ארבייטען אויף פרעמדע נעמען מיט פרעמדע שילדען, ווי פאַרציי-
טישע טרפה'נע שענקער... עס אנטלויפען דאָקטוירים פאר דער
אַרעמער אידישער פראַקטיקע... עס שמד'ען זיך סוחרים וועגען
פרייע פאַספּאַרטען און נישט צו האָבען אידישע נעמען אויף די
גאַלדענע שילדען... עס שמד'ען זיך בחורים פאר גוי'שע בתולות,
און פארקערט...

מען טרייבט זיך אפילו: אז דאָס שוימט אזוי די השגחה
פרטית אָפּ די אידישע יוד! דאָס רינט אזוי אָפּ דער ערכיב
פון מצרים, דאָס פאַלען אַוועק, ווי א פסולת, די האַלץ-העקער און
וואַסער-טרענער פון ארץ-ישראל... פאַקט אבער בלייבט פאַקט —
געמישטע חתונות מעהרען זיך, די צאָהל פון רענדעל-בייטער
וואַקסט!...

איז אבער „את זה לעומת זה עשה האללים“ — עס גלייכט
זיך אויס... איין גריצדיק, וואָס מיר באַקומען, איז מעהר ווערט
ווי אלע משומדים... איך מיינ נישט דעם „גריצדק“ מיין חבר פון
„יוד“; דאָס איז ערשט ענסי, א פסעוודאָנים, צווייטענס —
מאכט איין שוואַלכ קיין זומער נישט... איך מיינ אפילו נישט די
גריצדק איז די אויסלענדישע פרייע לענדער, וואו מען מעג און
מען טוט עס צוליעב א אידישער מיידעל... דאָס טרעפט זיך אויך
נאָר איינמאָל אין איובל... פון דעם ווערט די זופ נישט פעט!
איך מיינ אונזערע היימישע גריצדק, וואָס ציטערען, ווי א פיש
אין וואַסער, אז זיי דערהערען דאָס וואָרט „פאַליציו“... וואָס פאַהר
רען ארום אין „שטעדט און שטעדטלעך“, ווי אמת'ע גוטע אידען
און לעבען און לייבען אויפ'ן חשבון פון „כנסת ישראל“...
און אויב זיי געהען ארום אין די הייזער, בשעת די גוטע אי-

דען עפענען פראנק און פריי, וואו זיי קומען, די קרעמלער און לייווען, שטעהען זיי דערפאר אין אן אנדער פאך העכער פאר גוטע אידען... זעלמען, עס זאל היינט ווערען א גוטער איד פון זיך אליין! מען מוז געבוירען ווערען פון א גוטען איד! מען מוז האבן בען א טאטען א גוטען איד! — און א גרצדק איז ווי א פרייער פויגעל און קלייבט זיך אויס א טאטען, לויט זיין הארץ געלוסט! איינער, למשל, א גר צדק, וואס גראסיערט היינט אין פאך דאליער גובערניע, האט זיך אויסגעקליבען א טאטען א פרייסישען יעדנעראל! ער איז שוין פאלקאוויק געווען, און א גבור — א פאלקאוויק: אין דער פרייסיש-פראנצויזישער מלחמה האט ער מיט אייגענע הענט צוועלף פראנצויזען דערשטאכען, צי געקעפט... דער קיזער האט שוין אפילו געגעבען א באפעהל, מען זאל איהם צושטעלען צו א קוש אין קאפ אריין... ער וואלט אודאי באקומען אז ארדען, א גרויסען, א גינגאלדענעם, אויסגעזעצט מיט ברייליאנט טען... איז איהם אבער ביינאכט געקומען צו חלום א מלאך, מיט זעקס פליגלען, מיט זעקס שווערדען אונטער די פליגלען, און האט איהם געזאגט, אז פער טעות איז אין איהם אריין א גלגול פון אידישען גבור ברכוכבא, אז ער מוז זיך דעריבער, דעם טעות אויס-צוגלייכען, א איד ווערען, און תיכף אין דערפריה אנטון אידישע קליידער און אנטלויפען אין א אידישע קהלה אריין, און לאזען זיך מגייר זיין... און אזוי ווייטער...

האט ער געקלערט, אז עס איז א פוסטער חלום, וואָרים באמת — וואו נעמט מען עס אין פרייסישען לאגער אידישע קליידער? האט זיך אבער באלד אין דערפריה, אזוי ווי ער האט די אויגען געעפענט, אריינגעשלייכט אין דער פאלאטקע א אידישער „האנדעל! האנדעל!“! און האט איהם געוויזען און פארקויפט אידישע בגדים... מן-הסתם איז עס אליהו הנביא געווען...

נאך די גרעסטע קונץ איז, וואָס ער האט תוך כדי דבור פאר-געסען דאָס דייטש און אָנגעהויבען צו רעדען אידיש, ווי אן אמת'ער ברכוכבא...

בכלל דארף מען קיין פעסימיסם נישט זיין; די וועלט געהט נישט אונטער...

מען האָט, למשל, צוגענומען ביי אירען די קאַלעקטע פון דער פּוילישער לאַטעריע; מען האָט געמיינט, א פּופציג, אפשר זעכציג אידישע פאמיליען וועלען, חס-שלום, די פרנסה פאַרלירען! אבער נאָר: לא! תּוֹד כּדי דבור האָט מען (אין גער, זאָגט מען) געמאכט אז א י ר י ש ע לאַטעריע... פאַרשטעהט זיך — א באהאלטענע, אויף דעם איז מען דאָך אין גלות... משומדים געהען ארום פראנס און פריי אין די גאסען, און א גר-צדק מוז זיך היטען די נשמה... זיי מאכען צערעמאָניעס בריש גליה אין די גאסען, און מיר מוזען מחדש זיין די לבנה ערגעץ אין א הויף... און אונזער סוכה וואו שטעהט? ... אבער פרנסה דערפון האָט מען! — די לאַטעריע-מאַכער פארדינען שטיקער גאָלד, מאסען קאַלעקטאָרען האָבען פרנסה בכבוד, ארום זיי דרעהט זיך א מאסע פאקטוירים און לעגען אויך נישט די ציין אין בייטעל אריין... און „כנסת ישראל" שמייכעלט און קויפט בילעטען, טאנצט אונטער און צאָהלט א נייעם אָפּ-צאָהל... זי ווייסט, די כנסת ישראל, אז — „את זה לעומת זה עשה האלהים" — איז דאָ א פּוילישע לאַטעריע, מוז זיין א י ר י ש ע לאַטעריע...

און — „זכה, מלאכתו נעשית על ידי אחרים" — די אידישע לאַטעריע האָט אפילו קיין „ציהונג" נישט; מען ציהט די פּוילישע, און די אייגענע נעמען, וואָס געווינען דאָרט, געווינען דאָ...
א מחיה!

18.

18טען סעפטעמבער, 1902

א קלונג אין טיר, ווי אויף א שרפה; א פראל אויף, ווי פאר
א מענש מיט זעקס דבוקים אין לייב.
וואס איז? די באבע יאכנע פון „שטערט און שטערטלעך“
איז געקומען!

— ס'קאציל קומט, באבעניו! — זעץ דיר!
איד ווייז איהר אן אויף א שטול, זי זוכט אבער מיט די אוי-
גען א קאנאפע...

— איד האב נישט, באבעניו!
זי שמייכלט, זעצט זיך, און דער שטול קנאקט אונטער
איהר, מ'הסתם פאר נחת...

אווילע זיצען מיר אזוי שטילערהייט איינס קעגען צווייטען
און קוקען זיך אן.

די באבע יאכנע האט זיך נישט געענדערט: א אידענע, קיין
עין-הרע, א הויכע, נאך אן איבערגעבויענע. אביסעל צוליעב די
פיס פון דער שכינה, אביסעל גלאט — ווי האלט זיך עס א מענש
אזוי הויך ווי ער איז? אחוץ דעם: דאגת פרנסה, צער
גדול בנים — אייניקלעך, אוראייניקלעך: אסך געבוירען, אסך פאר-
לירען, אסך צווייט און צושפרייט און אסך הענגען נאך אויס'ן
האלז... קיין יונג מענש איז זי א וויך נישט!

וואס זי זעהט אין מיר, ווייס איד נישט! נאך איד קאן מיר
איהר פנים זאט נישט אַנקוקען! עס איז פלאך, איינגעשרומפען,
געל און מיט א ביינעריג-געשפיצטער נאז, די אויגען זענען נאך
גרוי, נאך צופיעל וואסעריג: געה ווייס, וויפיעל טרערען זיי הא-
בען פארגאסען, וויפיעל נעכט נישט געשלאפען... זיי קוקען ערנסט,
נאך נישט הארט! און אין די אייגענע אויסגעמוטשעטע אויגען,
ווי יאחרען און צער לחככים, וועקען זיך אמאל וואונדערליכע פונ-
קען, צווישען די שרימפען אויפ'ן פנים הויבט אן ארומצוטאנצען
א שטילער גלאנץ, א פיין, דין שמייכלע... אסך ליעבשאפט, א

קליין ביסעל חוזק — נאָר דאמאלט לאָזט די באַבע יאכנע די אוי-
גען אראָפּ און ווישט אָפּ דאָס שמייכעל פון פנים מיט א בייניגער
האנט.

געקליידט איז די באַבע יאכנע, ווי אין די אמאליגע יאָהרען :
א שטערנטיכעל מיט שטיינדלעך אויסגעזעצט, א ברוסט-טוך מיט
אן אויסגעהאָפטענעם גאלדענעם אַדלער, און אלערליי בלימלעך און
רויזעלעך ארום. אויפ'ן האלז א שנירעל דינע פערעל, אויסגע-
מישט מיט בורשטיינדלעך און קרעלען ; פון דער שנור הענגט אראָפּ
איבער'ן ברוסט-טוך אן א י י ב ע ל, וואָס גיט, ביי יעדער שטאַר-
קערער באוועגונג פון דער באַבע יאכנע, דעם אויסגעהאָפטענעם
אַדלער איבער דער נאָז... פון די אויערען זעהען זיך פון אונטער'ן
שטערנטיכעל נאָר דער ראנד פון די נישט-געלעכערטע אויערען
ארויס, און צוויי שווערע, לאנגע גרוי-געהאלטענע אוירינגען הענגען
אין די זייטען פון שטערנטיכעל אויף שנירלעך, און וויגען זיך פריי.
און שאַקלען צו דער באַבען : יאָיא, ניין-ניין !

— וואָס מאַכסטו, באַבעניו ? — פרעג איד דערנאָך מיט
גרויס ליבעשאפט.

— אַזוי, — ענטפערט זי מיט א שמייכעל, — דער גאָט פון
היינט, איז דער אייגענער גאָט פון נעכטען און פון מאָרגען — —
מען לעבט !

— און געקומען ביסטו, באַבעניו, מיר מעשיות דערצעהלען ?
— ניין, כשריקעצעלע ! — א ל ט ע מעשות האָב איד שוין
א ל י י ן פאַרגעסען ! נייע ט ר א כ ס ט ד ג, ברוך השם,
אַליין אויס !

— נישט איד, באַבעניו ! נישט איד. ווי איד ק ו י ה,
פ א ר ק ו י ה איד ! אַזוי ווי לעדער, אַזוי די שיד ! מען
ש ר י י ב ט מיר !

— און דיר אליין, פוטער פעסעלע, פ א ס ט נישט אמאָל
אראָפּצוקומען ? פאַרגעסען שוין מיינע מאָן-קיכלעך, האָניגטייגלעך,
קאנדעל-צוקער !...

— נישט פאַרגעסען, באַבעניו ! אפילו דינע המ'טאשען קור-
מען מיר אויך גאנץ אָפט צו חלום ! אפילו די שבועות'דיגע
ווייסע ציקאָריע ! אין אלע מיינע גלגולים, באַבעניו, בפרט זייט
איד ביז א „ביהו", לעכז איד, בענק איד צו דיר ! איד וואָלט דיר

נאכגעגאנגען טריט ביי טריט, אין פוילען, ליטא, בעסעראביע. נא-
ליציען, רומעניען — איבער די הרי-חושך אפילו, נאך — איד
קאן נישט!

— אז מען וויל, קאן מען!

— ניין, באבעניו! געדענקסט די חיות, וואס אלכסנדר מוקדון
האט געטראפען אויפ'ן וועג? די חיות זענען צוגעבונדען מיט א
שטריק צו דער ערד... מען ריהרט זיך אויף איין אָרט, זייט
אוועק קאן מען נישט; אז מען רייסט איבער דעם שטריק, — פאלט
מען אויף טויט!

די באבע יאכנע דערפרעהט זיך:

— דו גלויבסט?! אין אלכסנדר מוקדון'ס חיות גלויבסט

דו? געזאגט האט מען מיר...

— עס זאגט זיך נאך אזוי, באבעניו! געמיינט האב איך א
פערד און דער רייטשול: אין ראָד אליין איז מען אויך נישט
פריי; די בייטש פייפט און דערמאָנט. נאך ארויס קאן מען בשום
אופן נישט... א שטארקע האנט האלט דעם שטריק!

— מילא, אז דו קאנסט נישט, קאנסטו נישט! — אבער

פארוואס שרייבען דיר מיינע אייניקלעך קיין אמת נישט?

— איך ווייס? און איך האב, באבעניו, גרויס צער דערפון...
אפילו אין דער היים גארט מען מיר! אט האב איך געשריבען
וועגען „לינת הצדק" אין וואַרשוי: א ויכוח מיט א מגיד; מען נעמט
נישט אויף קיין קראנקע ציוניסטען! געדענקסט?! וואס ווייזט
זיך אבער אויס? די לינת-הצדק האט קיין מגיד נישט, עס איז קיין
ויכוח נישט געווען, קראנקע ציוניסטען באקומען לינות, ווי אלע
קראנקע... עס הויבט זיך נישט אָן, עס לאָזט זיך נישט אויס!
אפילו דער שערלעצער רב זאגט מען, באבעניו, איז אויך נישט
אזוי שוואַרץ, ווי איך האב איהם געמאָלט! צי אנדערע רבנים!
— נאָרישקייט, — שמייכלט די באבע, — אויב דו מיינסט
עס ערנסט!

— אויף נאָמנות, באבעניו!

זי פארטראכט זיך, און קוקענדיג אויף איהר שטערנטיכע,
פאלט מיר איין צו פרעגען:

— זאג נאך, באבעניו, אמת'ע פערעל?

— ווער? די רבנים?

— פון שטערנטיכעל, מיון איד...
 זי זיפצט אָפּ:
 — ניין, ביהנעלע... די אמת'ע האָב איד לאנג פארקויפט—
 זיי האָט אמאל מיין אַלטער פארקענקט...
 — וואָס מאכט ער, דער אלטער?
 — עבר ובטל נעבער!
 — און די י ז געזונט, באַבעניו... ביסט אפשר געקומען
 צו א דאקטאָר?
 — איד בין געקומען דיר עטליכע שאלות צו פרעגען!
 — פרעג, באַבעניו!

זי בויגט אביסעל ארונטער דעם קאָפּ, קוקט מיך ערנסטער אָן
 און זאָגט:
 — האָסט דערמאָנט דעם שעדלעכער רב!... זאָג מיר, איד
 בעט דיר, וואָס האָסט דו דיר עפעס גענומען דו ק א צו רבנים,
 צונעקלעפט זיך, ווי א שוסטער-סמאלע! איד ליינען דינע זאכען!
 וואָס זאָל איד טון? דעם טייטש-חומש מיט אַלע תחינות קען איד
 שוין אויסענוועניג! — זעהן זעה איד, אז עס איז אין דיר אריין
 א נאָגל, און אפשר א רבוק, פון גאַרנישט קיין שלעכטען מגיד!
 שטראַף-דייך זאָגען קאָנסט דו! — נאָר צי אנדערע מענשען זינ-
 דיגען נישט? צי זענען די רבנים ערגער פאר אַלע?
 — ניין, באַבעניו, ערגער נישט! פון זיי אבער איז דער ש א-
 ד ע ז גרעסער, דער ח ל ו ל - ה ש מ גרעסער!
 — האָסט דיר איינגערעדט!
 — ניין, באַבעניו! עס איז אמת און עס זענען דאָ אסד
 טעמים דערביי!
 הער, באַבעניו! אַז עמיצער איז נישט געוואָרענט מיט
 פייער, צאָהלט ער, למשל, קנס; ווי איז אבער, אז דער נאכט-
 וועכטער אליין ציהט אויס פייער פון ליולקע אינמיטען גאס ביי
 שטרויענע דעכער...
 — נו, אוראי!
 — אָדער אזוי א שאַף בלאַנדזשעט! ס'איז טאקע א שאַף א

שאף! פאָרט אבער נאָר איין שאף! אָדער זי וועט צוריק קומען.
אָדער כאפט זי דער וואָלף! אבער, אז דער פאסטוך געהט אראפ
פון וועג?

— אודאי — איז די באַבע מודה, — פארפיהרט ער אלע!
— און דער חלל־השם, באַבעניו, איז אויך גרעסער! אז א
פראַסטער איד זינדיגט, ער טוט תשובה צי ניין, זינדיגט ער אליין,
אַבער, אז א רב טוט עס, דער שומר, וואָס די תורה האָט געשטעלט
ביי דער טיר, זאָגט מען: די תורה הייסט אזוי. על כל פנים, אז
זי איז מסכים! וואָס טוט ער נישט אליין! א ספר שרייבט ער און
פארענטפערט זיך! כל־זמן ער לעבט און זיין דור לעבט, שמייכלט
דער עולם... נאָך יאָהרען, דער דור איז טויט, דער רב איז א קדוש
געוואָרען. זיין ספר קריכט אריין אין א בית־המדרש־שאַנס און
שטעלט זיך צווישען די הייליגע ספרים!

— דאָס איז אמת?

— אודאי! אז א פראַסטער איד זינדיגט, קריגט ער, לויט דער
זינד אויף דער נשמה א זומער־שפרענקעלע, איין קראץ! און —
ווען אפילו א הויקער? איז א משפחה טרעפט זיך א הויקער אויך!
— נעכער! — זיפצט די באַבע־יאכנע און לאָזט די אויגען
אראפ און פארטראכט זיך.

פלוצים הויכט זי די אויגען אויף און ווערט א מליץ־יושר.
— הערסט, ביהנעלע, ביי זיי איז אויך נישט גוט! ביי אונז
אין מסחר, וואָס וועניגער סחורה, מעהר קרעמער! ביי זיי: וואָס
וועניגער תורה, מעהר רבנים! נישט אלע קאָנען האַנדלען מיט סאָר
דאָוואסער! קומט טאקע אַרויס דריי רבנים אויף א שטאָדט...
— קויפט מען זי אויף ליציטאַציע, פארברענט מען זי מיט
מחלוקת...

— דלות מאכט פסלות, ביהנעניו! דער הונגער איז גאָר קיין
יצר־טוב נישט!

זי פארטראכט זיך טיפער; די גרויע אויגען פארציטען זיך מיט
א נעכעל... איד וויל זי פאררעדען און גיב א פרעג:
— וואָס זענען, באַבעניו, די בריליאַנטען אין דיינע אוידינג־
לעך אזוי טויט... זיי אַטעמען גאָר מיט קיין ליכט און פאַרבען
נישט!

— קיין אמת'ע שטיינער, קעצעלע! פאר די אמת'ע האט מען
זיין אויסגעלעזט...

די באבע יאכנע ציהט ארויס פון אן אונטער-טאש א גרויס
פולארען טיכעל און ווישט זיך אפ דעם שטערן...

— פון גוטע אידען, מאכט זי, וויל איך שוין גארנישט רעד
דען, דו גלויבסט דאך אין גארנישט!

— באבעניו, דאס האט דיר א שונא געזאגט! איך גלויב!
אין וואס, קעצעלע? אין דעם, וואס דייע אויך
געזעהט? קען איך א גרעסערען פילאסאף — דיר נישט צו
גלייכען, א רופא-יונג! אפילו, אז ער זעהט שוין א קערבעל,
גלויבט ער זיינע אויגען נישט; ערשט, אז ער באקומט דאס קער-
בעל אין האנט אריין, גלויבט ער. אלע זייט איינער
אזוי!

— נישט אלע... אנדערע, באבעניו, גלויבען!

— אין וואס, הארץ-דעקעל מיין! ... רעד דבורים!

— אין וואס? עס וועט מיר שווער זיין דיר אויסצוטייטשען,
באבעניו! נאר פראווען וועל איך! הער, איך גלויב אין יענער
זייט פון דער זאך!

— וואס אין דאס עפעס פאר א משניות? עפעס אין
אונטערשלאנג גלויבסט דו?

איך קריג מורא, אז איך בין אריינגעפאלען!

— אדרבה, — זאגט זי אומגעדולדיג — טייטש מיר אויס...

אז אלטע אידענע איז דאך אויך א מענטש!

— איך וועל פראווען, באבעניו, גאר מיט א משל!

— אדרבה, טאקע מיט א משל! משלים געראטען דיר אמאל!

און עס מאכט זיך אזא שמועס;

— צי ווייסט דו, באבעניו, — פרעג איך, — ווי א הונט איז

זיך נוהג מיט א שפיגעל?

— פרעג מיר, עפעס גרינגערס?

— וועל איך דיר זאגען, באבעניו! — אז א הונט דערזעהט

זיך דאס ערשטע מאל אין שפיגעל, ווערט ער אנגעצונדען. ער גיט

א שרעקליכען ביל, א שפרונג צו! לאז איהם, מאכט ער דיר א חורבה פון שפיגעל. האסט א שפיגעל, באבעניו?

— א שפיגעל, ווי א שפיגעל, קיין הונט האלט איד נישט!

— זכר לטיט! מען האט פון הינט אסך געליטען! נאך פאר—

וואס כעס'ט זיך דער הונט? ער מיינט, עס איז אן אנדערער!

א הונט זאגט אויך : איין הונט דארף זיין אין א שטוב ! א'ניט

ווערט די פארציע קלענער!

איז דאָד אבער אַ הונט אַ בטבע אַ חכם, שפּרינגט ער אַזוי

און קראצט אזוי לאנג מיט די ציין, ביז ער ווערט געוואָר, אז

דער הונט און יענער הונט זענען איין הונט! ער בארר-

היגט זיך. נאך פון דאמאלט און פארגעסט ער און שפיגעל!

— זעהר רעכט, — זאגט די באבע יאכגע, — הלא אי וואלטען

מיינע שניר און שפיגעל פארנעמען...

— דאס איז, באבעניו, שוין גאר עפעס אנדערש! דו האסט

אבער, באבעניו, באמערקט, ווי דיינע קליינע אייניקלעך זענען זיך

בוהג מיט'ן שפיגעל ?

די באבע יאבנע רויטעלט זיך פאר וחת.

— איין אייניקעל — זאגט זי — וואלט ער פאר א שטיגעל

קרעפלעך אוועקגעשטעלט! ער מעג האלטען אינמיטען געוויין, און

מען נעמט איהם נאך צום שפיגעל — א זון אין א רעגען! די אוי-

געלערד גאד פול טרערען און זיי גלאנצען שוין פול פרייד : און

זאלסט זעהן, ווי ער פאטשט מיט די הענטלעך, שמייכלעט, לאכט!

ווי ער רייסט זיך צום שפיגעל, שמעלט אום שפיצן דאס קליינע

פֿיסקעלע און וויל קושען דאס „דזשידן שאלע“ אין

שמיגעל!

מִיד בַּאֲפֵאֶלֶט אַ טְרוֹיעַר...

— האב איהם ליצב, באבעניו! — זאג איך. — ער וועט זיין

א נומער. דיין אייניקעל! ער שמייכלט, ער האט ליטע, ער רייסט

זיך צו ווייגן גלייכען! צי גליקליך? ווייס איך גישט. נאר א גומער

וועט ער זיין! — און אנדערע?

— און אנדערע אייניקעל ווייטער האב איר. האט ער נאך און

אגדער טבע! ער שמייבעלט נישט. פאטשט נישט מיט די הענט.

לעצד: נאך ער וויל שוין וויסען: וואס אויף יענער זייט שטיינעט טומ

זייד! ער באשט זייד מיט די הענטלעך און דער רעם. ווייל זיי ריידענען

אויפהויבען... רייסט זיך אָן א זייט, וויל ארונטערקוקען! אז מען
לאָזט איהם נישט, ווי ער וויל, וויינט ער — א שיף מיט זייער
מילך איז איהם אונטערגעגאנגען, און עס ווערט איהם גארנישט
נמאס!

— פון דעם וועט אַרויס א מענש, באַבעניו! א מענש, וואָס
וויל זעהן י ע ג ע זייט, די עיקר-זייט פון דער זאך!
— דאָס שפינוועבס פון מיין שפיגעל? — צולאכט זיך די
באָבע יאכנע.

— לאך נישט, באַבעניו! אין משל מעג זיין שפינוועבס!
אָבער א מענש וועט דיין אייניקעל זיין! זיך אליין דערקענט ער נאָך
נישט. און וויל שוין וויסען, פון וואָנען י ע ג ע ר קומט
אַרויס... אפשר בייסט ער נאָך זיין אייגען פיסעל?
— דאָס נישט... אין צינגעל אריין — טרעפט זיך! — שמייר
כעלט זי.

— ער בייסט נאָך אין אייגען צינגעל, און עס לאָזט איהם
קיין רוה נישט: פון וואָנען נעמט זיך יענער?
— א „משעקאוואַשטש“!

— א „משעקאוואַשטש“ נאָך פון א מ ע נ ש! א הונט טוט
עס נישט, אפילו נישט דער קלינסטער! דער ג ע ל ע ר ע נ ט ס-
ט ע ר הונט, אפילו נישט א הונט א קונצען-מאכער! יענע זייט
אַט חלומ'ט זיך זיי אפילו נישט!... און מיר אלע, באַבעניו, זענען
געגליכען צו קינדער; די וועלט, באַבעניו, איז א שפיגעל —
— לאַמיר געהן, לעבען מיינס, — מאכט די באָבע אַוועק מיט
דער האנט, — דאָס איז נ י ש ט פאַר מיר... צו אלט דערצו!

די באָבע יאכנע פארטראכט זיך. איך וויל זי פארוויילען און
פרעג:

— און דער אדלער דיינער, באַבעניו, איז טאקע זעהב'טהור?
— געווען — כאפט זי זיך אויף — אין די ג ו ט ע צ י י-
ט ע ז, ווען מיין אלטענס עמדות זענען אויך געווען אי כספ'טחור,
אי זעהב'טהור... היינט — —
— וואו איז אלץ אהינגעקומען?

— א זעהן אויסגעלעזט! אפילו דאס זילבער פארקויפט! און
גאלד און זילבער אויסגעטרענט און מיט שיר (מישורא) פאר-
העפט...

אינמיטען ווערט זי אומגעדולדיג:

— וואס טויגען אבער די נארישקייטען... משל אחיו, משל
אחער — ווי קומט עס צו גוטע אידען?

— נאך דאס, באבעניו, קומט אויך פון משל ארויס! האסט
עפעס א שוואך אייניקעל, באבעניו?

— וואלט איך אזוי נישט געהאט... פיסלעך, געבער,
אויסגעקרימט...

— ווי וואלט-זשע געווען, באבעניו, ווען אזא אייניקעל זעצט
זיך אמאל אויף אין דערפריה אין בעט און דערצעהלט די אנדערע
קינדער אזא מעשה:

— באשר בכן — דערצעהלט ער — ביינאכט האט איהם
עפעס — זאל זיין, ער מאלט אויס א מלאך מיט פליגעל! — האט
איהם עפעס געוועקט (און דו, האסט א גאנצע נאכט קיין אויג נישט
צוגעטאן, און ווייסט, מען האט קיין שארד נישט געהערט) און
עס האט איהם אויפגעוועקט (דו ווייסט, ער איז א גאנצע נאכט
געשלאפען!) ער איז (מיט די קרומע פיסלעך!) אראפגעשפרונגען
פון בעט, צוגעלאפען צום שפיגעל (דו ווייסט, אז ער האט זיך נישט
געריהרט פון ארט!) דערלאנגט (און דו ווייסט, ווי קליין ער —
און ווי הויך דער שפיגעל איז) און האט איהם איבערגעדריעהט (און
דו ווייסט, אז ער האט דערצו קיין כח נישט, און וועט אפשר קיין-
מאל נישט האבען)... און אויף יענער זייט איז אָנגעשריבען מיט
מלאכים-כתב (און דו ווייסט, אז ער קען קיין פאר אַס טע
עברי נישט!) מיט שווארץ פייער אויף ווייס פייער.

— רבנו של-עולם! — שרייט אויס די באבע יאכנע, האלב
געלאכט, האלב דערשראקען — די האר שטעלען זיך מיר קאפּויר,
— וואס קאן דאס זיין?

— עס איז נאך נישט געענדיגט, באבעניו! ער דערצעהלט,
וואס דארטען שטעהט אויף מלאכים-כתב!

„דארטען שטעהט — זאגט ער — אז ער איז דאס בעסטע
קינד פון אלע קינדער... אז אלע קינדער זענען מחויב פאר איהם

צו באהאלטען און איהם אוועקצוגעבען — אלע האַניגטייגלעך.
 ס'גאנצע קאנדרעל-צוקער, אפילו די בייגעל פון אַנבייסען!..."
 — אזוי! — זאָגט די באַבע — איז ער דאָך גלאט א גע-
 בירענער שווינדלער! אזוינס וואָלט איך דאָך — זאָגט זי — גע-
 קיילט.

— אייל דיר נישט, באַבעניו! נישט אזוי געשווינד מען מען
 קיילען! עס קאן זיין א קרענק!... א קראנק קינד, האָט עס קראנקע
 חלומות... מען דארף א דאָקטאָר רופען, אפשר מוז מען עס גאָר איין
 הקדש אריינפיהרען... עס קאן זיין אזא קרענק, דאָקטוירים ווייסען
 דערפון!

— אזוי?!

— און דאָס, באַבעניו, זאָג איך טאָקע: גוטע אידען דארפען
 א דאָקטאָר. קראנקע — אין שפיטאַל, שווינדלער זאָל מען קיילען,
 און א סוף! „כלחוד השור" וועלען זיי פון דינע שמעדט און
 שמעדטלעך מאכען!

און ווייטער פארטראכט זיך די באַבע יאכנע, און איך פרעג:
 — און דער אייבעל דינער, באַבעניו?!
 — עט, אן אלטע פאלשע מטבע! מיט דער אמת'ער, בצירוף
 כליבית און אביסעל בגדים, האָט מען פאר אייניקלעך צו דריי
 הונדערט רובל קנס געצאָהלט... נאָך מיט חסד, וואָס מען האָט גע-
 לאָזט אויסצאָהלען...

איך האָב שוין מורא צו רעדען פון צירונג און פרעג:
 — און דו האָסט צייט, באַבעניו, אזוינע שאלות צו-
 ליעב אומישנע אהער צו קומען?
 — צייט? איך האָב דען מעהר ווי צייט? וואָס האָב איך דען
 צו טון, קעצעלע?!

— און דיין שניט-קראָם? האָסט דאָך, באַבעניו, אמאָל א
 גרויסע שניט-קראָם געהאט!

— געהאט!... א קראָם איז ווי אן אַם... זויגט אזוי לאַנג, ביז
 זי ווערט איינגעשרומפען... קינדער אויסגעזויגט, אויסגעגעבען...
 קנס באַצאָהלט — אלץ פון איין קראָם איז זי טאקע איינגעשרומפען

געוואָרען! פון א גרויסער אין געוואָרען א קליינע, אַ קלענערע...
דערנאָך א שטעלעכעל, א טישעל, א קיישעל נאָר, בין — עס איז
געקומען צו גארנישט!

— און א „קניפעל“ האָסטו דו דיר, באַבעניו, געלאָזט?
— הלאוי וואָלט איך שכל געהאט!... די קינדער אפילו געחט
עס אויך נישט גוט... די אייניקלעך דערפאר וועלען אפשר זיין
לייט... נייע מענשען... נישט געשטעלט — און געמעקט, אַהן קאָפּ-
פאַרדערהעניש, נאָר מען ארבייט! ווער ביי א בעל־מלאכה, ווער
אין פאבריק... נישט אַלע, נאָר ס'רוב אַזוינע... אסך מעשה אבות
ירשו כנים, אסך זענען אוועק...
— געבענשט זאָלען זיין זייערע הענט, און דו, וואָס טוסט,
באַבעניו?

— אביסעל קוק איך צום אלטען... אביסעל שמדיק איך זאָ-
קען... באַס מאַנקיכלעך פאר אוראייניקלעך... אויף יום־טוב — ווי
אמאָל האַניג־טייגלעך... מען לעבט — אבי ווייטער! אצינד בין
איר דאָ...

נאָר, אז איך בין שוין דאָ, וואָלט איך געוואָלט פרעגען,
שוין נישט דיר, וועגען ר ע מ א ט ע ז... נאָר דו גלויבסט דאָך
אבער אין קיין דאָקטוירים נישט!
— איך גלויב, באַבעניו — אסך עהרליכע לייט! איך וועל
דיר אויסזוכען איינעם!

— ס'האָט צייט, מיר וועלען זיך נאָך זעהן.

דערווייל געזעגענט זי זיך.

איך באַגלייט זי, וויל שוין פאַרמאכען די טיר, נאָר אויף
דער שוועל מאַכט זי:

— ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מקנא בין איך דיר
נישט... שטענדיג מיט'ן בעזעם!

— וואָס זאָל מען טון, באַבעניו? וואו דאָס מוזל שטעלט א
מענש, דאָרט איז משאס־אָוואָי!

19.

25טן סעפטעמבער, 1909

הבותי!

צי האב איך אייד ביז היינט נישט געטריי געדינט?
 זאגט, צי האט זיך עפעס צוגעקלעפט צו מיינע פינגער?
 צי האב איך אמאל א פרעמדען אָקס גענומען, א פרעמדען
 אייזעל, נישט סאמע אייגענע, נישט סאמע היימישע געקוילעט אויף
 כשר?!

און וויפועל באלאנען ביטער-וואסער האב איך אייד צוגע-
 שמעלט, צו לייטערען דאס געבליט?
 און מיינע בליצען, וואס איך לאז אויף פינסטערע שמערט-
 און-שמערטלעך? און די מאמענטאלע פאטאגראפיעס, וואס איך
 מאד דערביי?
 דארף איך אייד נאך בעטען, איהר זאלט מיר ערלויבען כאטש
 איינמאל צו באנוצען די שמערט און שמערטלעך פון מיינ טובה
 וועגען?

און באנוצען וויל איך די „שמערט און שמערטלעך“ אויף א
 רשימה פון חתנים און כלות!...
 די מעשה דערפון איז אזוי, איך זוד מיר א צושפרונג צו דער
 פרנסה. אויף ליטעראטור אליין איז זיך נישט צו שמעלען! צו
 וואס זשע נעמט מען זיך אבער? צו דעם, וואס איך טויג, טאד איך
 מיך נישט נעמען, און וואס איך מעג, צו דעם, לא עליכם, טויג איך
 נישט! זאגט די שוויגער תחי': שדכנות! מהיבא תיתי, זאל זיין
 שדכנות! בין איך אבער נישט אימשטאנד ארויסצופאָהרען אויף
 דער מדינה און דורכרעדען זיך פה-אל-פה מיט שדכנים און
 מחותנים; איך מוז זיצען גויפ'ן אַרט און האלטען די „שמערט
 און שמערטלעך“ ביים משוגע'נעם פולס! און גלאט, לאַמיד מיר

נאך ריהרען פון ארט, וועט די רעדאקציע וועלען, איד זאל קלייבען אבאנענטען, און צו דעם טויג איד שוין ל ג מ ר י נישט! שרייב ען, אחוץ „שטעדט און שטעדטלעך“, נאך שלום-לאהובי-בריה בין איד אויך נישט איממשטאנד, נאך „שטעדט און שטעדטלעך“ קריגט מען גאנץ אפט אן אפשיי צום שרייבגעצייג. עס איז אודאי א שנאת חנם, נאר א קרענק איז עס! היינט פאסט-געלט, היכי תמצא פאסט-געלט? אפילו פארטאן א ביליגע א י ד י ש ע פאסט, בחצי חנם א פאסט, א מין „שומר-שמסר-לשומר“, איז זי אבער נישט זיכער. אידעלער, געוועהנט צו חלופ, טוישען זיי אויס די בריה, ווארפען אריין דורך אפענע פענסטער... דער מאן כאפט דעם ווייבס, דאס ווייב דעם מאנס בריה, און ניט איין „מנוחה ושמחה“ זענען זיך דעריבער צוגאנגען.

מיט דער צייט, אז דאס געשעפט מיט צייטונגען, סאדא-ווא-סער און אנדערע וואסערען וועט אפפאלען צוליעב דער קאנקור רענץ, וועט אפשר די אידישע פאסט פאלען אין בעסערע הענט אריין! דערצו איז אבער נאך ווייט.

וועל איד טאקע געבען א רשימה פון חתנים און כלות אויפ'ן ארט פון „שטעדט און שטעדטלעך“.

איד מיינ נישט די גאנצע רשימה, די כל-יכתיבה פון אקדמות וואלט דערצו נישט געקלעקט. איד וועל יוצא זיין מיט א קליי-נעם מזהמער'ל, מיט א לעק פון געדיכטען, וואס מען רופט: „פראבען אהן א שום ווערט!“

ערשטענס, נעהט א ראמש חתנים.

יוריסמען, וואס האבען מורא פאר שפרענק-וואסער, דאקטויר-ים אהן פראקטיקע, ווי אויך מאטעמאטיקער, וואס צעהלען און רעכענען — שטיינער אין די גאסען, שינדלען אויף די דעכער, בוי-מער איז די גערטנער, צי נאך — און מיט מעהר הארץ-וועהטאג — פרעמד געלט אין סוחר'ישע קאנטאָרען...

דאכט זיך איד אפשר, פועלים בטלים? האָט איהר א טעות! מיט אזוינע האנדעל איד נישט! אזוינס הויב איד פון מיסט נישט אויף! איד מיינ די, וואס שטעלען זיך אלס קאנדידאטען צו די

רבני'שע — קלפ'ס אין די גרויסע שמעדת! זארגט נישט! זיי וועלען במהרה בימינו צולעגען די רויטע ליפעלעך מיט די ווייסע ציינדעלעך צום קהל'שען קרעפל און נאָגען און בייסען כאחד האדם! ווי אין אבראמאָוויטש'עס „קליאטשע" שמעהט.

וכנגדם ביבשה — א ראמש כלות :

עטליכע טויז אקושערקעס און דענטיסטקעס, וואָס עס איז זיי נמאָס ומאוס געוואָרען די הוילע „זעלבסטשמענדדיגקייט", און וויר לען חתונה האָבען, אבי אוועקצולעגען די מלאכה!

העלפט מיר מזוג זונגים זיין! לעקט אויך אַפּ אַ ביין. איך בין,

חסד-שלום, קיין צרעין נישט!

און, „צווישען אונז נישט אויף זיך", די מיידלעך זענען דאָך אודאי סחורות! א קלער קאָנט איהר נאָך האָבען וועגען די א ו י ס ש ט ו ר י ר ט ע ; איהר קאָנט, למשל, מורא האָבען, טאָמער עפענט זיך א קאָנקורענט געשעפט — אַ ראבינער-שול, טאָמער הויבען אַן די „דוכאוונעס" צו באלעגען העכערע עקזאמענס, — זאָג איך אייך בהן-שלי, אַז עס איז אומזיסט דער גאנצער פחד! פון ראבינער-שולע האָט מען אזוי לאַנג גערעדט און גערעדט, ביז עס איז נמאס געוואָרען רעדענדיג... „דוכאוונעס", וואָס מאַכען הויכע עקזאמענס, זענען דערווייל אזוי זעלטען, אַז ווען איינער באווייזט זיך, ווערט אַ רעש אין „הצפירה". און ווען מיר זאָלען האָבען אַילוסטראַציעס, וואָלט מען פון אזוינע פאָרטרעטען געמאכט.

אפשר וועט זיי באנוצען „מזרחי" צו פאָסטקארטען!

דאָס איז געווען סחורה פון ש ט ע ד ט : פעטערסבורג, מאַסקווע, אָדעס. איז וואָרשוי קענען די לייט צו וועניג „עברי"... איך וואָלט אבער געהאט נאָך אַ גרעסערען ראמש חתנים פון „שמעדתלעך", ווען נישט דער קאָמעט!

איהר האָט דאָך אודאי געלעזען, אַז הינטער פעטערסבורג האָט זיך באוויזען אַ קאָמעט מיט אַן עק פון צוויי צי דריי אַרשין; אַ קאָמעט באטייט: מלחמה! איז אבער די שאַל: ווער וועט פיהר רען מלחמה? זאָל דער קאָמעט געווען מיינען די מלחמה צווישען „ליובאָשיצקי" און „בן אביגדור" אין „הצפירה" וועגען זשאַרגאָן

— וואָלט ער אסך א לענגערען עס געהאט! אלא מאי, האָב איד געטראכט, ער מיינט די אומות העולם.

וואָרף איד א בליק אויף די אומות העולם, איד וויל זעהן: ווער וויל און קאָן האלטען מלחמה?

עסטרייך קאָן זיך נישט ריהרען, כל־זמן אונגארן און גאליציען ליגען זיך איינס ביים אנדערען אין די האָר וועגען א „כרמלית“ פון ד' על ד' מיט'ן נאָמען „מאָרסקע־אַקאָ“. בפרט כל־זמן וואָרשעווער קראַמשטיקס זאָגען, אז זיי וועלען באַין אופן נישט שוויי־גען! פראַנקרייך האָט זיך נאָך נישט אויסגערייניגט פון די גלחים, און האלט זיך אין איין קראצען אין קאָפּ! ענגלאַנד דאנקט גאָט, אז זי איז אַרויס ב ש ל ו ם פון דער לעצטער מלחמה. בלייבט איין דייטשלאַנד? איז עס אָבער פארנומען מיט פּוילזען! פראַפּער סאַרען לויפּען אַרום אין די וועלדער און זוכען ריטער פאר פּוילישע קינדער אין פּוילזער שולען; יוריסטען ליגען טעג און נעכט אי־בער'ן קאָדעקס, און זוכען א פאַרזאָרג פאר קייטען און אייזערנע ריטער פאר די קינדערס עלטערען; די האַרמאַטען, מיט די לעכער קעגען פאָרזי, האָט מען איבערגעדריעהט קעגען פּוילזען — הכלל — ווער, צו אלד־שוואַרצע יאָהר, וועט האַלטען מלחמה?

לאָנג קלערען האָב איד מורא פאַר'ן קאָפּ — כאָפּ איד מיד צום קאלענדער! ווי וועל איד נישט געפינען א נבואה'לע, א וואונק?

כאָפּ איד פריהער זייערס א קאלענדאר — נישטאָ אַ וואָרט! טראַכט איד מיד: זיי ווייסען אסך! כאָפּ איד אונזערס א לוח, זעה איד ערשט — אז אונזער לוח איז נישט מעהר ווי א ריינע איבער־זעצונג פון זייער לוח! אחוץ מנהגי־בית־הכנסת מיט די סדרות, וואָס מען דרוקט איבער פון יאָהר צו יאָהר — אז איבערזעצונג וואָרט ביי וואָרט! זייערע ירידים, זייערע „קדושים“, כאָטש מען האָט שוין לאָנג פאַרוועהרט מיט זיי צו האַנדלען!

'כאָפּ איד היימישע קאַרעספּאָנדענציעס — און דאָ קומט ערשט דער אמת אַרויס; מלחמה איז תפוצות ישראל! דער קאָממעט איז נאָר אַ נייַער, די מלחמות זענען אַלטע; כלי־קדש, גבאים, ציוניזם...

קאָן איד דען האַנדלען מיט חתנים, וואָס איידער וואָס, איידער

ווען, וועלען זיי בלייבען אהן גען, אהן אויערען, און וועלען זיך א מינוט פאר דער חופה, אלס באפרייטע פון מיליטער, אפשטעלען און הייסען געבען טאפעלט נרו? געה, מאך אויפ'ס ניי קריעת ים-סוף!

אזויפיעל כח האב איך נישט!

פאראן אפילו א שטעדטעל, וואס איז געבענשט מיט שלום! האט עס אבער אן אנדער חסרון: עס איז דארט אפגעברענגט גע-ווארען דאס באד מיט דער מקוה, און פון צוריק אויפבויען האט מען, פונקט ווי פון א ראבינער-שול, אזוי לאנג גערעדט און גע-רעדט, ביז עס איז נמאס געווארען רעדענדיג!

מילא, די „ווייבער יאק די ווייבער“ — זיי טוען זיך אן עצה; עס איז נאָהנט צו אנדערע שטעדטלעך, אפילו נישט זעהר ווייט פון מינסק; פאָהרט מען וואו עס איז און מען שלאָגט זיך אויס די הוצאות מיט איינקויפען: אייער, ציבעלעס, הינער צי א שטיק קעל וואַלענצייג, וכדומה...

אבער די מענער — שרייט מען — געהען ארום, ווי די קויר-מערקעהרער!

נאָך איין חתן און נאָך איין כלל וויל איד אייך פאַרשטעלען!

דער חתן איז א בחור א בעל-מופת.

אפילו א פראַסטער בעלפער געווען, א בעלפער, וואָס דער מלמד פלעגט נישט צולאָזען אפילו צו דער „עברי“. ער פלעגט אַ נ ט ו ו, א פ פ י ה ר ע ז די קינדער, טראָגען זיי כמנהג פויר לען — „פאָר ווארימעס“ און אלע ערב-שבת ויום-טוב מאכען ביי בעלי-בתים פיש.

אבער, „אז גאט וויל — זאגט מען — שיסט אַ בעזעם“ — ווייזט זיך אויס, אז דער בעלפער פלעגט מאכען די פיש לכבוד שבת ויום-טוב מיט אזוינע כונות, אז ער האט זוכה געווען, — וואָרט, וועט איהר זעהן צו וואָס!

איינמאל, עס איז געווען ערב־שבת־נחמו. מאכט דער בעלפער פיש ביים גביר. אין קיר זענען געווען: די דינסט, א יונגע עגונה, וואס דער גביר האט צוגענומען מעהר פאר רחמנות, ווי צוליעב דער ארבייט; די שבת־גויה, וואס ער אליין האט באשטעלט, זי זאל קומען אלע ערב־שבת העלפען דער עגונה פוצען די פיער פאר זילבערנע לייכטער, און דער בעלפער! אחוץ דעם, האט דער גביר אלעמאל געעפענט די טיר פון שטוב און געזעהן, צי די שבת־גויה טוט איהרם בשלמות...

און פלוצים, דער גביר האלט אזוי אפען די טיר, די עגונה דרעהט זיך, ווי איהר שטייגער איז, ביים קויםען; די שבת־גויה פוצט און דער בעלפער גיט א שפאלט אויף דעם גרויסען, לעבעדיגען העכט, גיט א שפרונג ארויס פון בויד א לעבעדיגער שליען, גיט זיך א הויב אויף די פליס־פערדערען, א שוויס איבער דער לופט און גיט א זאג מיט א קול פון א מענש:

„דו, בעלפער, ווייל דו האסט אזויפיעל כונות אריינגעלעגט אין די שבת־דיגע פיש, וועסט דו זוכה זיין...“

נאר מעהר האט מען נישט פארשטאנען, אזא געשווינד לשון האט דער שליען געהאט, און אזוי געשווינד איז ער ארויס דורך דעם אפענעם פענסטער!

און געהערט האבען עס די עגונה, דער גביר אפילו לייקענט, נאר מען גלויבט איהם נישט. און א „מסיתח לפי תומה“ — די שבת־גויה, וואס פארשטעהט אויסגעצייכענט אידיש, און רעדט אידיש אזוי וואויל, אז נישט איין אידישער מחבר וואלט געמעגט צו איהר געהן אויף דער לערען!

דאס איז דער חתן. אצינד געהט די כלה און א וואוילע כלה — אויסגעטונקט אין יחוס!

פארשטעהט איהר מיר, א רב'ס א טאכטער, פון דער רוסישער געגענד א רב!

און וואס פאר א רב!

מיט זיבען אויגען פלעגט ער קוקען אויף שחיטת־חיו; אפגע־היט ווי אז אויג איז קאפ דעם עירוב! יעדע וואך אויפ'ס ניי גע־כשר'ט די מקוה! א צונג צו א חלף האט ער געהאט. טאקע איינע אין דער וועלט! היינט אויף חרמות — א מויל אויף אייזערנע

שרויפען! און מעביר געווען האָט ער: פיער און צוואנציג שוחדים, פיער און זעכציג קצבים און דריי „חרדים מתוקנים“ צובראָכען כחרם הנשבר!

ווי געזאָגט, דער צדיק איז נתבקש געוואָרען בישיבה של מעלה, מזהסתם פאר אן אויבערשטשמש אין גרעדן אריין, און האָט איבער געלאָזט א ב ת י ח י ד ה! שרייבען שרייבט מען: א יפהפיה! א לייבעל ווי א קליסקעלע, אויגעלעך, ווי די מאנדלען, ליפעלעך, ווי דינע פערדמלעך, און האָר — נאָר דאָס איז שוין א נאָרישקייט, וואָס מען שרייבט וועגען האָר, עס וועט פון זיי קיין זכר נישט בלייבן בען! וויל טאקע די שטאָרט זיך און דער יתומה שטעלען א חופה מיט א י י ו חתן אין א י י ז טאָג!

מען שרייבט: מען זוכט אן אלמן צי א גרוש, אבי א זמן ורגיל, נאָר א בחור, אויב א רעכטער, וואָלט אויך נישט געשאַדט!

מיין איך טאקע, אז א רעכטער וואָלט געווען דער בחור דער בעל־מופת!

איי וואָס? וועגען לערנען? נאָרישקייטען! הלמאי דער וואָר שטענער רב מאכט אן אין די גטין „נח מיט זיבען גרייזען“, ווייסט נישט, ווען עס קומט „המכונה“, ווען עס קומט „דמתקריא“ — שרייבט פאניע במקום „פיניע“ וכדומה? זו? צאהלט ער נישט צוועלף הונדערט רובל דירה־געלט און האָט נישט קיין זומער־וואוי־נונג אין אַטוואָצק?

אזוי מיין איך. נאָר „קבלו דעתי“ זאָג איך נישט!

און לאָמיר רעכנען, אז די שטאָרט וועט נישט וועלען; מיינט איהר, מיין חתן וועט פארזיצען? האָב איך פאַר'ן אפשר א בע־סעדען שווד? — א חבוק!

איהר גלויבט נישט? הערט א מעשה:

איז „אונזערס“ א פוילישער שטאָרט (קיין נעהנטערע אדרעססען קאָן איך נישט אָנגעבען; איהר קאָנט דאָך נישט פאַרלאָנגען, איך זאָל מיר לאָזען אויסרייסען דעם ביסען פון מויל) — איז „אונזערס“ א פוילישער שטאָרט האָט זיך אַרומגעדריעהט א גלגול. א צייט לאַנג האָט ער זיך ממש אַרומגעוואָלגערט אין די גאַסען און נישט געהאט אין וועמען אריין. געווען איז ער א מ ע נ י ש ע ר

ש ו ס ט ע ר, און א פסק האָט ער געהאט, אז ער מוז אריין דוקא אין א דאָמסקען שניידער — א זכר צי נקבה, אלץ איינס, אבי א דאָמסקען שניידער! אין דער שטאָדט זענען אבער מעהר קיין דאָמסקע שניידער נישט געווען, אויסער איינעם ר' חיים-יוסף מיט א זון ר' יונה-בער און מיט א טאכטער, פון וועלכער מען רעדט, וואָס האָבען אלע דריי געארבייט ביי איין טיש.

אין שטוב אריינקומען האָט דער דבוק באין אופן נישט גערקאנט. א כשר'ע מזוזה, שמירה'לעך ביי פענסטער און קוימען — קריד אויף די גלייכע ווענט! בלייבט נאָר איבער דער גאס. אין גאס ארויס געהט אָבער ר' חיים יוסף, ווי אויך זיין זון ר' יונה-בער, קיינמאל נישט אָהן א גארטעל. אפילו ווען מען געהט צום פריסטאָוו, לאָזט מען דעם גארטעל נישט פון לייב אראָפּ. וויל ער מיט א גארטעל — מוטב; ; ובאם לאו — זאָל ער שיקען קיין וואר-שוי — אזוי האָבען זיי געזאָגט — און טאקע אויסגעפיהרט, ווי אלץ, וואָס מען מיינט ערנסט! הכלל, פאר'ן גלגול בלייבט נישט מעהר ווי דאָס מיידעל. האָט אבער דאָס מיידעל א צואה פון דער מוטער דער צנועה, זי זאָל שטענדיג טראָגען א פארטוך, און זי האלט די צואה און היט דאָס פארטוך, ווי אן אויג אין קאָפּ! און א קיימא לן האָבען מיר, אז וואָס ביי אונז איז א גארטעל, דאָס איז א פארטוך ביי אן אשה...

לויטערט ער פונדעסטוועגען אויפ'ן מיידעל. קלערען קלערט ער אזוי: וואָס עס קאן זיך אלץ מאכען! ביי לייטען טרעפט זיך, אז א מאנספערשוין פארלירט דעם גארטעל און אן אשה דאָס פאר-טוך! נאָר ביי א מאנספערשוין, וואָס פארלירט דעם גארטעל בלייב-כען נאָך כשר'ע ציצית, און ביי אן אשה וואָס? גארנישט!

סיקעלט ער זיך אלץ נאָך דעם מיידעל טריט ביי טריט און זי, נעבער, הויבט גארנישט אָן דערפון צו וויסען.

איינמאל, אין א הייסען תמוז-טאָג, פאלט איין דעם מיידעל און געהט זיך באַדען. עס פלעגט גארנישט איהר טבע צו זיין! נאָר אז עס איז באשערט אן אומגליק, געהט זי זיך באַדען! און אזוי ווי זי קומט צום טייד, וויל זיך אויסטון און ווארפט פון זיך אראָפּ דאָס פארטוך — טראָד! דער דבוק איז אריין!

און שוין, ער לאָזט זי שוין מעהר קיין פארטוך נישט אָנ-

טון! ... מיט איהרע אייגענע הענט פאטשט ער זי אין די באקען,
אז מען ווייזט איהר נאָר א פארטוד!

פונדעסטוועגען האָט מען זי אַיַיַנמאַל געראַטעוועט!
ערבֿיום־כּפּור איז עס געווען! ערבֿיום־כּפּור, ווייסט מען,
ווייל זיך אַ גלגול אויך טובל זיין! האָט מען איהר געהייסען נעמען
אַ נייעם ערדערנעם טאָפּ, געהען צום טייך, אָנשעפען ריין וואַסער,
און צוריק קומען, און שמעלען פאר זיך דעם טאָפּ מיט וואַסער
אויפֿ'ן קוימען. זי האָט אזוי געטאָן. אויפֿ'ן קוימען האָט דערווייל,
ווי אלע ערבֿיום־כּפּור, א פייער געברענט, און ביי אַ קוימען
זענען צוויי גבאֿי'טעס געשטאַנען גרייט און געוואַרט. אזוי ווי דאָס
מיידעל האָט אנדערנעשמעלט דעם טאָפּ אויפֿ'ן קוימען, איז דער
רבּוק אַרויס צו טבֿילה! באותו הרגע האָט איין גבאֿי'טע פאַרדעקט
דעם טאָפּ מיט אַן אייזערנעם שטארץ און די צווייטע האָט געוואָר-
פּען איבער'ן מיידעל א פארטוד, און געגעבען אַזאַ בינד צו, אז דאָס
מיידעל האָט אַזש אַ געשריי געטאָן, אָנגעכאַפּט האָט עס זי ביים
הארץ!

דער רבּוק איין טאָפּ האָט אבער העכער געשריען! א פייער איז
געווען אַ גרויס, דאָס וואַסער האָט אָנגעהויבען קאָכען און ער האָט
געמאַכט קולות, ער לב השמים — אין באָד האָט מען געהערט!
און ווען עס איז באַשערט, וואָלט עס א סוף גענומען! איז אבער
דאָס מיידעל אַ מיידעל מיט רחמנות אין דאָס האָט קאַליע גע-
מאַכט! אז דאָס וואַסער האָט אָנגעהויבען שטאַרק צו זידען, האָט
פּלוצים דער רבּוק אַרויסגעשריען כּהאי לישנא: טריינע־דבשה —
אַזוי האָט דאָס מיידעל געהייסען — טריינע־דבשה! האָב רחמנות
אויף מיר; איך בין דיין עלטער־זיידע!

און אזוי ווי טריינע־דבשה האָט דערהערט, אז דער רבּוק איז
איחר עלטער־זיידע, האָט זי געכאַפּט דעם קאָכענדיגען טאָפּ און
אַרויסגעשליידערט דורכ'ן פענסטער!

און דאָס וואַסער האָט זיך אויסגעגאָסען, דער טאָפּ איז צו-
בראַכען געוואָרען און אויפֿ'ן מיסט איז שאַרבען איז געבליבען
ליגען דער גלגול און האָט ווייטער געלויפּערט! וואָס זאָל ער טון?
און נישט לאַנג האָט ער געוואַרט! עס איז א שרפה געוואָרען
— ר' יוסל חיים'ל מיט'ן זון, מיט דער טאָכטער זענען קוים אַרויס

לעבעדיג אין די העמדר, זיי אהן די גארטלען, פאר דאס אבער
אין ציצית, און זי וואס? אהן א פארטוד מיט'ן זינדיגען לייב!
פארשטעהט איהר דעם סוף!
אצינד הייסט דער ביאליסטאקער מגיד, זי זאל חתונה האב
בען!

נאר גאר אינגאנצען פארנעמען זיך מיט אייגענע געשעפטען
לאזט מיר נישט דאס הארץ. איך וויל נאך ענטפערען אויף א
בריו, וואס ריהרט אן אייך אזוי ווי מיר. וועגען „שטערט און
שטערטלעך“ געהט עס.

און עס איז א בריו מיט א „ירנון“:
„ס'טויטש — שרייבט זיך א ביזער איד פון דער פראווינץ —
מיט גבירים בעלי-צדקה זיך משעפען?

„צי איז שוין צדקה קיין מצוה נישט, קיין מדה טובה נישט?
„צי איז בעסער די גבירים זאלען ליגען אויף די קאסטענס,
ווי די עכברים אדער אויסלערנען זיי אויף כל העברות שבתורה?
„און ווער טשעפעט? טינטלער, פערדע-בייסער, קבצנים“ —
און דעם ביזען איד מוז איך ענטפערען!

ערשטענס, מיין ליעבער איד, גיבען די טינטלער מעהר פאר די
גבירים — זיי, די טינטלער, גיבען גיך, און אייגענס — זייער
אייגענס — זייער אייגענע נשמה גיבען זיי! און די גבירים
גיבען פון קעשענע, און וועמעס עס איז, ווייסט איין גאט!

צווייטענס, צדקה איז א מצוה, אפשר גאר א גרויסע מצוה,
אפשר וועט נאך א לאנגע צייט איינס פון די דריי פיס, אויף וועל-
כע די וועלט שטעהט, זיין צדקה... נאך ליעב האבען א ווייב איז
אויך א מצוה, אויף דער מצוה שטעהט אדאי די וועלט, און וועט
אייביג שטעהן, און פונדעסטוועגען הייסט עס „דברים-שבצנעה“...
א מצוה דארף זיין א צנועה, נישט שרייען אין די גאסען, נישט
ארומלויפען אין שרייענדיגע טריקאטען אין די הויפען.
מתקערבלעך איז נאך קיין מתן-תורה נישט; קולות וברקים

ולפידים זענען איבעריג...

איהר שרייבט ווייטער, אז דאס טוט אפשר נישט דער גביר
 אליין, נאר זיינע מענשען? האט מען אודאי געדארפט שרייבען.
 זאל ער וויסען, ווי ווייט זיינע מענשען זענען קיין מענ-
 שען נישט!

20.

1טען אקטאבער, 1902

נישט געבייזערט זיך, ווארשעווער דאקטוירים!
 כעס — זאגט דער „תלמוד“ — איז עבודה זרה!
 און שמעקט אייך נישט דער „תלמוד“, נאט אייך א לאטיי-
 ניש ווערטעל: יופימער, דו ביסט בייז? א סימן — ביסט אומ-
 גערעכט!

און אפשר האלט איהר נאך פון רעצעפטען-לאטיין? נאט אייך
 א פראסט ווערטעל, אפשר א שניידעריש: ווי מען גיט א קלאפ
 אן טיש, רופט זיך אן די שער!
 טייל זינגען:

עס האט געהאט דאס מיידעלע
 א נעזעל ווי א קינגעלע;
 האלט זי שטארק פון נעזעלע
 און שרייט נאך אויפ'ן שפיגעלע!

אמת, א יושר?
 צי האב איך אייך אלע אין איין זאך אריינגענומען און אויפ'ן
 מארק אויסגעשיט?
 צי האב איך אויפגעהויבען א האק אויף אייערע בוימער, צי
 נאך א פוס אויף די הונט-שוואַמען, וואָס וואקסען אין זייער
 שאַמען?
 נאך וואָס לאָזען די בוימער די צווייגען אראָפּ און ווילען די
 הונט-שוואַמען פארשטעלען?
 „ליכט! לופט!“ — שרייט איהר ביים קראַנקענס בעט —
 ארויס מיט'ן מיסט!“

און אז עס קומט צו אייך, וואָלט איהר די לאָדענס פאר א
 פרעמד אויג פארמאכט! אייער מיסט (און ווען איהר שווייגט,
 וואָלט עס נישט א י י ע ר געווען) איז ח י ל י נ... און ווער

מאכט עס הייליג? די מאַראַליטעט? דער דאָקטאָרשער מוסר, וואָס
הייסט פארשווייגען, קוקען דורך די פינגער, וואָס א קאַלענע טוט!
אחדות, זאָגט איהר, מוז זיין!

וועה איז דעם מוסר, וואָס איז געמאכט געוואָרען פאר גאנצע
טויזענט דאָקטוירים געגען הונדערט טויזענט קראנקע! וואָלט נישט
גלייכער געווען יד אחת פון ניין הונדערט ניין און ניינציג דאָקטויר-
רים ע ה ר ל י כ ע געגען א טויזענטסטען שווינדלער?

„א יונגער אידישער דאָקטאָר — שרייבט איהר, דאָס רחמנות
צו דערוועקען — קאָן זיך נישט אַרױפאַרבייטען. קיין שטעלע אלס
איד באקומט ער נישט. קורירען האָבען זיך אונזערע אידעלעך
ליעב ביי נישט-אידען“...

אמת — נאָר צו איז נאָר א י י ע ר לאַנע אַזוי שלעכט,
אַדער איהר וועט אלעמען ערלויבען, זיי זאָלען זיך מיט דער לאַנע
פאַרטיידיגען?

און זאָגט נאָר, רבותי, אויב כל-ישראל-חברים שמעקט אייך
אַזוי, — ו ו ע ר דינט ביי אייך? ... ו ו א ו קויפען אייערע
ווייבער? ווער געהט, שטיקט און העפט פאר אייך? ווער זענען די
שטיוועל אויף אייערע פיס, די צילינדער אויף אייערע קעפ, די רעק
אויף אייער לייב? וואָס פאר א ביכער ליגען רויט געבונדען אין
אייערע וואַרט-צימער? און איהר אליין וואָס לעזט?

און א דאָקטאָר לויפט אַרויס פון א אידישען שוסטער און
צעהלט איבער די פאָר גראַשען, און געפינט א דורכגעשטאָכען צעה-
נערל און שפייט אויס: פאַרליעז!

און א דאָקטאָר לויפט אַרויס פון א יולדת, וואו ער האָט, נאָר
אַ „איבערזעהן“, אויסגעשמעלט די יד אויף נאָר צעהן רובל, אַניט
„ברמיד חיי!“, ער כאַפט דעם פאַלטאָ! — — —

און די ביידע דאָקטוירים טרעפען זיך.

— יאָק שע מאַש, קאַלעגא!

— יאָק שע מאַש, קאַלעגא!

און קלאַנגען זיך אויף אידישער פראַקטיק.
 יד אחת — — — אחרות — — —

ווי א פודעל פון קאלטען וואסער שפרינג איך ארויס פון ראָק-
 טעריי און מוסר און טרייסעל מיך אָפ און וואָרף מיך אויף שטערט-
 און-שטערטלעכ'דיגען זאָמער!

פון מוסר ווי אויך פון רעצעפטען וועט שוין נישט זיין א
 וואָרט, דערפאר וועט נאָך אמאָל זיין: אחרות! און ווייסט איהר
 צווישען וועמען אחרות? צווישען קהלות! נאָטירליך נישט צווי-
 שען אלע; דערווייל צווישען צוויי! — —

פארצייטען, אז עס זענען קיין באהענען נישט געווען, שאַסייען
 וועניג, און אויף די טראַקטען איז מען נישט זיכער געווען מיט'ן
 לעבען, פלעגט טיילמאָל שלום און מלחמה צווישען שטערט אָפ-
 הענגען פון אַן אתרוג. נאָהנטע קהלות האָבען געהאלטען בשותפות
 אתרוגים, און אַן עקסטרא ערל, וואָס פלעגט רייטענדיג איבער-
 פיהרען איין אתרוג פון קהלה צו קהלה... מעשה שהי' און דער
 ערל האָט אָפגעביסען דעם פטום אין זאמושן, האָט שעברשין איהר
 העלפט אתרוג נישט געוואָלט באַצאָהלען און יאָהרען לאַנג האָט זיך
 געצויגען א פראַצעס צווישען ביידע קהלות... אָדער שלום און מלחמה
 צווישען שטערטלעך האָט זיך געווענדט אין רב: וואָרים פאר-
 צייטען, ווען תורה איז געווען פול אין אלע ווינקלעך, פלענען צוויי
 אפילו דריי קהלות האָבען אינגנאָצען א י י י רב, וואָס פלעגט
 זיצען דאָ א חודש, דאָרט א חודש, פיהרען ביידע ישיבות, פסק'נען
 אין ביידע דין-תורה'ס, קוקען אויף אידישקייט און אין איינוועגס
 אויף אַרעמע לייט, מען זאָל נישט מאַכען קיין „קנוי" און „מיקר
 זיין דעם שער" פון „צרכי אוכל נפש" — בפרט מעהל אויף פסח,
 פיש אויף שבתים וימים טובים זאָלען ניט זיין טייער וכו'....

היינט האָלט שוין בענוותינא הרבים די תורה אין איין צוריק-
 פליהען אין הימעל אַריין; דין תורה'ס האָלט מען נישט, עס קאָסט
 טייערער און עס דויערט לענגער, ווי אין געריכט — וועגען יקרות
 בפרט און וועגען אַרעמע לייט בכלל קלערט מען שוין לאַנג נישט

— און יעדעס שמעדטעל האָט זיינע דריי-פיער רבנים און שרעקט זיך, עס זאל נישט קומען קיין פינפטער און קיין זעקסטער! ...
וואָס דען האלט צוזאמען, ווי מען שרייבט, רעזינא, א קהלה אין בעסאראביען, וואָס לעבט פון טאָבאק און וויינטרויבען, און ריבניצא — א פוילישע קהלה, וואָס מען שרייבט נישט, פון וואָנען זי לעבט?

וואָס קאָן זיין אזוינס, וואָס באהעפט די צוויי שמעדט, וואָס דער בייזער טייד דניעסטר צושיידט מיט זיינע וואָסערען?
א מקוה איז עס!
אין רעזינא איז אָפגעברענט געוואָרען די מקוה, אין ריבניצא נאָך נישט!

פאָהרען זיך רעזינער ווייבער כשר'ען קיין ריבניצא און דאָס ריבניצער באָד שיקט נאָך זיי ארויס שיפלעך איבער'ן דניעסטר
קיין רעזינא —
אחדות!

און פאר די שיפלעך צאָהלט מען נישט — מיט'ן באַרגעלט
איז מען יוצא — — —

און ווען מען הייצט אין ריבניצא דאָס באָד, שיקט אַרויס די רעזינער רבי'צין אַ חברה ווייבער אין די רעזינער גאסען, און זיי קלאַפען שטילערהייט פארטאָג אָן אין די לאָדען — און יעדער קלאַפ איז אַ בשורה טובה, א נחמה:

די שיפלעך קומען, די שיפלעך קומען!
נישט לאַנג אבער — זאָגט מען — וועט צווייטען א פוילישער שטאָרט מיט אַ בעסאראבישער זיין אחדות!

אין רעזינא, זאָגט מען, איז פאָראַן אַ זעיר אנפין פון באַראַן הירש, אַ גביר אַ חשוך-בנים — אויף איהם האָפט מען, ער וועט צוריק אויפשטעלען דאָס באָד! כאַטש די ווייטע קרובים להכעיס!
זעהט, דאָקטוירים, דערהאַלט איהם ביים לעבען, כאַטש ביי דער צואה!

21.

8טען אקטאבער, 1902

און אז עס וועלען קומען די ימים־נוראים, עס וועלען זיך עפע-
נען די טויערען פון הימעל, — די שערי־רחמים וועלען זיך עפענען
ברייט, — וואס, מיינט איהר, וועל איך בעטען ביי זיין ליעבען
נאָמען?

נישט קיין חכמה, ווי שלמה המלך; נישט קיין נצחון איבער
שונאים, ווי דוד המלך זיין פאָטער; אפילו נישט קיין בולקע מיט
פרישער פוטער, ווי, להבדיל, באַנטשע שווייג.
ע ש י ר ו ת וועל איך בעטען.

איך וועל מיר איבערדעקען מיט'ן טלית איבער'ן קאָפּ און בע-
טען רחמים: געלט! געלט, רבונו של עולם! געלט!
מען האָט היינט קיין אַנדער ברירה נישט!

עשירות ניט ממשלה, לכל־הפחות איבער קהל; כבוד, לכל־
הפחות אין בתי כנסיות ובתי מדרשים; פון אזוי עולם־הזה איז ראָד
נישטאָ וואָס צו רעדען! און וויל מען, אויפ'ן הונדערטסטען פאָל,
א שטיקעל עולם־הבאָ אויך — ווערט מען אַ מתעסק בצרכי צבור,
ניט מען צדקה...

א דאנה מיט וואָס גאָט און לייט צו קויפּען!
מען טיילט אפילו עולם־הבאָ!

וויל איך, בין איך אליין א רעדעל־פיהרער; איך הייס מיר
מאָכען פאר ראש־הקהל, גבאי, צי פאר וואָס עס איז. בין איך!
פיהר איך א י י ג ע נ ה ע נ ד י ג קהל ביי דער נאָז, נעם איך
איין דאָס גאנצע עולם הבא. וויל איך, הייס איך קלייבען וועמען מיר
געפעלט; פיהר איך יענעם ביי דער נאָז, יענער די שטאָרט ביי דער
נאָז און מיט'ן עולם־הבאָ טיילט מען זיך; עס וועט גענוג זיין
פאר ביידע!

איך האָב געלט. וויל איך, „הוצאות וחכנסות“, „אתה הראית“. „חתן תורה“, „חתן בראשית“ און אלץ, וואָס א מקום קרוש האָט
צו פארקויפּען. וויל איך, נעם איך אליין און שלינג שטיקער עולם

הבא; וויל איד, בין איד אנדערע מכבד מיט עולם הבא, ווי מיט
א גוטער ציגאר!

אז הונדערט אַרעמע לייט — אדעסער בני-ציון ווילען פאַר-
שריבען ווערען אין גאַלדענעם בוך פון אידישען נאַציאָנאַל־פּאַנד,
האַבען זיי קיין געלט נישט! מען בענקט, מען לעכצט צום גאַלדע-
נעם בוך, נאָר — ווי אין דעם „אַת־ברי“־ליעדעל זינגט זיך: און
קיין געלט איז נישטאָ! הונדערט רובעל זעהט אַז אַדעסער בן-ציון
אפילו אין חלום נישט!

וואָס מוזען זיי, נעכער, טון, די אַרעמע לייט? הערען זיי דעם
לידער רב'ס עצה, מאכען יעדען פיערטען שבת פאר א וואַכענ-
טאָג, שמעלען קיין טשאַלענט נישט, זאָגען זיך אַפּ פון קאַשע, קור
געל, פלייש — און עסען „שאַר ירקות“, און לויט מען שרייבט, האָט
א שבת פרשת עקב איינגעבראכט א פאַרצייכעניש אין גאַלדענעם
בוך!

און — וועה צום קבצנ'ישען נחת! פאַרשריבען איז געוואָרען
— נישט בערעל טרעגער, נישט יונה וואסער-טרעגער, נישט שמואל
שוסטער, יוסל שניידער וכדומה, נאָר בתכלית הקצור: אַדעסער
„בני ציון“! אלע אונטער איין פאַרצייכעניש, ווי אַרעמע אינגלעך
האַבען שמחת-תורה א י י ז עליה, אונטער איין טלית...
אַבער, אז איד וועל, אם ירצה השם, זיין אן עושר, כאפּ איד
אַרויס א הונדערטער — עס איז דאָך נישט ערגער ווי אן עברה'לע!
— און שיק! און פאַרשריבען וועט מען: הלאַ הוא הגביר המפורסם,
מיט נאָמען, ביינאָמען, צונאָמען, פאָטער-נאָמען, פאמיליע-נאָמען.
אפילו מיט דער גילדיק, וואָס איד וועל צאָהלען...

וועל איד דאמאָלט אויך לעבען בשלום מיט'ן ווייב, איז נאָך
א הונדערטער, פאַרשרייבט מען זי אויך! קינדער אין דער ווייג קאן
איד פאַרשרייבען! נפל'ער!

און ממילא וועט עס מיד נישט קאָסטען אויך! וואָרים, אז מען
קאָן, ווען מען וויל — הויבט זיך גאָרנישט אָן צו וועלען! איז גאָר
די תאווה נישט אזוי גרויס! זאָלען די ק ב צ נ י ס אָפּקויפּען
אַרץ־ישׂראל, א ו י פ ב ו י ע ז דעם בית־המקדש און מיר וועלען
דערנאָך געבען זילבערנע לעפעל!

און אז איד בין אז עושר און וואוין, למשל, אין א גרויסער שטאָדט, וואו אלץ איז טייער, און עולם־הבא און כבוד אויך; וואו, אז עס קומט צו עפעס, רעדט מען פון טויזענטער, אַניט, וויל אפילו א „קוריער פאַראַנני“ נישט דערמאָנען! און איד בין, לא עליכם, קאַרג, האָב אויף אַזויפיעל קיין ממשלה נישט, טויזענטער לאָזט דאָס הארץ נישט: טו איד מיר, מיינט איהר, קיין עצה נישט? אודאי! נעם איד און פאַהר מיר ארויס אויף דער וועלט — גע־שעפטען צום פאַהרען פעהלען נישט! — כאפ איד מיר אראפ כלאחר־יד ערגעץ אין א קליין שטעדטעלע, וואו א מאה איז א שטארקע מטבע! למשל, אין מאַהליווער גובערניע אין א קאפוסט, און אז איד וויל, גיב איד א וואָרף אין דעם מויעז־לאַך אריין א דריי הונדערטער... ווי מיינט איהר, וועט נישט רוישען די וועלט? א דריי הונדערטער קרו־קימ־געלט אויף תלמוד־תורה, און מן הסתם אויף כשר'ע! און איין אונטער־צי אויבער־סקרעטער, א משה דוד דראבקיין וכדומה, וועט באַלד לויפען מיט די לאַנגע הענט און אַנציהען די גרויסע גלאַק אין „הצפירה“, צי אין „המליץ“, צי אין ביידע צוזאמען און מיין נאָמען וועט קלינגען, קלינגען און וויי־טער קלינגען, אז מען וועט הערען אין אלע זיבען הימלען, ווי אין גאנץ תפוצות ישראל!

ווער שמועסט, אז איד וועל נאָך אַוועקלעגען די האנט פון הארץ און פאַרשרייבען זיך נאָך אויף עטליכע רובל יאָהר־געלט — האָ—האָ!

און ווען איד וואוין, למשל, אין פאַלטאווע, בין איד איינער פון די גרויסע רעדעל־פיהרער, ע פ ע ן איד נאָך א תלמוד־תורה! אז איד וויל, עפען איד!

און איד שטעל מיר פאַר, אז עס קומען אריין צו מיר י ע נ ע לייט, יונגע משכילים'לעך, וואָס מיינען, אז זיי האָבען א מאַנאָפּאָל אויף פּעדאָגאָגיע, אויף תלמוד־תורה, און פרעגען, אפילו בעניוות: — גביר־לעב, מיר האָבען געהערט, דו ווילסט עפענען א תלמוד־תורה, מיר האָבען שוין אָנגעגרייט פאר דיר א דרייפאַכ־גען „יישר כח“: א געזאָגטען, א געשריבענעם און א געדרוקטען! מיר וועלען עס מיט'ן גאנצען הארץ פאַרזאָרגען... נאָך זאָג

אונז, גביר-לעב, — רעכט תלמוד-תורה, נאָר ווער וועט לער-
נען און וואָס וועט מען לערנען אין תלמוד-תורה?
און איד בעט זיי אפילו נישט ויצען, און שטעל מיד אפילו צו
זיי נישט אויף, און ענטפער אויפ'ן גביר'ישען שטייגער:
— פון ווען אָן וועלען עס קבצנים זאָגען דעות?
און זיי וועלען אראפבויען די קעפ און פראווען זיך נאָך מיט
א ציטעריגען קול:

— ס'מיינט, עס געהט דאָך נישט וועגען מסחר, וועגען באנק-
נאָמען צי וועגען פאָדריאדען, אויף וואָס נישט מיר זענען די
מבינים... עס געהט דאָך וועגען תורה, וועגען לערנען, און מיר זע-
נען דאָך די מורשים!...

דאָס אבער אַרמט מיד שוין! איד לעג מיין פינגער (מיט די פיער
בריליאנטענע רינגען) אויפ'ן עלפענבויגערנעם קנעפעל פון עלעק-
טרישען גלעקעל אויפ'ן טיש. די שוטים ווייסען אפילו נישט, וואָס
דאָס ריהרען באטייט און זאָגען ווייטער, אביסעל פעסטער ביי דער
דעה:

— און עס איז דאָך נישט — זאָגען זיי — אייער געלט! עס
איז דאָך קאראבקע-געלט, קעסטעל-געלט! אָרעם געלט איז עס דאָך!
און ווער געלט! איהר מיט אייער איידעלען געזונט און נאָך
איידעלערען געזונטעל עסט דאָך נאָר הינער-פלייש, אלערליי וואָס-
פלייש...

נאָך דאָס גלעקעל האָט זיינס געמאָן; פאַר מיר ענטפערט שוין
דער לאקיי! — — — — —

און ווען איד וואוינט, למשל, אין א שטעדטלע אין גראַדנער גו-
בערניע, בין א גרויסער עושר און עס פאלט מיר איין צו פאָהרען
אלס דעלעגאט פון בני-ציון קיין מינסק, וואָלט איד, מיינט איהר,
נישט געפאָהרען?

איד וואָלט נאָר קיין ציוניסט נישט געווען, — ביי גרויסע גע-
שעפטען, ווער האָט צייט דערצו? — איד וואָלט אפילו קיין שקל
נישט געזאָהלט — גלייכער אן אַרעמען קרוב! — און געפאָהרען
וואָלט איד!

מען וואָלט מיד אפילו נישט אויסגעקליבען! ווער דארף עס?
ביי דער קלפּי וואָלט געווען א מלחמה צווישען א „מזרחי“
מיט א „פּראָקציאָניסט“; איינער וואָלט גובר געווען; מיין דאגה

ווער... און צומארגענס וואָלט איר געשיקט אַנזאָגען דעם סעקרע-
טער, אז איר וויל, דאָס הייסט: אז ווען מען בעט מיר, וואָלט איר
אפשר נישט אָפּגעזאָגט... און — ווער קלפי, ווען קלפי? ער וואָלט
שוין געשריבען און גע'חתמ'עט אויף מיר! — — — —
איהר שפּילט אייד מיט עשירות? ?

הונדערטער בלעכער פאלען פון די דעכער; אין פאבריקען
ווערען מענשען צוועגט און צושניטען; ביי פענסטער-וואַשען פא-
לען אראָפּ אַרעמע מיידלעך פון דריטען און פון פיערטען שטאַס...
און אזוי — וויפיעל ווערען נעלם? ...

נאָר ווייסט עמיץ דערפון?
אבער, איר רעד שוין נישט פון אמעריקאנישען „מאטטייעה“
און זיין אויטאָמאָביל, פון וועלכען ער איז אראָפּגעפאלען, נאָר גלאט
— ווען איר, למשל, ביז אז עושר, אָדער ווען איהר צ. ב. ש. זייט
אז עושר און איינער פון אונז פאלט אראָפּ נאָר פון א פשוט'ען וואָ-
גען, ווער שמועסט — פון ביציקעל, נו, וואָלט נישט געקלונגען
אין אלע „שמאטעס“?

אויב איהר גלויבט נישט, פרואווט!
קלוגע פּעלסער לעגען זייערע חכמות אין גלייכ-ווערטלעך
אריין, און נישט אומזיסט זאָגט דער עולם: באַדיי א משכון צו
פאַרזעצען, אבי אז עושר צו זיין!

מען האָט היינט קיין אנדער ברירה נישט!

22.

15טען אקטאבער, 1902

נישט א י ד אליין בין פרום און דאווען, נאר אפילו מעשה-
ידי — מיין „שטעדט-און-שטעדטלעך“—פעליעטאן!
עס איז אפילו א י ד י ש קינד, א ג ל ו ת קינד...
אזוינס, אז עס געבירט א ביזע לשון-קורש קאץ, בייסט זי איהם
באלד דאס ווייכע קעפעל אפ און עס דערלעבט נישט צו זעהן די
ליכטיגע שיין! און דאך, קוים שפרינגט עס מיר פון הארץ ארויס,
נאך דער נאפעל נישט אפגעשניטען, פארלעגט עס שוין די פרומע
הענטלעך און עפענט דאס קליינע מיילעכעל און זאגט אויף לשון-
קורש:

— „אלהי,

„עד שלא נוצרתי אינני כראי!

„ועכשיו, שנוצרתי —

„כאלו לא נוצרתי?“

עס האט אביסעל „גראם“ איז זיך, נאר אסך אמת!
אויף וועמען ווירקט מען? ווער הערט און פארבעסערט זיך?
דער ג ע ט ר א פ ע נ ע ר זאגט: א בלכול; דער נישט-
געמיינטער — א, א גלייך-ווערטעל!
א פיין-געבילדעטער, פיין-דערצויגענער ציהט צוזאמען די פוי-
לע ליפען: פוי!

א פיין-געבילדעטער, פיין-דערצויגענער מענטש דארף קיין מגיד
נישט! ער האט זיין אייגען ג ע ו ו י ס ע ז, א פיין, ווייס דער-
צויגען שוים-קעצעל מיט שטענדיג אפגעשניטענע נעגעלעך, וואס
בייסט נישט, קראצט נישט, נאר גלעט איבער דער נשמה!

א מענטש באשטעהט פון א גוף מיט א נשמה. דאכט זיך, אז
די נשמה איז דער עיקר, דאך קומט ארויס פארקערט. אז דעם גוף
איז עפעס, דערפיהלט באלד די נשמה און מען לויפט צו וועמען
מען דארף, א צאן ארויסרייסען, אפשניידען אן איבערוואקס, אויסר-

ברענען א ווילד-פלייש, א פאליפ... פרענען, אין וועלכען באד אריין מען דארף פאָהרען און אין גאס וועט איהר קיינמאל נישט זעהן. וועניגסטענס זעהר זעלטען, עס זאל ארומנעהן א מענש מיט א פוילען גוף!

אבער פארפוילטע, איבערגעוואקסענע נשמות? אויף יעדען שריט און טריט, נאָר אז די נשמה ווערט קראנק, האָט נישט ווער צו פיהלען.

אז דו זאגסט עמיצען אין גאס: וואָס זעהסט דו עס אזוי שלעכט אויס? נעמט ער עס אָן פאר א גוטע מטבע, א קאמפלימענט פאר חבר'קייט! פרוואו אָבער און זאָג עמיצען: „וואָס איז דיין נשמה אזוי בלאס, אזוי אש-גרוי אָדער פויל-גרוי, ווי א סוף-ווער בלאס?“ שילט ער דיר אין טאטענס טאטען אריין!

און מיט אז אָנגעשוואַלענעם קול פון רחמנות זאָג איך א פיין געבילדעטען מענש: „הער, דו ביסט א צייט געשלאָפּען... מיט א פרעמדען ליכערעל האָט מען דיר איינגעשלעפּערט, און דו האָסט עס אין שלאָף ווייטער געזונגען, דאָס נאָרישע פרעמדע ליכערעל... און בשעת דו ביסט געשלאָפּען און דאָס נאָרישע פרעמדע ליכערעל געזונגען, איז דיר א היישרעק מיט א קופּערען פּיסקעל אין דער נאָז אריין, פון דער נאָז אין קאָפּ אריין, און האָט דיר פון מח א שטיק געהירען אויפגעגעסען און דו ביסט ווייטער געשלאָפּען און דאָס נאָרישע פרעמדע ליכערעל געזונגען, ביז עס האָט דיר אויפגעוועקט א געשריי, א ליארם: דיין הויז ברענט! און דו האָסט זיך אויפגע- כאַפּט ה א ל ב מענש, מיט האַלב געהירן, געעפענט א פאָר נאָרישע אויגען, אז אויסגעפוילט מויל (אין שלאָף האָסט דו די ציי- נער פארלוירען) און זינגסט ווייטער דיין שלאָף-ליכערעל, און צי- טערסט פאר שרעק אין דרעהסט דיר ארום, ווי א פאָרלוירענע שאָף אויפ'ן אָרט, ארום און ארום, ארום און ארום — —“

און מיט א קול, אָנגעשוואַלען פון רחמנות, זאָג איך ווייטער דעם געבילדעטען מענש מיט דעם האַלב אויסגעגעסענעם געהירן: „הער אויף צו זינגען, די זינג-צייט איז שוין לאַנג פאָריבער... נא! נעם א שמעקטאָביק, ניס אָפּ, ניס אָפּ שטארק, וועט דיר דער היישרעק, וואָס עסט דיר אויף די געהירן פון קאָפּ, פון נאָז אַרויס, און ווער גענעזען!“

בייזערט ער זיך!

א נאגל, אז ער פאררייט זיך, לאזט ער זיך אפערירען, און אז מען עסט איהם דעם מות, די נשמה אויס, פיהלט ער נישט און זינגט, און בייזערט זיך!

און טרעף איד א פראסטען גלות-איד, און געה צו און זאג איהם: ארויס פון בודע! עפענט ער אויף מיר א פאר אויגען! זאג איד איהם: הער, דו האסט געשלאפען... דו האסט אזוי-לאנג געליטען, ביז דו האסט איינגעשלאפען... און אין שלאף האסט דו געקרעכצט, נישט געזונגען... אייגענע ליעדער האסט דו לאנג אין צרות פארגעסען און פרעמדע נישט אויסגעלערענט... נאך בשעת דו האסט געשלאפען, איז די שעהנע נאך שרעקליכע לילית געקומען און האט אויף דיר א כשוף געווארפען. זי האט דיר אן אייזערנע קייט אויפ'ן האלז געלעגט און שלאפענדיגעהייט צו א פינסטערער בודע געשלאפעט און געזאגט: זיי א הונט! און פאר'כשופ'ט, האסט דו געענטפערט: איד בין א הונט! און די צונג ארויסגעשטעלט און פליגען געכאפט אדער אין קלארע נעכט קעגען דער לבנה געבילט... נאך ווייל דו האסט קיין פרעמדע ליעדער נישט געזונגען, האט אויף דיין נשמה דער כשוף קיין שליטה נישט געהאט. זי האט זיך נאך איינגעקנוילט. איינגעשרומפען און ערגעץ טיף, טיף אין מוח צי אין הארץ באהאלטען, זי זאל זיך מיט די הינטישע געדאנקען נישט טרעפען, קיין פליגען נישט כאפען!

ער עפענט נאך גרעסערע אויגען און איד זאג זויטער:

הער, פון פליגען-כאפען לעבט מען נישט —

פרעמדע טעלער לעקען איז קיין כבוד נישט — —

א פינסטערע בודע איז קיין הויז נישט — און דו ביסט קיין הונט נישט! וועק דיר נאך אויף, וועט זיך אויפוועקען דיין נשמה, זי וועט זיך פארשפרייטען אין דיין גאנצען גוף, און וועט פאר-טרייבען די הינטישע געדאנקען — און א מענש וועסט דו ווערען. ענטפערט ער מיר:

— דו וועסט מיר אפטרייניג נישט מאכען, איד בין א הונט

און בלייב געטריי!

און ער ווייזט מיר — די ציינער!

בארנ אראפ צו זיין ארעמען ברודער אין טאל לויפט גוטמאן. איד האב איהם קוים אין נאכט-שאטען דערקענט; בייטאג האט ער מורא פאר'ן ווייב. די ארוה איז א מיוחסת, איהם ליידט זי קוים, קוים; זיינע ארעמע קרובים לאזט זי אפילו נישט דער-מאנען. און אנגעלאדען איז ער, גוטמאן, מיט פעקלעך און שקאר-מוצען. א פעקעלע צוקער, אביסעלע קאווע, אן אלטע פאר פלורערען, אן אויסגעבויענער צילינדער — פון די קעשענעס שטארען נאך ארויס פלעשלעך — אביסעל מערצין, עס קאן צונוי קומען, אבי-סעל איינגעמאכטס. עקסטרא פאר די קינדער — אביסעל קאני-דעל-צוקער...

אין דער בוזעם-קעשענע, בין איד זיכער, טראגט ער נאך עט-ליכע בילעטען אויף קוילען, עס נעהט צו ווינטער. א האלב טויז בילעטען אויף מיטאגען און ברויט אין דער ביליגער קיד... א גאנץ טויז בילעטען פאר דער גאנצער משפחה אין בערעל אריין! — נע-בער — פארווארלעסיגט געווארען...

און א זיסער רחמנות-שמייכעל בלאנדזשעט איהם ארום די וואנסען; ער ווארפט אלע מאל א בליק אין הימעל אריין, גלייך ער נעמט די שטערען פאר עדות, אז ער טוט, וואס ער קאן — — — גוטמאן, — כאפ איד איהם אן ביי דער האנט — פאר-וואס קאן דיין ברודער זיך אליין נישט פארזארגען?

— מיין ברודער? פארוואס? — שטאמעלט ער — פארוואס?

— יא, פארוואס?

— ווייל ער האט שוין יאהרענלאנג — ענטפערט גוטמאן — קיין פענסטער נישט געעפענט און קיין פרישע לופט נישט איינגע-אטעמט... און ער וואוינט אין טאל, אין נאסען פייכטען טאל... אויפ'ן בארג ארויף האט ער מורא, דער קאפ דרעהט זיך איהם, זאגט ער... און אין שטוב איז פול שפינוועבס — און עס פליהען ארום פלעדערמיזן, וואס רייסען זיך אין די האר...

— כ'ווייס, — ענטפער איד איהם — דיין ארעמער ברודער איז קראנק אויף דער נשמה. אויפ'ן בארג ארויף וויל ער נישט, צו פרישער לופט בענקט ער נישט... דאס שפינוועבס, מיינט ער, איז פון דיקע שטריק און ער מיט זיינע שוואכע הענט וועט זיי נישט איבעררייסען... די פלעדערמיזן, מיינט ער, זענען אדלער, און ער

ציטערט, זיי זאלען איהם נישט דעם מה שפאלטען און די געחירו
פרעסען...

— כ'ווייס, — זאג איך ווייטער, — נאָר דו ביסט דאָך אויך
אין שפינוועבס געבוירען, צווישען פלערער-מיין געוואקסען — ווער
האַט דיר פריי געמאכט?

— ווער? איך האָב אביסעל שכל געהאט...

— הער, גוטמאן, אפשר וועסט דו געבען דיין ברודער נישט
קיין צדקה, נאָר שכל?

עס וועט דיר געזינט זיין! צדקה — איז אַב-
שיטע א געלעכערטען זאַק... שכל געבען, דעם אמת אויסזאגען,
לערנען — איז אלישע'ס קריגעלע בוימאוויל, מען גיסט און מען
גיסט, און דאָס קריגעל בוימאוויל בלייבט קריגעלע בוימאוויל! ... זאָג
איהם, ווי אזוי דו ביסט ארויס און פריי געוואָרען...

— ער וויל מיר נישט הערען... ער איז מיר, זאָגט ער, מיט
מיין ארורה נישט מקנא...

— און שוועבעלעך — פרעג איך — האָסט דו?

— נאָר וואָס?

— נעם, — זאג איך, — צינד אונטער די בורע... פארברען
דיין אָרעמען ברודערס קרענק...

— פוי! אונטערצינדערס! — בייזערט זיך גוטמאן און לויפט
אָוועק.

זיין גוט הארץ דאַרף צדקה געבען, ער מוז האָבען
אן אָרעמען ברודער! אַניט, וואו וועט ער נעמען עולם-הבא?
און דער אָרעמער ברודער ווייסט נישט, אז זיין נשמה איז
קראנק!

„איינשבת אידען זאלען האלטען, וואָלט משיח געקומען!“

ווייטער א גמרא און ווייטער אן אמת!

איינשבת, ווי עס דאַרף צו זיין, איינאמת'ע נשמה
יתרה!

א נשמה יתרה, וואָס זאָל פיהלען, וואָס זאָל וויסען, ווי יענע
די טאָגטעגליכע, די וואָכעדיגע איז קראנק!
וואו נעמט מען זי?

23.

29טען אָקטאָבער, 1902

איהר געדענקט דאָס אלטע משכילים-ליעד? עס פאַרשווינדען די וואַלקען, די נאכט מיט איהר פינסטערען שלייער ווערט צו-רונען — די ווילדע חיות-רעות אין וואַלד לויפֿען זיך באַהאַלטען אין לעכער און אין היילען, — עס רויטעלט זיך די זוים פון הימעל אין מזרח, א לייכט פרעהליך גערויש געהט דורך די לופטען — הערט א בשורה-טובה: א נייע זון ווערט געבוירען, א נייער טאָג! דאָס האָט געהערט דער „תעודה מיט'ן האַמער און ער קלאַפט אין דער קאמער“: אַרויס פון די בעטען! אַרויס פון די פינסטערע שטיבער אין גאָמס וועלט אַרײַן!

עס איז געווען אַ ליעד פון נצחון, — פאַרוואָס האָט עס אזא האַרץ-טרויעריגע מעלאָדיע געהאַט?

ווייל מען האָט געפיהלט, אז דאָס ליעד איז פאַלש! מען האָט דעם „אַבערגלויבען“ באַגראַבען און אויף זיין קבר געטאַנצט, און דעם אלטען משכיל'ס האַרץ האָט זיך דאָך געקוועלט: ווער ווייסט צי דער „אַבערגלויבען“ איז נישט אַפיר פון אונטער דער האַנט און דער קבר איז לער, אָדער גאָט ווייסט וועמען מיר האָבען באַ-גראַבען?

די זעלבע שאַטען ליגען אין אַרעמען פּאָלקס-אויגען, די זעלבע רוחות-רעות נאָגען איהם אויס די נשמה, די זעלבע פיפערנאָטער-וואַמפירען טרינקען איהם אויס דאָס בלוט פון די אָדערען, דעם מאַרד פון די ביינער...

עס איז קיין מזרח און קיין מאָרגענרויט נישט געווען, געשווייג-דער האָט ערגעץ ווייט אן אויטאָדאָפּע געפלאַקערט, א מזבח מיט מענשען-קרבנות פאַר'ן בל, בעל צי בעל-זכוב — און אפּשר איז דער טאָג געווען נאָר א „קורצער פרייטאָג“, א „טלזומטר“-טאָג אין די לאַנגע שווערע נאכט איז צוריק געקומען מיט איהר שווערען אַטעם, דריקענדיגע חלומות און מערדערייען אין די גאַסען...

אויף אונזער פוילען, שטילען (טייד) שלוח, וואס ריהרט זיך
קוים, קוים, האט פלוצים א וואל געשלאגן!

עס שלאגט מיט קראפט, פון וועלכער דער שלוח האט זיך
שוין לאנג נישט גע'חלומ'ט, און רייסט זיך מיט א בייזער גע-
וואלט אלץ ווייטער און ווייטער!

וואוהין? אפשר צום גרעדן-התחתון — ער האט געהערט
דרש'נען פון לעבען, פון קראפט, פון שעהנקייט! און אפשר צו
רבה-כריכהנא'ס ארט, וואו הימעל און ערד קושען זיך, און א
זיס-ציטערניש נעמט דורך די ערד און פלאם-פייער ווערט דער הי-
מעל! און אפשר גל א ט אזוי, אין דער וועלט אריין, גאט און
לייט להכעים איבער'ן זאמד אריבער, נאך וואס גרעניצען? רחבות
ווייל ער, צום איין-סוף בענקט ער!

זינגט, משכילים! פרעהט אייד און זינגט, פון אונזער שלוח
וועט אים ווערען!

זינגט נישט, משכילים! און ווילט איהר אייד נארען,
זינגט אייער נצחון נאך מיט א הארץ-טרויעריגער מעלאדיע,
עהנליך צו א קלאגליעך, צו א שטילען הספד!

דער וואל איז נישט שולדיג, וואס ער הויבט זיך און שלאגט,
נאך דער רוח — א דבוק איז אין וואל אריין. אפשר א נשמה
יתרה, און דאס יאגט און טרייבט, און שטיפט און ווארפט!
דער וואל אליין איז וואס ער, די זילבערנע שוים אויף
זיין רוקען איז אויך נאך וואסער; וואסער מיט דער אייביגער טבע
צו פליסען, וואו עס לאזט זיך, וואו א שפאלט, וואס נידעריגער,
וואס טיפער, וואס באהאלטענער!

זעהט — דער דבוק האט זיך באפרייט, דער רוח איז אין זיין
רוח אריינגעגאנגען, אויס נשמה-יתרה, און דער גרויסער גולם —
דער וואל בלייבט פאר זיך אליין דערשראקען, דערשראקען פאר זיין
אייגענער העזה — נאך פארציטערט, הויבט זיך אן אפצורוקען,
צוריק, צוריק אין דער מאמעס שוים אריין, צופליסען זיך, צוריקען,
און פארגעסען ווערען אין דער פוילער שטילקייט פון אלטען פויל-
שוואכען שלוח...

מיר שווימען צוריק! און נאך ווי!

שעפט נחת פון שטעדט און שטעדטלעך!

אין לוחין — וואָהלינער גובערניע — האָבען יונגעלייט גע-
וואָלט עפענען אַ לעזע-ביבליאָטעק מיט ביכער און צייטונגען. אין
מען דערפון געוואָר געוואָרען און דער רב, בעצה-אחת מיט שעהנע
בעלי-בתים, האָט אויסגערופען אַן איסור, מען זאָל אויף דער ביב-
ליאָטעק קיין דירה נישט פאַרדינגען און פון ביבליאָטעק-פלאַן איז
געוואָרען גאַרנישט!

אין וואָלבראָם (קעלצער גוב.) איז געווען אַן אסיפה אין גע-
דער שטיבעל. מען האָט געטרונקען אביסעל משקה און צוויי וויכ-
טיגע זאכען פאַרריכט. ערשטענס, האָט מען געלעגט אין חרם
אַריין די מענער, וואָס לאָזען זייערע ווייבער זאָלען טראָגען האָר-
שויטלען אויפ'ן אָרמ פון „גורח-קופקעס“; די ווייבער אליין זאָל
מען אַרויסטרייבען פון שול! צווייטענס, האָט זיך געפונען אַ יונג-
געחמאן, וואָס האָט בשתיקה געלעזען אידישע צייטונגען, האָט מען
ביי איהם גענומען אַ ש ב ו ע ה ד א ו ר י י ת א, אַז מחינם
והלאה וועט ער די עולה נישט טון; אויב ער וויל וויסען נייעס,
וואָס נוצט איהם צום מסחר, זאָל ער לעזען דעם „קוריער וואָר-
שאווסקי“ אָדער „פאַראַנני“...

אין בענדין זענען זיך צוזאמען געקומען פיער צדיקים מיט
אמאָל שערען די שאָף, עס איז געוואָרען אַ גרויסע קאָנקורענץ, און
ר' אלטערל — איינער פון די פיער — האָט געמוזט אַראָפּלאָזען
פון מקח פאר רפואות, פאר בני-זכרים, ווי אויך פאר הצלחה אין
לאַטעריע...

פיער צדיקים כנגד ארבע כנפות זענען אויך באַפאַלען דאָס
קבצנ'ישע זוואָלן... דער פאַרקאן פון בית הקברות איז צולעגט,
די שול איז אַ חורבה, דאָס בית-המדרש-דאָך איז ווי אַ
זיפ: עס רעגענט אַריין און די ספרים פוילען, בעלי-מלאכות געהען
אַרום אַהן ברויט — און די פיער צדיקים האָבען דאָך אַרויסגע-
שלעפט שעהנע עטליכע הונדערט רובל!

פון נאָוואָגעאָרגיעווסק איז מען מבטיח, אַז די מעשה, וואָס
מען האָט געשריבען פון דאָרטיגען לעהרער איז אמת.
אין סאַקאַלי איז פאַראַן אַן אלטע חברה-קדישא מיט אלטע
חטאים... ערב ראש חודש שבט — אַ סעודה-גדולה! ... פאר שבט
לויפט מען אַרום, ווי פאַר'סמ'טע מייז: צי איז נישט עמיץ קראַנק?
צי וועט נישט זיין קיין פעטער בר-מנן? און איז עמיץ קראַנק,

לויפט מען צום דאקטאָר פרעגען, ווי ער האלט, צי וועט ער דער-
געהן ביזן ערב ראש הודש שבט? אז נישט, — פארזעצט מען די
ספר-תורה!...

און אז עס האט זיך געמאכט א חברה א נייע, מיט נייע
תקנות, מיט נייע הנהגות, און רציחות, און גזלות, און פרעסען און
זויפען — שטעלט זיך די אלטע, ווי א חיה-רעה אויף אלע פיער
און לאזט נישט.

ש—י איז א שטערטעל, וואס האט א רב פון רב-לאנד! די
סאקאלער אלטע און ניי ע חברות זענען צו איהם גע-
פאָרען האלטען א דין-תורה... ביידע צדדים האָבען צוזאַמענגע-
קלאפט הונדערט און ניינציג רובל פסק-געלט און דער רב האט
צוויי מאל גע'פסק'ט: פריהער, אז די נייע חברה הייסט נישט
קיין הסנת-גבול, ווייל גזל איז אסור מדאורייתא, און די אלטע
חברה, לויט ווי עס האט זיך אויסגעוויזען, האט גע'גזל'ט אלמנות
מיט יתומים, און דערנאך, — אז מען האט איהם איינגערוימט,
אז אין דער נייער חברה האָבען זיך פארשריבען ציוניסטען, האט
ער איבערגע'פסק'ט: קבורה-געלט איז קיין גזל נישט, א מנהג
ברעכט א דין. א חברה טאָר מען נישט מבטל זיין... אלטע צולע-
גען און יונגע בויען איז נאך נישט גלייך! וכדומה...

פויף, נידעריג, פאלש און יאָמערליך — — —

בא — טרייסט איהר אייד — די פראַווינץ!

און אין וואַרשוי?

אין וואַרשוי גראַפיערט דער לאַמער צדיק פון ביאלע! צוריק
צואוועגס פון אויסלאַנד, שטעלט ער זיך אָפּ אין וואַרשוי... ר' אל-
טערל אויף דער פראַווינץ האט געוואַרפען דעם פרייז, דער ביאלער
האט'ן געהויבען! ביי א אידענע פלעגט ער נעמען אכט, היינט ניין
גולדען! אחוץ דעם ווערט גענומען א מין סטעמפעל — צעהן גראַ-
שען פון יעדען קוויטעל, פאַר א סגולה — א רובל.

און ער נעמט, חלילה, נישט זיך! ער לעבט פון „כוללת" —
פון יאָהר-געלט, וואס חסידים און חסידות שטעלען זיך. די נישט
באשטענדיגע הכנסות (אזוי זאגט ער) געהען קיין ארץ-ישראל!
און ווער גלויבט איהם? ווער לאַזט זיך גענאָרען? ווער לאַזט
זיך שינדען?

נישט קיין גבירים, נישט אפילו קיין בעלי-בתים, נאָר די

ארעמסטע ווייבער, וואס מען טרױבט מיט די קיישלעך פון די גאסען; די אומגליקליכסטע בטלנים, וואס טויגען שוין צו גאר-נישט און האָבען זיך צו גארנישט צו נעמען; די קראנקסטע, וואס האָבען שוין פאַרלוירען דעם צוטרויען צום רופא, אָדער, וואס דער רופא האָט שוין אויסגעדריקט ווי א ציטירן און פארטריבען... די, וואס גיבען דעם גראַשען מיט'ן לעבען, מיט דער נשמה צוזאַמען! פאלשקייט, שווינדל, נידעריגקייט, פוילקייט — שמאך און

שאַנד — — —

— אלטע זאכען, — זאגט איהר, אלטע, טאָגטעגליכע זאכען. אוי, מענשען, מענשען, הלאזי וואָלטען זיי נישט אלט, נישט טאָגטעגליך געווען!

זיי זענען אבער אזוי אלט, אז גאנץ אלטע מענשען זענען שוין מיט זיי געבוירען און קאָנען זיך אנדערש דאָס אידישע לעבען נישט פאַרשטעלען, און מען ווערט אָפהענגיק אָדער מען פאַרמאכט די אויגען און מען זאגט זיך: מיר זעהען נישט, על־כן עקזיסטירט עס נישט! זיי זענען אבער נאָך טאָגטעגליכע פאקטען, אומעטום, אי־בעראל, אין גאנץ תפוצות־ישראל, און מען ווערט געוועהנט דערצו ווי צו אַן אלטער, פאַרעלטערטער קרענק; און מען פאַרלירט אין דער פוילקייט דעם חוש־הרית, ווי דער קראַט אונטער דער ערד די אויגען!

און מען לעבט אין דער פאלשקייט, אינ'ם שווינדל, אין פוילקייט, אין שמאך און שאַנד און מען זינגט ברח'נישע נצחון־ליעדלעך — נאָר די מעלאָדיע? אד, די מעלאָדיע, זי פעלשט אַן אייך. זי באווייזט, אז איהר נאָרט אייך!

און עס געהט צו שמחת־תורה!

און דער יאָמערליכער, פינסטערער, פוילער, נידעריגער עולם וועט אַרויסכאפּען דאָס תורה'לע פון אַרױן־קודש און וועט זיך פרע־הען מיט איהר, און וועט זינגען איבער איהר און טאַנצען מיט איהר — — —

קינדער אויף די בענק וועלען האַלטען אַלערליי קאָלירטע פּעה־נער מיט רויטע עפעל און ליכטלעך און הברלות איבער די עפעל און דער עולם מיט'ן תורה'לע וועט טאַנצען און הקפות מאכען, אַרום שלחן, אַרום הייליגען שלחן...

די הענט וועלען זי האלטען, די ליפען וועלען קושען, די פיס — אונטערטאנצען, די מיילער — זינגען —

א פרייד האבען זיי מיט'ן תורה'לע...

און דאס תורה'לע מיט זיי ?

אז דער עולם וועט אהיים געהן נאכ'ן זינגען, נאכ'ן טאנצען,

וועט דאס תורה'לע בלייבען איינע אליין צוריק אינ'ם ארון, אין

פינסטערען ארון...

שטיל וועט זיין אין ביתהמדרש, אויסגעהן וועלען די ליכט

און דאס תורה'לע וועט, אין דער שטילער פינסטערקייט אין ענגען

ארון פארמאכט, — וויינען !

זי וועט וויינען, ווייל אומריינע הענט האבען זי געהאלזט, אומ-

ריינע ליפען — געקושט, אומריינע, דורכגעפוילטע מענשען האבען

זיך מיט איהר געפרעהט, מיט איהר געטאנצט...

24.

6טען נאָוועמבער, 1902

היינט בין איך א „בא בטענה“.

און א טענה האָב איך צו דער באַבע יאכנע'ס אייניקלעך —
 צו מיינע קאַרעספּאָנדענטען פון שטעדט און שטעדטלעך.
 וואָס זיי מאכען מיר בלינד מיט ט ו נ ק ע ל ע ז פאפיר.
 העלער טינט, פאַרצוקטע אותיות און משונה'דיגער אַרטאָגראַפיע.
 בין איך זיי מוחל! איך בין שוין קיין יונגערמאן נישט און ביז'ן
 טויט אריין וועלען נאָך די אויגען אויסהאַלטען; איז נאָך א פאַר
 ברילען! פארוואס אבער שרייבען זיי דאָס ש י ט ע ר ע און
 לאַזען דאָס ג ע ר י כ ט ע ביי זיך?

וואָס זיי טויג, דאָס פארגעסען זיי נישט. „למען השם מיין
 כריף אַפּצודרוקען אַזאָן א שום שנוי, איזער מעגט נאָר פארשענערען.
 פארפּוצען; אַבער, למען השם, נישט מעהר“ — „למען השם מיין
 נאָמען נ י ש ט אַפּצודרוקען, די פאַנאַטיקער וועלען מיר עוקר
 מן השורש זיין, אויפּעסען“ — דאָס געדענקען זיי, אבער דאָס רעכ-
 טע, דאָס וויכטיגע, וואָס קאָן אַנכאַפּען ביים האַרץ, ביי דער נשמה
 — פארגעסען זיי!

איך קריג א קאַרעספּאָנדענציע פון דרויא, ווילנער גוב. גראד
 א פיין בויגעלע פאפיר, פאַרשריבען אויף אלע פיער זייטען. א מעשה
 שחיה מיט א „מטיף-לציון“ און א „בעל-מחלוקת“, דער מטיף איז
 געקומען, געבעטען רשות ביי בעל-יבתיים, ביי „בכבוד'ע, אַרענט-
 ליכע בעל-יבתיים און עלטערע בעל-יבתיים“. — זיי האָבען ער-
 לויבט, מען האָט אויפּגעהאנגען אין מקום-קדוש א צעמעל — א
 מודעה; איז געקומען דער בעל-מחלוקת און האָט די מודעה אַפּ-
 געריסען.

דאָס איז געוועזען פרייטאָג. שבת איז נאָך ערנסטער געווען.
 דער מטיף וויל זאָגען, אַרענטליכע בכבוד'ע עלטערע בעל-יבתיים
 שטעלען אויף די אויערען, נאָר דער „בעל-דבר“ שטעלט זיך אויף
 די פיס און שרייט: „איידער פון צ י ו ז אין א מ ק ו ס

ס ד ו ש. איז גלייכער צו רעדען נבול-פה, פון שמד... א מערכה, וואס דער ראבינער איז אנגעקומען, דער דאקטאר ב. ! ער האט דעם עולם בארוהיגט און דער מגיד איז ארויף אויף דער בימה! ...
ד א ס איז געווען שבת; זונטאג איז די זאך גענאנגען שוין ט י פ ע ר.

„איינמאל איז קיינמאל“, האט דער מטיף געטראכט און צו געזאגט א דרשה אויף זונטאג, זיגער זיבען פארנאכט. זונטאג, זיגער זיבען פארנאכט, דער עולם לויפט אין בית-המדרש אריין, קעפ אויף קעפ, קינד-און-קייט, סטאפ! דער בית-המדרש איז פארמאכט; דער בעל-דבר האט אויפגעהאנגען א פעסטען. שווערען אייזערנעם שלאס אויף דער בית-המדרש-טיר! מען רופט צו שלום, מען וויל א פשרה מאכען, דרויער ציוניסטען האבן בען פיינט מחלוקת שנאת-מות, נאך דער בעל-דבר איז נעלם גע-ווארען, און דער שווערער שווארצער שלאס — שווייגט! דרויער ציוניסטען ווייסען אבער, אז ציוניזם איז תחיה, תחיה — לעבען, לעבען איז, אויסער עברית בעברית אין חדרים, כת, השגה מויערען צו ברעכען — אויס שלאס! די טיר אויפגעזעצט, די פעסטונג איינגענומען! דער בית-המדרש איז אבער פינסטער, ווי דאס הארץ ביים בעל-דבר! קיין טראפען „קעראסין“, קיין זכר פון קיין ליכט! די דרויער ציוניסטען טרעטען אבער פאר דער פינסטערקייט נישט אפ — מען קלאפט צוזאמען א פאך גראשען, מען שיקט נאך „קעראסין“, נאך ליכט, והעיר שושן צהלה ושמחה — הירד! דער מטיף זאגט!

והעקר חסר מן הספר: ו ו א ס האט דער מגיד געזאגט? וואס האט ער פארזייהט אין די דרויער הערצער און וואס וועט דארט וואקסען?

פאראן א שטערטעל אויף דער גרענעץ, פלאצקער גובערניע, דאברזשין הייט עס, דאס טייכעל דרעווענץ שניידט עס דורך, דער גערער פיהרט עס ביי דער נאז, דער אלעקסאנדראווער, אטוואצ-קער אחוץ שאר ירקות מעלקען עס אויס, פון הינטער קראקוי קומט דער פאדגארושער און שערט די שאף. מיט איין ווארט, א שטערטעל

מיט א פרצוף-פנים, ווי אלע שטעדטלעך, נאָר א רב, לויט מען שרייבט, האָט עס אן אויסטערלישען! מיר זענען געוועהנט מיט שטילע, אויסגעווייקטע פארמאטערטע רבנים, שאין כחם אלא בפיהם — שופר צו בלאָזען, נעילה צו דאוונען, אפיקורסים, און ציוניסטען, וואָס זענען עהנליך צו אפיקורסים, אין חרם אריינצולעגן. — דער דאָבזשיצער רב אבער האָט א יד, א גאָלדענע יד און גיט, ווען מען דארף, א מתנת-יד!

און, א געוויסען שבת צו מנחת, האָט זיך אָפגעשפילט א שעהנע סצענע אין בית-המדרש.

דער רב האָט זיך פארשפעטיגט, געקומען צום אויסגעמען, דער בעל-פתיחה געהט שוין מיט'ן ספר.

דער רב קומט אריין און גיט א געשריי: צוריק אריינשטעלען!

דער בעל-פתיחה פאָלגט.

דאָס ספר איז צוריק אין אָרון, און דער רב פרעגט בקול רם:

— וועלכער שייגעץ האָט עס געהייסען, מען זאָל זיך שטעלען

דאוונען אָהן מיר?

דער עולם שווייגט, נאָר איינער א בעל-הבית ענטפערט:

— דער שייגעץ, וואָס האָט אייך פאר א רב געמאכט!

און — דריי פעטש, דריי פלאַמענדיגע פעטש פליהען; דאָס

האָט דער רב אָנגעמאָסטען און צוגעקלעפט דעם שייגעץ, וואָס

האט'ן פאר א רב געמאכט; ערשט מיט צוויי יאָהר צוריק, ווי מען

שרייבט.

אָ שעהנע מעשה, נאָר דאָס געדיכטע פעהלט: וואָס קאָן

דער רב אַויסער פאטשען?

מען שרייבט: אונזערע רבנים שלאָפען נישט! זיי גרייטען זיך צו מלחמה, גארטלען זיך די לענדען! זיי פיהלען, אז עס האלט ביי „ערקתא דמסאני“, נאָר עס וועט ווייטער געהן! פון קאָפּ ביז פיס באוואפענט האָבען זיי זיך אויף די וואַלען, ביי די גרענעצען פון זייער ממשלה, מיט פייערדיגען תלמוד-חכם-כעס אין די אויגען, מיט שופרות אין די הענט... פון ארומיגע קהלות הערט זיך מעשים, מען שטעלט שומרים שבת ביים ערוב און מען געהט נישט אַרויס

שפאצירען הינטער דער שטאדט קיין זכרים מיט נקבות, אפילו מיט
לייבליכע שוועסטער, אפילו מיט אייגענע ווייבער נישט. יעדען מין
באזונדער לאזט מען, נאָר ביי דער גרענעץ רעוודירט מען, צי האָר
בען זיי נישט קיין טרפה'נע סחורה: אביסעל־קטרות, א נאָז־מיר
כעל אין קעשענע! „אונזער“ רב האָט אויסגערופען, אז מען טאָר
נישט מצרף זיין צום מנין די מחלל־שבת־ניקעס, וואָס טראָגען נאָר
טיכלעך, וואָס טרינקען פרייטאָג־צונאכטס, נאָר דער ערשטער
סעודה, הייסען טיי פון ש פ ע ט אויפגעשטעלטע סאמאָואַרען.
וואָס זענען מוצאי שבת יוצא מיט דריי שטערען און רויכערען פאר
הבדלה! און א כרוז בכתב האָט ער אַרויסגעלאָזט: „מען זאָל זהיר
זיין אין תורת־משה, אידישע קינדער זאָלען זי לערנען כסדר, מיט
פירוש רש"י, חס־שולום — נישט איבערהיפערען „ויקרא“, נישט
די רש"י פון מעשה שהיה ביי ראובן'ען... וכדומה! וואָרים אניט,
עתידה תורה שתשתכח מישראל, עס וועלען אַרויסוואקסען גוים,
ציוניסטען, אפּקורסים וכו', וכו'... און די שטאָדט שווייגט, שעפט
נאָר נחת!

און דער קאַרעספּאָנדענט בעט: זעהט למען השם אַרויסצור
שטעלען אונזער שטאָדט מיט דער גובערניע, למשל ולשנינה, אויף
חרפה און שאַנד!

נאָר א קלייניגקייט האָט דער קאַרעספּאָנדענט פארנעמען צו
שרייבען: ווי הייסט די שטאָדט? וואו ליגט זי?

פיעטרקאָווער גובערניע (פוילען) האָט א שטעדטעל ברעזין.
ברעזין לעבט פון דער נאָדעל; זי ארבייט טאָנדעט. פון גאנץ
רוסלאַנד קומען זיך צוזאַמען סוחרים און קויפען אויף ברעזינער
סחורה און באקליינען די רוסישע רערפער. קינד און קייט, אז מען
האָט נאָר א האנט און מען קאָן א נאָדעל האלטען, איז מען שוין
שניידער! א גאנץ יאָהר סעזאָן, א גאנץ יאָהר ארבייט, עס פעחלט
קיין פרנסה נישט! אויסער פאר ימים־טובים. פאַראן אפילו גבירים,
נאָר פריש אויפגעקומענע, נישט לאַנג די נאָדעל אוועקגעלעגט! און
דאָס גאנצע שטעדטעל ארבייט, אויסער קאליקעס, אויסער כליר
קורש און אויפגעקומענע גבירים, און אויסער די מאַגאזיניערס, וואָס

קויפען אויף די סחורה און פארקויפען זי די פרעמדע סוחרים. אר-
בייטען ווערט געארבייט אכטצעהן שעה אין מעתלעך, באקומען
באקומט מען זעכציג קאפיקעס פאר א קאסטיום מיט צוראטען —
נאך הונגערען הונגערט כמעט קיינער נישט.

אמת, אינטערעסאנט? א טאנדעט-שטעדטעל, א שניידעריש-
שטעדטעל, דורכאויס „גייע-כפון“, אויסער קאליקעס...

נאך ווי זעהט דאס שטעדטעל אויס?

ווי אזוי ענטפערט עס אויף פארשידענע לעבענס-פראגען?

צי איז עס צופרידען מיט אכטצעהן שעה ארבייט א מעתלעך
און זעכציג קאפיקעס שניידעריג-עלט פאר א קאסטיום מיט צורא-
טען? וואס זאגט עס בנוגע צו ציוניזם? צי האט עס געהערט
פון עקאנאמישער ארבייט אין ציוניזם? וכדומה...

פון דעם קיין ווארט! עס ווערט נאך דערצעהלט פון אן „איקס-
מיקס“, וואס דער רב האט געשפילט מיט'ן שטעדטעל. פאראן צוויי
שוחטים, מען פיהלט, אז עס פעהלט א דריטער: דער רב האט אין
דער משפחה א שטיקעל קאנדידאט, די שטאדט איז פון קאנדידאט
נישט זעהר צופרידען, הויבט זיך אן „איקס-מיקס“: זאגט די
שטאדט: „מען דארף א דריטען שוחט“, ענטפערט דער רב: „איך
האב א קרוב א שוחט!“ זאגט די שטאדט: „מיר ווילען נישט
איער קרוב“, ענטפערט דער רב — „מען דארף נישט קיין דריטען
שוחט“ וחוזר חלילה...

פון מיראפאָל, וואָהלינער גובערניע — א בויגען פאפיר!

וואָהלין איז וואָהלין און — איהר שפילט אייך מיט מיראפאָל?
איין מיראפאָלער באַד גיט מעהר מאטעריאל, ווי גאנץ אַדעס מיט'ן
ים צוזאמען! א וואו ראיח: אַדעס שווייגט און מיראפאָל שיקט
גאנצע בויגען פאפיר! דאָס מיראפאָלער באַד, מוזט איהר וויסען,
שטעהט אויפ'ן רוקען פון א בארג, פון פאָרענט צוויי שטאָק: א
באָד און א בוידעם, פון דער הינמערזייט געהט מען גלייך אריין
אין בוידעם-טיר, וואו די באַד-בעזעמלעך ליגען. עס זעהט אויס,
גלייך דער בארג איז באשאפען געוואָרען מששת ימי בראשית צו-
ליעב דעם באַד מיט'ן בעדער; מען זאָל קיין לייטער צום בוידעם

נישט דארפן, דער גרעסטער חלש זאל לייכט צוקומען צום אוצר פון פרישע באדבעזעמלעך; וואלט נאך אזוי לייכט געווען הושענות צו באקומען!

און נישט אומזיסט האט די מיראפאלער באד מיט דער מקוה די זכיה, דער מיראפאלער צדיק ר' דוד'ל זאל זיך פארען און שווער קען אין איהר. עס איז אן אלט, זעהר אן אלט באד, פון קדמונים א באד! דאס אויפהאלטען די אלטע חורבה קאסט מיראפאלער קהל א צוועלף הונדערט הובל א יאהר, און דאך איז זי שטענדיג בחזקת סכנה!

דער ארענדאטאר פון באד צעהלט אינגאנצען זעקס הונדערט הובל א יאהר, דערפאר איז ער מחויב: בכבודו ובעצמו, אדער ע"י שליח דעם באד-גוי, צוטראגען קאכענדיג וואסער צום גבאי אויף וואנעם, וויפיעל מען דארף, און שנית, בשעת הדיק, אז קהל דארף געלט, גיט ער דאס שכירות פאראויס. היינט, למשל, איז די באד „פארקאשפערט" אויף גאנצע זעקס יאהר! פארשטעהט זיך, אז דער ארענדאטאר וויל שוין מעהר קיין געלט נישט אויסלעגען, קהל האט נישט פון וואנען, און אז עס פאלט ארויס א שטיון, א ציגעל צי א שינדעל פון באד — בלייבט א לאך. הכלל די באד זעהט אויס, הלאזי אויפ'ן בוקארעשטער טהעאטער געזאגט, נאך נישט איז דעם געהט עס, עס האט זיך אין באד א וואונדערליכע שרעקליכע מעשה געטראפען...

אויפ'ן בארג וואסען א פאך גרעזלעך און אין מיראפאל גע- פינען זיך הונדעריגע בהמות.

איינמאל שפאצירט זיך אזא בהמה אויפ'ן בארג און זוכט חיונה... דער קאפ צו דער ערד, די צונג ארויסגעלאזט און טריט ביי טריט. פלוצלונג בלייבט זי שטען. דער בעדער האט פארגעסען דאס טירעל פון באד-ביידעם צו פארמאכען, און דער הונדעריגער בהמה איז פארלאפען א געשמאקער ריח פון פרישע באד-בעזעמלעך! שטענדיג איז דער בוידעם פארשלאסען, — אפילו נישט מיט א דרויער שלאס פאר א ציוניסטישען מטיף, נאך מיט א שלעסעל. יוצא צו זיין פאר א מיראפאלער הונדעריגער בהמה — און היינט, דער גרעדן איז אפען! די בהמה קלערט נישט לאנג, געהט נאך דער תאוה, לאזט זיך אין גרעדן אריין, און פרעסט... וואס מעהר זי פרעסט, פרעהליכער ווערט זי, זאט — הויבט זי אן טאנצען:

טאנצענדיג דערלאנגט זי דער אלטער סטעליע קלעפ, לעכערט זי דורך און פאלט אין מקוה אריין אפשר א האלבע שעה נאך ר' דוד'לס טבילה...

זי פאלט אין מקוה אריין, ברעכט די פיס און — מעשה שטן — מען קאן זי אפילו כשר נישט קוילען!

דאכט זיך, א שעהנע מעשה און דאס געדויכטע פעהלט! ווער איז די בהמה, וואס האט זיך אריינגעריסען אין מקוה אריין זוכען תקון נאך דעם צדיק ר' דוד'לס טבילה? וואס איז זי געווען און וואס האט זי געזינדיגט, און פארוואס איז איהר נישט באשערט געווען געקוילעט צו ווערען אויף כשר? און וואס זאגט דערצו דער תמים ר' דוד'ל? צי מיינט ער נישט, אז די ארעמע בהמה, וואס מען האט נישט געקאנט קוילען אויף כשר, וועט מווען נאכאמאל מגולגל ווערען? און איז וועמען?

איד בין זיכער, אז גאנץ מיראפאל רעדט דערפון און קלערט דעריבער, און אונזער קארעספאנדענט באשעפטיגט זיך מיט נארישע שאלות: ווען וועט מען פארריכטען די באד? וואס וועלען די ווייבער טון? עס געהט צו זיינטער...

וכדומה!

נו, איז אויסצוהאלטען מיט דער באבע יאכנעם אייניקלעך!

25.

20טען נאָוועמבער, 1902

פון בונענאס אייראָס ווערט געשריבען :
 די פאָליציי האָט געזוכט אין א געוויסען הויז געפעלשטע
 מאַרקען און אין קעלער פון הויז האָט זי געפונען יונגע מיידלעך,
 געבונדענע מיט שטריק, האַלב נאָקעטע מיט צייכענס פון ריטער
 און שטעקענס אויף די לייבער.
 אַרויסגעוויזען האָט זי, אז דאָס זענען אַרויסגע'גנב'עטע
 נפשות, וואָס די רוצחים, די נפשות־הענדלער האָבען פאַרקויפט
 אויף זינד, שאַנד און שפּאַט... מאַנכע האָבען זיך שוין לאַנג אונט
 טערגעגעבען און געוואָרען, וואָס מען האָט פון זיי געוואָלט, אונט
 דערע האָבען זיך גע'ס'מ'ט, אַרויסגעוואָרפען זיך דורך פענסטער,
 פאַרגאַסען זיך די פּנימ'ער מיט וויטריאַל. די האַלט מען שוין גע
 בונדען, און מען פייניגט זיי מיט הונגער, דורשט און שלעג, ביז
 זיי וועלען נישט נאָכגעבען...

— פון וואנען איד קום קיין בונענאס אייראָס ?
 ערשטענס, איז בונענאס אייראָס א אידישע שטאָדט, ווי אלע
 א י ד י ש ע ש ט ע ד ט ; בפרט זייט די פאריזער „כל ישראל
 חברים" האָט אהין געשיקט אידישע ארבייטער און זיי געהען אויס
 פאר הונגער, ווייל אַהן הישפּאַניש איז שווער ארבייט צו געפיר
 נען ; צווייטענס, האָט מען אין דעם קעלער אידישע טעכטער גע
 פונען, און הוקא פון אונזערע קאנטען...
 אונזערע אידישע טעכטער וואלגערען זיך ארום נישט אין איין
 קעלער...

די פאָליציי שווייגט, ווייל מען צאָהלט איהר, זי זאָל שווייגען.
 קהל שווייגט, ווייל אויף אזוינע זאכען האָט עס אַר !
 און דער בונענאס אייראָס'ער רב שווייגט, פונקט ווי אונזערע
 רבנים שווייגען... כאָטש די נפשות־הענדלער געהען ארום אין גאנץ
 תפוצות ישראל...

— ווייטער די רבנים?

— געוויס! די נפשות-הענדלער געפינען זיך דארט, וואו מען לעזט נישט, נאך מען לערענט; וואו עס זאגט נישט קיין מטיף, נאך א „בעל-דרשן“, וואו דאס רב'עלע לערענט אלשיך אין קלויז, דער רב דרש'ענט פון חמץ-נקשה פון איין שבת הגדול צום צווייטן טען, און דער הייליגער רבי האט זיין אפגעקראם מיט הבטחות אויף געזונט, בניס-זכרים, יראת-שמים, זכה-כגורל'ס און וואס איהר ווילט...

און אלע דריי, דאס קלויז-רב'עלע, דער שטאדט-רב און דער נע-זונד — דאס הייליגע רבי'עלע — האבען, אחוץ זייערע פרנסות און למודים נאך נייע שאלות צו פסק'נען! וועניג טעפעל-לעפעל שאלות, שאלות-נשים, ווערען נאך געבוירען הארבע, ברענענדיגע שאלות שחזמן גרמן: צי מען מען א ציוניסט מצרף זיין צום מנין? און, ביי הפסד — מרובה, ווען היימישע, כשר'ע לייט ווילען קויפען בחצי חנם, צי מען מען צולאזען צו דער ליציטאציע פון עליות און מצוות א שטייפען קאלנער? צי איז דער חרם אויף איר רישע צייטונגען חל אויפ'ן „וואסכאד“, ווייל די ענינים זענען איר רישע, צי ניין, ווייל דאס לשון איז נישט איריש?

און איר, מרנן ורבנן ורבתי, האב פאר אייך נאך א שאלה. פריהער דער ספור המעשה:

ערנעץ איז א קליין שטעטעל האט געוואוינט אן אלמנה מיט א טאכטער. זייט מוחל — אייגענטליך מיט צוויי טעכטער, נאך צו דער שאלה, געהערט נאך איינע, די עלטערע. און — פאר אייך נישט אויף זיך, רבותים, איז די עלטערע טאכטער א גרויסע יפה-פיה געווען, (אפשר היינט אויך) ממש א „פארנעמעניש פאר די אויגען“ — א פארטרעט! עס איז טאקע „שקר החן“, פונדעסט-וועגען... איהר ווייסט דאך, היינטיגע צייטען... און די אלמנה האט זיך נישט געקאנט אפיאגען פון שדכנים מיט חתנים! מען האט געזאגט: אן אוצר האט זי, די אלמנה! און מען האט איהר מקנא געווען, און אלע בחורים האבען זיך מיט אלע כחות געריסען צום אוצר, ווי די נאכט-זומער-פייגעלעך, אויב איהר ווייסט, צו א ברע-נענדיגען לאמפ... און זיי האבען זיך די פליגעלעך אפגעברענט, די נשמה'לעך פאר'שרפ'ט און לא עליכם — גארנישט! דעם מיידעל האט עפעס בעסערס גע'חלומ'ט, ווי קליינשטעטעלדיגע חתנים!

און עס איז געקומען א מול'דיגער טאג, ווען איהר חלום האָט גע-
זאָלט מקוים ווערען! עס איז צו איהר אראָפּגעקומען, ווי איז
פאַלקס-ליעדלעל שמעדת: „א אינגעלע פון וויען!“ אייגענטליך —
א יונגערמאן, ער האָט איז וויען פון איהר שעהנדיקייט געהערט און
עס האָט איהם צו איהר ווי מיט צוואנגען געצויגען. און ער איז דעם
מיידעל געפעלען, דער מוטער אויך; ער האָט זיך פאַרגעשטעלט
אלס באַנקיר פון א גרויסער, גרויסער שטאָט! און עס זענען
צום מול תנאים געווען. און מען האָט טעלער צובראָכען... און עס
האָט זיך געפונען א רב צו סדור קדושין, און מען האָט א חופה גע-
שמעלט, און א גלעזעל געפלאצט, און א לעבען אויך! — — —

נאָר עטליכע טעג האָט דאָס פאַרפאַלק געזאָלט פאַהרען קיין
וויען, געקומען איז עס קיין בוקארעסט און דעם חתנ'ס א פעטער
האָט דאָס יונגע ווייבעל פארקויפט און טראַנספארטירט קיין קאָנסט-
טאַנטניאָפּאָל, א רייכען טערקישען פאַשאַ אין האַרעם אריין...

אפּשר ווייסט איהר נישט, רבותים, וואָס „הארעם“ איז? זייט
וויסען, אז ביי די מערקען איז חרם דרבנו גרשון נישט נהג. און
וואָס רייכער א מערק איז, מעהר ווייבער האָט ער. און „עפענטליך
רעכטליך“, נישט בסוד, ווי אונזערע גבירים מוזען טון! קיין גרויס
נחת דערפון האָבען די ווייבער נישט! זיי ווערען געהאלטען אונ-
טער שלאָס און ריגעל, עס זאָל אויף זיי קיין פרעמד אויג פון א
פרעמדען מאַנספערשוינ נישט פאלען: אצינד, רבותים, דערמאָנט
אייד אַז אַחשוּרוש'ען פון דער מגילה, אַז „ב י ת הנשים“,
„ש ו מ ר הנשים“ און אַז די סריסים — וועט איהר שוין ווי-
סען, וואָס האַרעם איז טייטש!

נאָר נישט אין דעם געהט עס. דאָס איז מעשים בכל יום. הונד-
דערט אַזוינע מעשיות קאָנען דערצעהלט און געדרוקט ווערען, און
איהר, טייערע רבנים, וואָס לייענט נאָר אַ ל ט ע, נישט קיין
נייע ספרים, וועט נישט וויסען, נישט וועלען וויסען און ווייטער
געבען חופה וקדושין! עס איז אייער פרנסה! און פראַוואַט נישט
געבען, וועלען עס פאר אייד אנדערע טון; יתהימדישיהי, א מלמד,
אַזוי א ירא שמים, א איד מיט א גארטעל, ווען אפילו אַ ה ז
עברי...

די ברכות זענען זיי צוליעב געדרוקט מיט גרויסע אותיות

און געפֿינטעלט...

די ש א ל ה, וואס איך וויל אייך פרענען, איז אן אנדערע.
הערט ווייטער:

דעם אַרעמען יונגען ווייבעל איז א נס געשעהען. זי האָט חו
געקראָגען ביים עלטסטען סרים פון האַרעם אין די אויגען, און עס
איז איהר געראַטען אהיים צו שיקען א בריף צו דער מוטער. און א
נס בתוך נס — דער בריף איז אָנגעקומען, כאָטש טערקישע פּאָסט!
און די אלמנה איז געלאָפּען מיט אַ יללה צום גובערנאַטאָר, און דער
גובערנאַטאָר האָט אויף איהר רחמנות באקומען און געשריבען צו
די הויכע פענסטער. און די הויכע פענסטער האָבען זיך אַריינגע-
מישט, און מען האָט דאָס ווייבעל אָפּגענומען און אָפּגעשיקט דער
מוטער.

דאָס „אינגעלע פון וויען“, פאַרשטעהט זיך, איז לאַנג א
נעלם!

אצינד געהט דער גוף השאלה: צי דארף דאָס יונגע ווייבעל
א גט?

צי זענען אַזוינע קרושין לשם גנבה פון א נפש, לשם זנות—
צי זענען אַזוינע קרושין תופש און זי מוז בלייבען אן עגונה?
צי האָט איהר, איהר היינטיגע גאונים, פיערדיגע שפיץ-ביי-
שפיץ קעפּ, צי האָט איהר קיין שום מיטעל נישט זי צו באפרייען
„מכבלי הענוו“?

און אז יא, צי געפינען זיך צווישען אייך אַזוינע מענשען,
וואָס זאָלען עס אַרויסזאָגען און אויף זיך שטעלען און
פּסק'נען? אַזוינע, וואָס זאָלען אַזוינס אויף זיך נעמען, — וואָס
מען זאָל קאָנען פון זיי האָפּען, וואָס עס איז פאַר אַ תקנה פאַר
„בנות-ישראל“?

ווי מיינט איהר, אפשר דער ליפסקער רב?

„אין נאָמען פון זיין לעבען נאָמען, וואָס האָט הימעל און
ערד באשאפּען“ —

דאָס איז אן אנהויב פון א כתב, וואָס דער ליפסקער רב האָט
אַרויסגעגעבען זיין קהל.

און וואָס וויל ער דערצעהלען דער הרב האב"ד דק"ק ליפסק אין
נאָמען פון זיין לעבען נאָמען, וואָס האָט הימעל און ערד באשא-

פען? ער דערצעהלט, וואָס פאר אַ התחייבות ער האָט אויף זיך גע-
נומען קענען ליפסקער קהל!

„איד, אונטערשריבענער, — קלינגט דאָס התחייבות — בין
מודה, און מיין חתימה זאָל זיין אויף מיר באַגלויבט, ווי הונדערט
ערות, אז איד, הרב האב"ד דק"ק ליפסק, נישט גענויט, גאָר אַזאָ א
שום אונס, נאָר טאָקע מיט מיין אייגענעם גוטען ווילען, האָב אויף
מיר גענומען, אַ נדר געטאָן, און אַ נדר אויף קהל'שער דעה, וואָס
מען קאָן נישט מתיר זיין, אז פון היינט אָן און ווייטער טאָר איד
מיר מיט קיינעם פון ליפסקער קהל נישט ווערטלען, נישט קרי-
גען, נישט רופען מיט צונעמען, מבזה זיין... נישט איד, נישט מיין
הויזגעזינט... און אויב עמיץ פון מיין הויזגעזינט וועט עמיצען
יהיה מ'שיהיה פון ליפסקער קהל זידלען, בין איד מחויב אַנצור-
שריען, און שטיל מאַכען... און איד וועל די ליפסקער בעליבתיים
נישט שטערען צו מאַכען חברות, צו לערנען ש"ס אָדער משניות...
אויך נעם איד אויף מיר, עס זאָל שוין מעהר צו מיין שטוב קיין
עולה קיין צוטריט נישט האָבען. איד זאָל אין מיין הויז מעהר נישט
אַריינלאָזען די מענשען מיט צינגער, וואָס באַרעדען די שטאָרט און
זענען זי מבזה... אויך וועל איד די בעליבתיים פון שטאָרט נישט
שטערען אין זייערע פרנסות, און וועל נאָר קוקען אויפ'ן שכירות...
אַט, דעם בריף האָט אונטערגעשריבען: יהודה ליב בר' מיכאל
ראָזענבערג חו"פ"ק ליפסק און צוגעלעגט דעם רבנ'ישען שטעמפעל...
וואָס פאר אַ הויז האָט דער ליפסקער רב געפיהרט? ווער איז
זיין הויזגעזינט?

וואָס פאר אַ „מענשען מיט צינגער“ האָבען זיך ביי איהם
אויפגעהאלטען?

וואָס פאר אַ פרנסות האָבען עס די ליפסקער בעליבתיים, וועל-
כע דער רב מיט'ן הויזגעזינט האָבען געקאָנט שטערען און זיך
מתחייב געווען נישט צו שטערען?

וואָס האָט דער רב געוואָלט אַויסער שכירות?

דאָס זענען שאלות, אפשר האַרבע שאלות! אבער דאָס איז
שוין זיכער, אז אויפ'ן ליפסקער רב איז שוין נישט צו רעכענען!
אַז ווען עס וועט קומען צו אַ ליפסקער מיידעל א „אינגעלע פון
ווינע“, וועט דער ליפסקער רב, וואָס מוז קוקען אויף זיין שכירות,

נישט קלערען, נישט איבערפרעגן און תוך כדי דבור געבען חופה וקדושין...

און אז דער „אינגעלע פון וויען“ וועט נעלם ווערען, און אז אלמנה'ס א טאכטער וועט על פי נס צוריק קומען פון קאנסטאנטינאפאל, צי פון בוענאס-אייראס, וועט דער ליפסקער רב פאר איהר קיין עצה און קיין ראט נישט געפינען, אפילו נישט זוכען... פון אזוינע רבנים וועלען שוין אידישע טעכטער נישט געהאלפן ווערען! און נישט פון נ...ער רב!

ווער דער נ...ער רב איז?

א איד א למדן, א מדקדק במצוות און ווי זאל איך אייך אויס-מאלען? אפילו א בעל-נסיון...

ערשט נישט לאנג האט ער אויך א נסיון געהאט.

נאר זאל ער עס בעסער אליין דערצעהלען. מיט זיין אייגענעם לשון.

„אין מיין שטערטעל, פארשטעהט איהר מיד, איז פאראן איי-נער א טוביה. א איד — א האלץ-העקער. אומשטיינס געזאגט, א האלץ-העקער — ער האט דען כח דערצו? נאר א מענש אויף דער עלטער, האט זיך נישט צו וואס צו נעמען, קוים אלף-בית און קאן אפילו קיין דרדקי-מלמד נישט זיין, נעמט ער זיך האלץ צו הא-קען. עס געדויערט ביי איהם ימים ושנים, נאר וואס זאל מען טון? געה, נעם צו ביי א איד די לעצטע פרנסה!

איינמאל טרעפט זיך אזא מעשה. צוויי פון די גרעסטע בעלי-בתים אין מיין שטערטעל האנדלען מיט וואלד. קויפען זיי אמאל א וואלד בשותפות. אז א שותפות, ווערט מ'הסתם א סכסוך, טענען ביידע „כולו שלי“, ווי ביי סוחרים דער שטייגער איז. קור מען זיי צו מיר. מילא, איד וועל זיי קיין דין תורה נישט פסק'נען; איינער וואלט דאך מיר א דא י א שונא געבלי-בען! וויל איד מאכען א פשר. בין איד דאך אבער נישט בקי אין די „קוביקען“ מיט זייערע חשבונות! בין איד מיר מישב און מוסר! רעד איד בשבח השלום! דערווייל לעג איד אונטער דעם אן איי, יענעם אן איי; זאג איד דעם א חניפה'לע, יענעם א חניפה'לע, בין

זיי גלייכען זיך אויס ביי מיר אין שמוכ. און איך שאַקעל צו מיט'ן קאפּ: גלייך אזוי! גלייך אזוי! געהען זיי טאקע ארויס צופרידען און שימען מיר, מכלומר'שט פסק-געלט, א פוהרעל קלעצלעך פון וואלד, זעהר גלייך! עס געהט צו ווינטער! שיק איך טאקע צו טוביה'ן, ער זאל קומען צוהאקען די קלעצלעך. קומט ער כעלות הבקר און האקט ביז קרוב למנחה. וויפיעל קומט דיר, טוביה? זאגט ער, צוואנציג קאפיקעס. פארשטעה איך, אז מיינען מיינט ער צעהן, זאג איך פופצעהן! ווייל איך רעכען, אז איך וועל אזוי געשווינד נישט האבען צו באצאהלען, זאל איהם קומען פינף קאפיקעס מעהר! אין כאַלאַטעליקעשענע האב איך אפילו געהאט פופצעהן קאפיקעס, נאך די לעצטע, און צו דער פענסיע איז נאך א פאר וואַכען. און אויסער דער פענסיע האב איך נישט. פון וואנעם? נאך טראכטען טראכט איך מיר אזוי: וועט ער זיין א תובע בפה: „רבי, זייט מוחל, באצאהלט“, איז פאראן, איז ער בילכער! פאָרט א נהנה מיגיע כפו! אלא נישט — איז נישט! וועט זיין מאָרגען אויף אַרבייסען. און טוביה האָט נישט געמאַנט! ער האָט געכאַפט א טרונק וואסער, א בליק געטאָן, און אז ער האָט געזעהן, אז איך שווייג, האָט ער אויך געשווייגען און איז אוועקגעגאנגען. דעם אמת זאָגענדיג, האָט ער זיך אפילו א פאָר מאָל אָפגעשטעלט, נאָר צו מיר איך בערגערדעהט האָט ער זיך נישט!... מילא, דארף איך מיד שמעלען מנחה דאוונען, וויל איך מיר אויפהויבען, וואשען די הענט, דער פיהל איך פלוצים, אז עס שמעכט מיר אין דער זייט! עפעס א מעשה — נאָר קורם-כל מנחה! איך טו מיינס און דאווען, מבלבל זיין לאז איך מיר נישט אפילו ביי צאָדוועהטאָג! נאָר ווי איך געה אויס שמנה עשרה — שלעכט! צוריקגעהן די דריי טריט איז מיר שווער! דערמאן איך מיר אין טאטען, עלוי השלום'ס, צואה. אפילו א פראַסטער איך געווען מיין טאטע, נאָר א חרוץ עתיד! פאר'ן גוסס'ען רופט ער מיר צו און זאָגט מיר כהאי לישנא: הער, זיינוועל, דו זאָלסט נישט גלויבען אין די ניי ע רופאים מיט די ניי ע רפואות! וואָס ניי — איז נישט געטריי! אלטע רופאים זענען גרעסערע חכמים געווען און בעסערע רפואות געהאט! קוים, חסידשלוס, ווערט דיר עפעס, כאפ א ווינער טרענקעל! — אזוי האָט ער געזאָגט. א ווינער-טרענקעל קאָסט טאקע פופצעהן קאפיקעס, זאג איך אָפּ „עלינו“, הויב אָן זוכען די מטבע אין כאַ-

לאטעל און וויל רופען דעם שמש, און שיקען נאך א ווינער טרענ-
קעל, האב איך אבער קיין גאנצע קעשענע נישט געהאט, און די
מטבע איז אראפ טיפער אין שלאפ־דעקעל, און עס געדויערט, איי-
דער איך געפינ! און זוכענדיג, פאלט מיר דערווייל אין א
מחשבה: פושע ישראל! — זאג איך צו מיר — וואו איז „יפשפש
במעשיו“? וואס איז? אומזיסטע יסורים? און קוים הויב איך אן
איבערקלערען, וואס פאר א חטא, דערמאן איך מיר — טוביה!
עובר געווען אויף „לא תלין“!

און דא הויבט זיך אן דער נסיון. פון איינן זייט א לאד-
תעשה פון דער תורה... „לא תלין“ זאגט דער פסוק!
פון צווייטען צד איז אפשר סכנות־נפשות אזא שטעכען, קיין
יונגערמאן בין איך נישט! „וחי בהם“ שטעהט! און צואת שכיר
מרע! געה, ווייס!

דערמאן איך מיר אבער, אז אזוי ווי איך האב מיר דערמאנט
אן טוביה'ן, איז מיר די מטבע אין דער האנט אריינגעשפרונגען!...
פסק'ען איך מיר: זיינע פופצעהן קאפיקעס! אפגעבען!
און דעם שמש האב איך אפגעשאפט! ערשטענס, א מצוה טוט מען
אליין, און צווייטענס — מיין שמש! א חוב אפגעבען וועט ער
ארויסגעהן מבעוד-יומם און אהינקומען וועט ער בכי-טוב! דערווייל
א נאכט איבערשלאפען! און עס קאן איהם גאָר איינפאלען און זיך
בארגען דערווייל די פופצעהן קאפיקעס! ער איז אזא'ן
עושר ווי איך, אפשר מעהר! און טאמער קומט איהם גאָר ביי מיר
פופצעהן קאפיקעס? ווער געדענקט! כאפ איך דעם מאנטעל און
לויף אליין!

— און בשלום אפגעגעבען?

— ווי דען! שלוחי מצוה אינן נזוקין! טוביה'ן אין דער האנט
אריין... איך האב איהם געטראָפּען זיצענדיג אויף דער שוועל ביי
א הויכער שיסעל קארטאָפּעל!

ער האָט געמיינט, אז איך האָב פריהער פארגעסען און שפע-
טער זיך דערמאָנט, איז ער נבהל ונשתומם געוואָרען! סטייטש,
בכבודו ובעצמו דער רב, און פאר פופצעהן קאפיקעס און פאר אזא
טוביה! ער האָט זיך צוואוויינט! זאג איך איהם: ניין, נישט דיר
צוליעב, טוביה, נאָר צוליעב דער תורה הקדושה! אין דער תורה
הקדושה שטעהט: לא תלין פעולת שכיר. עס איז טייטש: לא —

נישט, תליון — זאלסט נישט איבערנעכטיגען. פעולת — די ליוו, שכיר — פון א פארדונגענעם. צוואוינט ער זיך נאך מעהר! ער האט, זאגט ער, גארנישט געוואוסט, סאך א וואויל תורה'לע מיר האט בען! אן עס-הארץ!

— און די זייט אייערע, רבי?

— איד האב טאקע באלד א ווינער טרענקעל געקויפט, האט אויפגעהערט!

— און וואו האט איהר גענומען געלט?

— וואו כ'האב גענומען? טאקע ביים אייגענעם טוביה צוריק געבארגט!... פאר אינז נישט אויף זיך, אפילו ער-היום נישט אפ-געגעבען. פון וואנעט? און לאז אזא איד האבען ביי מיר פופצען קאפיקעס! עס וועט איהם, תלילה, נישט שאדמען.

און צוריק געשמועסט: מלוה איז קיין חיות נישט! „פעולת שכיר“ איז פייער!

איהר זעהט, אז אמת פרום רב'ל, א מדרקק במצוות, אן עומד בנסיון! א רב'ל מיט אן אמת אירישען הארץ; ער איז אפשר גע-פעל'ט אויף מסירת נפש, אויף קדוש השם... אבער מתיר זיין קיין ענוגה פון א גולן א געלם וועט ער, דאכט זיך, נישט! אזופיעל כח האט ער נישט! און גלאט, קהל לאזט קיין אירישע פרנסה נישט שטערען! קהל גלויבט דעם רב אין הימעל-זאכען, אין מצוה-זאכען, אבער בנוגע צו פרנסה, צו עולס-הזה, איז דער רב ביי קהל אין דער האנט... וויל טאקע קהל א שטילען רב!

לויבט מען טאקע דעם מ...ער רב פאר זיין שטילקייט. קיין פליג אויף דער וואנט דיהרט ער נישט!
— א וואוילער איד — שרייבט מען — מאכט נישט קאליע קיין פרנסה!

און פרנסה, ברוך השם, איז דא אין מ, הלואי, אויף אלע קהלות געזאגט:

מ, מוזט איהר וויסען ליגט ביי דער גרענעץ, און גאט האט זי געבענשט מיט א באהן, מיט א „לאנגער“ סטאנציע פון דער באהן... די באהן האט שומרים — בלויז בלימלעך, און אין די וואגאנען זיצען אירישע עמיגראנטען, וואס פאָהרען מיט ווייב און קינד, פעק

און פעקלער, נאָר אַהן פאַספּאַרטען... אויף גאַטס באַראַט און אויפ'ן „פעקלערס" יושר...

ווער עס האָט נאָר אַ תביעת עין דערקענט זיי באַלד. אַ בליק פון פאַרלירענע שאַף... בלויע פנימ'ער, פאַרביסענע ליפּען, עס זאָל פון זיי קיין קרעכץ, קיין קול נישט אַרויס. פאַרדריקט, מען זאָל קיין אַרט נישט פאַרנעמען, מען זאָל קיינעם אין די אויגען אַרײַן נישט פאַלען... ווייבער שווייגען! די טרערען פאַלען, טרערען ווי אַרבעס, נאָר שטיל... קינדער זיצען אַהן אַ קלאַנג, אַהן אַ שמייכל, מיט פאַרשראַקענע אויגען...

און, זאָרגט נישט! אַן מ...ער כשר'ער איד האָט אַ תביעת עין. ער קומט אין וואַגאַן און דערקענט זיין קרבן אין אויגענ-בליק. און קוים דערקענט ער, געהט ער צו ווי אַ שוחט; פרום און קאַלט, נאָר אַהן אַ חלף. ער שטרעקט נאָר אויס די האַנט, „ר' קרוב — זאָגט ער — שענקט אַ קערבעל!"

באַמערקט: ער בעט קיין נדבה נישט. ער זאָגט אויך נישט: גיב, אניט וועל איך אויסזאָגען! נאָר געלאַסען זאָגט ער: ר' קרוב, שענקט אַ קערבעל! שענקט מען נישט, געהט ער זיך אוועק, און ווי פון אונטער דער ערד וואַקסט אַרויס אַ בלוי בלימעל, און דער עמיגראַנט ווערט אַראָפּגעשלאַפּט מיט ווייב און קינד, מיט פּעק און פּעקלעך — גלייך אין תפיסה אַרײַן... שענקט מען טאַקע יאָ! און דער שעהנער איד געהט אַראָפּ אַ צופרידענער, און אויף זיין אַרט קומט — אַ אידענע, זיין ווייב, זי וואַרפט אויך נאָר אַ בליק און דערקענט אויך כהרף עין דעם קרבן, שטרעקט אויך אויס די האַנט: ר' קרוב, שענקט אַ קערבעל!

דערנאָך קומט אַ שנור, אַ טאַכטער, אַן איידעם... אַן אנדער שעהנער איד...

און דעם רב, כאַטש ער האָט קיין כתב נישט געגעבען, פאַלט נישט איין צו שטערען!

און שעהנע אידען האָבען טאַקע פּרנסה איבער'ן מויל, און מאַכען קינדער חתונה און גיבען צדקה, און מען באַקומט ביי זיי אַ גמילת חסד, און רח"ש צאָהלען זיי, און עס קומט אויס, כיד המלך...

און בעלי-בתים! זיי בויען זיך הייזער, אפילו בתי-מדרשים! איינער האָט אויפגעשטעלט אַ יידן בית-המדרש, האָט זיך

דער צווייטער מקנא געווען און אויפגעבויט א צווייטען — נאך א
שענערען בית המדרש! און אין ביידע בתי-מדרשים זענען
„עליות“, „פתיחות“, „יין קדוש“ וכדומה מצוות — גאָלד און טאָ-
לעך. אַהן ציוניסטען!... און דער עולם-הבא פאר מ'... 'ער שעה-
נע אידען וואקסט אויך ווי אויף הייווען!

און ווי געזאגט — דער רב, זאָל לעבען, קוקט און שווייגט!
ער וועט נישט שמערען דער פרנסה פון א „פעקלער“, פון א
„מולייכער“, פון יהיה מי שיחיה א בעל-בית, אפילו נישט א
נפשות-הענדלער... און חופה וקדושין, אז מען וועט דארפן, אבי
רח"ש, וועט ער געבען... און עגונות מתיר זיין — לאו!

און צו דער רבנ'ישער אסיפה, וואָס דארף אין קורצען זיין
אין פעטערבורג, ראָט איד, מען זאָל פון אונזער קאנט ארויסשי-
קען: דעם ליפסקער, דעם נ... 'ער, ווי אויך דעם מ... 'ער רב!
און די בעל-בית'ישע קהלות וועלען קאָנען רוהיג זיין פאר'ן
זומפ!... עס וועט קיין ווינטעל נישט בלאָזען, קיין שניי נישט
זיין! און פרנסה וועט בלייבען פרנסה! און עס וועלען זיין עגונות,
עס וועט בלייבען „חליצה“, און אידישע טעכטער וועלען אויך
בלייבען א גאנצבארע סחורה... ווי היינט, ווי נעכטען, ווי אלע
מאָל...

26.

4טען דעצעמבער, 1902

בריה און מאמרים ווי האַלץ... פון פארשידענע דאטען. פון
 גאנץ תפוצות ישראל, נאָר די פאקטען צושיטען זיך ווי זאמר, קלער
 פען זיך נישט און האלטען זיך נישט צוזאמען, און עס טריקענט מיר
 דער מח קלערענדיג: אויף וואס פאר א פאָרם בינד איך אויף די
 פערעל? איך זיי און קלער, און די ברעמען פאלען מיר שווער
 איבער די מידע אויגען. איך שלאָף איין, און עס קומט אויף מיר
 אַ חלום, וואָס לאַכט אויס אַרט און צייט און בינדט צוזאמען נאָהנט
 און ווייט, און ווייטערס... און עפעס טראַגט מיר אין חלום אויף
 און אַפּ איבער טאָל און בערג, איבער טעג, וואָכען און חדשים...
 אַט בין איך אין באַזעל אויף אַ קאָנגרעס. צוזאמענגעפאַהרען
 זיך א סנהדרין מאַרבע פנות העלם, נאָר דאָס אידעלע פון יענער
 זייט סמבטיון פעהלט, און עס איז אַ שקלאַ וטריא: וואָס איז
 אַזוינס ציוניזם? און מען שפאַרט און אמפערט זיך, און מען רעדט
 אין אלערליי לשונות, מיט אלערליי מינים פון העויות און תנועות,
 ביז מען מאַכט יד-אחת און מען ענטפערט: „ציוניזם איז די אידעע,
 צו שאַפען פאר'ן אידישען פאָלק אַן עפענטליך-רעכטליך-געזיכערטע
 היים אין פאַלעסטינא...“

און איך פרעג מיר: וועט עמיץ זיין דאָגענען? און איך ענט-
 פער מיר: אַ מאַסע. ערשטענס, די אַלע, וואָס קאָנען קיין נייע אידעען
 נישט ליידען, וואָס קאָנען שוין קיין נייע אידעען נישט פאַרטראַגען.
 אפילו נישט קיין אַ ל ט ע אידעען מיט אַ ניי פנים... אויך די,
 וואָס וועלען נישט לאָזען „כאפען פיש פאר דער נעץ“ און — פאר
 דער צייט, בפרט — אַהן אַ רמז אין זוהר, אַהן אַ גמטריא אין
 „רויאל המלאך“ און מיט אַ קאָנקורענץ פאר די הייליגע און גוטע
 אידען, וואָס האָבען זיך שוין לאַנג אונטערגענומען דעם פאַרדיאד
 אראָפּצוברענגען משיח'ן און צו באַפרייען די כנסת-ישראל פון
 לאַנגען „והוא רחום“...

מאנכע וועלען פארציטערט ווערען. דאס זענען די, וואס דאס ווארט: „דאס אידישע פאלק“, ווארפט זיי אין זיכעטען שוויים אריין!

פונווייטענס וועלען זיך אפשר האלטען אויך די, וואס ווילען נישט אויפהענגען אלע אידישע געשעפטען, ווי אן אפרייס-קאלענ-דאך אויף א נאגעל אין דער וואנט!

— וויפיעל דארף קאסטען א טשארטער? — הער איך פרעגט דערווייל א סוחר'ישע נשמה.

— פינף און צוואנציג מיליאן רובל! — ענטפערט א ציוניס-טישער בריכית.

— או! — דערשטעקט זיך יענער.

— נישט פאראן קיין ארעם פאלק! — ענטפערט דער בן-

בית. — —

מהיבא תיתי, טראכט איך. נישט קוקענדיג אויף די העכסטע אידעאלען, וואס א זינדיגער בשר'ודם קאן האבען, האט דאס אידישע פאלק דאסזעלבע רעכט צו וועלען, וואס אלע ווילען און האבען. און כל-זמן אלע פעלקער האבען זייער אייגענס, אפגעזונדערטע, אפגענערעצטע לענדער, מעג די כנסת ישראל אויך גלוסטען א פארזיכערטע, עפענטליך-רעכטליך פארזיכערטע היים... פיינע פיערציג קאפיקעס אויף א שקל און עטליכע רובל אויף אן אקציע וועל איך נישט קארגען... און איך חזר מיר איבער: אן עפענטליך-רעכטליך פארזיכערטע היים... נאר עפעס א שכן הויבט זיך אויף און רוימט מיר איין: ווארט, עס איז נישט אזוי פראסט, ווי מען זאגט! דא איז א ויסלאנד האט דער דייטש צו שאפען: דער דייטש איז בטבע א פשטן, וואס ער זאגט, דאס מיינט ער... לאמיר נאר אהיים קומען! ... עס איז א טיפע סוגיא, א שווערע סוגיא, א פלאץ און א פרד"ס און א שטיק השכלה און עקאד-נאמיסא... וועסט זעהן!

איך וויל מיך אומקוקען, ווער עס רעדט, בעסער זיך איינהערען

אין וואָס מען זאָגט, נאָר דער רוח האָט מיר שוין אוועקגעשלאָפּט
איבער טאָל און בערג קיין מינסק, אויף אן אסיפה, נאָר אַהן דיר
טשען...

דער גרויסער עולם שלאָפּט אפשר נישט, נאָר דרימלען, דריי-
מעלעט ער. קיין פריי, אָפען אויג פאר א מיליאָן... עמיץ שמייכלעלע
ווי פון חלום, מן-הסתם זעהט ער א פולע כאַנק מיט גאנצע פינף
און צוואנציג מיליאָן: א צווייטער בייסט די ליפען, אפשר אין
איהם א שאַר אזויפיל געלט פאר א פאפירענעם טשאַרטער... און
אויף דער בימה שטעהט איינער מיט פייערדיגע אויגען און רעדט:
— דער ציוניזם שטעהט צו צום פאָלק און וויל געלט! דער
ציוניזם וויל נאָר נ ע מ ע ז, אָבער וואָס נ י ט ער? וואָס
וויל ער ג ע ב ע ז, דער ציוניזם?

און איד מייז, אן איד האָב א קלאָרע תשובה אויף דער שאלה:
דער ציוניזם וויל געבען א לאַנד, ארץ-ישראל וויל ער געבען... ער
וויל ער ד פאר'ן פאָלק, ערד צום אַקערען, זייערע און שניידען...
דער רעדנער אָבער ווייסט אפנים בעסער.

— דער ציוניזם — זאָגט ער — מוז שוין אָנהויבען צו געבען.
באלד און דאָ!

און אין נאָמען פון ציוניזם שיט ער ווי פון א פאס אַרויס.
טייערע מתנות פאר'ן פאָלק: ארטעלען, חברות, פארדינסטען, וואָס
איהר ווילט, און דער עולם, הערענדיג פון מתנות, וועקט זיך אבי-
סעל אויף און עס הערט זיך א גערופעריי: וועניג, וועניג!

איינער וויל נאָר: קאטעדרעס פאר מלמדים, א צווייטער אין
אניווערזיטעט אין דער שווייץ אָדער אין ארץ-ישראל, א דריטער
מעטאָדען צו לערנען עברית בעברית — און עס ווערט א געשריי:
קולטור! קולטור!

און צווייערליי קולטור!...

און דער, וואָס טראָגט מיר, פארטייטשט מיר: ציוניזם אין
אייגענטליך א חזן. נאָר, אן עס וועלען איהר אויפואקסען גאָלדענע
פלינגעל פאר פינף און צוואנציג מיליאָן, וועט זי ווערען אן אָדלער
און אוועקפליהען ווייט, ווייט צום לבנון, צום הרהבית... דערווייט
זיצט זי אויף איין אַרט, און יעדער קומט און לעגט איהר אונטער

אויסצואווארעמען אן אנדער איי... קולטור-אייער, עקאנאמישער
אייער, עברית-בעברית-אייער... און וואס זאל זי נעבעך טון, די
הוז? זי ווארעמט...

— און אלע אייער האבען אין זיך ל ע ב ע ז ?

— ניין... אסך וואנט-געריבענע אייער... עקרות — — —

און ער טראגט מיך ווייטער אוועק...

און דער רוח כאפט מיך ווייטער און פארטראגט מיך קיין
ראדאם... א סטודענט איז אראפגעקומען, א יונגער סטודענט, מילך
און בלוט, און ער האלט א רעדע, פאר א קליינעם, נאָר א פיינעם
עולם...

ציוניזם — רופט ער — איז נישט קיין פינף און צוואנציג
מיליאָן, מיר זענען צו ע ר ה א ב ע ז, מיר פליהען צו הויך, מיר
זאלען זיך אראפלאזען און גראבלען אין פרעמדע קעשענעס, ארויס-
צוקריגען קליין-געלט... ציוניזם איז נישט קיין טשארטער — פאר-
ליטיק לאזען מיר פאר אנדערע, פאר „דייטשע יודען“, וואָס זענען
נישט קלאָר אין אונזער לעבען, וואָס זייער אויסגעקיהלט האַרץ
ברענט נישט מיט אונזער רוסיש-פּויליש-אידישען פייער-און-פלאַם!
ציוניזם איז דערווייל אויך נישט ארץ-ישראל, וואָרים גיט אונז
היינט פאלעסטינא, צי קאנען מיר זי נעמען? האָבען מיר א פריי
קולטיווירט פאַלק? קאָ אונזער פאַלק אַרבייטען? ציוניזם איז —
קולטור... קולטור... און ווייטער קולטור...

— היידר !

איד עפען א מויל מיטצושרייען, נאָר דער רוח האַט מיך שוין
געכאפט און טראַגט מיך ווייטער...

וואו בין איד ?

דאכט זיך, איז קאוונא, איז דער שטאָרט פון ישיבת-בחורים,
מוסר/ניקעס און אנדערע זיבען זאכען, אויף אַן אסיפה פון
„ש ל ו ס - ציון“ און אפשר נאָר איז באַברויס אַויף אַן אסיפה פון
„ש ע ר י צ י ו ן !“

פאַרזאָמעלט זענען הונדערטער, הונדערטער מענשען, און
מענשען מיט'ן פולען מויל, אמת'ע אידען, מזרחי-אידען... אידען

מיט בייכער, אידען מיט גרויע און מיט ווייסע בערד, אידען מיט
לאנגע ברעמען, ביזע פנימ'ער — אפילו ר י כ ע אידען!

— שא! שא! די תקנות!

און מען לייענט תקנות — —

היות, ווי מען וויל אונז היינט אָפּגעבען ארץ־ישראל, ערלויב
בען פראַנק און פריי מקיים צו זיין אלע מצוות התלויות בארץ, עס
זאל שוין אפילו זיין א בית־המקדש, שטעהן א מזבח, עס זאלען
אפילו גרייט זיין קעלבער אויף קרבנות, זענען מ י ר נאך נישט
פארטיג! וועט דער עולם נישט וויסען, ווי אזוי מען דערנעהנט א
קרבן, וואס פאר א קרבן, ווען קומט א קרבן, ווען די כהנים דארף
פען געהן תרומה עסען, ווי אזוי מען איז זיך נוהג מיט א סוטה...
עס וועט נישט זיין קיין מיראָוואָ סודיאָ און קיין קאָדעקס, און קיין
נער וועט נישט קאָנען קיין דין־תורה פסק'נען... עס וועלען זיין
פעלדער און וויינגערטנער און דעם דין פון שמיטה און יובל וועט
מען נישט וויסען, עליבן האָבען מיר מתקן געווען א חברה ש"ס
פאר בעלי־בתים, א חברה „חומש מיט רש"י" פאר'ן המון עם...
היינט, שבת בראשית, איז געווען א התחלה, דער סיום וועט זיין
אם ירצה השם, אויפ'ן הר הבית — — —

— אָמין! אָמין!

און איד וויל אויך מיין מויל עפענען און שרייען, זאל זיין
„הידר“, זאל זיין „אָמין“, נאך דער רוח האָט אפנים קיין צייט נישט,
ביי די האָר שלעפט ער מיד, איבער טאָל און בערג, איבער אָפּגע-
לעגענע וועגען —

שא: עס פויקט! שא, עס טראַמייטערט! פון אונטער א באַרג
ווייזט זיך א פאָן... מיט גאָלדענע גרויסע אותיות: דגל מחנה
יהודה! די פויק פויקט, דער טראַמייטער טראַמייטערט, און נאך
דער פאָן געהט א מחנה גבורים: מגן־דוד'ס אויף די ברוסט, נען
ביי די מילער, — אונטער זייערע פיס ציטערט די ערד... אויף די
שפיצען פון די פיקעס ציטערט דער בליץ — —

— וואוהין געהט איהר, גבורים? איינגעמען ארץ־ישראל? עס
פעהלט געלט צו קויפען?

— איינגעמען די קהלות! — ענטפערען די גבורים און מאַר-
שירען ווייטער... און ווערען פארשוואונדען אין א גאָלדענעם
שטויב...

און איד בעט מיד ביים רוח, וואס טראגט מיד ארום: איד בין דיר מוחל די גבורים, וואס געהען איינגעמען די קהלות, די מתנות, מיט וועלכע מען וויל מיד באשיטען אין גלות, איד בין דיר מוחל די חברה ש"ס מיט דער קולטור צוזאמען, ווייז מיר די שטילע ארבייטער, די אמת'ע שטילע מענשען, וואס האבען כח אויסצוהאלטען ביי דער גרויער שטילער ארבייט, וואס פויקען נישט, טראג מיטערן נישט, האלטען קיין רעדען נישט, אפפערען זיך נישט איבער הארטקלינגענדע איזמען — ווייז מיר די, וואס קלייבען נעלט, וואס זאמלען די ארעמע גראשען פאר'ן נאציאנאלפאנדר, פאר דער קאלאניאל-באנק, ציוניסטען, צי נישט ציוניסטען.

ער הערט מיד אבער נישט, און ווערט אפשר נאך ביי, און לאזט מיד אראפ אין א קאלטער, פייכטער ווינטער-נאכט, אין ער געץ א גרויס-שטאדטישען מארק...

אינמיטען מארק האט עמיץ, אפנים פאר רחמנות, אנגעלעגט אביסעל האלץ און אונטערגעצונדען — —
און דער עולם פון די ארומיגע הייזער לויפט ארויס צום פייער זיך דערווארעמען —

טייל ברענגען זיך מיט קארטאפעל און בראטען, טייל קלאגען זיך, פארוואס דער, וואס גיט פייער, גיט קיין קארטאפעל נישט... אנדערע ווארעמען זיך די הענט און לייענען קריאת-שמע, נאך אנדערע זאגען תהלים... אן אפגעריסענער משכיל לייענט בערנפעלד'ס „רעת אלהים“, א סטודענט לערענט זיך בעמיע, אנדערע שאקלען זיך גלאט... טייל דערצעהלען זיך מעשיות...

און דאס האלץ ברענט און וועט זיך אויסברענען...
און איינער רופט צום צווייטען: בערעל, ברענג אביסעל האלץ; שמערעל, ברענג אביסעל האלץ, יוסף — אביסעל האלץ...
נאך זעלטען עמיץ זאל ברענגען...

מען ווארעמט זיך, מען דאווענט, מען לערענט, מען דערצעהלט מעשיות, מען בראט אפילו קארטאפעל, מען שאקעלט זיך גלאט אזוי, און האלץ וויל קיינער נישט ברענגען...

27.

11טען דעצעמבער, 1902

„און די פיערמע טכח פון מצרים — זאגט דער טייטש-חומש — איז געוועזען ערוב.“ און דער טייטש-חומש פארטייטשט: ערוב איז א פארמישונג פון אלערליי קליינע און גרעסערע חיות און פון שקצים ורמשים, חוץ פון א י ב ע ר דער ערד, חוץ פון אונטער דער ערד און אפילו פון ימים ומדבריות... אלע זענען גע- נען געקומען קיין מצרים, און עס איז געגאנגען א טבויר מיט א מויל-ווארג, און א פוקס מיט א קיניגעל און א שטעכעדיג חזיר'ל מיט א גליטשיגער פראש וכדומה אלערליי פרעסער, ביסער און צור פער און האבען זיך צולאזט אין גאנץ מצרים. און אז א מצרי האט זיך אפגעשטעלט אין גאס און געוואלט עפעס פארבייסען די נשמה צו דערקאפען, אדער עס איז דורכגעגאנגען א בעלפער מיט „פאדווארימעס“ פאר דעם מצרי'ס מיט דער מצרי'מעס קינדער אין חדר אריון, איז אונטערגעשפרונגען א חיה'לע און האט אויס- געריסען דאס עסענווארג פון די הענט, אפילו דעם ביסען פון מויל... אנדערע קלענערע חיה'לעך האבען זיך געהאלטען אין די לעכער און אין די שפאלטען פון די שטיבער, און אז זיי האבען דערפיהלט א ריח פון מאכלים, זענען זיי ארויס פון זייערע באהעלטענישען און געכאפט פון די טישען, פון די שיסלען און פון די טעפ... און גאר קליינע חיה'לעך האבען זיך ארונטערגעכאפט די מצריים אונ- טער די מלבושים און אפגעביסען פון זיי די הויט... און עס האט געהונגערט דער מצרי מיט דער מצרי'מע אין שטוב און אין גאס און די קליינע קינדער אין די חדרים, און די חיות מיט די חיה'לעך זענען אלץ פעטער און דיקער געוואָרען... און פון א ווערעמעל איז ארויסגעוואקסען א פוקס, פון א היישעריק א ליב...

דער רבינו בחיי שרייבט: אז דער נס פון ערוב איז געווען על פי דרך הטבע. אז עס איז געקומען די צייט אויסצולייזען ישראל, האט דער רבנו של עולם געשיקט א חונגער אויף די חיות אין די לעכער, אין די היילען, אין די וואסערען און אין די גע-

מויזעכצער, און דער חונגער האט זיי געטריבען פון זייערע ערטער צום ישוב צו, און די נייע מחנות האבען געטריבען די אלטע מחנות, פון דערפער אין שמעדטלעך, פון שמעדטלעך אין שמעדט, פון שמעדט אין גרעסערע שמעדט אריין ביז צו פרעה'ס פאלאץ...

דאס אלץ איז אמאל געווען!

היינט איז אפשר אויך שוין צייט אויסצולייזען ישראל, נאָר די מכות פאלען נישט אויף מצרים...
און א חונגער איז, און טרייבט די חיות, די חיה'לעך פון דער פער אין שמעדטלעך, פון שמעדטלעך אין שמעדט, פון שמעדט אין גרעסערע ביז אין גאר גרויסע שמעדט אריין, און זיי זענען הונגערדיג און כאפען פון די הענט און פון די מיילעך, און נישט דער מצרי חונגערט, נאָר די „כנסת ישראל“, היינט האט זי ערוב...

און דער היינטיגער ערוב פון כנסת ישראל איז ערגער פאר יענעם ערוב פון די מצרים... יענע חיה'לעך האבען נאָר געכאפט עסענווארג און נישט קיין מלבושים, ווייל די חיה'לעך זענען גענאָנגען נאָקעט, און די היינטיגע חיות און חיה'לעך טראָגען ראַצעמאָרענע קאָפּטאַנעס מיט סטראָקעס, זילבער-האַריגע שמריימלעך און זיידענע זאַקען... און די נקבות פון די חיה'לעך טראָגען סאַמעטענע און זיידענע מלבושים מיט טייערע בראַבאַנטער-שפיצען, און היט פון יענער זייט גרענעץ מיט פערדערען פון פייגעל פון יענער זייט ים, און זילבערנע און גאלדענע פאַנטעפאלעך, אחוץ אזוי תכשיטין... און די חיה'לעך ווערען אויך פעט און דיק און וואָקסען אין דער לענג און אין דער ברייט, און מעהרען זיך, ווי פיש אין וואַסער, און ווי די פרעש אין מצרים און ציהען אונז אָפּ די העמערע פון די לייבער און דערנאָך ערשט רייסען זיי דעם ביסען פון מויל...

און די חוצפה פון די חיה'לעך וואַקסט פון טאָג צו טאָג, און דער אָפּעטיט זייערער פון שעה צו שעה.
און אז אן אלמנה פון ערגעץ אן עפוש לעבט אין דחקות פון

א ציג, הערט זי דעם גבאי'ס אן עצה, פארקויפט די ציג, קויפט זיך א צעטעל אויף דער לאַטעריע און די רעשט גיט זי אוועק דעם חיה'לע פאר א צוזאג — א זכה בגורל... געווינען, פארשטעהט זיך, געווינט ערגעץ אן אָנגעגעסענער עושר, און זי מיט די קינדער שטרעקען אויס די צונג פאר א טראָפען מילך...

און אז אן אַרעמער בעל-הבית לעבט צעהן יאָהר מיט א ווייב און האָט, נישט פאר אייך געדאכט, קיין קינדער נישט, און ער זאָגט: „אהבתי את אשתי“ און וויל מיד מיט איהר נישט גט'ען, גיט איהם עמיץ אן עצה טובה, און ער נעמט דאָס הייזעל און פאר-שרייבט אויפ'ן הייליגען רבי'נס נאָמען פאר א בן-זכר... קיין בוך זכר, פארשטעהט זיך, באקומט ער נישט, נאָר דער הייליגער רבי פארמאכט א י י י אַויג, דערנאָך דאָס צו ו י י ט ע, און זיין יורש טרייבט דעם אַרעמען בעל-הבית פון דירה אַרויס און וואַלגערט זיך ארום מיט דער עקרה אין גאס...

און ווער עס טרינקט זיך, כאפט זיך אָן ביי א שטרוי... און אז א קלוג און קארג געוואָרענער פריץ נעמט צו ביים איד די פאכט און גיט זי אוועק זיין אייגענער טאָכטער פאר נדן, פאָהרט דער איד מיט ווייב און קינד און צובראָכענע זיבען זאָכען אין שטאָדט אַרײַן... און איידער ער דינגט נאָך א דירה, די פוהר מיט די זאָכען שטעהט נאָך אינמיטען מאַרק, דאָס ווייב מיט די קינדער דרעהען זיך ארום דער פוהר אָדער זיצען און קרעכצען — זוכט ער שוין פרנסה, לויפט ער אַרײַן צום הייליגען רבי'ן, וואָס האָט זיך צו זיין מוץ, נאָך אויף א טאָג פארהאלטען אין שטאָדט, און קויפט פאר'ן לעצטען גראַשען א ברכה... די ברכה, פארשטעהט זיך, ווערט נישט מקוים, דער דארפס-איד האָט זיך נישט צו וואָס צו נעמען, פון גע-זונטען ווייב איז אין „עפוש“ געוואָרען א „לאַ עליכם“, א „לאַ יצלח“, די קינדערלעך פאלען אויך גאנץ אָפט אוועק... אָבער א גלאַז מילך פאר א קראַנקען, א רעצעפט צו ח"י גדולים פאר אן אַנ-דער חיה'לע איז שוין נישטאָ!

און אז א יונגערמאן פון „עפוש“, צי נישט פון „עפוש“, האָט זוכה געווען אראָפּצוגעהן פון קעסט מיט ווייב און קינדער און דעם נדן האָט דער שווער צוגענומען, צי א שותף, צי דער פריץ, צי ער איז אַזוי געגאנגען לאַבד, און דאָ רופט מען: יעמור! — זיי מוחל, שטעל זיך צום „פריזיוו“, און אצינד דינען קאָן ער נישט,

טאָר ער נישט, וואו וועט זיך דאָס קליינווארג אהין טון? בעוואָר-
רענט ער זיך טאָפּעל: קויפט ער ביים רופא זיך א פעהלער און ביים
חיה'לע פאר'ן לעצטען רובל א גרויסען לאָז... און ציהען ציהט דער
שלימול ארויס א קליינעם לאָז און דער פעהלער האָט דער ווייץ
אויך נישט געהאַלפּען — ער געהט, און ווייב-און-קינד געהען אויס
פאר הונגער...

און פון ערגעץ אז „עפּוש“ ווערט א חיה'לע געטריבען און גע-
טריבען, ביז עס קומט קיין וואַרשוי, און שטעלט זיך אָפּ אין דער
און אין דער גאס. און ימים נוראים איז עס, דאָס הייסט: פאר'ן
„פּריזיוו“, און דאָס חיה'לע באנוצט זיך מיט דער צייט און שרייבט
נח מיט זיבען גרייזען א מודעה, און צוואווארפט זי אין אלע „איר-
דישע“ גאסען און הויפּען, באַשר כּכּן ער איז א ספּעציאַליסט צו
„פּריזיווען“, הויכע נומערען האָט ער... אויך, אז מען דארף,
פאַרקלענערט ער די מאָס, און פאַרגרעסערט וואָס עס איז פאַר א
„פעהלער“... און פּריזיווניקעס קומען פון אלע גאסען, און
גלויבט נישט דער „פּריזיווניק אַליין“, האָט ער, ביז הונדערט
און צוואנציג יאָהר, א טאַטען, וואָס גלויבט, א מאמען, וואָס גלויבט.
און מוהמעס עטליכע, וואָס גלויבען, און מען פאַרזעצט די קישען פון
אונטער די קעפּ, די מלבושים פון לייב, און מען פאַרשולדיגט זיך,
אויף גאָטס באַראַט, גמילות חסדים, און מען איז זיך משה כּמנין
„פּטור“, און מען שאַקעלט אויס פאר'ן חיה'לע די קעשענעס, ווי
צו תּשליך, אז מען האָט נישט מעהר און מען גיט האַנט-געלט און
א חרם-קוויטעל אויף די רעשט...

און דערנאָך, אז דער „פּריזיווניק“ געהט דינען, האָט מען איהם
קיין לייבעל, קיין העמד נישט מיטצוגעבען...

און, אז עס מאכען זיך שלעכטע צייטען אין „גור“, די פרנסה
פאַלט, און סמאלע טרייבען אין וואַלד לאָזט מען נישט, קיישלעך
פלעכטען קאָז מען נישט, און דער פויער האָט נישט מיט וואָס אין
שטאָרט אריינצוקומען און פאַרוואס עפעס צו קויפּען, און עס
פּוילט דאָס לעצטע ביסעל סחורה אין געוועלכ, און דאָס ביסעל גע-
רעכטעט...

בעקס שימעלט ביים בעקער... און דער איד פון גרר האט בטחון און ריהרט זיך נישט פון גרר, און האט אפילו אויף „הוצאות-הדרך“ נישט, ער זאל זיך קאנען ריהערען פון גרר; קומט ער מיט הויזלע אויגען אויפ'ן טעלערל פון הימעל, און עס געהט די סדרה: „ויהי רעב בארץ“ — ווערט קלויען-ברויט א מאכל, מיט קארטאפּלעס-שאַלעכטס צוגעביסען... און מען הונגערט, און מען קרענקט, און אן איבערגאנג פארשלעפט זיך, און „גרר“ הויבט אן זוכען חטאים, תשובה-סון, האלב גרר לויפט אויף קבר-אבות שרייען, די צווייטע העלפט רייסט איין די שול מיט קולות, און דערהערען דערהערט א „חיה'לע“ אין עפוש, עטליכע מייל פון גרר, און עס קומט צו-פאָהרען...

און עס קומט צופאָהרען, און עס שטעלט זיך אָפּ אין פאָר-שמעלעל, אין ערשטען הייזעל באלד, און דינגט דאָס הייזעל אָפּ ביים פויער, און רייניגט עס מיט קרייטעכצער, און שלאָגט מזוזות אן ביי די טירען, און קמיעות פאר די קוימען און לעגט הייליגע ספרים אויף די פענסטער און עפענט דערנאָך א קליין לופטשיקעל אויף גרר און נעמט, און נעמט — ווי א בייז פערד נעמט ער... ער נעמט, און די מנפה נעמט!

און דער גראַדזשיסקער רבי פאָהרט נישט אַרויס, ער איז א מושל בכפה אויפ'ן אָרט, און וואָלט געהאט א גוֹ-ערד אין גראַדזשיסק, ווען נישט דער משולח פון לאַמזשער ישיבה, וואָס קומט פון צייט צו צייט צו פאָהרען, האלט א דרשה און נעמט ביי א גראַדזשיסקער איד צו א דרייער, טאקע דעם דרייער, וואָס דער רבונז של עולם האט איבערגענעמפערט דעם גראַדזשיסקער צדיק, טאקע דעם דרייער, אויף וועלכען דער גראַדזשיסקער צדיק רעכענט, און קאן זיך פון איהם באין אופן נישט מתיאש זיין...

און עס ווערט א מלחמה צווישען גראַדזשיסקער צדיק און דעם משולח פון לאַמזשער ישיבה... צווישען דעם גראַדזשיסקער צדיק'ס „תורה“ און לאַמזשער משולח'ס דרשות, וועגען דעם האַר-טען דרייער, וועגען דעם גראַדזשיסקער אידס האַרמען דרייער... און עס האט זיך געדאכט: דער גראַדזשיסקער האט מנצח גע-ווען. חסידים האָבען זיך אריינגעלעגט אין סאמע מיט, און מען

האט גע'אסר'ט דעם לאַמזשער משולח'ס דרשות! און נישט פון הימעל האט מען גע'אסר'ט, נישט קיין בת-קול האט אויסגערופען א גזרה, נאך די „מעשענע קנעפּ“, וואָס האָבען צו זאָגען און צו שאַפען!

דער כח פון דער לאַמזשער ישיבה איז אַבער גרויס, און נאך גרעסער דעם משולח'ס יצירה-רע צום גראַדזשיסקער אידס דרייער, און א איד אַ למדן האט זיך אן עצה געגעבען, און איז אראפּגע-קומען קיין גראַדזשיסק, ווי אלעמאָל, קיין דרשה זאָגען וועט ער נישט, אבער תורה לערנען מעג ער? תורה פון חומש אַרויס!

און שבת פרשת „אֵיך זאַל אַזוי ווײַסען פון ביידע“, האט זיך דער משולח אנדערגעזעצט ביים גרויסען לומדיס-טיש אין גראַדזשיסקער בית-המדרש. און ארום טיש האָבען זיך געזעצט די גרויסע בעלי-ביתים, און דער משולח און די גרויסע בעלי-ביתים האלטען אפּענע חומשים שטעהט אַ ראַד קלענערע בעלי-ביתים, און ארום די אפּענע נערע נאך קליינע בעלי-ביתים, דערנאָך ערשט אַ ראַד פון בעלי-מלאכות און אַזוי אידען... און דער משולח הויבט אָן אַ פּסוק און פאַרטייטשט ע'פּ פּשט, און פרעגט אַ קישא און פאַרענטפּערט זי, און ווי פון אונטער דער ערד וואַקסען אַרויס אנדערע צוויי קשיות, דערנאָך פיער, דערנאָך אכט, און זיי פאַרוויקלען און פאַרקניפּען זיך, און פאַרבינדען זיך און עס ווערט אַ דרשה, אַ קינסטליכע דרשה, ווי אַ שפּינוועכס ארום אַ תורה'לע, און עס קנאַקט, און עס רוישט, און דער עולם טראכט: עס איז זיסער, ווי האָניג, און דער משולח טראכט: דעם גראַדזשיסקער אידס האַרטער דרייער איז מיינ...

און עס האט זיך געדאכט, ער האט מנצח געווען, נאך נישט אַזוי געשווינד איז מען אַ חיה'לע פון „ערוב“ מנצח... דאָס חיה'לע זעצט זיך צום טיש, און קיינער קומט נישט צו געהן! עס טראָגען זיך די ריחות פון שבת'דיגע טיש-בשמים. — וואו זענען די נעז? עס וועט אריין אַ קוגעל — ווער וועט כאפּען שירים? און ווער וועט שטעלען וויין? מיט וועמען וועט ער בענ-שען?

— וואָס איז געשעהען? — פרעגט דער רבי זיין רוח-חסודש, דעם גבאי. און דער גבאי ענטפערט:

— דער משולח פון לאַמזשער ישיבה דרש'ענט!

און דער רבי זאגט:

— געה און זאג, וואו מען דארף!

און דער גבאי ענטפערט: ער שטעהט נישט אויף דער בימה

און זאגט נישט אויסענוועניג, ביים טיש זיצט ער און לערענט, און

זאגט פון דער סדרא...

ווערט דער רבי גרין! די הענט ציטערען, די אויגען פלאמען.

— געה, — זאגט ער מיט א הייזעריג קול פאר כעס — געה

אין בית-המדרש אריין צום עולם און זאג זיי מיט די דריי אותיות,

אז איד היים נישט לערנען!

און דער גבאי איז געגאנגען און האט געזאגט, און דער עולם

האט זיך דערמאנט, אז מען דארף, אז מען מוז מורא האבען פאר

א רבי'ן, און דער משולח האט אפשר קיין פאס נישט געהאט,

און אויפגעהויבען האט זיך דער משולח, צולאפען זענען זיך די

בעלי-בתיים, דער גבאי האט די חומשים פארמאכט...

מנצח געווען האט סוף כל סוף דער רבי, דער ד ר י ע ר

איז זיין!

28.

18טען דעצעמבער, 1902

אויב איהר מיינט, איך בין א ביזער בטבע, האט איהר א טעות.

אז עס טוט מיר וועה, שריי איך. אז עס כאפט מיך ביי דער לעבער, אז מען באלעגט מיר די נשמה מיט פאקשיווע (צי „קרא-פעווע“, ווי שלום-עליכם וויל), מאך אין קולות, און וועק איך אמאל פון זיסען שלאף, און פארטרייב אייך די זיסע חלומות — אבער ווייטער, בין איך גאָר א גוטער מענש! א נשמה האב איך א גילדענע, מען וואלט זי געמעגט אין לאמבארד שאצען, און א הארץ האב איך א ווייכע און, ביי וואָס עס איז, צוגעהט עס פאר רחמנות, ווי א פוטער!

און טאקע ביי וואָס עס איז!

איך האב רחמנות אויפ'ן שעדליצער בעל-קריאה-בחר, וואָס מען האט פאר ציוניזם אויסגעפאטשט פאר'ן עולם אין בית-המדרש און אוועקגעטריבען פון ספר... און נישט דערפאר האב איך אויפ'ן רחמנות, וואָס ער האט פעטש באקומען, — א פאטש אויף דער פראַווינץ אין קיי און שפיי — און אפילו נישט דערפאר, וואָס דער פאטשער איז געווען איינער פון די, וואָס לעבען פון „פעטער, שענקט א קערבעל“, וואָרים, וואָס איז דער חילוק, ווער עס פאטשט? נאר דערפאר, וואָס דער בחר האט א הויכע הויכע אידעאלען און א קליינעם גוף מיט קורצע הענט! א יונגער מאן, א בחר, א ציוניסט — און איז אַרעמער פאר א קאץ, און האט קיין נאָגעל נישט צום דראַפּען פאר'ן ערגסטען הונט, און האט קיין צאן אין מויל צו בייסען, און קיין פינגער נישט אין א באַרד אריינצושטעקען!...

און איך צוגעה פאר רחמנות אויף זיינע חברים, וואָס האַבען זיך שבת-צו-נאכטס באלד נאך הברלה אנידערגעזעצט קלאַגליעדר צו שרייבען און בעטען זיך ביי מיר, איך זאל זיין דער ווידער-קול פון זייערע קלאַגליעדר... א רחמנות אויף יונגעלייט, וואָס ווען

מען דארף הענט, האבען זיי פליגעל, ווען מען דארף בריוונח'ס, ווערען זיי קינה-זארגער... א רחמנות אויף די ווערמלעך, צי זיי לייכטען, צי זיי לייכטען נישט!

און איד האב רחמנות אפילו אויפ'ן שעדליצער רב. „משע-פעט איהם נישט — שרייבט א שעדליצער וויינענדיג ווערמעל — ער איז אונזער א ציוניסט!“ נאך אין דעם וואס ער קען איד איהם, לידער, נישט אפּוואשען פון זיינע זינד! לאז ער בע-סער נישט זיין קיין ציוניסט, קיין נאציאנאליסט אפילו נישט, נאך זאל ער פון צייט צו צייט ארויפגעהן אויף דער בימה און אויסטייטשען פאר'ן עולם: לא-תרצה! זאל ער זאגען, אז רצה'נען קאן מען, נישט דוקא מיט א מעסער, נישט דוקא מיט סם, אז צונעמען קאן מען די נשמה מיט א ווייד-שמיכלענדיגען ווערמעל: ר' קרוב, שענקט א קערבעל! זאל ער ארויסנעמען, ווען מען דארף, די ספרותורה און דעם שופר פון ארוי-סודש, און עפע-נען די תורה, און ווייזען, וואו „לא-תרצה“ שמעהט, און בלאזען אויפ'ן שופר, עס זאל ציטערען דער רוצח!

עס איז מיר א רחמנות אויפ'ן שעדליצער רב... ער איז א למדן און ווייסט, אז „ווער עס קאן וועהרען און וועהרט נישט“, איז ער-גער ווי דער, וואס זינדיגט מיט אייגענע הענט! איד ווייס, אז ער איז פרום, אמת פרום און ווייסט פאר וועמען א בשר-דורם, בפרט א רב, מוז אפגעבען דין וחשבון! און וואס וועט ער ענטפערען, אז מען וועט איהם פרעגען: שעדליצער רב, איהר האט געלאזט בלוט פארגיסען אין די גאסען, און געשוויגען! שפיכת דמים געזעהן און קיין ווארט נישט גערעדט! איהר האט געזעהן דעם גרעסטען חילול-השם און דאס מויל נישט געעפענט! איהר האט א בימה געהאט מוסר צו זאגען, הערצער צו דערוועקען, א פונק יהדות אין פאר-פעצטע הערצער אויפצובלאזען און איהר האט גע'ר'ר'ש'נט, און מיט גאון אייער חריפות באוויזען!

א ווילד רחמנות אויפ'ן שעדליצער רב!

און אז איד דערמאן מיר אז נייעם רעגען פון די נייע צייטונג-נען, קריג איד רחמנות אויף די אידישע ליטעראטען! אין פלוג דאכט זיך, וועט זיי גוט זיין... די „בלעטער“ וועלען די נאקעמע לייבער באדעקען; זיי וועלען מלבושים קריגען און אפשר מיט נאך-טיכלעך אין די טאשען; זיי וועלען נאנצע שטיוועל באקומען, און

אפשר מיט קאלאשען אויף די שטיוועל. און א דאך איבער'ן קאפ וועט זיין, אויס געזונד אין די הייזער! און מען וועט זיך אהן „ווינטשערע“ נישט לעגען. מען וועט יעדען טאג נאך אפשר א ווארעם מיטאג עסען; אפשר אנבויסען אויך! דאס אלץ איז אבער פאר'ן זינדיגען גוף, די נשמה אבער וועט ליידען! מען וועט זי אויף שטיקער צורייסען, אויף איינציגע פערדעם, שארפיע וועט מען פון איהר מאכען! מען וועט נישט ווארטען ביז זי וועט „אויסטראגען און וועהען באקומען און האבען“, „זיבעטלעך“ וועט מען פון איהר רייסען, מפיל-קינדער אפטרייבען מיט געוואלד, און די נשמות ווער לען אין קורצען קראנקע עקרות בלייבען... די בוימלעך אהן ערלהר יאהרען וועלען אפדארען... און עס וועט קיין אויבס און קיין בלויז מען נישט זיין, און עס וועט קיין זאנג אויפ'ן פערלד זיך נישט שאקלען... און אז דער ווינטער וועט קומען אויפ'ן ארעמען הארץ און דער שניי וועט פאלען אויף אן אויסגעגעסענער נשמה און דער פראסט וועט דורכגעמען די גלידער — וועלען דאמאלט די טרערען אין די אויגען ברענען, ווי פייער, און עס וועט זיין א געקריצעריי מיט די ציין, ווי אין גהינום!

א רחמנות!

און אז דער ווינטער איז דאס יאהר אזוי פריה און אזוי פלוצלונג געקומען און דער ווינטער שניי ליגט אין די גאסען, און דער פראסט מאלט זיין „סעצעסיע“ אויף די פענסטער, קריג איך אויך רחמנות... און רחמנות קריג איך אויף די דראשקארסקע פערד, מיט ווייסע בערד און וואנסען, וואס ציטערען מיט די קרענגעס פאר קעלט, און קאנען נישט אויפהויבען די פאדערשטע פיס, ווי זייערע בעליבתיים די הענט, און קלאפען און דערווארעמען זיך, און — אויף די בעליצדקה, וואס פארזארגען יאהר ביי יאהר ארעמע לייט מיט האלץ צי קוילען, און האבען זיך דאס מאל פארשפעטיגט און קיין געלט נישט צוזאמענגענומען צו דער צייט, און קאנען גאנצע נעכט אין די ווארעמע שטיבער אונטער פוכענע איבערבעמען נישט צומאכען קיין אויג, וויסענדיג, אז זייער ברודער, דער אביוו, פרייט, אז זייער שוועסטער די אלמנה, ציטערט פאר קעלט; אז די אל פאלט ארויס פון ארעמען שוסטערס און די שער פון ארעמען שניידערס און די נאדעל פון דער ארעמער נייטארינס פארשטארטער געשוואלענער האנט! — אז די קליינע קינדער

שווייגען און רופען אפילו קיין עסען נישט; זיי האָבען מורא די מיילער צו עפענען, און דעם פראַסט אין לייב אריינצולאָזען! און זיי ליגען, די בעלי־צדקה, ביינאכט און קלערען, וואָס וועט זיין אין דער שרעקליכער שעה, ווען די נאָקעט־אויסגעטאָנענע נשמה, אָהו פעלצען און איבערבעטען, וועט אַרויפפליהען און אַרויפקומען אין דער הויך, אָפּצוגעבען די־רוחשכּון פאר'ן ריכטער פון דער גאנצער וועלט, און מען וועט זי פרעגען: וואָס האָסטו געטאָן, ווען דער פראַסט מיט'ן ווינט האָבען אַרומגעהוילעט אין דיין ברודערס דירה, אין דיין שוועסטערס סוטערינא, און פאַרקאָוועט זיי די פענסטער, מיט די לייבער, מיט די נשמות?

און נישט נאָר אויף בעלי־צדקה, אפילו אזוי אויף בעלי־בתים האָב איך אויך רחמנות:

עס איז א שלעכטע צייט אפילו פאר בעלי־בתים!

ווי ב ל י ע ר ז א בעל־בתי'שע נשמה זאָל נישט זיין, ווי אסעקורירט א בעל־בתי'שער מוח זאָל נישט זיין פאר א בראנד פון א נייער אידעע, — איז דאָך לאַימלעך, עס זאָל זיך איהם א פונק יהדות נישט אריינכאפּען, א בליץ זאָל זיך נישט אמאָל אריינגרייסען אין א בעל־הבתי'שען קלייען־זאָק... א בעל־בית זאָל זיך, היינטיגען צייטען — ניט אמאָל, כאַטש איינמאָל אין יאָהר אָפּ־שטעלען און זיך אליין א פרעג טון: וואָס? נאָך וואָס?

נאָך וואָס האָט ער קינדער געהאט, וואָס דאנקען איהם נישט פאר'ן לעבען, וואָס ער האָט זיי געשענקט? נאָך וואָס האָט ער זיי ערצויגען, אז זיי זענען זיך צולאָפּען אויף אלערליי וועגען, נאָר אויף זיין וועג קיין טריט נישט געמאכט? נאָך וואָס האָט ער דאָ אַן אַרט פארנומען, אז אויף זיין אַרט האָבען הונדערטער בעסערע און עהרליכערע פאר איהם געווארט? און מיט וואָס זאָל ער זיך טרייסטען? מיט'ן ביסעל מצוות און מעשים־טובים? צי פאלט איהם קיינמאָל נישט איין, אז עס איז גאנץ מעגליך, אז ער האָט פאלשע מטבעות געזאמעלט, אָפּגעלישטע זינד פאר מצוות גע־האלטען און זיי וועלען איהם נישט אויסלייזען, נישט אויסקויפּען אין טאָג, צי אין דער נאכט, ווען עס וועט קומען צו די־רוחשכּון? א רחמנות אויף בעלי־בתים אויך, בפרט אויף וואַרשעווער

בעליבתים פאר די וויבארען אויף נייע דאזארעס, נאָר זאָל דאָס
שוין זיין און ער'ן שטראָך; לאָזט אָפּאָטעמען...

וואַרשעווער „וויבארען“ זענען הייסע „וויבארען“... עס נעמט
צו דאָס לעבען ביי א בעל־בית... ער מוז אָפּגעבען די־רוחשכונ און
דאָס איז שווער פאר א בעל־בית, ווען ער מוז אפילו טון פאר זיך
אַליין! און בכלל „אויסקלייבען“ איז היינטיגע צייטען נישט אזוי
לייכט! און דאָך איז עס אמאָל אזוי קלאָר, אזוי איינפאך געווען
זען! אפילו אין דעם פאך האָט אויך א פאַרצייטישער בעל־הבית
מנוחה געהאט! אויסצוקלייבען א „דאזארע“ (פון פוילען דער
איד) איז געווען א האָר פון דער מילך אַרויסצוציהען!

וועמען קלייבט מען? דעם ערנסטען!

וואָרים — ווער דארף דעם ראש־הקהל?

א רב איז פאַראַן שאלות צו פּסק'נען; די ישיבה פיהרט אויך
דער רב, תלמוד־תורה פאַרזאָרגט ער אויך. אין חברה ש"ס ויצט
ער אויבער־און לערענט... בעליבתים זענען פאַראַן, האָבען זיי
בריה'שע ווייבער אין די קלייטען, אין די שענק און אין איינפאָהר־
און גאסט־הייזער! און זיי, די מענער, האָבען צייט צו קהל־זאכען —
צו מצוות און מעשים־טובים! זיי פיהרען די שולען און די בתי־
מדרשים, זיי זענען די גבאים אין דער חברה־קדישא, האַלטען אויף
דעם הייליגען אָרט, מיט'ן באָד, מיט דער מקוה, מיט'ן הקדש,
מיט'ן הכנסת־אורחים־הויז — אלץ, אלץ און צוטיילען זיך מיט
אַלע קהל'שע ארבייטען און קהל'שע כבודים... און ער אליין נעמט
אויך א חלק!

א ראש־הקהל האָט מען באדארפט פאר זיי, פאר די „פריצים“.

וואָס האָבען צו שאַפען!... ביי וועלכע מען איז אין גלות!

די פריצים האָבען פון איינצעלנע אידען נישט געוואָלט וויר־
סען, נאָר קהלות! אַלע שטייערען, אָפּצאהלען און אָפּגאָבען האָט
מען מיט אמאָל אויף קהל געלעגט, א סומע, ווי אויף איין מענש...
און צווישען זיך האָט מען ערשט די סומע אויף קעפ צוטיילט!

גרויסע העכט, נאָטירליך, האָבען זיך אין דער געז' פון שטיי־
ער נישט געלאָזט פאנגען, די תקיפים האָט דער שטריק נישט
געוואָרגען; די פרעס, בלוט אויסצווינגען, האָט מען צוגעלעגט צום

שוואכען, צום אַרעמען! און צו דעם האָט מען דעם ראַשי־הקהל באַ-
דאַרפט!

ראַש־הקהל האָט געמוזט זיין דער, וואָס האָט געקאָנט אַרומ-
געהן מיט די שמשים פון איין אַרעם הויז צום צווייטען, און אויפֿ-
מאַנען, און אויסדריקען, און אויספרעסען דעם שטייער! דער,
וואָס האָט געקאָנט האַרץ האַבען אוועקצונעמען די בענש־לייכטער
ביים אָפּגעקומענעם בעל־הבית, צוצונעמען די לעצטע ציג ביי דער
אַלמנה, אַראָפּציהען דאָס מלבוש פון דער עגונה'ס לייב, אַפיר-
נעמען דאָס קישען פון אינטער א קראַנקענס קאַפּ, פּאנטירען די
כלים צו דער אַרבייט ביים בעל־מלאכה און אלץ אַרויספֿיחרען
אין מאַרק אַריין און פאַרקויפּען!

א ראַש־הקהל האָט געמוזט טראָגען מעהר ברענענדיגע קללות
אויפֿ'ן קאַפּ, ווי האָר אין באָרד און פּאות! און איינזאָפּען אין דער
נשמה, מעהר זידענדיגע טרערען, ווי טראָפּען וואַסער אין שטאַדט-
ברונען! און האַבען וועניגער געוויסען, פאַר דער ערגסטער חיה-
רעה אין וואַלד! ... ראַש־הקהל איז ביי אונז „רחמנים בני רחמנים“
געווען דער, וואָס וואַלט ביי זיי שינדער, קוילער צי הונט-
שלעגער געווען!

דערנאָך האָט דער ראַש־הקהל באַקומען נאָך א בריליאַנט צו
דער קרוין אויפֿ'ן קאַפּ! נאָך איין קהל'שען עסק האָט ער געחאַט
צו פאַרזאָרגען — אָפּגעבען זעלנער פאַר דער קהלה.

שטייער נעמט מען פראַנק און פריי בייטאָג; זעלנער־נעמען
איז געפעהרליכער, דאָס מוז מען שוין מוזן שטילערהייט אין שטילע
נעכט... ווי די וועלף איז א הונגעריגער ווינטער־נאַכט, שלייכט זיך
דער ראַש־הקהל צו די שטילע הייזלעך אין די שטילע הינטער־געס-
לעך, און נאָך איהם געהען שמשים און פּאָליציי... ער קומט צו צו
א פאַרשלאָפענעם הייזלעך און קלאַפּט אָן... מען עפענט און פון אונ-
טער'ן ראַש־הקהל'ס קאַפּטאן באַווייזט זיך אַ לאַמטערענדעל...

און וואו דער ראַש־הקהל האָט אָנגעקלאַפּט, וועט מען זיך שוין
יאַהרער־לאַנג אין די קעפּ אַריינקלאַפּען... וואו זיין לאַמטערענדעל
האָט אַ שיין געוואָרפּען, וועלען שוין זיין פינסטערע יאָהרען און
פינסטערע טעג, וואו זיין קול האָט זיך געהערט, וועט מען שוין
וויינען און קלאַגען יאָהרען לאַנג, דאָס לעבען לאַנג...

ווער קאָן זיין ראַש־הקהל? דער, וואָס קאָן אויסרייכען אַ סינד

פון דער מוטערס שוים און פארקאונען און פארשיקען אויף די גרויסע פרעסט, צו דער ברענענדיגער רוט, צום טרפח'נעם טעפעל, צו דער שמד...

אבער ו ו ע מ ע ז צו קלייבען האט מען געוואוסט!...

די מויערען פון גהעטא—גארדוי—קינדער, וויינט! — די „קונא“ — די אידישע תפיסה פאלט אדער בלייבט שמעחן לער... דער ראשיהקהל פארלירט די ברענענדיגע דערנער-קרין פון קאפ: שטייער צאָהלט יעדער באזונדער, צום מיליטער שמעלט מען זיך צו דער צייט, און מען געהט על-פי גורל... פון דער בייטש אין דער פרעמדער האנט אין קוים א ריטעל געבליבען, קינדער צו שרעקען... מען דארף שוין קיין אכזר נישט, קיין מערדער נישט. דער ראשיהקהל מעג האבען א לייט הארץ און גאט אין הארץ, א פונק יהדות אין שוין נישט קיין געפאהר! ער וועט שוין קיין זעלנער נישט כאפען, קיין שטייער נישט אויספרעסען, עס געהט נאָר ווע-גען „עטאט“, וועגען א קליינע סומע אויף שטאדט-זאכען, אויף אידישע קהל-זאכען!

אבער א בזוי מוז ער זיין!

דער בורמישטש מוז האבען וועמען אַנצוכאפען, ווי א צאפ, ביי דער באָרד, און אויסקערען מיט איהם דאָס מאַגיסטראַט, צי דעם מאַרק... דער שרייבער, נאָר א ביטערען טראַפען, מוז האַבען וועמען „ליכטלעך אונטער די אויגען“ צו שמעלען... דער פּאָליציי, וואָס איז, על-פירוב, אינאיינזענס דער שבת-גוי, האָט אין דער וואַכען חשק צו אידישע פּאות!... און די בורמישטשאַווע דארף א איד ביי דער האַנט אויף שלוחות, און די דינסט איהרע דארף אויך אמאָל א „משולח“ אויף א גאַנג — און דאָס אלץ (וועניגסטענס אויף דער פּראַוויניץ) מוז דער ראשיהקהל פארזאָרגען!... און דער בעלה-בית ווייסט ווייטער וועמען צו קלייבען! —

צייטען בייטען זיך...

דער אָרן פון מאַגיסטראַט איז אנדערש, מענשליכער געוואָר-רען... דאָס הארץ האָט זיך איהם אפשר נישט שטאַרק איבערגע-

קערט, נאָך גע'נ'א'שט פון „אײראָפּא“ האָט ער שוין... דאָס
התנהגות איז אנדערש. „פאניע מאַשקו!“ הייסט עס שוין, ער בעט
אמאָל אפילו זיצען, דערלאנגט אמאָל די יד... א ראש-הקהל ווערט
א שטיקעל מענש, א שטיקעל קרוב-למלכות, קאָן אמאָל א אידען
אפילו א טובה טון, אָפּבעטען... עפעס פארשמירען!

קײן בזוי קאָן ער שוין נישט זיין, נאָך—שרייבען קאָ-
נען, חתמ'נען זיך קאָנען דאָס טאָר ער בשום אופן נישט!
גאָט ווייסט, וואָס ער וועט אונטערשרייבען, וואָס פאר א
חשבונית, וואָס פאר א התחייבות... צו דעם מוז זיין אן אסיפה
פון בעל־יביתים!

צייטען אבער בייטען זיך און דער ראש-הקהל וואקסט, בשעת
ווען אלץ ארום איהם פאלט...

דער רב איז געפאלען... די ישיבות פארמאכט, די בתי-מדרשים
לער... ער ווערט א מענש: ער לערענט זיך אביסעל צורת-
מטבע, אביסעל רוסיש, שרייבט קוויטלעך פאר גולדים ונפטרים,
לויפט אויף אלע ברית'ן און חתונות, לויפט ארום אָפּנעמען שבועות,
א רובל פאר א שבועה (פון ווארשוי רעד איד) און לעגט מעהר
געוויכט אויף געהאלט און רח"ש און ביזזאכען, ווי אויף תורה און
יראת-שמים... העפסטענס האָט ער די „יאטקע“ אין זיין... דער
גלאנץ פון שטריימעל געהט איבער צום ראש-הקהל'ס קאפעליוש...
די אלטע בכבוד'ע בעל־יביתים, די למדנים, די חברה-ש"ס'ניקעס,
די חברה-קדישא-מעט-טרינקער, די עליות-פרעסער שטארבען אויס,
און אלע חברות, און אלע קהל'שע אנשטאלטען פאלען דעם ראש-
הקהל אין דער האנט אריין — ארום און ארום פארנומענע מענ-
שען: באנקירען, פאָרדיאטשיקעס, פאבריקאנטען, גרויס-הענדלער,
דאָקטוירים, אינושענירען, יוריסטען... א דאגה!... יעדערער האָט
זינס אין זיין — און דער ראש-הקהל מוז אלע פארזאָרגען! עס
ווערט א כבוד, א ממשלה, טיילמאָל א פעטער ביסען...

און אז עס קומט פאר א קלפי, בין איך דעם שטרויזאק, דעם
בייכיגען בעל-הבית נישט מקנא! האָב איך אויפ'ן רחמנות, ער מוז
קלערען, ער מוז, נעבער, זיך מישב זיין, עפעס אין זיין האָר
בען... און טיילמאָל מוז ער זיך נאָך אונטערצינדען, אויפפלאמען...
און עס איז גאָר זיין טבע נישט, זיין שטייגער נישט... גאָט ווייסט;

וויפיל נעכט ער וועט דערנאך נישט שלאפען, וואס דער דאקטאר
וועט איהם נישט פארשרייבען, וואוהין ער וועט איהם נישט שר-
קען!...

אמאל אבער טרעפט און א בעל-הבית האט א מערכה! ביי
מיינעם א באקאנטען האט עס געטראפען!
ער האט א ווילדע מערכה געהאט!

איז'ן איז ער, בטבע, א קראנקער; אויף די נירען ליידט ער.
דענערוירען זיך איז פאר איהם סם. און פון נאטור איז ער א
שווערער מענש. א געדאנק צום מח קריכט ביי איהם וואכען-לאנג,
ווי א פויל-טיר אויף א בוים ארויף!... און דא איז פאר דער קלפי.
און מענשען קומען און רייסען פון איהם די הויט!...

און וואס זאל ער, נעבער, טון? דעם באנקיר דעם און דעם
קאן ער נישט אפזאגען; דער באנקיר איז א גאנצער מאכער אין
דער באנק און קאן איהם שטערען דעם קרעדיט. און דעם באנקירס
גענעז-צד איז א מלוח און האט זיינע וועקסלעך!... און דער זוהן
זיינער ארבייט ביי א פאדריאטשיק אין קאנטאָר, וויל דער ביי
איהם דאס קוויטעל! און דערווייל קומט גאר א חסיד'ישער ליי-
טישער מענש און שרייט געוואלד: מען מוז אויסקלייבען א פרומען
איד! עס איז קיין השגחה אויף די יאטקעס און — אויף תלמוד-
תורה! א שפאס — טרפה-פלייש צי דקדוק! לאז אריין די ריי-
טשען, אפילו די ציוניסטען, איז מען מיט'ן לעבען נישט זיכער!
און מיין בעל-הבית איז באמת פרום! דער קרעדיט אין באנק דער-
האלט איהם ביים לעבען, די וועקסלעך קאנען איהם דערשטיקען,
נאר א פרום-אירישע נשמה האט ער אויך! ווי פארקויפט מען עס
די נשמה? א שפאס דקדוק, נישט גלאט-כשר-פלייש! און נאכ'ן
חסיד פאלט אריין טאקע א ציוניסט, און מיין בעל-הבית האט א
נאנהמען קרוב, א מזרח'ישען רב... און דער רב האט איהם א ברירה
געשריבען: היות, מען מוז אייננעמען די קהלות! ער שרייבט:
א מצוה! און קוים געהט דער ארויס, קומט אריין א רייטש מיט
וואנסעלעך און שרעקט איהם איבער צום טויט! קלייבט מען, חס-
ד'וועל, אויס א ציוניסט, איז סכנות-נפשות! שוויגענטאכאווסקי
שטעהט און שארפט א מעסער און געהט אידען שחט'ן! בלוט
וועט רינען אין די גאסען!

און דער זיבעטער שווייס באדעקט מיין שטרוי-זאק, מיין
 פאקאנטען בעל-הבית! ער ציטערט אויפ'ן גאנצען לייב, ווי א
 דראַשקארסקי פערד אויפ'ן פראסט! און סאפעט, ווי א בעל-
 צדקה, וואס האט זיך מיט די קוילען פאר אַרעמע לייט פארשפער-
 טיגט! און דער קאפ, דער אַרעמער, הויבט אָן ארבייטען, ווי א
 קיטעראט פאר פיער און צוואנציג נייע בלעטער! איינער וואָלפּ
 געפלאצט, ווען נישט די מ ע ר כ ה !

א מערכה, וואס ער האט זיך אָן עפעס דערמאָנט... און פּלוצלינג,
 קוים האט ער זיך דערמאָנט, איז ער אונטערגעשפרונגען פאר פרייד,
 און א טענצעל געכאפט איבער דער שטוב : פטור, פטור, פטור !
 און דערמאָנט האט ער זיך ערשט, אז ער האט שוין א יאָהר
 זעקס קיין עטאט נישט געצאָהלט, אז ער קלייבט גארנישט, אז ער
 וועט גאר קיין קוויטעל נישט באקומען... אומזיסטע שרעק געווען !

ראש חודש

מאי, 1902.

מז'הסטם ווייסט איהר שוין פון טאג איין וואכען-בלעטער פון דעם נייעם געזעץ, וואס רומעניען האט ארויסגעגעבען צו דער שטיקען דאס לעצטע ביסעל אידישע לעבען, וואס פאכעט קוים אין דעם כלומיגען לאנד, אין נייעם הישפאניען, וואס איז קליגער פאר'ן אלטען און ברענט און בראט אהן פייער, אהן האלץ און אהן אינקוויזיטארישע צערעמאניען.

דאס געזעץ איז גאנץ איינפאד: „פרעמדע, — זאגט דאס געזעץ — טארען זיך אין רומעניען נישט באשעפטיגען מיט קיין שום מלאכה, כל זמן זיי וועלען נישט באווייזען, אז אין זייער היים, אין זייער לאנד, הייסט עס, האט דער רומענער דאס פרייע רעכט צו זיין א בעל-מלאכה“.

דאכט זיך, גאנץ עהרליך, צווישען פעלקער און מדינות איז פון אייביג אן דאס רעכט: „שמור לי ואשמור לך“ — „ווי דו פיהרסט דיר מיט מיינע מענשען, וועל איך מיר פיהרען מיט דיינע“.

איז אבער דא אין דעם געזעץ א פיין שפיצעל, א שארף שפיצעל, וואס טרעפט גלייך דעם איד אין האלץ אריין!

אלע רומענישע אידען, אויסער א גאנץ קליינעם פראצענט,

הייסען, לויט דעם רומענישען געזעץ: פ ר ע מ ד ע !

עס מאכט נישט אויס, וואס אידען זענען פריהער אין לאנד אריינגעקומען, ווי די רומענער, עס מאכט נישט אויס, אז זיי דינען אין מיליטער, פארגיסען זייער בלוט פאר רומעניען, צאהלען שטיי-ער און, ווי געוועהנליך, א דאנק דער עהרליכקייט פון די באאמטען, פיעל מעהר ווי די רומענער, און מוזען דערביי אויף אייגענע קאס-טען אויסהאלטען אלע אידישע אינסטיטוציאנען פאר צדקה און דעליגיאז, פון וועלכע די רומענישע רעגירונג, וואס פארזארגט

דערמיט אלע אנדערע רעליגיאנען, וויל נישט וויסען, עס מאכט נישט אויס, וואָס כמעט יעדער רומענישער איד האָט אין דער רד מענישער ערד כברים פון זיידעס און עלטער-זיידעס — לויט'ן געזעץ זענען זיי פרעמדע!

און אלס פרעמדע קאנען זיי זיך נישט באשעפטיגען מיט דער מלאכה, כל זמן זיי וועלען נישט פארשטעלען דער פאליציי קיין באווייז, אז אין זייער לאנד, ביי זיי אין דער היים, האָט דער רומענער דאָס רעכט א בעל-מלאכה צו זיין!

און אזוי ווי די אידישע רומענער האָבען נישט קיין היים, קיין אייגען לאנד, וואו דער רומענער זאל קאנען זיין א בעל-מלאכה, על כן — שטארבט אידען פאר הונגער!...

אזוי האָט פארשטאנען דאָס געזעץ גאנץ אייראָפּא, און אלע אייראָפּעאישע בלעטער (אויסער עטליכע אנטיסעמיטישע) זענען ארויסגעטראטען מיט א שארפער קריטיק געגען דעם באַרבאַרישען געזעץ; אזוי האָט פארשטאנען דאָס געזעץ גאנץ רומעניען, און בפרט די רומענישע בעל-מלאכה'ס, וואָס האָבען געמאכט אסיפות מיט ששון ושמחה און אויסגערופען, אז זיי וועלען מיט אייגענעם כח נויטען די אידען, זיי זאלען זיך אונטערגעבען דעם נייעם געזעץ, און די פאליציי, זי זאל שטרענג דערויף אכטונג געבען! אזוי האָבען פארשטאנען דאָס געזעץ אלע רומענישע אידען, וואָס האָבען זיך געפיהלט, ווי די אידען פאר פורים אין מרדכי ואסתר'ס צייטען, און בפרט די אידישע בעל-מלאכה'ס, וואָס האָבען זיך פארזאמעלט און ארויסגעגעבען א שטארקען, מיט בלוט פון הארץ געשריבענעם, פראטעסט און אן אויפרוף דאָס לאַנד צו פארלאַזען! פריהער פאר אלע האָבען נישט אנדערש פארשטאנען דאָס אכזר'שע געזעץ דער מיניסטער, וואָס האָט עס פארגעלעגט, און דער פארלאמענט, וואָס האָט עס אנגענומען.

און פונדעסטוועגען, זאגט היינט דער מיניסטער, אז ער האָט עס אנדערש געמיינט!

רומעניען דארף געלט באַרגען, מען דארף אַנקומען צו אידיש-אייראָפּעאישען קאפיטאל אויך, און וואָס מען וועט אויף אונזערע קאפיטאליסטען נישט זאָגען, אזוי אומפארשעמט זענען זיי נישט, זיי זאלען אונטערשטיצען דאָס לאַנד אין דער צייט, ווען אידיש פלוט רינט אין זיינע גאסען...

אפשר שפעטער מיט דער צייט, אז מען וועט דערמיט גע-
וועהנט ווערען! וועניגסטענס, ווען די אייראפעאישע צייטונגען ווע-
לען אויפהערען דערפון צו שרייבען...

און דעריבער, אז מען דארף צום איד און דער איד קרימט
זיך, מאכט דער מיניסטער מיט'ן קעניג קארל א נייעם פירוש צום
דין!

אירעז, הייסט עס, וואס האבען נישט זייער לאנג, וואס הא-
בען נישט זייער היים, פון וואנען זיי זאלען קאנען בריינגען א בא-
ווייז, אז די רומענער האבען דארט דאס רעכט צו זיין בעלי-
מלאכות, זענען נישט מחויב דעם באווייז צו ברענגען.

און מען האט גערופען דעם בוקארעשטער רב און געזאגט
איהם, נאך עטליכע קאמפלימענטען, דעם נייעם פירוש, אויך האט
מען דעם פירוש מודיע געוועזען אין די אייראפעאישע בלעטער.
אלע אבער ווייסען, אז דער פירוש וועט נישט פארגעשטעלט ווע-
רען דעם פארלאמענט צו באשטעטיגען, אז דער פארלאמענט וואלט
עס נישט באשטעטיגט, אז דאס גאנצע רומענישע פאלק, וואס האט
וועניגער גערעכטע, ווי סדום, נאר א בעסערען מזל פון סדום, גלויבט
נישט דעם פירוש, און, אז באלד נאך דער הלואה, וועט די רעגירונג
מיט'ן מיניסטער אנדערש טייטשען, העכסטענס וועט מען צו דעם
עוועק מאכען אז אנדער מיניסטער...

דער פארלאמענט, דאס רומענישע פאלק, בפרט די רומע-
נישע בעל-מלאכה'ס מענען בלייבען די אייגענע...

אין ווינער „אליאנס איזראעליט" איז געוועזען אז אסיפה, און
אויף דער אסיפה הייט מען זיך אסך געשפארט וועגען ציוניזם (עס
איז געקומען דר. הערצל מיט אסך מיטגליעדער ציוניסטען) און
אביסעל גערעדט וועגען רומענישע אירעז. אביסעל און דערצו
נאך — פארשטעלט, עס טוט זיך עפעס, נאך בסוד...

צי עס וועט געראטען, ווער ווייסט?

דערווייל מוזען רומענישע אירעז עמיגרירען... אויף אליאנסען
זיך אינגאנצען פארלאזען קאן מען נישט! קיין גוטער ווילען, קיין

הייסער ווילען אפילו, צו טון פעהלט נישט; נאך כח פעהלט — די
איינציגע אידישע כלי-זיון!

נאך עמיגרירען טאָרען זיי נישט אָפּען.

עס זאל קיין שלעכטען איינדרוק נישט מאכען אויף אייראָפּאָ,
דאָס הייסט אויף די אייראָפּעאישע קאָפיטאלען, האָט די רומע-
נישע פּאָליציי פאַרווערט די רומענישע אידען זיך צו פאַרזאַמלען.
אסיפות צו מאכען און אָפּצוקלערען, ווי אזוי און וואוהין צו עמיגר-
רירען...

צו דעם אייגענטליך דארף מען קיין גרויסע אסיפות נישט...
ווי אזוי צו עמיגרירען?

צורפּוס; עס איז אויף קיין באהאנדלעט נישט דאָ...
מיט וואָס?

מיט דער אויסגעמאַטערטער נשמה; עס איז נישטאָ, וואָס
פון רומעניען ארויסצופיהרען, אויסער דער קראנקער, פאר'סמ'טער
נשמה...

וואוהין?

וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט...

ענגלאַנד פאַרשליסט זיך פאַר פרעמדע, אין רעשט אייראָפּאָ
איז נישט דאָ וואו א שפּילקע אַרײַנצואוואַרפען... אמעריקא, דאָס
אמאָל יונג געוועזענע, פרייע, אָפּענע אמעריקא, האָט שוין לאַנג
אנגעהויבען אין א פּאָליטיש ענגען גאַרעט זיך צו שנירען!
קאנאָדאַ דאַרף אויך קיין אידען נישט!

אין טראַנסוואַל, די לעצטע האַפּנונג; איז אָבער מלחמה אין
טראַנסוואַל! און ווי עס זעהט אויס, יעט זיך די מלחמה נאָך נישט
אזוי גיך אויסלאָזען.

אין אנדערע לענדער, אויסער רומעניען, וועלען מיר אויך
קיין נחת נישט שעפען...

נחת פון דייטשלאַנד: עס פאלען דאָרט אָפּ אלע אַנטיסע-
מיטישע בלעטער, ווייל מען דאַרף זיי שוין נישט; כמעט די גאַנצע
פרעסע איז אַנטיסעמיטיש... נאָך א פרייך: מען זעצט אַרײַן אין
אַנטיסעמיט נאָכ'ן צווייטען, אַנטיסעמיטען כאַנקראַטירען און נע-
מען זיך צו אלעם ביז — ווייל דער אַנטיסעמיט האָט אויפגע-

הערט א געשעפט צו זיין; אויס מאַנאָפּאָל — אַלע האָבען פיינד א איד! דער מאָאר האָט זיינס געטאָן, זאָל ער געהן צו אַלדע שוואַרצע יאָהר!

פון פראנקרייך הערט מען באמת ישועות ונחמות...
עס זענען וואָהלען געוועזען. די גרויסע פראַנצויזישע קלפי אין אַריבער! און עס האָט זיך אויסגעוויזען, אז די ליבעראַלע, האַלכ-ראַדיקאַלע און אַ קליין ביסעל סאָציאַלע רעגירונג האָט גובר גע-וועזען, ממש געזיגט; אסך אנטיסעמיטען זענען אָפּגעפאלען, דרוי-מאָן אליין, דער גרעסטער אנטיסעמיטישער העלד, האָט זיך נישט דערהאַלטען! מען האָט אויסגעקליבען אין פאַרלאַמענט אַרײַן אפילו דרייפוס-מענשען, אויף וועלכע מען פלעגט שפּיען אין די גאַסען..
אין אלזשיר אפילו זענען די אנטיסעמיטען געפאלען!

ליידער אין עס „אליה-דוקוביכה“, אין פרייער איבערזעצונג אין עס: א רוז מיט א שטעכענדיגען דאָרן!

געזיגט האָט די פרייהייט אין דער פראַנצויזיש-דער פיינסטערער נאַציאָנאַליזם מיט'ן אַנטיסעמיטיזם אונטערנעשלאָגען — איז פאַריז!

און ווייסט איהר, וואָס פאַרזיז אין פאַר דער פראַנצויזישער פראַווינג? דאָס זעלבע, וואָס דאָס אמאָליגע רייכע, שטאַלצע און שטאַרקע פראַנקרייך, פון פאַר'ן אומגליקליכען פראַנצויזיש-דיי-טשען קריג, איז געוועזען פאַר גאַנץ אויראָפּא! — א פאַבריק פון נייע מאָדען, פון נייע געדאַנקען, פון פאָליטישע אידעען! —

וואָס עס געהט היינט אויף אין פאַריז, וועט מאָרגען וואַקסען און צוואַוואַקסען זיך אין גאַנצען פראַנקרייך! און אין פאַריז איז אויפגעגאַנגען — א בלוטיגע זון... דער פיינסטער נאַציאָנאַליסטי-שער אנטיסעמיטיזם!

אפשר וועט איהר אייך טרייסטען דערמיט, וואָס אין דער ענגלישער קאָמיסיע, וואָס מען האָט אויסגעקליבען אויסצוקלערען תקנות, ווי אַזוי פטור צו ווערען פון נייע עמיגראַנטען, איז אַרײַן איין איד אויך, דער לאָרד ראַטשילד?

און אפשר דערמיט, וואָס אין איטאַליען, לויט מען טעלעגראַפ-פירט צו אַלע צייטונגען, וועט זיין א קריגס-מיניסטער א איד?
אַ מאָראַלישע טרייסט איז עס...

ענגלאַנד מיינט א ל ע פ ר ע מ ד ע, נישט דוקא איי-
דען! ניין און ניינציג פראצענט וועלען מ י ר ליידען דערפון.
אַבער ענגלאַנד איז, על כל פנים ביו היינט, קעגען אידען נישט
אויפגעהעצט, איטאַליען געטרויט איהר אַרמיי, איהר גאַנצען כבוד
אין אידישע הענט אַרײן!

אַבער מאַטעריעל — קיין ברויט וועט דערפון נישט זיין...
און מיר דאַרפען צום אלעם ערשטען ברויט!
גיט פריהער אן אַרט דאָס ברויט צו פאַרדינען! און דערנאָך
וועלען מיר לעכצען צו אביסעל כבוד אויך!

אין גאַליציען — דערזעלבער דלות...
פון רוסלאַנד האָבען מיר נאָר צו דערזעהלען נייעס פון היי-
מישען אידישען לעבען.

די אַדעסער אַפטיילונג פון דער פעטערבורגער חברה „מפיצי
השכלה“ האָט אָפגעזאָגט אייניגע פון איהרע מיטגלידער, וואָס האָ-
בען פאַרלאַנגט, אז די שולען, וואָס די אַפטיילונג פיהרט, זאָלען
ווערען פאַראַידישט, מען זאָל אין זיי לערנען העברעאיש, אידישע
געשיכטע וכדומה. אָפגעזאָגט דעריבער, ווייל פאַראַידישטע שולען
זענען נישט נויטיג...

דאָס פראַקטישע לעבען — זאָגט די אַפטיילונג — פאַרלאַנגט
זיי נישט, די „חרדים־מתוקנים“, וואָס מען האָט קינסטליך גע-
מאַכט, פאלען אָפ... און ברענגט ציפערען דערויף!

אַמאָל האָט דאָס „פראַקטישע לעבען“ געשריען „שקאַלעס-
נידעזשעלאיעס“ און די „מפיצי השכלה“ האָט זיך נישט דערשראָ-
קען: זיי האָבען געוואוסט, אז דאָס רופט נאָר דאָס ב ל י נ ד ע
„פראַקטישע לעבען“ פון ה י י נ ט י ג ע ז ט א ג, וואָס בא-
האַלט זיך, ווי א פראָש אין ווארעמען געמויזעכטס און וויל נישט
אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, און האָט שולען געמאַכט...

היינט שפילען די מפיצי השכלה אליוו, וועניגסטענס די אַדע-
סער אַפטיילונג, די ראָלע פראָש אין געמויזעכטס... זיי ווילען אויך
נישט אַרויס פון ווארימען שליים, ווילען אויך נישט זעהן ווייטער
פון די אייגענע נעז, דאָס הייסט גאַנץ קורץ, חנם די נעז זענען גע-
נוג לאַנג...

און עס פאלט זיי גארנישט איין, אז צו באַרשט דאָרף מען
 קיין ציינער נישט; אז וואָס דאָס נידעריגע, קורצ-
 זיכטיגע, היינטיגע לעבען באַדאָרף און פאַרשטעהט,
 אז עס דאָרף, דאָס באַשאַפט עס זיך אליין, און דערצו דאָרף מען
 קיין „חכרות“ נישט, קיין אַפטיילונגען פון חכרות אודאי נישט...
 אז, אויב דאָס אָרעמע, דערשלאָגענע פאַלק קוקט נישט אַהויף, נאָר
 אראַפּ, מוזען עס פאַר איהם טון זיינע מכלומר'שט גרויסע, בע-
 סערע, קליגערע, העכערע! וואָרים, אז נישט — ווער דאָרף אייד?
 רוקט אייד אַביסעלע ווייטער, וועט אייד און אונז בעסער זיין!

א וויכטיג נייעס איז אפשר אויך די ציוניסטישער-רבני'שע

פאַרטיי.

כל-זמן דער ציוניזם האָט זיך פאַרגעשטעלט אלס פאַליטישע
 אידעע, האַבען די אלע, וואָס האַבען געגלויבט אין דער מעגליכ-
 קייט אויסצופיהרען א ציוניסטישע פראַגראַם מיט דער הילף פון
 פאַלק, מיט'ן ווילען פון סולטאַן און ביישטעהען פון אייראָפּעאישע
 גרויסמעכט, געקאָנט זיך האַלטען צוזאַמען; סיי פרומע רבנים,
 סיי אלטמאָדישע בעלי-בתים, סיי פאַבריקאַנטען, סיי בעלי-
 מלאכות און אַרבייטער, סיי סטודענטען און אפילו גאנץ רויטע
 יונגעלייט — אלע האַבען פאַרשטאַנען און געוואָלט „ציון“, כאַטש
 צו פאַרשידענע צוועקען!

נאָר איז פאַליטישען פראַגראַם האַבען נישט אלע געקאָנט

אַרבייטען.

מיט דעם האָט זיך באַשעפטיגט דער דר. הערצל מיט דער
 הילף פון נאָך עטליכע פאַרטרויאונגס-מענער, אין רשות הרבים —
 אין אַפענעם מאַרק מאַכט מען קיין פאַליטיק נישט...

יונגעלייט ווילען אבער אַרבייט; ציוניסטישע פאַראיינען וויר-
 לען אויך עפעס טון. דרשות האַלטען איבער ציון, קלייבען שקל'ען,
 פאַרקויפּען אַקציען — דאָס אלץ שטילט נישט דעם הונגער פון
 עפעס צו טון פאַר'ן פאַלק און מען האָט געשטעלט די פראַגע פון
 קולטור...

מען האָט די קולטור אריינגענומען אין ציוניסטישען פראַג-

ראם מיט דער טענה : אז מיר מוזען זיך פרייהער קולטיווירען. אלס פאלק, אויסבילדען און פעהיג מאכען א לאנד צו באזיצען ! און קוים איז אריין די קולטור, האָט געמוזט ארויס דער שלום צוויי-שען דעם ציוניסטישען עולם.

אלע „שטעהען אויפ'ן פראגראם פון באזעלער קאנגרעס“ בנוגע צו דער ציוניסטישער הויפט-אידעע, אָבער נישט אלע קא-נען אייניג זיין וועגען קולטור ; עפעס שמעקט פאָרט מיט השכלה ! פאר'ן פרומען רב איז קולטור : עין יעקב, פאר'ן געבילדע-מען : אירישע געשיכטע, אלגעמיינ וויסען, פאר אנדערע נאָד עפעס טיפערס...

יעדער וויל זיי זיין קולטור, זיי נע שולען, זיי זי ליטעראטור... און דעריבער מוז יעדערער האָבען זיין באזונדערע חברה !

אלס די ערשטע אָפגעזונדערטע פארטיי זיינען ארויס די יונגע ציוניסטען ; אלס די צווייטע — די פרומע רבנים... די לעצטע האָבען געגרינדעט א חברה „מזרחי“.

וועגען די פראגראמען פון ביידע פארטייען וועלען מיר שריי-בען אין א באזונדער ארטיקל...

דערווייל האָט איהר א נייעס : פרומע אידען אָרגאניזירען זיך ! רבנים מאכען חברות. אלס פרייער מענש האָב איך פאר זיי מורא, די פינסטערקייט וועט אין דער אָרגאניזאציע שטארקער און געדיכטער ווערען... עס וועט נאָד מעהר ווימלען מיט'ן אלטען אלטוואָרג... נאָד אלס א איד פרעה איד מיד ! יעדע אָרגאניזאציע, ציוניסטישע, נאציאנאלע, פרייע, רבנישע, וואָס איהר ווילט, איז א צייכען פון אויפלעבען, פון פרישער קראפט, פון א י ד י ש ער קראפט...

„עס וועט זיך דורכמאָהלען און מעהל וועט זיין!“

וואָס נאָד פאר א נייעס קאָן איך אייך דערצעהלען פון פאר-גאנגענעם חדש ?

עס געהט צו זומער... פאָעטען פרעהען זיך : גרעזלעך וועלען אויפוואקסען, פייגעלעך וועלען זינגען, זומער-פייגעלעך היפען און

שפרינגען, דאס מייכעל וועט גאר מחיה'דיג רוישען אין דער שטיי. די בוימער וועלען זיך שאקלען און סוד'ען זיך נאָט ווייס פון וואָס... א הימעל וועט זיין א בלויער, א הויכער, פיינער בלויער הימעל, מיט זילבערנע נעבעלעך; און קלאַרע נעכט וועלען זיין, און טיפע נעכט, נעכט מיט א זילבערנער לבנה, גילדענע שמערען, נעכט מיט זיסער בענגשאפט, מיט גו'עדן'דיגען האַרץ-ציטערען... מיט... מיט... מיט אלעם גוטען...

דער פראַווינץ-איד אבער ציטערט פאר'ן זומער, גאנצע קהלות ציטערען... מען האָט קיין רוה בייטאָג, מען שלאָפט נישט ביינאַכט: דער זומער געהט, — שרפות געהען...

הילצערנע הייזער, שטרויענע דעכער... די ברענענדיגע זון... שלעכטע, פארביטערטע מענשען... אבי א פונק און אויס שטאַרט, אויס... אלץ אויס!

און עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען...

באַברויסק איז ש ו י ן אָפגעברענט...

2.

יוני, 1902.

עס איז לייכט צו זאגן: לך-לך! לאז דיר אין צייט י-
גערטעל אריין, ווארף איבער די בלעטער און זוך
אויס פאר דער אידישער פאמיליע עטליכע פרישע
ראש-חודש-רעטעכלעך!

לך-לך — נו, אדרבא, געה אין אזוינע היצען! אז הענט און
פיס הויבען נישט אז צו פאלגען און פון מח-דאמפט, ווי פון א
קאלכאווען!

און, ווען איד טו עס שוין, וועט פון די פריש-שטייפער ראש-
חדש-רעטעכלעך, מיט די חנו'דיג-עלאסטישע עקעלעך און לייטזע-
ליגרויטע מיידעלשע פנימלעך — איידער זיי וועלען זעהן קרא-
קו!*) און קומען צו איד אין דער האנט אריין — ווערען וואס? א
גארנישט! „טעלטיג" און איינגעשרומפען וועלען זיי זיין, זיי
בתולות נאך שלשים!

איד וועל בעסער אראפגעהן, כאפען א טראמוואי, צושלעפען
זיך צו דער פרווויסלאנסקער באהן און מאכען, גאנץ אידישליך —
פליטה קיין אטוואצק!

וועל איד, אין אייער מזל, הערען, אין טראמוואי צי אויף
דער באהן, עפעס נייעס, אביסעל פאליטיק — מהיכא-תיתי! וועט
זיין א פעליעטאן; אז נישט — וועט איהר אייד באגעהן! איהר
באגעהט אייד אהן וויכטיגערע זאכען! אפילו אהן
ברויט!

א סוף! קיין „ראש-חדש" מיט „שטאלערנע ווערטער און קר-
פערנע פיסקלעך", מיט זאלץ, פעפער און — גאל, וועט היינט
נישט זיין. אין אזוינע היצען האט א מענש, אפילו א שרייבער,
קיין גאל נישט!

(*) דער מאנאמליכער זשורנאל „די אידישע פאמיליע" האט זיך גע-
דרוקט אין קראקוי. — ארויסגעבער.

און איד כאפ מיין נאטייבונד און א בליישימפט, און שטעט
שוין אין שטויביגען נעפעל אויף דער טווארדאגאס...
אוי פון רעכטס, אין שטויביגען געבעל, שלעפט זיך דער געלער
ווי א משערעפאכע — איד שפרינג אריין!

און עס זיצט שוין, ברוד-חשם, א חברה אירלעך... און ר'
לייבעלע — א גערער חסיד מיט אן אמת'ער פרויעסאונקע אויפ'ן
שפיץ קאפ, דער גרויסער חסיד'ישער מאכער ביי דער ווארשעווער
קהל'שער קלפי — פיהרט דאס רעדל.

מען רעדט פון די ערשט געענדיגטע פראנצויזישע „וויבארען“.
און אויף וויבארען איז ר' לייבעל א שטארקער מבין! אויף „ווי-
בארען“ האט ער די ציין אויפגעגעסען!

פון אונטער דער פרויעסאונקע רינען אויפ'ן דארען בא-
וועגליכען פנים ארויף דיקע טראפען שווייס. איינער, א גרויסער
טראפען, האט זיך. ווי פארגאפט, אפגעשטעלט אויף דער שפיץ-
נאז, און אפשר — דערשראקען פאר'ן שווארצען אפגורנט — א ו-
ט ע ר דער נאז; ר' לייבעל האלט פון אלטע מנהגים און שמעקט
נאך טאכאק!

דאס שארף-שפיציגע בערדעל כאפט ער וואס אמאל אין מויל
אריין, די שארף-שפיציגע אויגעלעך לויפען פון איין פאסאזשיר
צום צווייטען, פארהאלטען זיך א רגע אויף די לויזע קנעפ פון די
אפענע כאצטען — נאך מיר קוקט ער א וויילע גלייך אין פנים
אריין; ער וויל מיר דורכבויערען און דערקענען, צי בין איך אן
אמת'ער? צי נאך א נאכגעמאכטער „גוי“... אין א וויילע
ארום פארגעסט ער און מיר, און דערצעהלט ווייטער דעם עולם
מיט אמת-חסיד'ישער התלהבות פון דער מפלה, וואס די נאציא-
נאל-אנטיסעמיטישע פארטיי מיט די גלחים צוזאמען האבען אין
פראנקרייך געהאט! אין נייעם פארלאמענט זיצען כמעט סאמע
ראדיקאלען...

— וואס הייסט עס?

— ווי ביי אונז, להבדיל, די דייטשען, די אפגורסים, וואס
ווילען אלץ עוקר מן השורש זיין, אלץ איבערמאכען — פון שפי-
טאל ביז תלמוד-תורה!

— און וואס איז ווייטער די שמחה?

— א מצוה אויף די נאציאנאליסטען מיט די גלחים צוזא-
ם

מען! האבען זיי נישט געוואלט אנהויבען מיט „אחינו בני ישראל“!

— כן יאכרו — באשטעהט דער עולם — מ'הסתם האט ראטשילד מיט „יקא“ און „כל ישראל חברים“ אויך נישט געשוויגען...

— אפשר... ראטשילד האט זיך אודאי געלעגט אין דער לענג און דער ברייט... אן עהרליכער איד ראטשילד... דאווענט יעדען טאג ותיקין! נאר דער עיקר איז די גבורה, וואס וואלדעק—רוסא האט באוויזען!

— ווער איז דער?

— א שפאס! דער ערשטער מיניסטער אין פראנקרייך!

— און וואס האט ער אַזוינס געטאן?

— א קלייניגקייט! עס דארף זיין די ערשטע אסיפה אין פארלאמענט. מען וועט אויסקלייבען א פרעזעס אויף די גאנצע סעסיע, אויף גאנצע דריי יאהר הייסט עס; עס וועט ווייטע זיין אינטריגען, די שווארצע חברה וועט, מ'הסתם, פראדווען דורכפיהרען איהרען א מענש... דאכט זיך — אן ערשטער מיניסטער דארף זיין דערביי? וואס? געהט זיך מ'יין בחור, נעמט זיך די פלוגיט'טע אונטער'ן אַרם, און פאָהרט זיך נאר ארויס שפאצירען אויף דער סעקוואנע!

— וואס איז אַזוינס סעקוואנע?

— די פארזער „וויסעל“ הייסט „סעקוואנע“; ס'איז דאך

פראנצויזיש; אַזוי זיכער איז ער געווען!

דאס אייגענע האט געטאן דער פרעזידענט אליין, לויבע, דער, וואס איז ערשט נישט לאנג געווען אין פעטערבורג — אויף א זר מער-וואויננג צום „מאמאלע“ איז ער זיך געפאָהרען!

און אַהן זיי האט אויך דער פארלאמענט אויסגעקליבען א יושבראש נאר א גרויסען פון זייער צד, — עפעס אן אויסטער-לישען נאָמען האט ער, נאר גאר א פייערדיגער ראדיקאל!

און אונזער ר' לייבעל, דער חסיד'ישער מאכער ביי דער וואָר-שעווער קהל'שער קלפי, וואס שפרינגט אויס דער הויט אַרויס, אַז מען גיט אפ א קוויטעל פאר א קליין שטיקעל דייטש, וואָס צו-טערט אימת'מות, מען זאָל נישט איינפיהרען אין תלמוד-תורה א ביסעל דקדוק, וואס זיין בעסטער חלום איז א זאזשאַנד-גמ'ינע,

מיט שטריימלעך, על כל פנים — פריוועסאָווקעס, עס זאל קיין זכר פון די דייטשען נישט בלייבען, — דער אייגענער ר' ליבעל פֿרעהט זיך מיט די גרויסע אפֿקורסישע ראָדיקאלען אין פֿאַרז!

— און פון וואָנען ווייסט איהר דאָס אלץ, ר' ליבעלע? — פֿרעגט דער עולם — פון „הצפֿירה“ צי פון „המליץ“? אפֿשר גאָר פון „יוד“.

— פוי! — שפּייט ר' ליבעלע אויס — קיין טרפה־פֿסול אין האַנט אַריין נעמט ער נישט! ער האָט זיך זיין „קוריערוואָר-שאַוסקי“!

אויפֿ'ן הייליגען „גרושיבאָוו“ — דאָס איי, פון וועלכען די אידיש־וואַרשאַווער קוואַקע איז אַרויס — האָט זיך געמאַכט א צופאַל! עס איז אונז פֿאַרבייגעפֿאַהרען אין דער ברייט א וואָנען מעהל. אויף דער טראַמוואַי־שינע האָט דער וואָנען אַביסעל אונט־טערגעטאַנצט, עטליכע זעק מעהל זענען אַראָפֿגעפֿאלען און סטאַפֿ! דער טראַמוואַי שטעהט; ווי געבילדעט א טראַמוואַי־פֿערד איז נישט, האָט עס דאָך אינמיטען גאָס, אין שעהנעם העלען טאָג, אַראָפֿגעלאָזט דעם קלוגען קאַפֿ און מיט אַ לאַנגער הויטער צונג גע־לעקט די ווייסע זעק, — מאַטעריאַליסטישע צייטען!

תּוך כדי דבור האָט אונז אַרומגערינגעלט אן עולם פון קור קער — אידען, ווייבער און קינדער, און איד האָב מיך קוים דורכ־געשניטען און דעריאָגט, די כאַהן נישט צו פֿאַרשפּעטיגען, דעם ווייס־בלויזן טראַמוואַי...

אין מח אַרבייט זיך ביי מיר אויס אַזאָ מין „סענטענציע“ (א מוסר־וואָרט): דער טראַמוואַי איז א דעמאָקראַטישע אינס־טיטוציע — ווער עס צאָהלט א צעהנערעל, דער פֿאַהרט! קיין אויסנאָם פֿאַר אידען, אפֿילו קיין באַזונדער אַפֿצאָהל — פֿריצים, פּויערען און אידען, להבדיל, זענען גלייך! דערפֿאַר געהט זיך יעדער טראַמוואַי זיין וועג, אויף זיינע רעלסען, און איין בעל־עגלה טאָר דעם צווייטען נישט העלפֿען! אפֿילו די פֿערד קענען זיך נישט! זיי טרעפֿען זיך און „וויהערן“ נישט, און שאַקלען זיך אפֿילו נישט צו מיט די קעפֿ!

מיר פון אויסקלערען, מאַך איך די אויגען צו און הער, ווי צוויי (אפֿילו גוט באַקאנטע) ליטעראַטור־פֿאַבריקאַנטען, אייגענט־ליך — טאַנדעטער, רעדען גענוג שטיל אפֿילו — דאָס פֿאַרלאַנגט

דאס געשעפט און די בעסערע געזעלשאפט אינ'ם „ווייס-בלויעס“, וואס געהט דורך מארשאל-קאוסקא — אויך פון פראנקרייך.

— „דעם עיקר נצחון האָבען געהאט אונזערע לייט — די דרייפוסארען; די, וואס האָבען פאר דרייפוסען מלחמה געהאלטען פֿיט'ן גענעראל-שטאַב! אצינד וועט זיך עס אָנהויבען אויפֿם ניי! די גרעסטע דרייפוסארען זענען אויסגעקליבען געוואָרען אין נייעם פארלאַמענט אריין, און הימעל און ערד וועלען זיי אויפֿירען, מען זאל נאָך אמאָל דורכזעהן דעם משפּט!“

— מען האָט דאָך געגעבען אמנעסטיע, ביידע צידים גע-שענקט! —

— זאָלאַ קוקט נישט אויף אמנעסטיע! ער וויל, דער אמת זאל ארויס, בויםאוויל אויפֿ'ן וואַסער! דער פּסק אין רעז, זאָגט ער, איז קיין פּסק נישט, נאָך אַ ניי פארברעכען געווען! עס קומט זיי לכל-הפחות — סיביר!

און עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען. דערווייל האָבען זיי — די דרייפוסארען אין פאריז, באלד נאָך די „וויבאָרען“, אַ גרויסע סעודה געמאַכט, אפשר פאר הונדערט גרויסע לייט! מען האָט געגעסען, געטרונקען און רעדען געהאלטען... מען לאָזט זיך הערען! — זאָלאַ איז געווען?

— אורדאי! פייער און פלאַם האָט ער געשיט! ער פייפט אויף דער אמנעסטיע, אויפֿ'ן פּסק פון רעז...

— מוז מען טאקע אראָפּנעמען פון בוידעם די רעשט העפטען פון דרייפוס-ראָמאן...

— אורדאי, און גוט אָפּשטויבען!

— געוויס! מען וועט זיי נאָך פארצוקערען!

— הלאוי! אפשר צושרייבען אַ פופציג העפטען?

— למה רי? וואָרט, זאל עס טון אַ דייטש; מיר וועלען קר-

מען צום גרייטען!

ביי דער פראנצויסקאנער גאס זענען די טאנדעמער אָפּגעשטיר-גען, און אריינגעקוקעלט האָט זיך א „שלאַגאָן“ מיט אַ בייכעל, ווי אַ פעסעל, וואַנסען, ווי אַ בעזים, רויטע בעק, ווי די באַרקעס און פעט-פארלאַפּענע אויגעלעך, אַ פריש עקזעמפלאַר פון דאָרף.

אונטערגעשטופט האָט איהם א בלייכער דאַרער סטודענט מיט
רויטע, ברוינע-בלויע ארומגעזוימטע אויגען!

זיי זעצן זיך. אונטער'ן „אלטען" האָט די באַנק א שטערב-
ליכען קרעכץ געטאָן.

— פּשאַקאַשץ — טשיעלענצע-נוזשקי! — מאַכט דער אל-
טער און סאָפּעט — עס איז נאָך אזא מעשה אין דער קריסטליכער
וועלט נישט געהערט געוואָרען.

— באַ! — גענעצט אָפּ דער סטודענט.

— אלע, סינקן, אַוואַזשוי! באַ...

ער קאָן נישט פאַרדייען דעם אידישען קריגס-מיניסטער אין
איטאַליע: „זשיד אַי מיניסטער וואָיני!"

עס איז ווירקליך נישט געהערט געוואָרען, איך זעה ערשט,
ווי געזונדיגט איך האָב, דערמאנענדיג דעם פאַקט אין פאַריגען
„ראש-חדש" כלאחר יד, און אָהן שום פירוש. גאנץ אייראָפּא,
ביז'ן לעצטען אויסגעפאַשעטען שלאָגאָן, גאַפּט!

און עס איז קיין וואונדער נישט!

מען איז אביסעל געוועהנט געוואָרען צו באַריהמטע אידישע
מענער, נאָר אויף אנדערע פעלדער!

עהרען-בירגער פאַר צערקוועס בויען! האַנדעלס-אַב-ער-און
אונטעררעטע! — אונזער געשעפט, האַנדעל—האַנדעל!

עס זענען באַריהמט אידישע מוזיקער — ג א ר א פשוט'ע
זאָר:

מיר האָבען אזוי לאַנג „מהדיפּית" געזונגען; אזוי פיעל יאָה-
רען די פּריצ'ישע הויפּען מיט אידישע כליזמר פאַרזאָרגט! עס
איז שוין איין בלוט אריין, עס קומט שוין בירושה! עס איז פאַראַן
אפילו א פּויליש-אַמעריקאניש-קאטויליש אידעל, וואָס שפּילט
אויף א י י פאַרטעפּיאן, אינגאנצען מיט צ ו ו י י הענט,
ד ר י י שטיק מיט אַמאַל! ער פלעכט זיי דורך ווי, להבדיל, און
הבדלה!

באַקאנט זענען אויך אידישע אַקטיאָרען, און דאָס איז שוין
אוראיי על פי דרך הטבע. אין דער לאַנגער גלות-נאַכט האָבען מיר
אזויפיעל פרעמדע ראָלען געשפּילט; עס איז אויך אַריין אין די
ביינער!

לעצטענס האָבען זיך באוויזען אידישע פּאָליטיקער... נאָר פאַר

ליטיק האט דאך אוראי שייכות מיט'ן שאכער-מאכער פאר'ן איי-
זערנעם טויער, צי אויף דער וואָלאָווער גאס!

עס הערט זיך נאך פון אידישע געלעהרטע: יוריסטען, דאָק-
טוירים, אינזשענירען, אפילו פראָפּעסאָרען — וואָס איז דאָס
וואונדער? — אידישע מוחות! האנדעל-קעפּ אויפ'ן „תלמוד" גע-
שליפען! און דאָס ט ר י נ ק ט נישט, הוליעט נישט, דועלירט
זיך נישט, נאָר זיצט און לערענט...

אַבער קריגס-מיניסטער! נמרוד'ס מלאכה, עשו'ס מאָנאָפּאָל,
אַרישע גבורה!

און דער אלטער טרייסט זיך און טרייסט דעם זוהן:
— זעהסט, — זאָגט ער, — אויף אַזאַ מדרגה קומט מען, אז מען
לעבט נישט בשלום מיט'ן קלויסטער! זייט איטאליען איז ווידער-
שפענסטיג געוואָרען דעם פאַפּסט, האַלטען זיך עהרליכע קריסטען
פון ווייטען, ווילען זיי זיך נישט אַרײַנמישען! און באמת, צי קאָן
אַ פרומער קריסט ווערען גענעראַל, אז מען קאָן איהם הייסען שו-
סען אויפ'ן וואַטיקאן! דינען טאַקע סאַמע נישטען! ... און „אז מען
דאַרף דעם אידען, רייסט מען איהם אָפּ פון דער תליה" — ביי
אונז האָט מען אויך אזוי געמאַן... מען האָט געדאַרפּט סוחרים, האָט
מען דאָס „טאלאליסטוואַ" אַ ר י י נ ג ע ל אָ ז ט! אמת?
— אמת, — גענעצט דער סטודענט...

איד ווייס אפילו עפעס צו דערצעהלען פון אידישע, אלטע
און נייע גבורים, נאָר איד וויל בעסער שווייגען, ערשטענס — די
היץ טוט אָן מעשים. צווייטענס — א שלאָגאָן קאָן ענטפערען מיט
דער יד, דער בחור איז ערשט פון דאַרף, געוועהנט צו פויערים!
דריטענס — וואָלט איד מוחל געווען צעהן קריגס-מיניסטאָרען
פאַר אַ שטיקעל ערד פאַר רומעניש-אידישע עמיגראַנטען!

עס וועט זיין אַ פלאץ!

איז די באהורזאָגאָנען טראַגט מען שוין ארום פרישע קוריערס.
דעפעטען מיט גרויסע אותיות: שלום! די בורען האָבען זיך
אונטערגעבען!

דער עולם איז אויפגעשפרונגען, אידען און קריסטען.

— פאסען וואָלט געלאָזט שניידען אייראָפּא פון איהר הויז!
 די גאנצע צייט פון מלחמה האָט זי אויך די בורענס מוז טרערען
 געגאָסען, קראקאדיל-טרערען, און מיט'ן מינסטען פינגער פון פוס
 אין שטיוועל נישט געריהרט! און אזא העלדען פאָלק זאָל אויסגע-
 לאָשען ווערען! אזא פריי טראנסוואַל זאָל פארפלייצט ווערען מיט
 די ענגלישע סוחרים-שווינדלער! דאָס פיינע האָלענדיש וועט פאר-
 געסען ווערען און אין גאנץ אפריקא וועט זיך „גאָרגלען“ דאָס
 „פאסקודנע“ ענגליש און די שבטים פרעהען זיך נאך, וואָס מען
 וועט זיי צוריק אויפבויען די פערמען! די ענגלישע קאץ גלעט און
 דראַפּעט דערביי די נשמה אויס!

אנדערע זאָגען:

— אויס ענגלאַנד! אצינד האָט זיך ערשט באַוווּזען, אז די
 ענגלישע ארמעע איז ווערט א שום פולווער!
 — און זעהט דאָ! א פאָלק אָהן הערנער! אז מען נעמט
 איין א מדינה, נעמט מען קאנטריבוציע, פארשיקט מען די מורדים
 במלכות, וואו דער פעפער וואקסט, און דער ענגלישער „האָנדרעל-
 האַנדרעל“ צאָהלט נאָך צו, גיט באַלד אמנעסטיע; אלץ מוחל —
 נאָך די גאָלד-גרובען אהער!

און איד קלער:

אפריקא וועט זיין ענגליש, דאָס הייסט פריי, שטארק און
 רייך! א פלאץ וועט זיין נישט נאָר פאר רומענישע אידען, אפשר
 אפילו פאר מיינע בלאסע שכנים, וואָס שטעהען שוין איבער-
 געדריעהט צום פענסטער און שאַקלען זיך מנחה...

פלאץ וועט זי י ז, נאָר אויף הוצאות וואו נעמט מען? ...
 איד פארטרעכט מיר: וואָס קאָן יק"א טון? וואָס קאָן טון
 „דנדיב-הידוע“ מיט'ן פארזינער און ווינער אליאנס צוזאמען?
 און איד דרימעל, און קלער אזוי כמעט ביו אונטער אַט
 וואַצק.

איד קוק מיר אום, איד בין געבליבען אליין מיט עטליכע
 אירעלער, יענע לייט זענען אראָפּ אין וואווער, פאלעניצא, שווי-
 דער... מיינע שכנים נעמען אביסעל בראנפען: לחיים, לחיים! און
 איינער זאגט מיט אמת-אידישען הומאָר:

— „ווייס איד, וואָס זאָל איד מיר ווינשען?“

„זאָל איד מיר ווינשען דאָס געלד, וואָס די פראנצויזישע

גלחים האַבען אומזיסט אויסגעגעבען אויף די פראנצויזישע וויכאָר-
רען. צי דאָס געלט, וואָס איז נאָך ביי די שוואַרצע לייט געבליבען?
„זאָל איך מיר ווינשען דאָס ביסעל פונט שטערלינג, וואָס
קייטשענער וועט באַקומען פאר'ן שלום, וויפיעל ענגלאַנד וועט באַ-
צאהלען פאר די פאַרברענטע פערמען, צי אפשר נאָך — וויפיעל די
גאנצע מלחמה האָט געקאָסט?“

„און אפשר — גיט ער צו ביטערליך — וואָלט מען יוצא גע-
וועזען מיט דעם געלט, וואָס אונזערע רומענישע עמיגראנטען
פעהלט אויף הוצאה פון גיהנום ארויס?
„דערווייל, ברודער, בין איך אַ קבצן — האָב איך אליין נישט
אויף הוצאה! לחיים!“

זעהט איהר, נאָך איידער איך בין אראָפגעשטיגען פון וואַ-
גאָן, האָב איך אַ גאנצען ראשי-חדש.

איך קאָן אייך נאָך צוגעבען: אַז אין רוסלאַנד האָט מען ער-
לויבט, אידען זאָלען אַריינגעבען די קינדער אין די עפארכיאַל-שר-
לען, און יעדער קוראטאָר זאָל אָפמאַכען וויפיעל פראָצענט. און —
וואָס נאָך וויכטיגער איז, — אונטער דער השגחה פון פינאַנץ-מי-
ניסטער וועלען ביי אלערליי פאַבריקען געעפּענט ווערען מעכאַנישע
שולען, וואו אלע וועלען אויפגענומען ווערען אָהן אונטערשיד פון
קלאַסע און גלויבען.

דערפאַר זאָגט מען, וועט מען דאָס יאָהר אין מאַסקווער אור-
ניוועריטעט קיין איינציגען אידען נישט אַריינלאָזען!

זייט געזונט! זאָל אייך דער אויבערשטער אין די הייסע טעג
שיקען אַ קיהלונג פאר'ן גוף און פאר דער נשמה...

8.

יולי, 1902.

אנהויבען מוז מען פון וועמען? פון אונזערע בעליבתים, פון די אומות העולם...

אלץ ווענדט זיך און זיי!

מיר זענען צו שוואך אויסצופילען, גענען זייער ווילען, דאס קלענסטע פראגראם!

מיר זענען די שוואכסטע, און כדי אזוינע זאל בעסער געהן, מוזען פריהער די שטארקע בעסער ווערן!
מען מוז ווארטען און האפען אויף דער צייט, ווען הייליג וועט זיין דער מענשליכער ווילען, נישט די פויסט, וואס פיהרט אלץ אויס מיט געוואלד; ווען הייליג וועט זיין דאס מענשליכע לעבען, נישט דער אייזערנער גאפעל, וואס כאפט אלץ ארויס פון טאפ...

וואס זאלען מיר טון? דערווייל מוזען מיר, ווי נח בדורותיו, אלע וויילע עפענען דעם צוהר פון תיבה און ארויסקוקען און זעהן. צי האט זיך ארום אונז דאס וואסער נישט געשטילט...

דער ציוניזם, וואס וויל דערהאלטען און הויך אנטוויקלען א באזונדער אידיש פאלק אויף זיין באזונדער לאנד, מוז באלד צוגעבען: מיט'ן סולטאנס גוטען ווילען און מיט דער גארענטיע פון אנדערע רעגירונגען...

דער נאציאנאליסט, וואס פארלאנגט, אז יעדער פויגעל זאל מענען נעסטען, אייער לעגען און זיינע אייגענע ליעדער זינגען אויף יעדען בוים אין יעדען וואלד; דער, וואס זאגט זיך אפ (און וויל עס אויך פאר אנדערע!) פון פאליטישקריגרישען לעבען, און פארלאנגט, מען זאל איהם לאזען ווייטער שפינען זיין היסטארישען פאדירן מיט אייגענע הענט, לויט אייגענעם געשמאק... וואס וויל געהן, אבואל צום אלגעמיינעם צוועק, נאר פריי אויף זיין אייגענעם וועג, נישט „עטאפנים פאריאדקאס" אויף פארעמדע — מוז אוראי בעטען, משיח זאל קומען פרייחער און זיי...

נאך אפילו דער ענו, דער געלכזיכטיגער זוהן פון פאקסטאָר מיט דער שענקערין, דער אסימילאטאָר, וואָס פארשענקט אַזויפיעל און פאַרלאַנגט אַזוי וועניג, וואָס אין גרייט זיך איינגענהענדיג אָפּצושניידן לען די הויט, אין אַן אנדערער אַרייַנצושפּרינגען, וואָס וויל יוצא זיין מיט יום־כּפור אין דער דייטשער שול און מיט קבר־אבות, מוז אויך זאָגען דעם יהירצון: לאַזט מיר!

— לאַזט מיר זיין, וואָס איך בין, בחדרי חדרים, אונטער דיר געל און שלאָס; אין גאָס און עפענטליכע הייזער וועל איך טראָגן גען וואָס פאַר אַ מאַסקע איהר ווילט!

— זייט ליבעראל! איהר זעהט, איך שטאַרב גליד־וויין אָפּ, זייט נישט קיין אומגעדולדיגע יורשים און טויט מיר נישט מיט געוואָלט!

און מיט אַ זיס חנופה'לע לעגט ער צו:

— און אפשר וועל איך מיט דער צייט אַליין קומען! אַניט

איך — מיין זוהן, מיין אייניקעל, — די טעכטער מיינע האָב איך שוין לאַנג, ווי לויט אין זיין צייט, אייך אַרויסגעשטופט פון טיר... — און אין וואָס געהט עס? אין היינטיגען טאָג! די גאָלד־

דענע פאַרנאָנגענהייט האָב איך אייך שוין לאַנג פאַר די פיס גע־וואָרפען און איהר האָט זי מיט די פיס צוטערטעטן, און איך שעם מיר אַצינד מיט איהר. איך לעז אייערע „זכרונות“ און פאַסט אייערע תעניתים, און פרעה מיר אין אייערע ימים־טובים. פון דער צוקונפט האָב איך נישט וואָס צו קלערען, — מיין שמאָל און פלאַך טייכעל מוז אין אייער ברייטען טיפען ים אַריין און דאָרט פאַרשוואַנדען ווערען! אויפ'ן מאָרגענדיגען פעלד זיי איך נישט און אקער נישט, עס זאָל קאָנען עפעס פאַר מיר וואַקסען!

זייט ליבעראל, שענקט מיר דעם ה י י נ ט י ג ע ן טאָג!
יא, אפילו „אויסטוישען דאָס רענדעל“ קאָן מען נישט אָהן זייער ווילען.

כל־זמן איינצעלנע טוען עס, זאָגט מען נאָך „גיראָ עד עשרה דרא! זאָל אָבער קומען אַ מנין אסימילאטאָרען! מען וועט פאַר זיי דעם ק ל ו י ס ט ע ר פאַרמאכען...

לאַמיר עפענען דאָס פענסטער אין דער פינסטערער נאַכט און זוכען, וואָס עס איז פאַר אַ שימער אין שטאַלערנעם הימעל. אין דער לעצטער רגע האָט דער ענגלענדער אוועקגעכאַפּט

דאס מעסער פון בורס האלז... זאל זיין, מען האט געוואלט פאר-
כאפען „די קארנאציע פאר דער אפעראציע“, דאך וואלט עס פאר-
פופציג יאָהר אוממעגליך געוועזען; דערצו מוז מען דאך הא-
בען דאס געפיהל, אז דאס רעכט ליגט דאך נישט אויף
דער שפיץ שווערט!

דער אמעריקאנישער לייב האט אויסגעריסען פון די הישפא-
נישדוועלפישע ציין א שעפעלע — די אינוועל קובא, און האט עס
אליין אויך נישט איינגעשלונגען, נאָר באפרייט; געה, לעב דיר
דיין אייגען לעבען.

אין פראנצויזישען פארלאמענט האט מען אָפּען גערעדט ווע-
גען שלום מיט דער גאנצער וועלט, אפילו מיט דייטשען. נאָר
צווישען פעלקער האט אויפגעהערט צו זיין א הייליג פאטריאטיש
געפיהל, און דער פארלאמענט האט קריעה נישט געריסען!
בורזשוא האט אויסגערופען פראנקרייך, די אייביגע אקושערקע,
וואָס העלפט שטענדיג דער מענשהייט, ווען זי ליגט אין קימפעט
מיט א נייער אידעע, זי זאל זיין די ערשטע (נאטירליך אויף רוסי-
לאַנד געשטיצט) און פאַרלעגען, אז די פעלקער זאלען זיך אנט-
וואַפענען און צולאָזען די ארמעען!

בא! אן אפיציער פון דער פראנצויזישער ארמעע האט א
העכערען פון זיך געפאטשט! דאכט זיך „אחת רתו להמית“.

און דאָס קריגס-געריכט האט איהם נישט געהייסען הענגען,
נישט קעפען און! איז יוצא געווען מיט א פסק פון דריי יאָהר
פעסטונג און אויסשטרייבען פון דער ארמעע.

עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז מען האט דעם אפיציער דע-
נערווירט, אין דער לעבער אריינגעקראכען, און דאָס קריגס-גע-
ריכט האט געזאָגט, אז א סאלדאט איז אויך א מענש און אז די
מיליטערישע דיסיפלין האט אויך איהרע גרענעצען...

נישט קיין נייע, גאָר פונק נייע ווערטער?

אלץ ווי אָפּהענגיג פון זיי; זיי מוזען פריהער בעסער ווערען,
אונז זאל בעסער געהן, נאָר צו דעם איז נאָך ווייט, זעהר ווייט...
אפילו די רציחות אין רומעניען האָבען זיי נישט געריהרט!
אין די עסטרייך-אונגארישע דעלעגאציאָנען האט דער אויס-
לענדישער מיניסטער גאָלובאָוסקי געזאָגט, אז עסטרייך-אונגארן
יאָן פאַר אידען אין רומעניען גאָרנישט טון; יעדערער איז בעל-

בית ביי זיך אין דער היים. און קיינער האָט נישט געפרעגט, פאַר
וואָס האָט זיך עסטרייך־אונגאַרן אָנגענומען פאַר די אַרמענער און
אַפגעריסען באַסניען און הערצאַגוויניען פון דער טערקיי, אַבי איינ-
צופיהרען עסטרייכישען יושר. און די טערקיי האָט קיינעם קיין
פרייהייט נישט צוגעזאָגט, קיין טראַקטאַט נישט אויטערנעשרי-
בען. און האָט עסטרייך גארנישט צו פאַרדאַנקען...

מען האָט נישט געפרעגט, ווייל יעדערער האָט געוואוסט, אז
עס איז אין רומעניען קיין אידישע פּראָווינץ צוצונעמען נישט
פאַראן!

אין עסטרייכישען פאַרלאַמענט האָט מען נישט באַקומען קיין
צוואנציג אונטערשריפטען, מען זאָל קאָנען פאַרשטעלען די אידיש-
רומענישע פראגע.

אין אונגאַרישען פאַרלאַמענט האָט א פויערישער אָפּגעאָרד-
נעטער יא געפרעגט וועגען רומעניען, און דער מיניסטער פּרעזי-
דענט שעלי האָט געענטפערט: זייט רוהיג, די גרענעצען פאַר אי-
דיש־רומענישע עמיגראַציע זענען פאַרמאכט! אונזערע אונגאַרישע
אידען אליין פאַרשטעהען, אז עס מוז אזוי זיין, זיי האָבען עס אליין
כמעט פאַרלאַנגט!

אין ענגלישען פאַרלאַמענט האָט באלפּור אויך באַרוהיגט דעם
עולם מיט דער פאַרויכערונג, אז ביז היינט האָט זיך די עמיגראַ-
ציע פון רומענישע אידען נישט געשטאַרקט, און, אז סיי־וויססיג,
זיצט א קאָמיסיע און קלערט, ווי אזוי אזוינע זאָכען צו באַוואַ-
רענען...

און אפילו די פאַראייניגטע שטאַטען האָבען געענטפערט אויף
א פראגע פון דער אידישער זייט, אז זיי קאָנען נישט פראַטעס-
טירען...

די אמעריקאנישע לאַנגע הענט, וואָס דערגרייכען ביז שפּאַ-
ניען וועגען קובא, זענען צו קורץ צו דערלאַנגען ביז רומעניען
זענען אַרעמע אידען...

און דערווייל לאָזען זיך צוויי טויזענט רומענישע אידען קיין
ווין צרפוס...

און דאָס איז דער „החלץ לפני המחנה“ — די ערשטע, וואָס
געהען; עס וועט זיך ערשט אָנהויבען, ווי די היישרעקען וועלען

זיי געחז, ווי די היישרעקען וועט זיי טראגנען דער ווינט, און ווי די היישרעקען וועט מען זיי טרייבען פון גרענעץ צו גרענעץ... דאס אלץ ווענדט זיך אן זיי!

עס איז אזוי קלאר, ווי דער טאג, און דאך נישט אלע ווייסען עס!

איז ווימאר איז געווען אן אסיפה פון דייטשע סטודענטען. צווישען אנדערע האט מען פון אונז אויך גערעדט.

איז זאל האט ארומגעשוועבט דער אנטיסעמיטישער גייסט, רעדנער האבען אונז געוואשען מיט בלאטע, אויפגעוויזען, אז ס'ער מיטום איז אייביגער געגענזאץ פון גערמאניזם, און ווי ווייט נ'ר דערינער דער סעמיטום איז—, און דאמאלט האט זיך אויפגעהויבן בען א אירישער סטודענט, אין קאטאוו'יז געבוירען, דאמבראווסקי מיט'ן נאמען, און האט אין זיין אייגענעם נאמען, ווי אויך אין נאמען פון אלע זיינע אידישע חברים פראטעסטירט.

— נישט דער סעמיטום — האט ער געזאגט — איז שולדיג, נאר די אידישקייט! נאר די אידישקייט שטעהט געגען דער דייטשער-נאציאנאלער אידעע! נאר מיר — האט ער הויך גערופען — זאגען זיך פון דער אידישקייט אפ, מיר ווילען אויסטוישען די מאט-קאבער אויף האהענצאלערן, ישעיה און ירמיה אויף שילער און געטהע — צי ווילט איהר דען נישט, מיר זאלען זיך אסימילירען? און אז מען האט פון אלע זייטען געענטפערט: „ניין, ניין!“ האט דאמבראווסקי דאך נישט אפגעטרעטען און געזאגט, אז עס העלפט נישט, ער און זיינע חברים מוזען זיך אסימילירען...

די דייטשע סטודענטען האבען געפיפען און געלאכט, די אידישע — געשוויגען...

ווי אזוי קאן מען זיך באווארענען פאר אזוינע רעדנער און אזוינע שווייגער?

וואס קאן אונז פארזיכערען, אז אונזערע אייגענע קינדער ווע-לען נישט אזוי רעדען אדער אזוי שווייגען, און נישט פארמעהרען מיט זיך די ריטער פון שמוציגען בעזעס, מיט וועלכען מען פאטשט

אונז איבער'ן פנים, און מען טרייבט ארום. יי' פוילע בלעטער
פון ארט צו ארט?

אין דער פרעמד, אין דער אפהענגיקייט
קאן אונז העלפען נאר די נאציאנאלע שולע...

דאס איז אויך, דאכט זיך, אזוי העל ווי דער טאג, און דאך
פארשטעהט עס נישט די פילע פון מפיצי השכלה אין אדעס, וויל
באין-אופן נישט פארגרעסערען די צייט פאר אידישע זאכען אין
די חברה'שע שולען...

— פון דער הויך — האט א געוויסער סאקער געזאגט — קוק
איר אראפ אויפ'ן נאציאנאליזם, ווי משה פון בארג סיני אויפ'ן
עגל...

— די אמעריקאנער — האט מרגליות גערופען — האבען אויך
קיין נאציאנאלע שולע נישט...

ווי קרום מוז זיין א מענש, וואס גיט אזא פארגלייך, און ווי
גידעריג דער, וואס שטעלט זיך אליין אויפ'ן בארג סיני...

נאר אלץ ווענדט זיך אן זיי, דאס ביזע, ווי דאס גוטע...
דער קוראטאר (פאפעטישטעל) פון אדעסער ראיאן האט פאך-
געשטעלט דעם בילדונגס-מיניסטעריום א פראיעקט, מען זאל די
אידישע שולען איבערמאכען פון צוויי אויף דריי קלאסיגע, עס זאל
זיין מעהר צייט פאר אידישע זאכען...

עטליכע היימישע פונקען:

אין ירושלים איז געענדיגט און געעפענט געווארען דאס חוץ
פון אונזער נאציאנאלי-ביבליאטעק, וואס מיר האבען דעם דר. כ"א
זאנאוויטש צו פארדאנקען.

אין פאריז האט מען געעפענט א אידישע פאָלקס-אוניווער-
זיטעט, פאָרצוטראָגען אידישע געשיכטע, העברעאיש, פראנצויזיש
א. ד. ג.

די אידיש-וואַרשאַווער געמיינדע האט געעפענט א ניי שפיר

טאָל און פון פּריוואַט נדבות א שולע אין טשענסמעניעוו פאר ערד ארבייט און דאָרפֿס-ווירטשאַפֿט, אויסער אלגעמיינער בילדונג, רע-ליגיעז און העברעאיש נישט פאַרפעהלט.

אין אונזער היימיש-פּאָליטישען לעבען האָט זיך געמאַכט נאָך אַ בלעטער — אַ חברה „חירות“, מיט'ן צוועק מלחמה צו האַלטען מיט דער אסימילאַציע אויסער'ן ציוניזם און אין ציוניזם, מלחמה צו האַלטען מיט פאלשע בעלי-טובות, מיט'ן אליאַנץ, יק"א, וכדומה...

געבענשט זאָלען שטענדיג ווערען די הענט, וואָס הויבען זיך אויף אַפּצורייסען די מאַסקען פון פאַלשע פּנימ'ער, וואָס נעמען ווידלעס אויסצורייניגען אונזער שטאָל, בעזעמס ארויסצוטרייבען פון בית-המקדש די אידעען-הענדלער...

נאָר פאר יק"א האָב איך אַ גוט וואָרט.

פאַר נאַציאָנאַליסטען אין עס די איינציגע צווישען-לענדישע אידישע אינסטיטוציע, דאָס לעבענדיגע צייכען פון אונזער אחרות; דער ציוניזם דארף נישט ביז זיין, אויב יק"א באשעפֿטיגט זיך נאָר מיט זיין „געגענוואָרטס פּראָגראַם“, קיין שאַדען ברענגט יק"א נישט...

4

אויגוסט, 1902.

איך וועל אייך מאכען א סיורפרייז — אן איבערראשונג...
 אויפ'ן אַרט פון א שווערער, טיפער און א ביטערער כראָניק,
 פון וועלכער מילך ווערט גערונען אין טאָפּ, פון וויין ווערט עסיג
 אין פלאַש און פון בלוט אין די אַדערען ווערען שטעכעדיגע שפּיל-
 קעס, — וועל איך אייך געבען — טרעפט וואָס?
 א לעבענדיגע סצענע, וואָס האָט זיך אָפגעשפּילט אין אונזער
 רעדאקציע.

די פּערזאָנען: איך און דער רעדאַקטאָר; פאַר-
 דאַן — דער רעדאַקטאָר און איך...
 איך בין אייך נישט מחויב פאַר צושטעלען די פּער-
 זאָנען. — איהר קענט מיך, דעם רעדאַקטאָר אורדאן...
 ערשטענס — שרייבט ער (די געפעהרליכסטע קאָנפּר-
 רענץ פאר שרייבער), צווייטענס — קוקט ער אַרויס פון
 יעדער שורה, פון יעדען וואָרט מיט שער און בליישטיפט...
 דאָרף איך אייך זאָנען, אז כאַראַקטעריזירט זענען מיר: ער
 אַלס יצר-טוב, שטיל און ערנסט, טיפע טרויעריגפייכטע אויגען
 און צום הימעל — צוויי ווייסע, שניי-ווייסע פליגעל... אזוי
 זעהט מען איהם די פליגעל נישט אָן, נאָר „סאס-נא-סאס" אין רעד-
 דאקציע, אין א זומער-טאָג, אז ער טוט אויס די מאַרינאַרקע (די
 באַריהמטע היסטאָרישע מאַרינאַרקע) קומען די פליגעל אַרויס
 בולט. איך ווייטער — אַלס יצר-הרע פון לאַכען, בקצור געד-
 זאָגט אַלס „חוזק", נאָר, חסיד-שלום, נישט גלאַט חוּק — מיט א
 פּילאָזאָפּישען סאָוס...

אויפ'ן אַרט פון שער און בליישטיפט, קומט דער יצר-טוב
 אַרײַן מיט אַ פאַק צייטונגען אַלס מאַטעריאַל צו ראש-חודש (שטרױ-
 גיט ער!), איך — שפּיל מיד מיט מיין פאַר'כשופ'טען שפּיל-
 געלע, א מתנה פון א געהאַנגענעם כשוף-מאכער, אין וועלכען (דאָס
 שפּיגעלע מיין איך) עס קומט אַלץ אַרויס קאַפּויר...

נאטירליך קוק איך אין שפיגעלע אריין און לאך; דער רעד-
דאקטאר בעט זיך: זיי ערנסט!
און ער געהט צו מיר צו, שמרייכעלט מיר מיט'ן עס פון
ווייסען פליגעל איבער'ן קאפ און זאגט:
— עס איז שוין צייט!

און איך פיהל, אז אונטער זיין ווייסען פליגעל ציהען זיך אויס
מאט און פארזיכערט מיין לעצט ביסעל געקרייזעלטע שווארצע
האַר... אין אלע רמ"ח איברים און שם"ה נידן לייטערט זיך מיר
דאס געבליט און ווערט קלאר און שטיל, ווי דער סמבטיון לכבוד
שבת... און שטיל און רוהיג מאכען זיך מיר די אויגען צו, ווי צו
א זיסען שלאף מיט נאך זיסערע חלומות... א דורכזיכטיג, נאר
עפעס וואונדערליך טרויעריג נעבעל נעמט מיר אינגאנצען ארום...
און אין נעבעל, אין האלבען דרימלע הער איך זיינע ווייטערע
רעד:

— און געדענק, דו ביסט א שרייבער! מיט עטליכע טויזענט
יאָהר צוריק וואָלט דו א נ ב י א געווען, וואָלט געמוזט זיין!
— און נביאים לאַכען נישט! עס לאַכען נאָר פ א ל ש ע
נביאים, אראָפּגעשטויסענע מלאכים, דער גיהנום לאַכט!

— נביאים לאַכען נישט! אין הייליגען גרימאָרן שפּאַלטען
זיי פ ע ל ז ע ז, ברעכען זיי מ ו י ע ר ע ז, וואָרפען זיי
צ ע ר ע ר ע ז; אין שטילער געטליכער ליעבע טרינקען זיי פאר-
חלש'טע מדבר-גרעזלעך מיט וואָרעם בלוט פון האַרץ, מיט האַרצ-
גע טרערען פון אויגן...

— עס איז „ראשי-חודש“, נישט „שטערט און שטעדטלעך“!
— עס איז א חודש לעבען, א חודש אידיש לעבען...
— ביסט שוואַך און עסטעמיש, גראָב דיך איין אין טאָרף,
גראַבעל נישט אין זומפ, רייס די גלות-בלימלעך פון אויבען!

— עס וועט זיין גענוג צו פאַרטרייבען דעם ג ל י ק ל י-
כ ע ז שטייכל פון חת-כלה אונטער דער חופה, ווי דעם חוץ
פון מאַרשאַליקס אויסגעאַקערט פנים...

— אין י מ ים נ ו ר א ים, אין די שרעקליכסטע צייטען,
שטעלט דו דיך פאר אן עדה אידען צום עמוד, דו ביסט זייער
ש ל י ח - צ ב ו ר... א ש ל י ח - צ ב ו ר ביסט דו!

נאָר ווי ער האָט דעם „שליח-צבור“ דערמאָנט — ווי מיט דער האַנט אוועקגענומען!

דער נעבעל אַרום מיר איז פאַרשוואַנדען, די אויגען עפענען זיך, דאָס שפּיגעלע בליצט און עס ווייזט מיר א „שליח צבור“ — מיין אלטען קליינשטערטעלדיגען שליח-צבור..

א חנו'דיג אידעלע, א קליינס, א דאָרס! אַזוי אויסגעמאָר טערט, אויסגעטריפטע אויגעלעך, צוויי אָפּען געלאָזטע פענסטער-לעך אין אן אלטער חורבה פון א פאַרגעסען הויז.. ביים עמוד—לעבט ער! אויף קרומע הינערשע-פיסלעך טאַנצט ער „ממעמקים“ קעגען די לייבען און הירשען אויפ'ן אויסגעקראַכענעם מזרח און א רענרעל פּוס קוקט אַרויס פון א לאַך אין אלטען זאַס... די צור-גרויסע שיד קלאַפּען צו צום טאַקט... די הרוגי מלכות באַוויינט ער מיט א קנאַקענדיגען פאַלקאַוואַי מאַרש זוכר-לשיפּקא, אין „כי הנח כחומר“ צוגיסט ער זיך, ווי א קליין קינד ביי דער מוטערס פאַר-טוד אין א קליין-רוסישער „וועציערינא“ און צום פּורים'דיגען „שושנתי-עקב“ געהט „יאַנטעקס“ ליער פון מאַניושקעס „האַלקא!“ איד לאך, לאַכענדיג גיב איד א בלאָז אויפ'ן שפּיגעלע, יענער שליח-צבור פאַרשווינדט, עס באַווייזט זיך דר. ביק... גאָר דער דעראַקטאָר ריהרט זיך באַליידיגט אויפ'ן בענקעל...

— זיי ערנסט — זאָגט ער שאַרפּער ווי געוועהנליך — וויכ-טיגע ענינים!...

ער עפענט דאָס פעקעל צייטונגען, עס בלענדען פאַרשידענ-פאַרביגע הילען... ער בלעמערט אומגעדולדיג, איד פאַרגעס אווילע אן שפּיגעלע, און עס מאַכט זיך אן אנדער שמועס.

ער : מען האָט אָפּגעצעהלט עלף מיליאָן אידען... עס מוז זיין מעהר... אַסד ציפּערען מיט פּראַגע צייכען...

א י ד : און וויפּיעל אבאַנירען דאָס בלאַט?

ער : וועניגער ווי עלף מיליאָן (א העויה אויפ'ן פנים)... אכן אבאַנירען, מעהר ווי אַסד לעזען... נאָך מעהר הערען זיך איין, ווי אנדערע לעזען — נישט קשה...

א י ה : חם!

ער : בא !

ער האקט זיך אָפּ, ער מישט ווייטער.

ער : א פאָגראַם אין גאַליציען... פּעלדאַרבייטער שטריי-
קען געגען די פּריצים און שלאָגען א י ד ע ...

א י ד : א נייעם ! וועמען דען זאָלען זיי שלאָגען ? זאָלען
זיי אַנריהרען א פּריץ — האָהאָ ! פּאַליציי, מיליטער !...

ער (האלב דערשראָקען) : אפילו אין נירנאָרק א פאָגראַם...
א י ד : ביי ר' יוסף'ס לויח...

ער : אהא ! צופיעל אירלעך צוזאַמענגעקומען...

א י ד : על כל פנים צופיעל פאר אמעריקאנער דייטשען...

ער : און דאָך האָט דער גענעראַל לעאָ, כמעט אין נאָמען
פון קייווער, אפילו פון פאפסט געזאָגט, אז אלע זענען גלייך...

א י ד : עס פרעהט זיך טאקע דער ווארשאווער א י ד
ר א ע ל י ט...

ער : דאָך צופיעל אירען מיט אמאָל זענען געפעהרליך...

א י ד : אויך קיין נייעם; דאָס האָט שוין דער מדרש גע-
וואוסט... „בני ישראל — זאָגט ער — די קינדער פון ישראל —

נמשלו — זענען געגליכענט — לרגים — צו פיש, מיינט מען :

צו הערינגן... שאספתו היא שחיתתו — וואו אסך אירען מיט אמאָל,

שעכט מען... מאַנטאָגו אין לאַנדאָן וויל טאקע צושפּרייטען דעם

לאַנדאָנער ווייטשעפּעל און צווייען איבער גאנץ ענגלאַנד... וואר-

שווערער אסימילאַטאָרען ווייסען עס פון לאַנג. אז צוויי טרעפען

זיך אין א קריסטליך הויז, שטעהען זיי קיינמאָל נישט צוזאַמען,

נאָר יעדערער אין א באַזונדער ווינקעלע... זיי גריסען זיך אפילו

נישט, קענען זיך נישט ! באַמערקט נישט איינער און געהט נאָהנט

צו צום צווייטען — באקומט ער א וואונק מיט א פינגער ; וואַנדער

ווייטער...

ער : עס איז דאָך נישט אזוי שלעכט...

דער סענאט פון בערלינער אוניווערזיטעט האָט מ ס כ י ס

געווען אויפ'ן אידישען נ א צ י אַ נ אַ ל י ז ם ; דערמיט, שרייבט

דער „וואַסכאָד" האָט ער אויך מסכים געווען אויפ'ן ציוניזם...

א י ד : וואָס דארף מען עס, אז מען האָט שוין א הכשר

פון רבנים ?

ער : דר. כאַזאַנאָוויטש שיקט אַרויס צום בית-דאָמן אין

ירושלים א נייעם טראנספארט וויכטיגע ספרים, זעלטענהייטען...
א י ד : בא! דער בית-נאמן אבער, — זאגט מען — איז
פארשריבען נישט אויף קהל, נאר אויפ'ן נאמען פון א פרוואט
מענש... אפשר נאך א סוחר... ער קאן מיט דער צייט זאגען: עלי
כתיב... אדער באנקראטירען און די בעלי-חובות וועלען צוטרע-
טען...

ע ר : לאמיר האפען, אז דער נאציאנאל-פאגד וועט זיך
שטארקען... מען וועט מיט געלט דארט אלץ מאכען, פארשרייבען
אויף קהל...

א י ד : ירושלים-קהל? וועלען קומען די רבנים און וועלען
זי פארמאכען, ווי סטראשונ'ס ביבליאטעק אין ווילנא...
דער רעדאקטאר (דער יצר-טוב) ווערט גרין און געל, ער
שטארקט זיך דאך און זאגט ווייטער:
— דר. הערצל איז שוין צוריקגעקומען פון קאנסטאנטינא-
פאל...

א י ד : מיט לעדיגע הענט...
ע ר (אומגעדולדיג): נישט דאס איז דער עיקר! דער עיקר
איז, מען האלט אונז פאר א צד, דעם קאנגרעס — פאר א פאליטי-
שע אינסטיטוציע, דעם דר. הערצל — פאר א גערעכטליכען פאר-
שטעהער... מען אונטערהאנדעלט מיט אונז, כמעט ווי א רעגירונג
מיט א רעגירונג... דערצו זענען מיר שוין געקומען!
עס שטעקט דערינען אסך אמת, עס איז אפשר אינגאנצען
אמת, נאר א רעדאקטאר טאר מען קיינמאל נישט רעכט געבען,
איד האב מיר איינגעשפארט און זאג:

— עט! טערקישער אפעטיט צו די פאר גראשען אין באנק!
דער יצר-טוב — דער רעדאקטאר ווערט בלאס, דער שמועס
האקט זיך אפ א וויילע, איד וויל זיך צוריקנעמען צו מיין שפיר
געלע. איד פיהל, איד וואלט דארט עפעס שעהנס געזעהן, נאר
ער רעדט ווייטער...

ע ר (זיפצט און רעדט): א וויסטע כמארע געהט, אויף
פוילען געהט זיי... א וויסטער ארטיקעל אין „נאוואיע וורעמיא"...
מען דארף — זאגט די „נאוואיע וורעמיא" — פארוועהרען,
די אידען זאלען אין פוילען קיין גיטער נישט קויפען...
א י ד : ביי פויערים קויפען טאר מען שוין לאנג נישט...

ע ר : ביי פריצים מיינט ער...

א י ד : מאי טעמא?

ע ר : די אידען, זאגט ער, קויפען אויס אלע גיטער, פריצים בלייבען אהן ערד...

א י ד : שקר — א קינד אין ווייג ווייסט, אז די גיטער אין אידישע הענט, ווערען אלע מאל וועניגער — זיי צוגעהען, ווי זאלץ אין וואסער —

ע ר : ככלל דאס אידישע פארמענען — —

א י ד : געוויס... תפלה עושה מחצה, פון „זרענו זכספנו“ נאך דער הברלה, ווערט מקוים דאס ערשטע...

ע ר : נישט שטענדיג דאס ערשטע...

א י ד : אויסער, וואו צוויי און דריי קינדער-סיסטעם...

ע ר : בא!...

א י ד : אלץ פאלט אפ, בפרט ערד, וואס רוקט זיך אונז שטענדיג ארויס פון אונטער די פיס... און בפרט אין פוילען, וואו ערד און קלויסטער זענען גלייך הייליג...

ע ר : עט, ביי פויערים אפשר! פויונער פריצים פארקויפען די גיטער דער האקאטישער באנק...

א י ד : און דאך יאגט דער ווארשעווער „איורצעליס“ אי-דישע האקאטיסטען...

ע ר : אהן פאקטען...

א י ד : ווער דארף פאקטען? אבי מען רעדט... נאך דער

איורצעליס, אז ער רעדט, מילא...

ע ר : אבער אז נאָוואַיע וורעמיא רעדט...

א י ד : שקרים?

ע ר : זאל זיין שקרים, זי האט א דעה אין פמליא של מעלה...

עס קאן זיין א גזרה...

א י ד : געוויס...

נאך אויפ'ן ארט פון זיפצען האב איד מיד צולאכט.

נישט גערנוויליג האב איד אין שפיגעלע אריינגעקוקט...

איד האב דעם כעלעמער רב דערזעהו!

נישט איינעם פון די היינטיגע פיער כעלעמער רבנים; די

היינטיגע אלע פיער מיט אלע אלופ-כעלם צוזאמען זענען ווערט

אן אויסגעבלאזען איי, איהר זאלט אפילו צולעגען דעם קאזיאנע
רב... זיי אלע האבען קיין דעה נישט...

אן אלטען „מאור הגדול“ זעה איד...

אין א קאפטאן מיט סטראקעס... ביזע ברעמען, שארפע אוי-
גען, א הארטער ספאדעק מיט שטעכעדיגע האר... א בארד ביז'ן
גארטעל...

א פאפיר ציטערט איהם אין דער האנט...

א פאפיר פון פוילישען סיים...

דער פוילישער סיים פרעגט אן, צי וואלט נישט גלייך גע-
וועזען, אידען זאלען זיך אביסעל קאלאניזירען... וועגיגער קרעמער
וואלט נישט געשאדט... ערד וועט געבען דער סיים, וויפיעל מען
דארף, וויפיעל מען וועט וועלען...

— היה לא תהיה! — שרייט אויס דער כעלעמער רב, און
ווארפט פריהער דאס פאפיר און דערנאך דעם ספאדעק אן דער
ערד, פון אידען פויערים מאכען? און תורה ווער וועט לערנען?
און איד גיב א בלאז אין שפיגעלע אריין און זעה א נייע

סצענע:

א ריינער, בלויער הימעל, א גילדענער זומער-טאג... פעלד
און וואלד בלענדען מיט טויזענטער העלע פארבען, — שארען לוס-
טיגע פייגעלעך שווימען אין די לופטיגע ליכט-פאלעס און שניי-
דען זיי דורך מיט געזאנג... און אויפ'ן ברייטען טראקט, ווי אין
אן עמורדען, פאָהרט א ברייט געעפענטע קארעטע מיט וואר-
שעווער פארזארגער... מען זעהט זיי אין די אויגען, אז זיי האָבען
געלעזט די אידישע פראגע „על צד היותר טוב“ — די נעז גלאנצען
פול מיט נחת! זיי האָבען אין טשענסטעניעוו א שולע געעפענט,
מען וועט אידישע קינדער ערד-ארבייט לערנען... מען וועט מיט
דער צייט גיטער קויפען, פארצעלירען...

אויס קליינע קרעמער! אויס הענדלער, פאסטוירים, לופט-
שלינגער, מעקלער אין צירקעל ביי פאספאָרטען און נולדים ונפטרים,
אויס „פארדערבאנק-דרעהער“, „לאַטעריע-מאכער“, היימישע
פאסטפיהער, לעבעדיג-פליישיג-הענדלער, ביי-דער-גרענעץ-עמיג-
דאנטען-שינדער... אויס, אויס, אויס!

אויף דער ערד וועט מען זיי באזעצען...
און אין מזרח-זייט רוקט זיך שטיל ארויס א קליין שטיקעל
וואַלקען — נאָוואַיע וורעמיא...

איד דערצעהל דעם רעדאקטאָר די סצענע און ער פאלט צו-
ריק אויפ'ן בענקעל...
באלד שפּרינגט ער דאָך אויף, ער האָט קענען מיר א ניי כל"י
זיין געפונען!

— גאָט אין הימעל, צי האָסט דו פאַרגעסען אנטאָקאָלסקי'ן?
דאָ וועט שוין שווייגען דיין פאַרשאַלטענער שפּיגעל!
איד וויל מיר פאַרקרימען, גלאַט אזוי, עס האָט זיך מיר גע-
וואַלט פאַרקרימען און ער שפּרינגט אויף, נישט ווי עס פאסט
פאר'ן יצר-טוב —

— שקר! — שרייט ער, — מען האָט ביי איהם קיין קבורה-
געלט נישט גענומען! אַנטיסעמיטען האָבען אויסגעטראַכט...

איד שפּאַר מיד נישט און ער באַרוהיגט זיך.
— מען מוז זיין ערנסט, — זאָגט ער — אז א פראַסטער
מענש שטאַרבט, נעמט מען זיך אויך צום האַרץ...

„והחי יתן אל לבו“ האָט שלמה המלך געזאָגט!
„עס איז א רעטעניש, אן אייביגע שרעקליכע רעטעניש...“
און דער יצר-טוב געהט באַוועגט ארום איבער דער שטוב און

רעדט:

— א מענש געהט ארום, א מענש מיט אַפּענע אויגען...

— מיט אן אַפּען מויל — העלף איד אונטער...

— מיט פרייע הענט...

— אויב מען קוקט נישט אויף זיי...

— און פלוצים, איידער דו קוקסט זיך אום — ואיננו! די
ערד האָט איהם איינגעשלונגען...

דאָרט ליגט ער — די אויגען געשלאָסען, דאָס מויל פאר-
מאכט... די האנט — טויט!...

— אָ! ווער איד אויך געריהרט, דער עיקר פון די טויטע
הענט, וואָס קאָנען שוין אפילו קיין פליג נישט אפּטרייבען...

— בפרט — ציהט ווייטער זינגענדיג דער יצר-טוב — בפרט
אזא אנטאקאלסקי...

א מענטש, וואס איז ארומגעגאנגען צווישען אונז מיט א גאל-
דענער קרוין אויפ'ן קאפ...

מיט א גאלדענער קרוין, פון וועלכער עס האבען שטראלען
געשלאגען אויף גאנץ כנסת ישראל...

מיט אפענע אויגען... און פון די אויגען האט ארויסגעקוקט
א ריינע גאלדענע נשמה... א רוח-הקדש, כביכול — די שכינת...
מיט פרייע הענט... מיט די הענט...

איר ווער צורודערט:

— וואס האבען געטאן די הענט?

— זיי האבען דאס שניידערל געמאכט...

— דאס בלינדע שניידערל, וואס ציהט אריין א גראבען פאך-

דעם איז א דינע נאדעל?

— אהא! און די „אינקוויזיציע“, וואס ער האט יונגערהייט

נאך אנגעהויבען, הא?

— און נישט געענדיגט, וואס? די אינקוויזיציע, פון וועל-

כער די פרומע דינסט האט א הינער-שטייג פאר כפרות געמאכט!

— א, די פינסטערקייט, — קרעכצט דער יצר-טוב — זיי

האבען איהם נישט פארשטאנען... די ווילנער מלמדים האבען גע-

ווארענט די קינדער, זיי זאלען נישט שניצען... „נישט אלע קא-

נען זיין דעם קיזערס בעלי-מלכות"... זיי האבען שפעטער אויך

נישט פארשטאנען...

— וואס?

— זיין קריסטוס, זיין אייוואן דעם ביזנעס...

— מיט שטראלען אויף דער כנסת-ישראל?

— שאוויניסט! — זידעלט מיך דער יצר-טוב...

עס שאדט נישט, וואס ער איז אין פרעמדע נשמות אריין-

געקומען, אין פרעמדע הערצער געגראבעלט...

ער איז טריי געבליבען זיין פאלק!...

הער: געבוירען אין ליטווישען הארץ — אין ירושלים

דליטא... געלערענט אין א ליטוויש חדר, ביז אין דער לעצטער

מינוט מלעיל ומלרע נישט פארגעסען! פון א אידיש ווערטעל

נחת נעשעפט! קיינמאל נישט גע'שמד'ט! מיט די מאנטעפיאָרעס

זיך משרד געווען! דעם אייניקעל מיט א בריף אויפ'ן קאנגרעס
געשיקט... אויף א אידיש קברות באגראבען... קיין קבורה-געלט
נישט גענומען, שקר! שקר שקרים!...

און ער רעדט ווייטער און ווייטער, איך אבער הער נישט.
נאך וואס? דאס וועל איך אין אלע אידישע צייטונגען לעזען, דאס
האט מען ביים אפענעם קבר געזאגט...

איך קוק דערווייל בעסער אין מין שפיגעל!
און אין שפיגעל זעה איך אנטאקאלסקי'ן אין דער לופט!
ער פליהט ארויף און פון דער שניידווייסער נשמה טיילט זיך
אפ דער נוף און פאלט אויפ'ן אידישען בית-עלמין אין אפענעם
גרוב אריין!

און ביים אפענעם גרוב שטעהען קהל און רב:
— אונזער אנטאקאלסקי! — רופען זיי כמעט מיט פרייד—
און מיר וועלען איהם באגראבען!

די נשמה דערווייל פליהט ארויף...
וואוהין? מ'הסתם אין ג'עדן אריין!
נאך אין וועלכען?

— א י ו א ו נ ז ע ר ע ז ! — בעט זיך דער „וואסכאד“
מיט א דין וויינענדיג קול'כעל...

— ניע סמיי! — שרייט מיט א ריזיגען באס איוואן איווא-
נאוויטש איוואנאו — „מי נאש! וו נאש ראי לעטי!“ דיין נשמה
איז צו ריין, צי טיף, צו ערהאבען, צו געטליך, זאלסט נישט זיין
אונזער! וו נאש ראי, מארש!

די ארעמע נשמה דערשרעקט זיך און פליהט אוועק ל י נ ס...
דער ארעמער קליינער „וואסכאד“ שפרינגט ווייטער מיט א כעס
און כאפט אן איוואן איוואנאוויטש'ן ביים אויער — פון שטיר
וועל...

און נאך א בלאז גיב איך אין שפיגעלע אריין און זעה אנטא-
קאלסקי'ן אין ל י נ ס ע ז ג'עדן!
ביים טיש, וואו עס בליצט מיט ארדענס און עפאלעטען ויצט

ער אויד...

דאך פיהלט ער זיך נישט חיימליך...

ער האלט אויף א שוימענדיגען בעכער אין דער האנט, די
האנט אבער ציטערט.

אינמיטען פאלט ער צוזאמען...

א פליישיגע שווערע האנט האט זיך איהם אויף די דארע אק-
סעל געלעגט — —

— סלושיי, דיין איוואן דער בייזער — א פראכט, כאטש זי-
צענדיג! נאך דיינע אנדערע ארבייטען — זיי מיר מוחל — זענען
צו אידיש.

דער רעדאקטאָר — דער יצר-טוב — שטעהט אויף, נעמט צו
דאס פעקעל צייטונגען און געהט שטילערהייט אוועק...

5.

מעמעמבער, 1902.

א קורץ צעמעל פון רומענישע גזרות :
טויזענט אכט הונדערט פיער און זעכציג — אידען טאָרען
קיין אדוואַקאטען נישט זיין.

טויזענט אכט הונדערט זעקס און זעכציג — אידען ווערען
פאַרעכענט אלס פרעמדע. דאָס נאָטירליך באַפרייט זיי נישט פון
דינען אין מיליטער, פון בלוט־פאַרגיסען פאַר'ן „פאַטערלאַנד“!
טויזענט אכט הונדערט דריי און זיכציג — אידען טאָרען
נישט האַנדלען מיט בראַנפּען.

טויזענט אכט הונדערט איין און אכציג — ווערט ערלויבט דער
פּאָליציי צו מאַכען, ווען עס פאַלט איהר איין, רעוויזיעס אין איי-
דישע הייזער און אַרויסצוטרייבען פון לאַנד אומבאַקוועמע אידן-
שע פאַמיליען.

אין זעלבען יאָהר ווערט וועקסעל־ און קאָמיסאַן־געשעפט ער-
קלערט אלס מאָנאָפּאָל פאַר רומענער.

טויזענט אכט הונדערט דריי און אכציג — טויזענט אכט
הונדערט זיבען און אכציג — עס ווערט פאַרמאכט די לאַטעריע.
און טויזענט אידישע פאַמיליען, וואָס האָבען דערפון געלעבט,
בלייבען אַהן פּרנסה.

עס ווערט פאַרבאָטען פאַקענטרעגערן און פינף טויזענט איי-
דישע פאַמיליען, וואָס האָבען זיך דערמיט באַשעפטיגט, בליי-
בען אַהן ברויט.

אידען טאָרען קיין מיטגלידער אין האַנדעלס־קאָמערען נישט
זיין.

עס ווערט זיי פאַרוועהרט פאַרצוטערעטען פאַר פרידענס־דיכטער.
זיי טאָרען נישט דינען אלס שטייער־איינגעמער אין מאָניס-
טראַט.

דער טאַבאַק־האַנדעל ווערט אידען פאַרוועהרט.
זיי טאָרען קיין באַאמטע נישט זיין; נישט אָנגעמען קיין
עפענטליכע אַרבייט.

רומענער, וואָס באַשעפטיגען אירען אין דעמאָלי-געשעפטען.
ווערען באַשטראָפּט.

טויזענט אַכט הונדערט ניין און אַכציג — אירען טאָרען קיין
וויכטיגע פּאָדריאָדען ביי אייזענבאהנען נישט אָננעהמען.

די צאָהל פון אידישע אַרבייטער ביי אייזענבאהנען ווערט
באַשרענקט אויף פיערציג פּראָצענט.

טויזענט אַכט הונדערט זעקס און ניינציג — די אומזיסטע
פּאַלקס-שולען ווערען פאַר אירען פאַרמאכט. זיי קאָנען נאָר אָנגע-
נומען ווערען דאמאָלט, ווען עס בלייבט פרייער פּלאַץ נאָך די ריר-
מענער, און אויך מוז מען פאַר אידישע קינדער צאָהלען.

טויזענט אַכט הונדערט און ניינציג — מיטעל- און האַכ-
שולען (נימנאָזיוםס און אוניווערזיטעטען) ווערען פאַר אירען גע-
שלאָסען.

טויזענט ניין הונדערט און איינס — די אויסשענק פון ביער
און קאָווע, ווי אויך דער פאַרקויף פון פאַרבייסען און בעקעריי
זאָכען ווערט אירען פאַרוועהרט.

און צום סוף (אויב צרות האָבען א סוף) דער לעצטער שלאָג:
טויזענט ניין הונדערט און צוויי — אירען טאָרען נישט אַר-
בייטען און האַנדלען אין פאַבריקען...

פרעמדע (לעז: אירען) טאָרען זיך נישט באַשעפטיגען אין
רומעניען מיט קיין געווערב (מלאכה), ביז זיי באווייזען נישט, אז
אין זייער לאַנד האָט דער רומענער דאָסזעלבע רעכט...

אַלע פאַך-שולען ווערען פאַר אירען פאַרמאכט; זיי טאָרען
אויך נישט איינטרעטען אין די צעכען!

איראָפּא, וואָס האָט רומעניען באַפרייט פון דעם טערקישען
יאָד און אויסגענומען, זי זאָל אירען גלייכע רעכטע געבען, זעהט
און הערט און שווייגט, יעדערער האָט אזוינע זינד אויפ'ן געווי-
סען (אויב פעלקער האָבען עס) — אזוינע זינד, שווערערע, לייכ-
טערע — עמיץ זאָל קאָנען מוסר זאָגען יענעם און אליון נישט
רויט ווערען...

„און אמעריקא — האָבען מיר זיך אויסגעדריקט אין איינעם
פון די פריהערדיגע ראש-חודש'ען — אמעריקא, וואָס האָט גענוג
לאַנגע הענט געהאט, צו יערגרייכען ביז חישפּאָניען און אויסריי-

סען איהר קובא פון מויל, האָט צו קורצע הענט צו דערלאָנגען ביז רומעניען". נאָר אויב נישט גענוג לאַנגע הענט, א גרויס מויל האָט עס, שרייען קאָן אמעריקא... און שרייען מ ו ז עס, ווייל טויזענטער און טויזענטער רומענישע אידען אנטלויפען פון גיהנום, פון שעכט־הויז צום פרייעם לאַנד... און אמעריקא, אַבוואָל זי האַלט אידען פאַר פיין, גוט, עהרליך, פעהיג און ארבייטזאם, קאָן אזוי פיעל אידען מיט אמאָל נישט פאַרדייען — און אמעריקא איז אַרויסגעטרעטען מיט א געוואלט־שרייענדיגען פראָטעסט געגען „רוצח'שען, מערדערישען רומעניען!"

אייראָפּא (אויסער ענגלאַנד, וואָס ליידט, גלייך מיט אמעריקא קא אויף אידישע עמיגראַנטען קרענק) ש ו ו י ג ט ! זי, איז מען אַפּיציעז מודיע אויפ'ן וואונק, פיהלט זיך אפילו באַליידיגט! ס'טייטש, ווי קומט אמעריקא א דעה צו זאָגען אין אייראָפּא? ! סדום'ס טענה צו לוט!

דאָך נאָר אַהן א ווירקונג איז דער אמעריקאנישער פראָטעסט, פון ענגלאַנד אונטערגעהאלטען, נישט געבליבען. רומעניען איז קלוג, רומעניען האָט פאַרשטאַנען, וואָס אמעריקא און ענגלאַנד מיינען, און האָט אַרויסגעגעבען א שטילע, נאָר א נייע גורח — מען זאָל אידען קיין אויסלענדישע פאַספּאָרטען נישט אַרויסגעבען.

א קאָמפּאַניע עמיגראַנטען האָט מען פון דער גרענעץ צוריק־געפיהרט.

און אינזערע אויסלענדישע אסימילאַנטען האָבען אודאי פריי אַפּגעאַטעמט: פטור פון רומענישע אידען!

עס וועלען פאַרמאכט ווערען די באַראקען, ביליגע קיבען, שפיטעלער, פאַר עמיגראַנטען; אויס קאָמיטעטען! און מען וועט זיך רוהיג נעמען צו וויכטיגערע פראגען: צי זאָל מען איבערטראַד גען שבת אויף זונטאג! צי איז די צאָהל פון פּרעדיגער און קאַנ־טאַרען נישט צו קליין? וכדומה...

די רומענישע אידען וועלען זיך בראָטען אויפ'ן לאַנגזאַמען רומענישען גיהנום־פייער, נאָר די ווינער לאַנגע און פיינע צדקה־נאָז וועט דעם סוואַנד פון גערויכערטען פלייש נישט פיהלען — הונדערטער און טויזענטער וועלען אויסגעהן פאַר הונגער, נאָר די קלאָרע צדקה־אויגען וועלען עס נישט זעהן, און דאָס רייך־באַרמ־

הערציגע הארץ וועט נישט וועה טון... אי וואס, עולם-הבא? צדקה ומעשים טובים וועט אויפ'ן ארט אויך נישט פעהלען!

נישט אויף ישועות ונחמות האבען מיר זיך צו ריכטען פון רומעניען, וואו דאס געזעץ האט ערקלערט אידען אלס פרעמדע און רייסט ביי זיי אויס דעם לעצטען ביסען פון מויל, און נישט אויף בשורות טובות פון גאליציען, וואו אידען זענען גלייכבארעכטיגט, וואו דאס געזעץ מאכט קיין שום אונטערשיד נישט צווישען „גאנצע“ און „באשניטענע“. ביי דער פאפירענער פרייהייט ווערען די קנאפע ניין מאָל הונדערט טויזענט אידען אין גאליציען באַי-קאטירט, ארויסגעטריבען פון יעדען געווערב, פון יעדער באַשעפֿטיגונג, און שלעכט באהאנדעלט און ערנידעריגט אויף יעדען שריט און טריט. עס האט זיך אויסגערעכענט, אז צוויי מאָל הונדערט טויזענט אידען זענען איינפאך אַהן ברויט, לעבען פון בעטלען, פון גראַשענדיגער צדקה. נישט דאס געזעץ טוט עס, נאר דאס פאָלק, דאס פאָלק אליין פון ארבייטער ביז שלאַכטשיץ, ביז'ן העכסטען באַאמטען אין דער אדמיניסטראַציע, אין געריכט... פון צייט צו צייט ווערט דאס פעבעל אונטערגעהעצט און מאַכט פאָר-ראַמען אין דערפער און שטעדט; פון צייט צו צייט ווערען אידישע הייזער, גאסען און שטעדטלעך אונטערגעצונדען און פארברענט; פון צייט צו צייט — אידישע טעכטער פארכאפט, פארפיהרט און אַפגעטויפט...

דאס פאפירענע געזעץ שווייגט, און די קראַפט פון געריכט און פאליציי טרעט נישט איבער די שוועל פון קלויסטער!...

עס איז שלעכט, און עס מוז ערגער ווערען. עס מוז, ווייל די אלגעמיינע עקאנאמישע לאַגע גאליציענס פאלט פון טאָג צו טאָג! עס איז שלעכט און עס מוז ערגער ווערען, ווייל אַ מאַסע פון די גייסטליכע אָרדען, וואָס האָבען זיך נישט געוואָלט אונטערגעבען דער פראַנצויזישער רעגירונג און האָבען געמוזט אַרויס פון פראַנק-רייך, האָבען זיך שטילערהייט אימערצויגען און באַזעצט אין גאלי-ציען. גאליציען וועט פרומער, וועט, אויב עס איז מעגליך קאטויר-לישער ווערען און די רעאַקציע וועט וואַקסען וואָס אמאָל שטאַר-

קער... און, ווי געזאגט, ביים טויער פון קלויסטער ענדיגט זיך די מאכט פון קייזערליך-קעניגליכען באאמטען!...

אין רוסלאנד האט די רעגירונג ערלויבט אן אלגעמיין אידיש-רוסיש-ציוניסטישע פארזאמלונג אין גובערניאל שטאדט מינסק. די אסיפה איז געווען א גרויסע און האט מיט דער צאהל פון די דע-לעגאטען, ווי אויך מיט דער ארבייט איבער די עטליכע טעג, בא-וויווען, אז די ציוניסטישע באוועגונג וואקסט פון טאג אויף טאג. די פארזאמלונג האט געעפענט דר. ברוק מיט א רעדע, אין וועלכער ער האט פעסטגעשטעלט, און, ווי עס זעהט אויס, מיט דער איינוויליגונג פון דער מעהרצאהל אויף דער אסיפה, אז די ציוניס-טישע ארבייט באשטעהט נישט נאָר אין דער פאליטיק, וואָס איינ-צעלנע פערזאנען קאנען פיהרען אין נאָמען פון דער גאנצער פאר-טיי, נאָר אויך און נישט וועניגער, אינ'ם שטרעבן אויפצואוועקען די פארשלאָפנע קרעפטען פון פאָלק, צו אנטוויקלען זיי און אַר-גאנזירען. דאָס פאָלק, וואָס האָט ביז אהער באנוצט אַזוי פיעל קראַפט און ענערגיע אויף אויסהאלטען, איבערלעבען, און שוויי-גענדיג ליידען, מוז אָנהויבען פארווענדען די קראַפט אויף אויפ-לעבען, פאראייניגען און ארגאניזירען זיך.

פון די באריכטען איבער דער ציוניסטישער באוועגונג אין די ראַיאנען אין רוסלאנד, האָט זיך אויסגעוויזען, אז איבער דער קור-צער צייט האָבען זיך פארמעהרט אַזוי די צאהל פון די פונקטען, וואו דער ציוניזם האָט זיך אָנגענומען, ווי אויך די צאהל פון איינ-צעלנע ציוניסטישע פאראיינען. די שקל'סומע איז אויך געוואק-סען, דער פארקויף פון אקציען פאר דער קאָאָנאָלאַ-באנק איז גוט געגאנגען; עס איז געזאמעלט געוואָרען פאר'ן נאַציאָנאַל-פאָנד, און די קולטור-פראגע, ווי עס ווייזט זיך אויס, באשעפטיגט דאָס מעהרסט פאראיינען. עס עקזיסטירען מאסען פאראיינען און עס גרינדען זיך נייע מיט'ן צוועק צו לערנען העברעאיש, אידישע גע-שיכטע, צו גרינדען מוסטער-חדרים און דעסגלייכען. די עקאָנאָ-מישע פראגע פארנעמט אויך א געוויסען פלאץ אינ'ם פאראיינ-לע-בען. עס ווערען צוזאמענגעשטעלט ארטעלען, אלערליי ארט ארביי-טער-צוזאמענלעבען און ווירקען, עס ווערען געעפענט ביליגע קרע-דיט-קאסען א. ד. ג.

אויף דער פארזאמלונג האבען זיך דאס ערשטע מאל די רור-שיש-פּוילישע ציוניסטען געשפּאַלטען אויף דריי אונטערפּאַרטייען. (1) „מזרחי“ — וואָס פארזאמלט אונטער'ן נאָמען ציוניסטישע רבנים, אַזוי קאַנסערוואַטיוו-פרומע אידען, ווי אויך א געוויסע צאָהל אינטעלעגענטען „בעלי תשובה“... אַז דער שפּיץ שטעהט דער לידער רב — ריינעס.

(2) די פראקציע, אָדער די „ראדיקאלע“ אָדער די „פּאַלקס-פּאַרטיי“, וואָס באשטעהט ס'רוב פון יונגע ציוניסטען, אויסלענדי-שע און אינלענדישע סטודענטען — אַז דער שפּיץ שטעהט מאַצ-קיין און דר. ווייצמאַן.

די פּאַרטייען זענען די רעכטע און די לינקע אינצונומם.

בשעת, ווען מזרחי בויט אלץ אויף רעליגיאָן און ציטערט פאַר „קולטור“ נישט לויט דעם רבני'שען רעצעפט, בויט די פראקציע אויפ'ן נאַציאָנאַל-געפיהל, נישט אָפהענגיג פון גלויבען און פרומקייט.

פון דער רעכטער און לינקער שניידט זיך אַפּ א געוויסע מיטעל-פּאַרטיי, וואָס באשטעהט: פון „ווילדע“, וואָס ווילען געהן זייער אייגענעם וועג; פון ציוניסטען, וואָס האלטען דאָס שפּאַלטען פון ציוניזמוס אויף אונטער-פּאַרטייען פאַר שער-ליד, און אַזוי מיטעל מענשען...

באַמערקט איז געוואָרען, אַז די פראקציע האָט זיך, וועהרענדר דער אסיפה, אין דער צאָהל פון אָנהענגער געשטאַרקט.

אויסער מיט באריכטען פון אלע ראיאָנען, האָט זיך די מינסטער ציוניסטישע פארזאמלונג באשעפטיגט מיט צוויי הויפט-פראגן — וועגען אַרגאַניזאַציע און קולטור.

וועגען אַרגאַניזאַציע איז מען צו קיין פעסטען באשלוס נישט געקומען און געזעצט א קאָמיסיע, וואָס זאָל פאַרשטעלען דער צווייטער אלגעמיינ-רוסיש-ציוניסטישער פארזאמלונג, ווען נישט — דעם קאָנגרעס א נייעם פראָיעקט. בנוגע צו קולטור איז געבליבען, ערשטענס, אַז קולטור ווערט גערעכענט פאַר איינע פון די וויכטיגסטע נאַציאָנאַל-אַרבייטען: עס זענען געוועהלט געוואָרען צוויי קולטור-קאָמיסיאָנען, איינע פאַר דער פרומער „מזרחי“ פּאַרטיי, די צווייטע פאַר די פרייע

ציוניסטען, און געבליבען אין, אז די שקל-קאסע דארף ביי דע שטיצען. די ציוניסטישע קולטור-ארבייט אין, ווי עס זעהט אויס, באגרענעצט געווארען אויף גאנצן אלא-קולטור — העברעאיש, אידישע געשיכטע, רעפארם פון חדרים און ישיבות און דערגלייכען...

אויף אידען האט די מינסקער פארזאמלונג געמאכט אז איינדרוק א גרויסע, אבער נאך א גרעסערע אויף דער פוילישער פרעסע.

דעם צופאל, אז פאר'ן עפענען די אסיפה האט עמיץ באלוי-דיגט דעם „פארשטעהער" פון דער „גאזעטא פאלסקא" און דער איז אנטלאפען פון מינסק, האט מען אויפגעבלאזען, ווי א „לונג" און לעבער" און געמאכט דערפון אז אנטיסעמיטישען „פתום" וועמסם... דעם „קארעספאנדענט" האט מען אויפגעהויבען ביז צו דער מדרגה פון לכל-הפחות אז אמבאסאדאר אין א פרעמדער מדינה, באפאלען זענען דעם אמבאסאדאר, הונדערט, אויב נישט טויזענטער דעלעגאטען! ווילר, בארבאריש, שרעקליך! און דער צוועק דערפון איז געוועזען, מען זאל קאנען ארבייטען אין דער פינסטער, בסוד פאר'ן קריסטליכען פובליקום, און — וואו א סוד, איז א גנבה, בפרט א אידישער סוד! מען וויל, וועניגסטענס אונטערמינירען פוילען און אויסשיסען אין דער לופט! און דאך האט די פוילישע פרעסע פון דער מינסקער פארזאמלונג נישט וועניג געשריבען! און ווי עהרליך! למשל:

די מינסקער אספה האט ערקלערט העברעאיש אלס נאציאנאל-שפראכע, און די קלוגע פוילישע פרעסע, וואס כאפט אלץ פון דער לופט, ווייסט נישט קיין אונטערשיד פון העברעאיש ביז אידש, (ווי ברענגען גאנץ אפט איבערזעצונגען — נא-טירליך—געפעלשטע פון „זשארגאנישען", „המליץ" צי „הצפירה") — און באלד איז אויסגעבלאזען געווארען א שרעקליכע נאציאנאל-אז די מינסקער אסיפה האט באשלאסען, אז די אידישע נאציאנאל-שפראכע איז זשארגאן! און זשארגאן — זאגט די פוילישע פרעסע — איז דייטש; דייטש איז היינט אין פוילען טרפה, ווי חזיר, אי-בער דער האקאטע! על כן: ווילען די ציוניסטען, דאס הייסט

אלע אידען, רעדען דייטש, ווערען האקאטיסטען און לכלהפחות —
חרב מאכען פוילען!

מיט שוים אין די מיילער ווערען דערצעהלט טויזענטער
שקרים, בלבולים...

און דער אמת — די פוילישע פראוודא?

די „פראוודא“ מוז זיין אריגינעל און פריי! זי זאגט קיין שום
פאלק נישט אפ דאס רעכט צו האבען אן אייגען לאנד און צו לעבן
בען דארט זיין באזונדער לעבען — נאר פארבארייטען זיך דערצי
דא, ביי דער „פראוודא“ אין פוילען — דאס איז אן אומערהערטע
עולה! רייס פון עץ החיים עפעל וויפיעל דו ווילסט, נאר איבער'ן
צוים פון גרעדן קריך נישט און אויפ'ן וועג צום בוים זאלסט דו
קיין פוס נישט שמעלען!

דער באריהמטער פראנצויזישער שרייבער זאלא אין פאר-
גאריט געווארען און געשטארבען.

די פוילישע „ראלא“ שרייבט: „זאלא האט נישט געגלייבט אין
גאט, ער איז ווידערשפענסטיג געווארען זיין הייליגען קלויסטער—
א מצוה אויף איהם! איהר שפילט אייך מיט גאט?“

נאר אויב די אנטיסעמיטיש-פוילישע פרעסע (דאס הייסט
דריי פיערטעל פרעסע מיט ניינציג פראצענט לעזער!) האבען ווע-
ניג סימפאטיע פאר זאלא און נאך וועניגער פאר דער מינסקער
אסיפה, צוגעהט זי זיך פאר דאס, ווי א וואסער אויס לויטער
רחמנות איבער דער אומגליקליכער לאגע פון אומגליקליכען רח-
מעניען — — —

עס זיצען אין איהר אידען, ווי די ווערים אין א פלוים, און
פרעסען זי אויף, און וויל מען זיך פארטיידיגען, נישט לאזען זיך
אויפפרעסען פון די ווערמיגע וועלף (אזוי וואקסט אלץ ביי אנטי-
סעמיטען אין די אויגען), קומט אמעריקא, אונטערגעהעצט פון אי-
דישע באנקירען און פראטעסטירט! — און עס געהט דורך א גע-
וויזן דורך די „בלעטער“, און דער פויליש-קריסטליכער לעזער לעזט
און מאכט פויסטען און קריצט מיט די ציינער... און די אידיש-

פּוילישע אינטעליגענץ, וואָס ערנעהרט זיך און דערהאַלט די אידישע נשמה מיט די פּוילע קריסטליך-אנטיסעמיטישע בלעטער שמייכלט: אַלץ לאַזט זיך איבערקויפּען! שאדט נישט! און נעהט דוהיג אין טעאטער, אין צירק אַרײַן... איבערקויפּען זאָל ראַטשולד, בלייכערדער!

געשטאַרבען איז דער מעמעלער רב — דר. י. רילף.
 די ציוניסטישע פּאַרטיי פּאַרלירט אין איהם איינעם פון איהר
 רע טעטיגסטע מיטגלידער. די דייטש-אידישע טעאָלאָגיע — איהר
 גרעסטען געלעהרטען און רוסיש-פּויליש-אידישע עמיגראַנטען און
 אויסלענדישען פּריינד, און מיר האָבען זיי אזוי וועניג צווישען די
 דייטשע אידען!...

קאמאבער, 1902.

פרענט א פראווינץ־פאנאטיקער (א אידען צי נישט קיין אי־
דען) וואָס איז צווינגט שטענדיק וועט ער איידעם ענטפערען אויף
קלאָר: א דבוק, א רוח... משוגע ווערט א מענש, ווען ער ווערט
ב א ז ע ס ן פון איינעם פון יענע לייט, וואָס איז געפעהרליך
צו דערמאָנען. אשמודאי אליון צי לילית מאכט זיך אמאָל א שפּאַס
און קריכט אין א מענש אריין! און וועמען טוט וועה, אז מען
שלאָגט א משוגע'נעם, אז מען באווארפט איהם מיט שטיינער, אז
מען פייניגט איהם? מוז'סטו דעם בעל־דבוק! פון דעם איז נאָר
אין טריט צו דער מיינונג, אז א „משוגעת“ איז א מצוה צו שלאָג
נען צו דורס'ען... אזוי שלאָגט מען דעם שגעון אַרויס! און אזוי
טוט טאקע דער גראַבער מאַרק־עולם, ווי אויך אונזערע ווילד־גע
בוירענע קינדער, איידער די שולע, די ליטעראַטור און דאָס לע
בען צווישען מענשליכע מענשען שליופט און פילט אָפּ די ווילד־
קייט פון די יונגע נשמות... אלטע מענשען געדענקען אבער נאָר
די צייט, ווען אַלע האַבען אזוי געמיינט, ווען א „הקדש“ צי
א שפיטאַל פאר משוגעים איז ערגער געווען פאר די ערגסטע טורמע,
שרעקליכער אפשר פאַר'ן אמת'ען גיהנום. ווען פייניגט, שלאָגט,
שמידען און בינדען זענען געווען די איינציגע רפואות, וואָס דאָס
כמעט הייליגע „פאַרצייטענס“ האָט געהאַט, אויסער השבעות און
החרמות, פאַר'ן אומגליקליכען קראַנקע. עס זענען שוין אבער אַנ
דערע צייטען, היינט ווייסט מען שוין, אז שגעון איז א קרענק, אן
אומגליק, נישט קיין דבוק, נישט קיין רוח; אז אויב מען שלאָגט,
טוט וועה דעם קראַנקען מ ע נ ש, אויב מען פייניגט א קראַנקען
מענש, איז מען ווילד, באַרבאַריש ווילד, און די שפיטעלער זענען
דעפאָרמירט געוואָרען, און די אומגליקליכע קראַנקע האַבען אונזער
האַרץ, אונזער מענשליך רחמנות געוואונען.

פונקט אזא טעות האָט די מענשהייט געהאַט און האָט נאָר
קענען אנדערע אומגליקליכע, קענען — פאַרברעכער.

דער אומגעבילדעטער מענש, וואס זעהט אין דעם גייסטעס-קראנקען א רוח צי א דבוק, זעהט אין יעדען פארברעכער א להכעיס'ניק, א „שלעכטע זאך“, א מענש, וואס וויל גערנוויליג יענעם לייד, וואס האט נחת פון יענעם צער, א שלעכטען מענש, אן וועלכען מען דארף זיך נוקם זיין, וואס פארדינט, וועניגסטענס, אלערליי שטראף! דער פרומער וועט נאך צוגעבען: א מצוה! דער פרומער מיט א גוט הארץ: א טובה! — זאל ער אביסעל אפ-קומען אויף דער וועלט!

דער געבילדעטער מענש אבער ווייסט שוין פון טעות. ער ווייסט, אז ניינציג פראצענט פארברעכער זענען געוועהנליכע מענשען, טיילמאל, אפילו גאנץ אפט, גוטע מענשען, וואס נאר די נויט טרייבט צו דער זינד... זיי זאגען, אז אויב די מענש-ליכע געזעלשאפט נעמט אויף זיך די פליכט, צו פארהיטען דאס געזונט מיט'ן פארמעגען פון איהרע מיטגלידער געגען דעם פארברעכער, איז זי נאך מעהר מחויב, צו בעווארענען איהרע מיטגלידער פאר'ן פארברעכער! א לייז! שולען פאר אלע, ברויט, א ראד איבער'ן קאפ, דאס וועניגסטע, וואס א לעבעדיגער מענש מוז האבען, און די טורמעס — זאגען זיי — וועלען בלייבען לער, אדער כמעט לער! און אויב דער אידעאל אונטערצוברענגען דאס פארברעכען אליין, איז פאר א ווייטערע, שפעטערע צייט און אוממעגליך פאר היינט; אויב די מענשליכע געזעלשאפט איז דערווייל נישט אימשטאנד דאס פארברעכען צו פארניכטען, האט זי וועניגסטענס נישט דאס רעכט, דעם פארברעכער בארעאריש צו באהאנדלען!

זי טאר זיך נישט נוקם זיין אן דעם, וועמען זי האט דאס לעבען און פארברעכען אוממעגליך געמאכט, אדער וועמען זי האט נישט אויסגעלערענט צו אונטערשיידען צווישען „גוט“ און „שלעכט“... זי טאר נישט שטראפען דעם אומגליקליכען פארברעכער פאר זיין אייגענע זינד, און אויב זי איז גענויטיגט דעם פארברעכער אומשעדליך צו מאכען, אפצוהוואנדערען, אפצושליסען און באשעפטיגען מיט ארבייט, אפילו מיט שווערער ארבייט, מוז זי עס טון מיט בארעארישקייט —

— „אראפ די קייטען“! —

אזוי קורץ און שארף איז געווען דער באפעהל פון איטאליע-
נישען יוסטיץ-מיניסטער!

איטאליענישע קייטען ווערען פארקויפט אויף אלט אייזען,
אויף ברוד! 700 אומגליקליכע פארברעכער, „באשטראפט“ אויף
לעבענסלענגליכע ארבייט, וועלען ארבייטען אהן קייטען!

איטאליען האט אין דעם פאך איבערגעשטיגען אלעמען...
אירען אין איטאליען איז דא זעהר וועניג. דער טייל, וואס
אירען האבען אין פארברעכען, וואס ווערען מיט קייטען באשטראפט
איז איבעראל צו גרינג; עס איז דעריבער קיין אידיש נייעס
נישט.

און דאך דערצעהל איד עם אייד, ערשטענס — פארוואס
נישט? איהר זייט דאך מענשען! צווייטענס, שטעקט דערינען
אביסעל אידישקייט, תורת משה ווייסט נישט פון קיין שטראף
אלס נקמה. מען באשטראפט „למען ישמעו ויראו, ולא יוספון“...
און: „אל תדון את חברך עד שתניע למקומו“...

דאס רעשט נייעס פון היינטיגען חדש איז נישט אזוי פרעה-
ליך.

איז בערלין האט זיך לעצטענס אפגעשפילט דער לעצטער אקט
פון דער קאניצער טראגיקאמעדיע.

פאר'ן געריכט זענען געשטאנען אנטיסעמיטען, וואס מען האט
פארקלאגט, אז זיי האבען מוטוויליג, מיט שלעכטען געוויסען, גע-
וואלט מאכען פון א געוועהנליכען מאַרד — א רעליגיעזען מאַרד;
אויפבלאזען א בלבל' דם. איז געטויטען ווינטער'ס גוף איז געווע-
זען דאס גאנצע בלוט, אויפ'ן האלז איז קיין צייכען פון „שחיטה“
נישט געווען. און צום סוף האט אן אנטיסעמיטישער דאקטאר גע-
זאגט: אז מען האט איהם געקוילעט, כדת משה וישראל! און אויס-
געצאפט דאס בלוט אויף מצות לכבוד פסח! די אנטיסעמיטישע
באנדע האט נישט גערוהט און פון טאג צו טאג אויסגעקלערט
נייע בלבלים אויף אנדערע קאניצער אידען; עס איז כמעט קיין
איינציגער קאניצער איד פון בלבל נישט פריי געווען. די באנדע
האט אויפגעבלאזען געגען אירען א פייערדיגע שנאה, האט אזוי
געווירקט אויפ'ן געריכט, אז עס איז גענוג געווען, א קאניצער
איד זאל נישט קאנען אויסווייזען גענוי, וואו ער איז געווען אין
דער צייט, ווען דער מאַרד איז געשעהען, ער זאל אפזיצען גאנצע

חדשים אין תפיסה. די געריכטס־דיענער, וואָס האָבען נישט גע־פּאַלגט די באַנדע, וואָס האָבען געזוכט דעם אמת, האָט מען אין די אַנטיסעמיטישע בלעטער באשמוצט, און פאַרקלאַגט, אז זיי זענען איבערגעקויפט, אז זיי זענען אידישע משרתים...

און אין בערלינער געריכט האָט דער אמת מנצח געווען: צוויי פאַרקלאַגטע אַנטיסעמיטען, די רעדע־פיהרער פון דער קאניצער באַנדע, זענען באשטראַפט געוואָרען מיט געפּענגניש; דער פּסק פון בערלינער „בית־דין־צדיק“ זאָגט בפירוש ארויס, אז דער בלבל איז א בלבל געווען, נאָר א קליין ווערימעל שטעקט אין שעהנעם עפעל.

א פּראָקוראָר האָט עדות געזאָגט, אז רעליגיעזער מאָרד איז אין דייטשלאַנד אוממעגליך! די דייטשע אידען זענען צו געביל־דעט, האלטען נישט פון אידישען אבערגלויבען!...

כֹּה כמאָרע האָט אויסגערגעגענט, א צווייטע קומט אָן. איין בלבל רם איז אוועק; עס איז שוין שיער נישט געווען א צווייטער! געשעהען איז עס אין מצרים. מען האָט איינגעזעצט א גע־וויסען חיים כהן, א יונגענמאן פון ירושלים, דערפאר, וואָס ער האָט געוואָלט ארויסנאָרען א זיבענ־יעהריג מיידעל און שעכטען זי אויף פּסח... דאָס זיבענ־יעהריגע מיידעלע איז געלענען קראַנק אויפ'ן האַלז, און חיים כהן (אזוי זאָגט דער אַקט) האָט געוואָלט זי איבערקויפּען מיט זיסע זאַכען און אַרויסנאָרען פון שטוב אכט חדשים פאר פּסח, איבערהאלטען זי די גאנצע צייט, דערנאָך קויר־לען כרת משה וישראל און באנוצען דאָס בלוט צו די מצות...

א שכנה האָט אין דער צווייטער שטוב געהערט חיים כהן'ס רייד, נאָר אז זי איז אַריינגעלאָפּען צום מיידעל, איז שוין חיים כהן אין שטוב נישט געווען! דעם טויער־היטערס ווייב האָט גע־זעהן, אז חיים כהן האָט, אַרויסגעהענדיג פון הויז, געהאט אין דער האנט א קעסטעל, אין וועלכען מען האלט געוועהנליך זיסע זאַכען! דאָס מיידעל אליין האָט פריהער געזאָגט, אז נישט חיים כהן איז עס געווען, נאָר דערנאָך האָט זי געזאָגט, אז יא!

אויף דעם עדות-זאגן איז חיים כהן פאר'משפט געוואָרען
אויף א יאָהר געפענגניש מיט שווערער ארכייט...
נאָר שרעקט אייך נישט! עס איז קיין רעכטער בלבל דם
נישט געוואָרען... א פראָקוראָר אין מצרים איז אמאָל קליגער, ווי
זיינס גלייכען אין דייטשלאנד. ער האָט געזאָגט, אז ער באשול-
דיגט נישט חיים כהן, אז ער האָט געוואָלט כאַפּען א קריסטליך
מיידעל און שעכטען לכבוד פסח אויף כשר'ע מצות... עס וואָלט
געווען צו נאָריש! אידען דארפֿען קיין בלוט צו מצות נישט! אָבער
א קריסטליך מיידעל, ווען אפילו א זיבען-יעהריגעס, קומט צו-
ניץ. מען קאָן זי פארקויפֿען אין א שאַנד-הויז אַרײַן, צו א קונצע-
מאכער וכדומה...

דאָס זאָגט דער פראָקוראָר און — דאָס פאַלץ?
דער פראָקוראָר וועט שוין קיין שטיינער אין א איריש פענס-
טער אַרײַן נישט וואַרפֿען, אָבער די רומענער, די גריכען און די
קאפּטען אין מצרים — זיי קאָנען עס גאנץ לייכט טון! חיים כהן
איז דאָך דערווייל פאר'משפט!

דער אמעריקאנער פראָטעסט געגען רומעניען איז שוין כמעט
פאַרגעסען געוואָרען.

רומעניען האָט פארשטאַנען אין וואָס עס געהט און איהרע
אמבאַסאַדאָרען אין לאַנדאָן און ניו-יאָרק האָבען צו וויסען געמאָן.
אז די רומענישע רעגירונג איז נישט איממשטאַנד איינצוהאלטען די
אירישע עמיגראַציע. און אין דעם איז עס, ווי עס זעהט אויס, ווירק-
ליך געגאנגען. מיר ווילען נישט דערמיט ארויסטרעטען אומדאנק-
באַר געגען אמעריקא, וואָס האָט פראָטעסטירט און נישט געגען
ענגלאַנד, וואָס האָט דעם פראָטעסט אונטערגעהאלטען. ענגלאַנד
און אמעריקא קאָנען נישט צופרידען זיין פון א מהומה'דיגער
עמיגראַציע פון אז אַרעמסטען קלאַס מענשען, און צוויי וועגען
האָבען זיי געהאט זיך דערפון צו פאַרהיטען, איינעם א זיכערען:
צו פאַרמאכען די גרענעץ פאר פרעמדע אידען, און א צווייטען:
צו פראווען פראָטעסטירען, צו פאַררופֿען זיך אויף מענשליכקייט,
אויף יושר, פראווען אויפוועקען ביי רומעניען, צי אזוי ביי אַי-
י

ראפא, א פונק רחמנות... געוועהלט האבען די ביידע פעלקער דעם
נישט-זיכערען, נאך דעם מ ע נ ש ל י כ ע ! וועג! און — ער
האט דערווייל צום צוועק נישט געפיהרט.

פון רומעניען קומען אלץ נייע ידיעות, אז מען ריכט זיך אויף
בעסערע צייטען פאר אידען; אז מען רעכענט עפעס פאר אידען
צו טון; אז עס איז מעגליך, אז מען וועט זיך נעמען צום הארץ —
אלע ווייסען, אז דאס זענען שקרים, פאלשע שמועות, וואס רר
מעניען פארשפרייט צו פארבלענדען די אויגען, צו פארקלענערען
די געפאהר, ט א מ ע ר רופט זיך נאך עמיץ און וואס שאדט
עס, מען רעדט? אלע ווייסען עס און אלע שווייגען, אויסער
דייטשלאנד! דייטשלאנד האט נישט געשוויגען, דער אפיציעלער
„רייכס-אנצייגער“ האט גערעדט! ער האט גערעדט צוליעב דעם
קעניג קארל, דעם דייטש, וואס רעגירט אין רומעניען, פאר זיין
כבוד וועגען! און צוליעב די דייטשע קאפיטאליסטען, וואס האבען
די רומענישע רעכטע אין דער האנט, פאר זייערע קופאנעס וועגען!
זאל אייראפא נישט מיינען, אז קעניג קארל איז א בארבאר, זאל
אייראפא נישט האלטען דעם רומענישען קרעדיט פאר פארלוירען —
צוליעב דעם איז דער „רייכס-אנצייגער“ ארויס מיט א ברענענדיג
גען ארטיקעל געגען — רומענישע אידען, די אומזיסטע פרעסער,
שינדער, וואס עקספלאטירען דאס אומשולדיגע לאנד, וואס פרע-
סען עס אויף לעבענדיגער הייט...

געגען אזא ה ו י כ ע ! און ט י פ ע ! אנטיסעמיטיזם,
וועט דאס בערלינער געריכט שוין גארנישט האבען!

— די פרייזינגע פארטיי וועט דאך פרעגען דעריבער אין
פארלאמענט?

— וועט זיין נאך אביסעל דברים כטלים!

אין ווין איז צווישען די עסטרייכישע ציוניסטען און דער
אירישער פאלקס-פארטיי געקומען צו א פשרה. דעם דריי און
צוואנציגסטען אקטאבער (נייעם סטיל) איז געווען אז אסיפה פון
די פארשטעהער פון ביידע פארטייען און זיי האבען אונטערגע-
שריבען א פראטאקאל, לויט וועלכען ביידע פארטייען נעמען און

— פון איין זייט דאס פראגראם פון דער אידישער פאָלס־פארטיי
 — דאס געגענווארטס־פראגראם צו הויבען דאס איי-
 דישע פאָלק גייסט, ווירטשאפטליך
 און קערפערליך — און פון דער צווייטער זייט דאס
 ציוניסטישע פראגראם, וואס דער באזעלער קאנגרעס האָט אויפגע-
 שטעלט צו שאַפֿען אַן עפענטליך רעכטליך
 געזיכערטע היים פאר'ן אידישען פאָלק
 אין אידישען לאַנד.

ביידע פארטייען זענען זיך מתחייב איינע די צווייטע צו שטיי-
 צען, איינע דער צווייטער צו העלפֿען און צוזאמען צו פעכטען
 פאר'ן אידישען פאָלק.

פאר'ן אידישען פאָלק! נישט אלע דאָך זענען זיכער, אז עס
 איז פאראן אן אידיש פאָלק! נישט אלע אינטעליגענטען, מיין איד!
 און פון וואנען זאָלען זיי עס וויסען? מענשען, וואס זענען פון
 פרעמדע פרעמדארטיג אויפערצויגען, קוקען נאָר פֿרעמד-
 דע אין מויל אַרײַן! אפילו נאַציאָנאַליסטען־ציוניסטען פרעגען
 עצות, צי מען מעג? נישט נאָר ביי רבנים, נאָר וואו אויך א
 שריפטשטעלער, וואו א פֿעדערהאַלטער, בפרט וואו א פאָליטיקער!
 און נישט איין שוואַד־קאַפּ קאָן משוגע ווערען, הערענדיג אלערליי
 תשובות פון אלערליי גרויסע לייט... איינער זאָגט: יא, א צוויי-
 טער: ניין, א דריטער וויל זיך ערשט מישב זיין; פון אידישען
 פאָלק האָט ער אפילו עפעס געהערט, נאָר וואס און ווען געדענקט
 ער נישט...

און אונזערע שוואַד־קעפּ (דער זעצער זאָל זיך נאָר נישט טועה
 זיין אויף שאפּס־קעפּ) ווארטען אומגעדולדיג און מיט האַרץ־צו-
 טערניש אויף א נייעם פסק, וואָס זאָל אַרויסגעגעבען ווערען אין
 ווענעציען פון דער סטודענטען־געזעלשאפט „קאדרא־פראטער“
 דאָס הייסט: „האַרציגע פריינד“. די סטודענטען געזעלשאפט
 האָט זיך פארבונדען צום צוועק א גוט לעבען צו מאכען צווישען
 אלערליי פעלקער. מיטגלידער, לויט מען ישרייבט, האָט זי איבער
 צוזאנצוגעטויזענט. יעדעס יאָהר ווערט געמאַכט אַן אַלגעמיינע

אסיפה, די מיטגלידער פון פארשירענע פעלקער פון דער גאנצער געבילדעטער וועלט וואלען זיך באקענען און רעכט ליעב קריגען. אייניגע אידישע סטודענטען אויס רומעניען האבען געוואלט איינטרע-טען אין די געזעלשאפט, נאך די רומענישע אפטיילונג האט זיי אפגעזאגט, און דערצו א טעם געגעבען: אז די, וואס האבען אין די מעניען קיין ציוויל-רעכט נישט, קאנען נישט גילטען אלס רומעני-שע סטודענטען, און קאנען נישט אויפגענומען ווערען פון דער רומענישער אפטיילונג. די רומעניש-אידישע סטודענטען האבען זיך געווענדט צום קאמיטעט פון דער געזעלשאפט, און דער קאמיטעט האט געגרינדעט, צוליעב די רומעניש-אידישע סטודענטען, א בא-זונדערע אפטיילונג, א „ספעציאל-אפטיילונג“ פאר די, וואס גע-ניסען נישט פון בירגער-רעכט אין ערגעץ א לאנד, דאס הייסט — פאר אידען! אייניגע אידישע סטודענטען זענען אבער דערויף נישט באשטאנען; זיי ווילען זיך נישט באפרידיגען מיט'ן אומשולדיגען נאמען „ספעציאל-ספעציאל“ און האבען פארלאנגט אן אפענע אפ-טיילונג פאר א י ד ע ז, פאר סטודענטען פון אידישער נאציאן! דער קאמיטעט האט נישט געוואוסט, וואס מען טוט מיט דער וואונדערליכער פראגע, ער האט אפגעלעגט די אלגעמיינע פאר-זאמלונג, און פריהער צוזאמענגערופען א קליינע אסיפה, אפצוקלע-רען, ווי אזוי מען זאל זיך נוהג זיין... די קליינע אסיפה איז צו שטאנד געקומען... מען האט פיעל גערעדט. טייל רעדנער האבען פארלאנגט, מען זאל מיט כח אריינשטופען די אידען אין די אפ-טיילונגען פון ז י י ע ר ע לענדער! אנדערע זיינען באשטאנען אויף א באזונדערע אידישע אפטיילונג, און ערשט די אלגעמיינע געזעלשאפט וועט פסק'נען: יא אדער ניין!

שווארצקע, זייט געדולדיג און ווארט!

איינער, וואס האט שטענדיג מלחמה געהאלטען געגען אזוינע שווארצקע, וואס קוקען אלץ פרעמדע אין מויל אריון, איז געווען ראובן אשר ברוידעס. נאך א שווערער קראנקהייט איז ער איצט געשטארבען אין ווין. ראובן אשר ברוידעס האט פיעל געשריבען, ער האט איבערגעלאזען דער אידישער ליטעראטור צוויי גרויסע

ראמאנען: הדת והחיים, שתי הקצוות, קליינע ערצעחלונגען און פיעל מאמרים אין העברעאישע און זשארנאלישע צייטונגען. די פיעל צייטונגען, וועלכע ער האט אליין ארויסגעגעבען, האבען נישט געהאט קיין לאנגע יאָהרען; די גרויסע ווערק זיינע זענען געבליבן בען נישט געענדיגט, אבער דאך וועלען זיינע ארבייטען נישט פאַרגעסען ווערען. זיין ראמאן „הדת והחיים“ האט געהאט א גרויסע ווירקונג און פארנעמט נאך אויך איצט א שעהנעם ארט אין דער נייער העברעאישער ליטעראטור.

7.

דעצעמבער, 1908

די פאריווער וועלט־שווינדלעך — די פאמיליע הומבערט האָט מען אין הישפאניען געכאפט! די הישפאנישע פאליציי האָט זיי שוין איבערגעגעבען דעם פראנצויזישען קאנסול און מען האָט זיי אויך שוין טראנספארטירט קיין פאריז. די פראנצויזישע רעגירונג, וואָס מען האָט באשולדיגט, אז זיי קוקט אויף דער זאך דורך די פינגער, אָטעמט פרייער אָפּ און וועט זיך אפשר אָנהויבען פרייער אריינמישען אין אויסלענדישע פאליטיק, צוזאמען מיט רוס־לאַנד און עסטרייך אין דער טערקיי, וואָס דארף איינפיהרען דער פארמען אין מאקעדאניען און קאָנישט, אָדער צוזאמען מיט דייטשלאַנד, ענגלאַנד און איטאליען אין ווענעציעלא, וואו מען מאַגט אויף פרוואטע חובות מיט קאנאָנען...

די וועלט, אויב זיי ווערט נישט בעסער, עהרליכער ווערט זיי. שטענדיג פלעגט מען מלחמה האלטען צולעב עולס־הזה, פשוט גערואָגט: צולעב דער מטבע, נאָר געזאָגט האָט מען: צולעב הייליגע זאכען. אויף די פעהנער איז געווען אויסגעשטיקט מיט גאָלדענע אותיות: לשם יחוד דעם פרינץ, דעם פאטערלאַנד, דער רעליגיאָן, דעם הייליגען קבר און וואָס איהר ווילט. דער ערשטער עהרליכער מאן איז געוועזען ביסמארק, וואָס האָט פון פאליטישען פנים אָפגעריסען די מאסקע און אָפגען געזאָגט, „אז די געוואלט געהט פריהער פאר'ן רעכט“... דייטשלאַנד מיט ענגלאַנד צוזאמען, און איטאליען אלס נאכשטופערין, פארלאַנגען גאנץ איינפאך: געלד! באצאל אונזערע באנקירען זייערע חשבונות!

א קליינע מלחמה האָט זיך שוין אָנגעהויבען. און אז די פאר־אייניגטע שטאַטען וועלען זיך אריינמישען לשם יחוד „אמעריקא פאר אמעריקא“, וועט ווערען א גרויסע מלחמה, א וועלט־מלחמה און וועגען וואָס? וועגען פינף מיליאָן פרוואט־חובות... דערווייל שיסט מען שוין, כאַטש דאָס פרידען־געריכט זיצט אין האַט און ווארט... און קלערט, נאָר וואָס עס זיצט! און אז עס דונערט, הערט מען נישט, ווי פיש־בלאָזען פלוצ

צעו... און אז קאנאנען רעדען, הערט מען נישט, ווי רומענישע איר
דען קרעכצען, און דער אמעריקאנישע-ענגלישער פראטעסט בלייבט
אויפ'ן פאפיר...

נישט לאנג איז אין וויען אויך א שטיקעל מלחמה געווען, נאך
א אידיש-קהל'שע: מען האט פארשטעהער געוועהלט...
די ציוניסטישע, — צוזאמען מיט דער אידישער פאלקס-פאר-
טיי, האבען געוואלט אין פארשטאנד אריין, ראטשילד עט קאמפאר-
ניע, צוזאמען מיט עטליכע סאציאליסטען האבען זיך געוועהרט.
געזיגט האבען — ראטשילד עט קאמפאר.
וויילט איהר — טרויערט אביסעל, וויילט איהר זאגט: גם זו
למנוחה!

דאס הויפט-געשעפט פון אידישע קהלות איז צדקה, און צו
צדקה מוז מען האבען גבירים, וואס קאנען געבען און
נעמען זי אויף צדקה! מיט „שטייער“ אדער, ווי מען רופט עס
„עטאט“, איז נאך קהל נישט צו פיהרען! א נביא האט געמוזט
זיין א חכם, א גבור און אן עושר; פאר א ראש-קהל איז איבער-
גענוג דאס לעצטע. „חכמים“ מוזען זיין די קהל'שע באצאמטע, איר
דישע גבורים זענען בכלל אן איבעריגע זאך. מיט ענוה פיהרט
מען מעהר אויס, אבער עשירים מוזען זיי זיין; אויף דעם שטעהען
— שפיטעלער, שולען און וואס איהר וויילט!

אונזערע קהלות וועלען נאך לאנגע, לאנגע יאָהרען האַפען אויף
א צופאל פון א גביר'יש האַרץ, כדי פון דער פאַרציטערטער האַנט
זאָל אַרויספאלען אַ מטבע פאַר'ן יתום, פאַר דער אלמנה, פאַר'ן
קראַנקען אַרעמאָן... פון צייט צו צייט באווייזט זיך די לייזונגען
אין דער קהל'שער קעשענע, און מען מוז וואַרטען, און אָפּגעלעבטער
גביר, וואָס האָט שוין קיין ציין און קיין מאָגען נישט פאַר „אַמת
גוטע זאַכען“, זאָל חשק באַקומען צו אַביסעל כבוד און אַרײַנשטע-
לען אַ בעטעל אין אידישען קדש... און שפּעטער, אז עס וועט קור
מען די רעכטע צייט, דער עפּעל זאָל אַראָפּפּאַלען פון בוים, זאָל ער,
חסיד-שולם, נישט פאַרכאַפּט ווערען און אַביסעל צייט האַבען צו
ציטערען פאַר'ן מלאַך-המות מיט'ן גהינום און צו קויפּען זיך ביי
קהל אַ חלק לעולם-הבא פאַר באַר כשר געלט...

און כלל-זמן פאָלקס-פארטייען און ציוניסטען האָבען קיין
גבירים נישט, מעגען זיי זיך האַלטען פון דערווייטען!

דאָסזעלבע לאָזט זיך זאָגען וועגען די וואהלען, וואָס זענען אין
וואַרשאַ געווען.

אין וואַרשאַ איז קיין אָרגאַניזירטע אידישע פאָלקס-פארטיי
נישט פאַראַן און אַרויסגעטרעטען זענען נאָר ציוניסטען אליין. גע-
נען זיך האָבען זיי געהאט די וואַרשעווער „פאָסטעמפּאָזיצ“ מיט
וואַרשאַווער חסידים צוזאַמען. די ציוניסטען האָבען נישט אויסגע-
פיהרט. מען האָט נאָך די „שטימען“ נישט אויסגעזעהלט, דאָך וויי-
סען אלע, אז קיין איינציגער ציוניסט וועט דאָס מאַל נישט דרימ-
לען איז אַ קהל'שען פאטער-שטול, אָבער די ציוניסטישע שטימען
וואקסען און מיט דער צייט — מיט דער צייט וועלען די ציר-
ניסטישע איינגעמען וואַרשאַווער קהל, זיי וועלען זייער אייגענע
גבירים האָבען!

נאָר אויב דער וואַרשאַווער ציוניזם איז נאָך נישט גביר'יש,
בעל-בת'יש איז ער שוין און גאנץ פיין בעל-בת'יש! די אנדערע
פארטייען האָבען קיין „פראָגראַמען“ נישט אַרויסגעגעבען. זייער
פראָגראַם איז דאָס, וואָס זיי האָבען ביז אַהער געטאָן: דאָס גע-
מיינדע-הויז, דאָס איינציגע אין גאנץ רוסלאַנד, דאָס נייע שפיטאַל,
די שולען, די תלמוד-תורה'ס, די רבנים, דער „הייליגער אָרט“, אַ
וואַרשאַווער בעל-הבית ווייסט, וואָס מען האָט געטאָן און וואָס
מען קאָן טון... די „צדקה“ וואקסט און וועט וואקסען פון טאָג צו
טאָג, אביסעל טרוקען, אביסעל האַרט, אביסעל אַרומגעשפונען מיט
איבעריגער שרייבעריי, נאָר גרעסער ווערט זי און רייכער אין אַנ-
שטאַלטען, אין לעגאַטען —

די ציוניסטען דאָגענען, וואָס ווילען דאָס געשעהענע ירש'נען
און ווייטער פיהרען לויט זייער פראָגראַם, האָבען געמוזט איבער
איהם מזכיר ומודיע זיין, און זיי האָבען עס געטאָן, און דאָס פראָג-
ראַם איז גאנץ בעל-בת'יש אַרויס...

ווען עס זאָל זיין אין וואַרשוי אַן אָרגאַניזירטע פאָלקס-פאַר-
טיי, וואָלט זי זיכער דאָס פראָגראַם נישט אונטערגעשריבען. עס
ווימעלט אין איהם מיט רבנים, מגידים, מלומדים, אביסעל מעהר

לשון-קודש... און דעם קהל'שען שטייער ווילען די ציוניסטען הער
 כער אבער נישט שטייגערען, נישט אפשטאפען די נארמע... דאס
 בעל-בת'יש — ליבעראל-פרומליכע פראגראם איז געדרוקט און
 פארשיקט געוואָרען אויף העברעאיש און פויליש: א י ד י ש
 נישט!... דאס זענען קהל-זאכען און וויסען דערפון דארפען נאר
 די, וואָס צאָהלען. די, וואָס לעזען העברעאיש אָדער פויליש איז,
 נישט דאָס פעבעל...

צו לעצט עטליכע פראגעצייכען.
 דער „וואַסבאָד" דאָט מיטגעטיילט, אז די רוסישע רעגירונג

איז ברעה צו קאָלאָניזירען אידען אין רוסלאַנד. צו דעם צוועק זאָל
 פראַיעקטירט ווערען א רעכט, אידען זאָלען מענען קויפען אין גאנץ
 רוסלאַנד קאָלאָניען. פון צוואַנציג, דרייסיג און פופציג דעסיאַטין,
 יעדעס מאָל מיט דער ערלויבניש פון דער פאָליציי.
 די „גאָוואַיע וורעמיא" איז ארויס געגען „אירישע פלענער"
 מיט א פייער, און טרייסט זיך און איהרע לעזער דערמיט, אז „לא
 היה ולא נברא" — עס איז אזא פראַיעקט נישט פאראן.
 די „בודושצנאסט" איז געקומען אלס תנא דמסייע דעם „וואָסב
 באָד" און פאָרויבערט אזא פראַיעקט איז זיכער פאראן...
 פרעגט זיך:

צי איז ער פאראן באמת?

צי, אויב ער איז פאראן, וועט ער אויסגעפיהרט ווערען?
 און — אויב ער וועט אויסגעפיהרט ווערען, צי וועט דאָס גע-
 ברויך פון א „פאָליצייליכע איינוויליגונג" נישט גענוג זיין, דאָס
 געזעץ זאָל בלייבען אויפ'ן פאפיער?

נאך א פראגע:

איז רוסלאַנד הערט מען וואָס אמאָל פון נייע קאָנצעסיאָנען
 גויה אירישע צייטונגען —

פרעגט זיך :

צי וועט דאס ארעמע אידישע פובליקום דאס אלץ טראגען ?

צי קאן דאס אלץ די אידיש-ליטערארישע ארבייטס-קראפט

באדינען ?

צי וועלען ענדליך אונזערע בלעטער אויסהערען צו זיין כל-

בו'ניקעס און באקומען פראגראמען ?

ווער ווייסט...

און צינד אדיע, אדער : צום ייידערזעהן ערנעץ אנדערש !

אינהאלט:

זייט

7—234	— — — — —	שטעדט און שטעדטלעך
237—295	— — — — —	ראש חודש

